This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Verhandelingen

Hollandsche maatschappij der wetenschappen, Haarlem

L Soc 3092.27 (30)

HARVARD COLLEGE LIBRARY

Bought with the income of
THE KELLER FUND

Bequeathed in Memory of
JASPER NEWTON KELLER
BETTY SCOTT HENSHAW KELLER
MARIAN MANDELL KELLER
RALPH HENSHAW KELLER
CARL TILDEN KELLER

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHANDELINGEN,

UITGEGEEVEN DOOR DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE

DER

WEETENSCHAPPEN,

TE

HAARLEM.

XXX. DEEL.

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHANDELINGEN,

UITGEGEEVEN DOOR DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE

DER

WEETENSCHAPPEN,

TE

HAARLEM.

XXX. DEEL.

Te HAERLEM en AMSTERDAM,

By C. PLAAT en J. ALLART,

Drukkers van de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen, 1793.

Met Privilegie der Ed. Groot Mog. Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

Digitized by Google

L Soc 3072.27 (30)

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY JUN 9 1958

Fellow (3)

S 690 43

Digitized by Google

VOORBERICHT

BEVATTENDE

HET VERVOLG DER

HISTORIE

VAN DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY

DER WEETENSCHAPPEN.

De Maatschappy heeft zederd haar laatst historisch bericht van 20 Juny 1793, het geen voor het XXIX. deel van haare werken geplaatst is, uitgegeeven het volgende Programma voor het Jaar 1794.

De

Digitized by Google

* * *

De Hollandſche Maatſchappy der Wetenſchappen, heeft in haare Jaarlykſche groote Vergadering, den 19 Mey 1794, geöordeeld:

I. Dat het antwoord op de vraag, betreffende *de redenen en oorzaken, dat zommige Vrouwen, op zommige plaatzen, na eene natuurlyke verloſſing, dikke lichaamen behouden*, tot zinſpreuk hebbende: *longe tutius & facilius* &c. geenzins verdiende met een eerprys bekroond te worden. Zy heeft wyders beſloten deeze vraag niet weder voorteſtellen.

II. De vraag betreffende de *Nederlandſche Delfſtoffen*, welke in 1792 voor de tweede maal, voor het fonds van wylen den Heer N. W. Kops, is opgegeeven, om beantwoord te worden voor 1 Nov. 1793, niet beantwoord zynde, is beſloten dezelve noch eenmaal optegeeven. Zy luidt dus:

Welke zyn de Delfſtoffen, binnen den omtrek der zeven Vereenigde Provincien en derzelver Geäſocieerde Landſchappen te vinden, van welker verdere naſpooring men met genoegzaame redenen nut voor 's Vaderland kan verwachten? —— Men begeert geene enkele *lyst* van gemelde Delfſtoffen, maar tevens de redenen, waarom men zich van derzelver ver-

Digitized by Google

verdere naſpooringen voordeel voor het Vaderland hebbe te belooven.

Te beantwoorden voor 1 Nov. 1796.

III. Op de vraag betreffende de *Astronomiſche Refractie*, voor de tweedemaal in 1790, onder aanbod van een dubbelen eerprys, voorgeſteld om beantwoord te worden voor 1 Nov. 1793, geen antwoord ontfangen zynde, is beſloten dezelve thans niet weder optegeeven.

Wyders heeft de Maatſchappy goedgevonden, voor dit Jaar, de volgende vraagen voorteſtellen.

I. *Welke zyn de onderſcheiden Raſſen van Schaapen, die in de Vereenigde Nederlanden gevonden worden, en de verſchillende wyzen der bezorging van dezelven?* — *Men verlangt hier by te weeten derzelver gewoone grootte en zwaarte, de afmeetingen en zwaarte van den romp, en van de leden, de gewoone langte, fynheid, en het gewicht der wol; het getal der jongen, welke zy jaarlyks werpen; en of het grooter aantal der wervel beenderen, door den Hr.* DAUBENTON *in zommigen meer dan in anderen waargenomen, aan eenig byzonder ras eigen zy, dan alleen voor eene ſpeeling der Natuur moet gehouden worden? Als meede of 'er onder de verſchillende raſſen noch een oorſpronglyk aan dit land eigen gevonden worde?*

Te beantwoorden voor 1 Nov. 1797.

II. Voor het fonds van wylen den Heer N. W. KOPS.

Digitized by Google

Wat heeft de ondervinding geleerd omtrent het nut, het geen zommige ſchadelyk ſchynende Dieren, byzonderlyk in Nederland, aanbrengen; en welke omzichtigheid heeft men diensvolgens in acht te neemen, in het uitroeyen van dezelven?

Te beantwoorden voor 1 Nov. 1796.

De Maatſchappy herinnert, dat zy in voorige Jaaren de volgende vraagen heeft voorgeſteld.

I. *Kan men op voldoende gronden, zoo uit de aantekeningen in de Hospitaalen en Doodenlysten, als anderzins, bewyzen, dat 'er in reden van het getal der Ingezeetenen, inzonderheid van de nieuwlings uit Europa te Batavia aangelanden, thans ongelyk meer Menſchen aldaar ziek worden en ſterven, dan voorheen, met byvoeginge wanneer de kennelyke vermeerdering begonnen, en van tyd tot tyd toegenomen is?*

Welken zyn hier van de voornaame oorzaaken? En kan men uit den aart der ziekten, en uit vergelykinge met andere plaatzen, in Europa zoo wel als in Oost-Indien, maar vooral uit de geſchiedkundige plaatsbeſchryvinge van Batavia, tot eenen trap van de hoogſte waarſchynlykheid betoogen, dat die Stad, toen de Gragten binnen dezelve, welke weleer, toen zy voor één der gezondſte plaatzen in Oost-Indiën, gehouden werd, vol water waren, nu in ſommige tyden van het jaar zeer ondiep en droog zyn, en ſtinkende Dampen zich over de Stad verſpreiden, in evenredigheid (behalven andere naadeelige gevolgen) ſteeds ongezonder geworden, en zulks derhalven

ven als de Hoofdoorzaak der meerdere ongezondheid te ſtellen zy?

En eindelyk, hoedaanige verbeteringen zyn hieromtrent, met hoope van een goed gevolg, uit te denken en werkſtellig te maaken?

Voorgeſteld in 1782, en voor de tweedemaal in 1788 om te beantwoorden voor 1 Nov. 1794.

II. Daar, volgens de bekende gronden der Waterloopkunde, de ſnelheid der Rivieren vermeerderen moet, naar maate (ſchoon niet in dezelfde reden) van de vermeerderde hoeveelheid waters, die zy afvoeren, het geene wyders een uitſchuuring van den bodem, wanneer die daartoe geſchikt is, ten gevolge heeft, en langs dien weg te weeg brengt, dat deeze vermeerderde hoeveelheid van water, niet te min géene, of ſlechts weinig meerdere watershoogte op de Rivier veroorzaakt, gelyk zulks door verſcheide voorbeelden van *vereenigde* Rivieren in Italien, die over een zandig bedde ſtroomen, bevestigd word: daar egter ſommige Rivieren in ons Land, en wel voornamelyk de Neder-Rhyn het tegendeel ſchynt te bevestigen, voor zoo verre deeze tak, ſedert, met het begin deezer Eeuw, de toevoer van water aan denzelven, zoo wel by hooge als laage Rivier, zeer aanmerkelyk vermeerderd wierd, eerder verondiept, dan dieper geworden is, en de aanpaalende Dyken, ten minſten voor de ſedert 1771. gemaakte verbetering omtrent de verdeeling van het opperwater tuſſchen de verſcheide Rivier-Takken, niet zelden in gevaar gebragt heeft, zo word gevraagd:

Welke is of zyn de redenen, waarom bepaaldlyk

Digitized by Google

in laatstgemelde Rivier-Tak de uitkomst niet beantwoordt maar veel eer ſtrydt met den bovenaangehaalden, op reden en ondervinding ſteunenden grondregel der Waterloopkunde? en byaldien deeze reden of redenen niet ſlechts onderſtellenderwyze, maar met zekerheid aangeweezen kunnen worden, zyn zy, of eenigen van haar van dien aart, dat zy door gepaste middelen te keer gegaan kunnen worden? en, zo jaa, welke zyn die middelen?

Voorgeſteld in 1791, voor het Fonds van wylen den Heer N. W. Kops om te beantwoorden voor 1 Nov. 1794.

III. *Is het* Heulſap *in den Persloop uit beſmettinge niet alleenlyk een hulpmiddel ter verzagting en ſtilling van Toevallen, mitsgaders ter voorkoming van derzelver gevolgen; maar bovendien, een Hoofdmiddel, waarvan men de geneezing der Ziekte, tot eenen aanmerkelyken trap aanweezig, in eenig tydperk derzelve, met genoegzaame veiligheid mag afwagten? Zoo jaa: welk is dat Tydperk, ofte die byzondere ſtaat der Ziekte, hiertoe geſchikt? En welke is alsdan de bekwaame toedieninge, hoeveelheid en herhaaling in het aanwenden van dit Middel; ten deezen einde in acht te neemen? Zo neen; wat moet men alsdan houden van de Redenen, ter ſtaavinge der verſchillende Leeren opgegeeven? —*

Men verlangt niet zoo zeer redeneeringen uit den aart van het Heulſap, ofte uit de eerſte oorzaak van deezen Persloop ontleend, als wel zulken, die ſteunen op eigene Waarneemingen en verder op waarneemingen van anderen, van die beſtiptheid, dat zy eenen

Digitized by Google

nen Arts, ſchoon misſchien bevoorens van verſchillende meening, ofte ook van ſchynſtrydige ondervinding, behooren te bepaalen tot zulk eene toeſtemming, volgens welke hy zyne handelwyze voortaan gerustlyk mooge inrichten naar geleide der beſlisſing. (*)

Voorgeſteld in 1787, voor het Fonds van wylen den Heer N. W. KOPS, en voor de tweedemaal in 1791 om te beantwoorden voor 1 Nov. 1794.

IV. Aan de Maatſchappy vermaakt zynde zeker legaat, by onderhandsch Codicil van wylen den Eerw. Heere JAN HOOYMAN, in leven Luthersch Predikant te Batavia, en lid van deeze Maatſchappye, gedaan

(*) *Bedoeling van eenige Uitdrukkingen in deeze Vraag:*

1. In den Persloop uit beſmetting, ſchynt de Ziekte-ſtoffe van buiten aangekomen, en het ſpyscanaal onmiddelyk aandoende, als de eerſte oorzaak door eenen Arts voor alles in aanmerking te moeten worden genomen. De ontlasting en temming deezer ſtoffe ſchynt alsdan by hem het hoofd-oogmerk te moeten zyn; alle Toevallen ſchynen gevolgen ofte uitwerkzelen van die ſtoffe; andere bykomende oorzaaken kunnen alsdan ſlegts de tweeden zyn. In een Persloop uit andere eerſte oorzaaken, is 'er een verſchillend hoofd-oogmerk. Men laat de bedenkingen over eene alsdan gepaste geneeswyze aan haare plaats. Men bepaalt zich tot den gewoonen Persloop uit beſmettinge, ten einde het voornaame doelwit der Vraage, door weeringe van tuſſchenkoomende voorwerpen, te beter in het oog te houden.

2. Waarneemingen eener behandeling der Ziekte, tot eenen aanmerkelyken trap aanweezig, kunnen alleen beſlisſend zyn. De natuur kan, in laagere trappen, wanvoeglyke middelen verbeteren, en dus aan denzelven den ſchyn van hulpmiddelen laaten, ofte ook de ontſtentenis van gepaste middelen vervul-

Digitized by Google

dateerd den 21. August 1782, onder verband van uitrelooven eene præmie van eene *Gouden Medaille*, op haaren gewoonen Stempel geslaagen, aan den geenen, dewelke de (volgens haar oordeel) beste Verhandeling haar zal hebben gepræsenteerd *over de liefde tot het Vaderland met byzondere toepassing op den tegenwoordigen toestand van ons Gemeenebest.* — Zo heeft de Vergadering van 21 Mey 1793. daartoe besloten, verwachtende de Verhandelingen der geenen, die na dien prys willen dingen, voor 1 Nov. 1794.

V. *Welke is de tegenwoordige* Genees- en Heelwyze *der* Oost-Indische Volken, *ook der* Chineezen? *en wel-*

len, en dus, uit deezen of geenen hoofde, eene beslisende uitspraak verhinderen.

3. Men verlangt *eene genoegzaame veiligheid*, zonder eene *volkomene* te vereischen.

4. *Redeneeringen uit den aart der zaaken*, schynen in de Geneeskunde beter geschikt ter handleidinge tot Proefneemingen, als wel ten grondslage eeniger Leere, die op genomene proeven alléén veiliglyk kan bevestigd worden.

5. Het is niet vreemd, dat een Arts, bot vierende aan zyne zugt om eenig middel of handelwyze, ten beste der menschen, in zwang te brengen, of te doen verwerpen, opgemerkte verschynzelen vergroot of verkleint, en, uit byzondere gevallen te algemeene gevolgen trekt. Weshalven géene Proeven, opgegeeven ter staavinge eener gewigtige Leere, ook schoon men de goede trouw van den Waarneemer erkent, ons tot naavolginge behooren te bepaalen, dan zulken, die men naa overweeging der omstandigheden bevoelt, dat *verschillende meeningen*, die in ons bevoorens misschien hebben plaats gehad, doen verdwynen, ofte *schynstrydige onderving dingen* in ons ontzenuwen.

Digitized by Google

welken zyn de natuurlyke voortbrengſels, die zy daartoe bezigen?

Voorgeſteld in 1784, en voor de tweedemaal in 1790, om te beandwoorden voor 1 Nov. 1795.

VI. *Wat leeren de laatere ontdekkingen in de Scheikunde, omtrent den* Aart der Giſting, *en welke voordeelen zouden ſommige Traficquen hieruit kunnen trekken, by welke giſtende ſtoffen gebezigd worden?*

Voorgeſteld in 1790, (voor het Fonds van wylen den Heer N. W. Kops) en voor de tweedemaal in 1792, om te beantwoorden voor 1 Nov. 1795.

VII. *Welk licht verſpreidt het Scheikundig leerſtelzel van* Lavoisier, *en de wyze van, volgens hetzelve, de beſtanddeelen van dierlyke, plantaartige en andere ſtoffen te onderzoeken, over de Natuurkennis van 't menſchlyke lighaam, en over de kennis van het geene, het welk voor hetzelve voordeelig of ſchadelyk is, en welke voordeelen kan de geneeskunst thans reeds daaruit trekken?*

Voorgeſteld in 1792, (voor het Fonds van wylen den Heer N. W. Kops,) om te beantwoorden voor 1 Nov. 1795.

VIII. *Welke voordeelen heeft de* beoefening der Metaphyſica *het menſchlyke geſlacht aangebragt, en welke weezenlyk nuttige waarheeden zyn door dezelve in 't licht geſteld of bewezen, welke ons zonder derzelver beoefeninge zouden onbekend of onzeker gebleven zyn?*

Voorgeſteld in 1793, om te beandwoorden voor 1 Nov. 1795.

Digitized by Google

IX. *Welke Inlandſche tot hiertoe min beproefde Plantgewaſen, kunnen met nut gebruikt, en in onze Apotheken ingevoerd worden, in plaats van Uitlandſchen Geneesmiddelen?*

De Maatſchappy verwacht hierop zulke antwoorden, waarin de krachten en nuttigheid dier Inlandſche Geneesmiddelen niet blootlyk op het getuigenis van anderen aangenomen, maar op oorſpronglyke proeven, en waarneemingen in ons Vaderland gedaan rusten.

Voorgeſteld in 1793, om te beandwoorden voor 1 Nov. 1796.

De volgende vraagen blyven, onder aanbod van den gewoonen eerprys, VOOR EEN ONBEPAALDEN-TYD voorgeſteld.

I. *Naademaal een zuivere Dampkring van zoo groot belang is voor de gezondheid der Ingezetenen, en dezelve by 't ſtaande ofte langzaam afloopende Water in de Rivier (die dagelyks in den omtrek van* Batavia *met veele duizenden ponden vuiligheeden aangevuld word,) onmogelyk kan verkregen worden: — Welk is het beste Middel, om eene ſterkere ſchuuring en afvoering deezer vuile ſtoffen te verkrygen en te onderhouden, en aan Batavia een zuiverer en gezonder lucht te bezorgen?*

Voorgeſteld in 1779.

II. *Welke is de beste inrichting om aan de Jeugd te Batavia eene opvoeding te geeven, die meest geſchikt is, om haar verſtand te beſchaaven, haar in nut-*

ruttige Konſten en Weetenſchappen bedreeven te maaken, en haar goede zedelyke gevoelens inteboezemen?

Voorgeſteld in 1780.

III. *Wat moet men denken van de* trapswyze opklimminge, *welke veele, zoo oude als hedendaagſche, Wysgeeren hebben geſteld plaats te hebben tuſſchen de Natuurlyke weezens? en tot welk eene zekerheid kunnen wy geraaken omtrent het daadlyk beſtaan van die opklimming, en van de orde, welke de natuur daarin volgt?* ——

De Maatſchappy verlangt op deeze Vraage gééne *Overnatuurkundige* Verhandelingen, maar zal alleen Antwoorden, die uit de *Natuurlyke Historie* ontleend zyn, in aanmerking neemen:

Voorgeſteld in 1781.

IV. *Welken zyn de beste middelen, om het gebruik der Nederduitſche Spraak onder de* Maleiers, Javaanen, Cingaleezen *en* Malabaaren *intevoeren en meer en meer algemeen gebruikelyk te maaken? Naademaal het ontegenzeggelyk is, dat het gebruik der Spraak eener Natie, de andere, die ze aanleert, meer en meer aan haar verbindt, haar meer genegenheid en yver voor die Natie inboezemt, ze geſchikter maakt, zo het een nog onbeſchaafde Natie is, tot betere begrippen van Godsdienst, Zedekunde en Natuurkundige Naaſpooringen, om beſchaafdheid van het verſtand te ontvangen, en dus bruikbaarer tot de Zeevaart, Wapenoeffening, en veele andere nuttige en noodzaaklyke Konſten en Handwerken te worden?*

Voorgeſteld in 1781.

V.

Digitized by Google

V. *Op te geeven den besten toeſtel, om op de gemaklykſte en zekerſte wyze Proefneemingen omtrent de verdikte Lucht te kunnen in 't werk ſtellen; 2. Met den besten toeſtel de werking der verdikte Lucht, in verſchillende gevallen, naa te gaan; en inzonderheid het Dierlyke Leven, den groei der Planten, en het branden in lucht van verſchillende digtheid te beproeven. En 3. aantewyzen, welke gevolgen of nieuwe leeringen hieruit kunnen afgeleid worden?*

Voorgeſteld in 1782.

VI. *Hoe verre kan men thans uit wel bevestigde en beſlisſende Proefneemingen en Ondervindingen eene wel gegronde Theorie omtrent den aart van het Vuur, en de oorzaak der Warmte opmaaken. En wat heeft men hieromtrent nog als twyffelachtig aantemerken?* ——

De Maatſchappy zag gaarne, dat de geenen, die na den uitgeloofden prys willen dingen, de Proefneemingen van anderen, welken zy tot ſtaaving eener *Theorie* bybrengen, herhaalden, indien dezelven niet by herhaalinge reeds genoegzaam bevestigd zyn. —

Voorgeſteld in 1783.

VII. Dewyl eene ontlasting van Water ten aanzien van haare nuttige gevolgen niet beoordeeld kan worden, zonder tevens den toevoer en verdere plaatslyke omſtandigheden, die zoodanige ontlasting verzellen, in aanmerking te neemen, zo word gevraagd:

Kan de nuttigheid, en derhalven ook de noodzaakelykheid van een Rhynlandſchen Slaperdyk, *in geval van*

Digitized by Google

van overloop, het zy uit de beschouwing van vooren, of ook door ontwyffelbaare bevindingen aangetoond worden?

Voorgesteld in 1786.

VIII *Hoe verkrygen de Planten haare voedsels? Wat is dezelven hierin voordeelig of hinderlyk? En welke onderrigtingen zyn 'er, uit het geene ons hiervan bekend is, ten nutte van den Landbouw, of ter voortkweekinge van de Gewassen in het algemeen, te trekken?*

Voorgesteld in 1786.

IX. *Welken zyn de onderwerpen, betreffende de Dieren onzes Vaderlands, van welker verdere naaspooringe men met genoegzaame redenen nut voor het Vaderland kan verwagten?*

Van zoodanige onderwerpen verlangt de Maatschappy géene enkele lyst, maar tevens de redenen, waarom men van derzelver verdere naspooringen voordeel voor het Vaderland hebbe te verwachten.

Voorgesteld in 1789.

X. De Prysverhandeling van wylen den Heer PAULUS FRISI, dienende tot antwoord op de Vraage aangaande *het verklaaren der ongelykheden der Satelliten van Jupiter*, in het 25ste deel van haare Werken zynde uitgegeeven, zo heeft de Maatschappy zedert in elk Programma herhaald haare verklaaring: dat haars oordeels, de Schryver daarvan weinig of niets heeft gevoegd by het geene reeds te vooren door de beroemde Heeren BAILLY, DE LA GRANGE en

en FRISI (zelven) gedaan was, omtrent dit onderwerp, — en dat hy aan het voornaame oogmerk der Vraage, om naamentlyk de *Theorie* aan de *Waarneemingen* te toetsen, en daardoor de gegrondheid zyner Theorie boven die der gemelde Heeren aantetoonen, in het geheel niet heeft voldaan. — *Zy* noodigt derhalven, onder aanbod van den *dubbelen eerprys*, elk eenen uit, om te voldoen aan het geene by haar tot volmaakinge van gemelde Verhandeling is begeerd by het Programma van 1785, zynde dit Artykel van deezen inhoud.

„ De Maatschappy verlangt niet zoo zeer, dat de „ Schryver zich bezig houde met de enkele *Theorie* „ uit de *Wet der aantrekkings kracht* afgeleid, maar „ veel meer en wel voornaamlyk, dat hy de *Theorie* „ op de *Waarneemingen* toepasse, en met dezelven „ vergelyke, opdat men, door de meerdere of mindere overeenkomst met de Waarneemingen over „ den graad van juistheid, zoo wel van zyne als van „ andere *Theorien*, zoude kunnen oordeelen. — Het „ voornaame oogmerk der Maatschappy is, om, langs „ dien weg, van de *Beweegingen der Satelliten van* „ *Jupiter* zulke *Tafels* te verkrygen, welken naauwkeuriger zyn, dan de tot hiertoe bekenden; 't zy „ dan dat die Tafels volgens die enkele *Theorie* wierden zamengesteld; of wel, zo deeze alleen onvoldoende bevonden wierden, met behulp van *Empiriſche Æquatien*, uit de Waarneemingen afgeleid. En, dewyl de Waarneemingen van der „ *derden* en *vierden Trawant* onnaauwkeuriger en „ zeldzaamer zyn, dan die der Twee overigen, zal „ de Maatschappy zich vergenoegen, wanneer, het „ geene zy verlangt, voornaamlyk maar omtrent den „ *eers-*

Digitized by Google

„ *eerſten* en *tweeden Trawant*, wier waarneeming „ wel den grootſten invloed heeft op de *Zeevaart* en „ *Aardrykskunde*, door den Schryver wordt vol„ bragt."

(De Voorwaarden zyn dezelfden, als die by voorige Programma's zyn bekend gemaakt.)

Tot DIRECTEUREN zyn verkoren de Heeren:

WILLEM PHILIP KOPS, *Koopman te Haarlem.*
Mr. WILLEM VAN HOGENDORP, *Secretaris der Stad Haarlem.*

Tot SECRETARIS:

MARTINUS VAN MARUM, *A. L. M. Phil. & Med. Doct. Directeur van het Naturalien Kabinet deezer Maatſchappyë, en van de Phyſiſche & Naturalien Kabinetten van Teylers Stichting.*

Tot LEDEN:

HENRICUS CONSTANTINUS CRAS, *J. V. D. & in Illustri Amſtelædamenſium Athenæo Profeſſor &c. te Amſterdam.*

ABRAHAM VAN STIPRIAAN LUÏCIUS *Med. Doct. & Lector Chemiæ te Delft.*

BERNARDUS HUSSEM, *Heelmeester en Examinator by 't Collegie der Admiraliteit te Amſterdam,*

Digitized by Google

dam, Lid van 't Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen, mede Dirigeerend Lid van 't Heelkundig Genootschap te Amsterdam.

WILLEM LEURS, *Heelmeester in 's Hage, Chir. Majoor by de Gardes de Corps van Z. D. H. den Heere Prince van Orange, Lid van het Heelk. Genootsch. te Amst. van het Bataafsch Genootsch. te Rotterdam, en van de Haagsche en Utrechtsche Genootschappen.*

JOHANNES CHRISTOPHORUS SCHWAB, *Professor Logices & Metaphysices in Academia Stuttgardiana, Duci Wurtembergiæ a Consiliis Aulicis, &c.*

De Abt GIUSEPPE OLIVI, *Lid van de Academie der Wetenschappen en Konsten te Padoua.*

M. FLAUGERGUES, *Lid van de Academie der Wetenschappen te Monpellier en te Lion, &c. te Vivier.*

De Maatschappy heeft, zederd haar laatst Bericht, kennis ontfangen dat zy van haare DIRECTEUREN door den dood verloren heeft

De HEEREN

ADRIAAN MOENS, *Oud Directeur Generaal van Neerlandsch Indien, te Batavia*, Overleden den 12. Octob. 1792. oud ruim 64 Jaaren.

DA

Digitized by Google

DAVID JOAN SMITH, *Raad Ordinair van Neerlandsch Indien, te Batavia*, Overleden den 25 July 1792.

HENDRIK VAN STOCKUM, *Directeur Generaal van Neerlands Indien*, te *Batavia*.

Wyders heeft de Maatschappy, van haare LEDEN, door den dood verloren

De HEEREN:

C. C. H. VAN DER AA, *Leeraar der Gemeente, toegedaan de Onveranderde Augsburgsche Confessie, te Haarlem*, SECRETARIS *deezer Maatschappye*, den 22 Sep. 1793, oud ruim 75 Jaaren.

SALOMON DE MONCHY, *Med. Doctor en Professor te Rotterdam*, den 28 January 1794, oud 77 Jaaren, ruim 7 Maanden.

CHARLES BONNET, *Lid van den Raad van Geneve, en van verscheide geleerde Genootschappen*, den 19 April 1793, oud 73 Jaaren.

ALEXANDER PETRUS NAHUYS, *Medic. Doctor en Professor te Utrecht*, den 6 April 1794, oud 58 Jaaren.

NICOLAAS LAURENTIUS BURMANNUS, *Med. Doctor en Botan. Professor, te Amsterdam*, den 11 Sept. 1793, oud ruim 59 Jaaren.

WOLTER FORSTEN VERSCHUUR, *Med. Doctor en Professor te Groningen*, den 15 Nov. 1793, oud 55 Jaaren.

Digitized by Google

M. BAILLY, *Garde des Tableaux du Roy, à Paris.*

JOSEPH MANDRILLON, *Membre des Academies de Bourg en Bresse & de Philadelphie, à Paris.*

A. L. LAVOISIER, *de l'Academie Royale des Sciences de l'Institut de Bologne, de la Société Helvetique, &c. &c. à Paris.*

J. A. MURRAY, *Med. Doctor en Professor te Gottingen.*

BARTHOLOMEUS FRANKEN, *Stads Chirurgyn en van het Elisabeth Gasthuis te Haarlem*, den 1 Aug. 1794, oud ruim 70 Jaaren.

P. J. KASTELEYN, *Apothekar en Chimist te Amsterdam*, den 18. April 1794, oud omtrent 49 Jaaren.

Mr. GERRIT VAN DER VOORT, *Philosophiæ Professor te Groningen*, den 28 Sept. 1793, oud 28 Jaaren, 10 Maanden.

Daar de Maatschappy aanhoudend blyft beoogen het bevorderen (zoo veel in haar is) van het welzyn des Menschdoms in het algemeen, en byzonder haarer Landgenooten, vertrouwt zy op de voortduuring van haare begunstiging, en ondersteuning.

Uit naam der Maatschappye

M. VAN MARUM,

Secretaris.

Haarlem

den 7 Aug. 1794.

Digitized by Google

INHOUD

VAN HET

XXX. DEEL.

ANTWOORD op de VRAAGE: *Sedert lange zoekt men naar den Eerſten en Algemenen Grond van Zedelyke Verpligting, uit welken men alle meer byzondere hoofdſoorten van Pligten zou kunnen afleiden: De ſchryvers over het* ZEDELYKE GEVOEL *ſchynen zig hieromtrend in enige verlegenheid te bevinden; en de Heer* KANT *heeft ene Grondſtelling aangewezen, welke zommigen duister, anderen onzeker of onvrugtbaar voorkomt. Hierop wordt gevraagd: „ Is het redelyk, nodig of nuttig naar zulk ene Eerſte en Algemene Grondſtelling te zoeken? Zo ja; welke is dezelve?"* door *H. C. CRAS, enz;* uit 't Latyn vertaald.

II. *De oorſpronglyke Latynſche Verhandeling.*

III. Tweede Antwoord *op dezelve Vraage, door* . . . uit 't Latyn vertaald.

IV. *De oorſpronglyke Latynſche Verhandeling.*

Digitized by Google

V. P. S. Kok *Waarneeming van eene Lammigheid der Lenden, genezen door het gebruik van de Plant* Rhus Radicans.

Weerkundige Waarneemingen op Zwanenburg 1793.

Digitized by Google

VERHANDELING

OVER DEN

EERSTEN EN ALGEMENEN GROND
VAN ZEDELYKE VERPLIGTING,

UIT WELKEN ALLE MEER BYZONDERE
HOOFDSOORTEN VAN PLIGTEN
KUNNEN AFGELEID WORDEN:

DOOR

HENRIK CONSTANTYN CRAS, *J.U.D.*

Hoogleeraar in 't Natuur-, Volkeren-, Romeinsch en Hedendaagsch Burgerregt aan het Athenaeum Illuſtre te Amſterdam.

ONDER DE ZINSPREUK:

Ac primam illam partem a Natura petebant eique parendum eſſe dicebant.

CICERO.

In 't Latyn toegezonden aan de Hollandſche Maatſchappy der Wetenſchappen in October 1792: aan welke Verhandeling door de Maatſchappy in Mei 1793 de GOUDEN ERPRYS is toegewezen.

Digitized by Google

Digitized by Google

VOORREDE. (*)

Alhoewel alle onze kennis en wetenschap met veel duisterheid doorgaands bewolkt is, zo wel van wege de aart der voorwerpen, als om de onvolmaaktheid van ons verstand; nogthans is 'er niets, aan het welk de geleerde mannen meer hebben gewanhoopt, dan om tot de eerste beginzelen der dingen en eerste grondstellingen der wetenschappen te kunnen doordringen.

Wanneer de HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WETENSCHAPPEN, *over het eerste grondbeginzel van verpligting ene vraag hadt voorgesteld, en my, na ryp onderzoek, alle de pogingen der latere wysgeren onvoldoende voorkwamen; en ik zelve, ook niets beters ontdekt hadt; wierd' ik te rade, my tot de Ouden te keren, oordelende het meer verdienstelyk te zyn, door de Leerstelling der ouden wysgeren op te helderen en te verbeteren, de zedekunde waarlyk te bevorderen, dan met onvrugtbare nieuwigheden naar den ydelen roem van uitvinder te streven.*

Ik

(*) *Deze Voorrede is, na de bekroning der Verhandeling, met goedvinden der Hollandsche Maatschappy, door den Schryver by de uitgave gevoegd.*

Digitized by Google

Ik ben egter niet onbewust, dat over de uitvindin
gen der Ouden en de voortreffelykheid en gehele
waardy van hunne kennis en wetenschappen, indien
zy met de latere Wysgeren, voor al zedert DES
CARTES, *vergeleken worden, yverig getwist is,*
zo dat Dezen de verdienſten der latere, Genen d
uitmuntendheid der Oude Wysgeren, niet minder dan
hunne haardſteden en altaren met alle inſpannin
van kragten verdedigen. Maar dat groot geſchil i
reeds merkelyk bedaard, en ook ten dele onlangs b
ſlist, door 't geen de Leydſche Hoogleeraar N
NIEUWLAND *in zyne Redevoering* over den ſta
der Natuurkundige Wetenſchappen, met dien d
fraye letteren vergeleken, en uit den aart van beide
opgehelderd (*), *voortreffelyk voordraagt; ten de*
kan het zelve door ene naauwkeurige onderſcheidin
nog nader vereffend worden en weg geruimd.

Ik ken den Wysgeren, die nu twe eeuwen rugwaard
met den grootſten roem, de wetenſchappen bevorde
den, den verdienden lof gaarne toe. Immers k
tog in de eerſte plaats niet ontkend worden, dat
in het behandelen der wetenſchappen, door e
naauwkeurige leerwyze en ſtipte orde, meestal

O

(*) PETRI NIEUWLAND *Oratio* de ratione discipli
rum Phyſicarum, cum ratione elegantiorum, quæ vocant
litterarum comparata, et ex utrarumque natura illuſtrata. *Lu*
Batav. 1793.

Digitized by Google

Ouden overtroffen hebben. Ten anderen, hoe zeer de roem van de uitvinding der Wiskunde aan den Ouden toekomt, hebben egter DES CARTES, HUYGENS, KEPLER, BOYLE, NEWTON, *en andere ligten onzer éuwen, het nut dier voortreffelyke wetenschap, door ene weider uitgestrekte toepasſing zeer vermeerderd en uitgebreid. Het ſchrander brein en de onvermoeide vlyt van deze groote mannen hebben te wege gebragt, dat de Natuurkunde, die voorheen veelal in niets anders dan in verdigtzels en losſe veronderſtellingen beſtondt, niet alleen door ene meerdere beoeffening der Wiskunde zeer veel verbeterd wierdt, maar ook nog door vele andere hulpmiddelen, welken de Ouden ontbeerden, tot den luister van ene ware en zekere wetenſchap is opgeklommen. Onder die hulpmiddelen zyn vooral de vergrotende en verkleinende glazen, verrekykers, lugtpompen, weerglazen, electrizeer- en ontelbare andere werktuigen te tellen; welker uitvinding, voor yer het grootſte gedeelte, meer aan het blind geval, dan aan opzettelyke pogingen zynde toe te ſchryven, is het geen zo groot wonder, dat de oude Wysgeren dien hogen trap van volmaaktheid, zelfs niet eens konden vermoeden, tot welken, byzonder na de voorligting van den groten* BACON, *de Sterre-, de Schei- en de gehele Natuurkunde, door de vlytigſte beſchouwing en naſporing der Natuur zelve is opgeſtegen.*

Maar zo geredelyk als ik deze verdienſten en roem

Digitized by Google

der latere Wysgeren toeſta en erken, zo billyk ik myne eisch van gelyke regtmatigheid jegens de Ouden: welke my toegeſtaan zynde, zal mogelyk myne verdediging der Oudheid niet zo zwak nog onvermogende toeſchynen. Want, voor eerst wil ik nu niet eens aandringen, dat in de Sterrekunde, ook die genen zelve, welken met PTOLOMAEUS *meer dan duizend jaren gedwaald hebben, van genen anderen, dan van onkundige beoordeelaars, ooit zyn veragt geworden, naardien hunne vlyt en arbeid niet zelden aan* COPERNICUS *en* NEWTON *oorzaak en gelegenheid gaven, om naauwkeuriger den loop en beweging der hemelſche lichamen na te ſporen, te ontdekken, en te ontvouwen: maar dit wil ik hier voornamenlyk hebben opgemerkt en vast gehouden, dat in alles, 't welk niet zo zeer van toevallige ontdekkingen afhangt, en voor de naſporende yver van het enkel vernuft openſtaat, de Ouden in zo ver niet kunnen worden verkleind, of in de laagte geſteld, dat men integendeel de kragt van hun vernuft en ſchranderheid moet bewonderen, en in zeer vele opzigten hunne kennis en leerſtellingen, boven de latere wysgeren verpligt is te erkennen en hulde te doen.*

In de daad, om ons tot die wetenſchap, welke ons thans het naast aangaat, alleen te bepalen, is de Zedekunde niet geheel en al ene Menſchenkundige (*) We-

(*) *Anthropologiſche.*

Digitized by Google

Wetenſchap? dat is, hangt zy niet geheel en al van de kennis der menſchelyke natuur af? Wel nu, met welken yver, leerzugt, vernuft en doordringende ſchranderheid hebben niet de oude wysgeren de menſchelyke natuur nagevorscht, en de binnenſte ſchuilhoeken van onze ziel doorſnuffeld en hare oorſprongelyke driften, neigingen, begeerten en afkeer opgeſpoord en verklaard? 't Was deze naſporing en daar door verkregene kennis der menſchelyke natuur, die hen tot dit allereerst voorſchrift van pligten, tot deze hoogſte natuurwet en algemeen grondbeginzel bragt, welke alle wysgeren der Oudheid eenpariglyk goedkeurden, namelyk: Dat het den mensch betaamt, volgens de natuur, of overeenkomſtig der natuur, zyn leven in te rigten. *Waarlyk, daar het tegen overgeſtelde van dit grondbeginzel, dat is:* dat men zyn leven en daden tegen de natuur zou moeten inrigten, *van allen zin ontbloot is, en tegen natuur en waarheid aandruischt, zoude het ten minſten enigzins roekeloos zyn, de waarheid, duidelykheid en zekerheid van boovengemeld zedelyk voorſchrift te willen in twyffel trekken, terwyl wy de deugden en gebreken van het zelve, als ene eerſte zedelyke grondſtelling beſchouwd, in onze Verhandeling zelve hebben overwogen. Voor onze naſporing derhalven ſchynt dit voornamenlyk over te ſchieten, niet, dat wy op nieuws wederom naar andere onbekende grondbeginzels zoeken, maar veel eer, dat wy de kragt en ware me-*

ning van die grondſtelling der Ouden met naauwkeurigheid ontwikkelen, met dugtige bewyzen ſtaven, en, indien het nodig zy, dezelve verbeteren.

De pligten dan, die den mensch betamen en alle regelen van gedrag, moeten van zyne natuur worden afgeleid: waarom de kennis van den mensch en zyne natuur ten hoogſten noodzaaklyk is. 't Is waar, daar zyn 'er geweest, welke de menſchelyke natuur daar toe te onvolmaakt en te verdorven agtten; maar ik verwonder my, waarom zy dan ook niet even zéer ons verſtand, als zynde een gedeelte van onze natuur, te verdorven oordeelden, om de wetten der natuur te kunnen kennen. Althans zo dagten zommigen, en in zo ver waren zy ten minſten aan zig zelven enigzins gelyk, ſchoon zy niet in ſtaat waren, om, buiten ons verſtand, een ander vermogen aan te wyzen, door, 't welke wy dan, zonder hulp van ons verdorven verſtand, uit hunnen aangewezen bron, de kennis der natuur wetten zouden erlangen.

In de daad, wat zou men van zodanigen Natuurkundigen moeten oordeelen, die de kragten en wetten der lichamen zullende opſporen, dezelven buiten de natuur der lichamen wilden zoeken? Dit deden de ſcholaſtiken en verdigtten allerlye verborgene hoedanigheden, om daar uit de bewegingen, veranderingen, en alle verſchynzelen der zigtbare waereld te verklaren; maar deze hunne kinder-

Digitized by Google

deragtige ligtvaardigheid heeft niet alleen geen dienst hoe genaamd aan de Natuurkunde toegebragt, maar veel eer dezelve in ene dikke duisternis bedolven, haren luister beneveld en hare vooragangen ten hoogſten vertraagd en belemmerd.

Derhalven, daar die losſe onbedagtzaamheid der Natuurkundigen, met regt is ten kwade geduid; zoude het dan den zedekundigen, door de misſtappen van anderen gewaarſchouwd, niet betamen, dien klip te myden, en integendeel, de pligten, de voorſchriften dier pligten, en de grondſtellingen dier voorſchriften, welken by den mensch zelven huisvesten, naar het voorbeeld der Ouden, niet buiten den mensch en de menſchelyke natuur, maar t'huis, en in die natuur zelve te zoeken? En deze natuur, mitsgaders de eerſte grondſtellingen van alle waarheid, welke in onze ziel verſcholen liggen, kunnen alleen door de zielkunde, vooral door de proefondervindelyke zielkunde, ook in 't algemeen door de Anthropologie of Menſchenkunde, gekend worden.

De Geneesheren hebben, tot betere en grondiger kennis van 't menſchelyk lichaam, deszelfs delen, vereniging der leden, zamenſtel van beenderen, pezen, zenuwen, en deszelfs geheel maakzel, niet alleen de Ontleedkunde te hulp geroepen, maar ook het menſchelyk lichaam, met dat der overige dieren vergeleken, welke de vergelykende Ontleed-

Digitized by Google

kunde genaamd wordt. De Wysgeren mogen dit voorbeeld der Artzen wel volgen, en de menschelyke ziel en alle hare bezeffen, gevoelens, neigingen, verlangens en afkeer met die der dieren vergelyken. Dezen weg ſloegen de Ouden in, en dezen weg heeft CICERO voor al betreden, die, om de menſchelyke natuur wel te doorgronden; niet ſlegts de jonge kinderen met oplettende aandagt gade ſloeg, maar in zyn onderwys en aandrang der pligten niet zelden de voorbeelden van redeloze dieren heeft by gebragt, in welken hy vaak de uitſtekendſte afbeeldzels van deugd, ook zelfs van [illegible]langeloze deugd, ten hoogſten bewonderde.

Waarlyk, de opmerkzaame ondervinding is de moeder van zekere kennis en wetenſchap. Met hulp en op geleide van deze getrouwe Leermeesteres hebben de beroemdſte Natuurkundigen, al wat zy in de lichamen waarnamen, vlytig opgezameld, en daar uit de algemene wetten ontdekt en opgemaakt, uit welken zy de verſchynzelen der zigtbare waereld zouden kunnen verklaren, en op deze wyze het heerlyk gebouw van hunne wetenſchap luisterryk optrekken. Dit is hun voortreffelyk gelukt. En waarom zouden wy dan niet gewettigd zyn, deze veilige en nuttige leerwyze, uit de enge grensperken der Natuurkunde tot de beſchouwing der menſchelyke ziel over te brengen, en, met aflegging zo wel van alle losſe onderſtellingen als van hoogvliegende grondbeginzelen,

lie-

liever, volgens het voorſchrift van BACON, *ook hier de natuur zelve te raadplegen? Wanneer wy op die natuur onze aandagt naar behoren vestigen, dan eerst kunnen wy die oorſprongelyke beginzelen en eerſte grondſtellingen ontdekken, die in 's menſchen ziel huisvesten, en uit welken de Reden, vervolgens te hulp wordende geroepen, door wettige redekavelingen en beſluiten de voorſchriften van pligten en allerlye deugden opſpoort. 't Zyn deze voorſchriften, welken even als hunne grondſtellingen, van het inwendig ligt en de natuur onzer ziele zelve afkomſtig, even daarom* NATUURLYKE WETTEN *genaamd worden. 't Zyn deze voorſchriften, welker aaneenſchakeling en verband zodanige bondige wetenſchap voordbrengt, die op vaste gronden gevestigd, vrugtbaar en genoegzaam is, om onze daden, in alle gevallen van ons leven ter bereiking van het eindoogmerk van ons beſtaan, te beſtieren.*

Wy dan, dezen weg ook volgende, bevonden in de daad, dat 'er vele, zo wel andere, als ook zedelyke grondbeginzels, in onze ziel verſcholen liggen, en maakten dus ook gene zwarigheid, meer, dan ene, zodanige grondſtellingen voor de Zedeleer aan te nemen: 't welk niet ligtelyk kan berispt worden, indien men maar de eindoogmerken der wetenſchappen van derzelver grondbeginzels behoorlyk onderſcheidt: immers, alſchoon de Wiskunde maar één voorgeſteld oogmerk heeft, wie heeft nogthans ooit onder-

Digitized by Google

onderſtaan, hare ſtellingen en waarheden allen van ſlegts één enig grondbeginzel af te leiden? Ook dunke het niemant vreemd, dat ik de vier grondſtellingen, welken ik van de natuur en 't wezen der menſchelyke ziel heb ontleend, dikwyls, door ene redekundige ſpreekwyze (*), gevoelens (†) *heb genaamd: dit ſtrydt in 't geheel niet met het gebruik van dit woord by de Latynſche* (§) *nog by de Nederduitſche Schryveren. Ik heb geenzins dit woord gebezigd voor het vermogen zelve van onze ziel om zekere voorwerpen of waarheden te kennen; in hoedanigen zin de voorſtanders van 't* ZEDELYK GEVOEL *dit woord nemen, althans moeten nemen, zo zy anders verſtaanbaar willen ſpreken. In tegendeel,* GEVOELENS *zyn by my de eerſte bezeffen, dat is, de bezefde waarheden zelven, welken aan enen iegelyk oplettende terſtond zo blykbaar zyn, dat niemant dezelven zonder zyn verſtand geweld aan te doen, kan ontkennen: hoedanige vele eerſte bezeffen in onze ziel dadelyk ſchuilen, zo als de ondervinding ons van alle tyden heeft kunnen doen opmerken; zo als de ſchrandere* LEIBNITZ *byzonder heeft aangetoond, en de Wiskunde alleen zelfs ontegenzeggelyk bewyst. Deze eerſte bezeffen, en ook andere uit dezelven afgeleide*

(*) *Metonymia.* (†) *Senſus.*

(§) CICERO II. De Leg. 1. II. De orat. 23. Pro dom. 36. Pro Cluent. 6. QUINTIL. VIII. 5.

Digitized by Google

leide bevattingen, wanneer die byzonderlyk van de neigingen, verlangens en afkeer oorſprongelyk, of daar mede verbonden zyn, dan worden die, volgens het oordeel van den ſchranderen SULZER *in zyne* zielkundige Verhandeling over den Zedelyken Mensch (*), *in enen eigenlyken zin* GEVOELENS *genaamd.*

Eindelyk moet ik nog met een enkel woord de zwakheid van die genen te gemoet komen, welken ene zekere zorg, lust, of ook ene gewoonte van enigzins zuivere taal te ſchryven, of berispelyk vinden, of ten minſten van geen belang oordelen. Het doet ons moeite, dat 'er nog geleerden van ene zo bekrompen denkwyze gevonden worden, over welken CICERO *reeds klaagde, namelyk, die niets goedkeuren, als 't geen zy zelven vertrouwen te kunnen bereiken, en daarom, 't geen zy wanhopen te kunnen navolgen, onedelmoedig veragten. Men vergunne ons de ſchone aanmerking van* CICERO *hier te berde te brengen.* Dat zodanig een, *zegt hy*, den pen voert, en zyne gedagten in geſchrift ter neder ſtelt, die dezelven nog in orde weet te ſchikken, nog op te helderen, nog door enige aangenaamheid den lezer uit te lokken; dit

(*) *Zie* Memoir. de l'Acad. Roy. de Berlin de l'An 1769. *Of de Vertaling van gemelde Verhandeling in de* uitgelezene Verhand. over de Wysgeerte en fraye Letteren door den Hoogleeraar JOH. FRED. HENNERT IV. D. Utr. 1784.

Digitized by Google

dit is het werk van een mensch, welk van den legen tyd, en van de wetenschappen een onmatig misbruik maakt. (*) *En een weinig lager:* Steeds heb ik die wysgeerte voor volkomen geagt, welke omtrend de gewigtigste vraagstukken met ene zekere vloeijende rykheid en cierlykheid kon redekavelen. (§) *Ondertusschen begeer ik met dit gezag geenzins te beweren, dat bondige geschriften, zonder cierlykheid van taal, geen nut zouden doen. Vele uitstekende werken wederleggen met de daad dit volkomen: maar zulks wettigt niemant, om goede, zuivere, of ook cierlyke taal, te veragten.*

(*) Mandare quemquam litteris cogitationes suas; qui eas nec disponere nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est, intemperanter abutentis et otio et litteris. *Tusc. qu. I.* 4.

(§) Hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi, quae de maximis quaestionibus copiose posset ornateque dicere. Ibid.

IN-

Digitized by Google

INHOUD.

INLEIDING.

EERSTE DEEL.

Over de Redelykheid, Noodzakelykheid en Nuttigheid van het zoeken naar een Eerste en Algemene Grondstelling van Zedelyke Verpligting, uit welke men alle meer byzondere hoofdsoorten van Pligten zou kunnen afleiden.

I. HOOFDSTUK.

Of het Redelyk *is, naar den Eersten en Algemenen Grond van Zedelyke Verpligting te zoeken, uit welke men alle meer byzondere hoofdsoorten van Pligten kan afleiden.*

II. HOOFDSTUK.

Of het Noodzakelyk *is, zodanige Eerste en Algemene Grondstelling, als gevraagd wordt, op te sporen.*

III. HOOFDSTUK.

Of het Nuttig *is, zodanige Eerste en Algemene Grondstelling van Zedelyke Verpligting na te vorschen.*

TWE-

Digitized by Google

INHOUD.

TWEEDE DEEL.

Over die Eerſte en Algemene Grondſtelling, of Grondſtellingen, welken als zodanig kunnen worden beſchouwd, en voor zekere en zuivere bronnen gehouden, uit welken men alle meer byzondere hoofdſoorten van Pligten zou kunnen afleiden.

I. HOOFDSTUK.

Over de Gronden der Zedelyke Verpligting in 't algemeen.

II. HOOFDSTUK.

Over zommige eerſte Grondſtellingen der Zedeleer, welken boven anderen byzonderlyk zyn aangeprezen.

III. HOOFDSTUK.

Over de Menſchelyke Natuur, en welke Eerſte en Algemene Grondſtellingen van Zedekunde uit dezelve voordvloeijen.

IV. HOOFDSTUK.

Eenige Aanmerkingen ter meerdere uitbreiding en nadere bevestiging der vier Eerſte en Algemene Grondſtellingen der Zedekunde, welke in 't voorgaande Hoofdſtuk uit de Menſchelyke Natuur zyn afgeleid.

BESLUIT.

VER-

Digitized by Google

VERHANDELING

TER BEANTWOORDING DER ZEDEKUNDIG-WYSGERIGE PRYSVRAAG, DOOR DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WETENSCHAPPEN, IN 'T JAAR MDCCLXCI OPGEGEVEN.

„ Sedert lange zoekt men naar den Eerſten en Algemenen Grond van Zedelyke Verpligting, uit „ welken men alle meer byzondere hoofdſoorten van „ Pligten zou kunnen afleiden: De ſchryvers over het „ ZEDELYK GEVOEL ſchynen zig hieromtrend in „ enige verlegenheid te bevinden (*a*); en de Heer „ KANT heeft ene Grondſtelling aangewezen (*b*), „ welke zommigen duister, anderen onzeker of on„ vrugtbaar voorkomt (*c*). Hierop wordt gevraagd: „ „ Is het redelyk, nodig of nuttig naar zulk ene „ „ Eerſte en Algemene Grondſtelling te zoeken? „ „ Zo ja; welke is dezelve?" "

(*a*) HULSHOFF over Gods Wetgevende Magt, in de Stolp. Verhand. gedrukt te Leyden 1766. Hoofdſt. IV. Byz. bl. 33—35.

(*b*) Grundlegung zur Metaph. der Sitten. 52. Zweyte Aufl. by J. H. Hartknoch. Riga 1786.

(*c*) KANT Critick der Pract. Vernunft. Ibid. 1788. Vorrede S. 14—17. ZENO over Ongeloof en Zeden bl. 10.

Digitized by Google

INLEIDING.

Geen tyd was 'er ooit, in welken de wetenſchap der Zedekunde geheel onbeoeffend en verlaten was by zodanige Volkeren, by welken ten minſte enige zorg, hoe klein dan ook, voor de beſchaving van het verſtandelyk vermogen der ziele, nog overig was. Immers de Wyzen van Griekenland hadden reeds oudstyds de voorſchriften van doen en laten in korte ſpreuken vervat, en die ſpreuken in den Delphiſchen Tempel aan de geheugenis der Menſchen toegewyd en aanbevolen. THEOGNIS, PHOCYLIDES, MIMNERMUS, SIMONIDES en andere ſpreukdigters (*a*), hebben de regels van gedrag en wandel in digtmaat voorgeſteld: en AESOPUS heeft den Leertrant door Fabelen of Verdigtzels, door de Ouden reeds beproefd, opzettelyk tot het Onderwys in 't beſtier der menſchelyke daden overgebragt: ene Leerwyze, welke de algemeenſte zaken in byzondere voorvallen vertonende, en wat waar of valsch is, met een verſierd voorbeeld aanwyzende, even daarom voor het begrip van 't ongeleerd Gemeen, en de bevatting der Jeugd byzonder geſchikt is geoordeeld.

Daar

(*a*) *Gnomici.*

Digitized by Google

Daar was eens een tyd, dat de Griekſche Wysgeren met de beſpiegelingen van verborgene zaken, en navorſching der geheimen der natuur, meestal zig bezig hielden. maar SOCRATES bragt het eerst hun van de beſchouwingen der lichaamen, derzelver krag-ten en werkingen, tot die van het gemene leven; tot het onderzoek van goed en kwaad, van deugd en on-deugd (*a*). Toen kwamen vele Wysgeren en wys-gerige Scholen te voorſchyn, die niet ſlegts, gelyk voorheen, omtrend de aart en natuur der lichaamen, en omtrend de Rede- en Redeneerkunde, maar vooral omtrend de inrigting van ons leven en gedrag, om-trend onze zeden, handel en wandel, en ter navors-ſching en bepaling van het hoogſte goed, hunne vlyt en yverigſte naſpooringen beſteedden. Onder dezen waren behalven PLATO, XENOPHON, THEO-PHRASTUS en ARISTOTELES, ook nog beroemd ZENO CITTIEUS, MENEDEMUS, ARISTO, ARISTIPPUS, EPICURUS, CALLIPHO, HIERO-NYMUS, DIODORUS, CARNEADES, CHRYSIP-PUS en anderen, welken tot verſchillende Secten behoorden, en of *Academici*, of *Peripatetici*, of *Megarici*, of *Eretriaci*, of *Cyrenaici*, of *Epicu-risten*, of *Stoicynen* genaamd wierden.

Hoe

(*a*) DIOG. LAËRTIUS PROÖEM. Segm. 14 et 18. et Libr. II. Segm. 16 et 20. SENEC. *Epist.* 71. CICERO Acad. Qu. Lib. I. c. 1. et 4. et Lib. II. *De Finib. Bonor. et Malor. Cap.* 1.

Digitized by Google

Hoe zeer ook de gevoelens van alle die Wysgeren over het Hoogſte Goed verſchillende waren, heeft CICERO nogthands te regt geoordeeld (*a*), dat die allen gevoeglyk tot drie hoofdſoorten konden gebragt worden. Want, VOOR EERST, zommigen beweerden, even áls ware de mensch niet dan louter lichaam, zonder geest, dat zyn Hoogſte Goed ook alleenlyk in Geneugte, en zyn Hoogſte Kwaad, alleenlyk in Smert beſtondt, en dat Geneugte en Smert ter zyde geſteld wordende, 'er gene beweegredenen, gene prikkels zouden overblyven, welken onze ziel om iets te begeren, of te vlieden zouden kunnen aanzetten. Dit was de leer van ARISTIPPUS en van de School der *Cyrenaici:* dog welke EPICURUS te week, te laf, en beneden den luister en agtbaarheid der Deugd agtende, daarom dezelve tragtte te matigen, en die Geneugte tot de zuiverer aandoening der ziel, tot regtvaardigheid, tot eerlykheid, tot de kragt van een verheven gemoed, die den mensch van alle vrees, angst en bekommering ontheft, met één woord, tot de ware Wysheid zogt te bepalen. TEN TWEDE, anderen hielden ſtaande, even als of de mensch, in tegendeel, niets lichamelyks hadde, niets dan enkel geest ware; dat de eerlykheid van zeden het toppunt der wenſchelyke zaken was; dat de Deugd alleen en op zig zelve verkiesbaar was, zonder enig

(*a*) *De Finib.* Lib. V. c. 7 et 8.

Digitized by Google

enig opzigt van nuttigheid en voordeel: in zo ver zelfs, dat, indien men hier nut en voordeel beoogde, dit doel den luister der deugd onmiddelyk zou verdooven en bezwalken; al het geen de maatschappy stut en steunt, ogenblikkelyk doen vervallen; alle vriendschap, alle deugdsbetragting, en pligten in enkele rook doen verdwynen. Dit gevoelen heeft ZENO de grondlegger der Stoicynsche School, verdedigd, zynde hier in door ARISTO, CHRYSIPPUS, HERILLUS, BRUTUS, CATO, EPICTETUS, SENECA, MARCUS AURELIUS, en vele andere Wysgeren nagevolgd. TEN DERDE, eindelyk, hebben wederom anderen, zo als CALLIPHO en de oude *Academici*, en *Peripatetici*, beide die leerstellingen in diervoege verënigd, dat het Hoogste Goed wel bestondt in eerlyk te leven, maar ook te gelyk in het genot te smaken van die zaken, tot welken de Natuur den mensch het eerste noopt, en welken die Natuur als 't ware hem toekent: derhalven, alschoon de wysheid de allerwenschelykste van alle zaken is, dat niet te min het Hoogste Goed tot den gehelen mensch moet behoren en betrekkelyk zyn; en dat de Deugd die eerste beginzels en verlangens der natuur geenzins zo verstnaadt, dat om het leven gelukkig te maken, buiten en behalven de Deugd niets anders nog zoude kunnen bykomen: integendeel, dat beide die zaken, Deugd en Geneugte, op het allernaauwst met elkanderen verënigd waren. En die is die leer-

ſtelling, welke ARISTOTELES en zyn zoon NICOMACHUS voorgeſtaan en THEOPHRASTUS en ANTIOCHUS gevolgd hebben, en welke CICERO opzettelyk met veel kragt en ſierlykheid ontvouwd en verdedigd heeft (*a*).

Gelyk met den ondergang der Griekſche en Romeinſche Burgerſtaten alle voortreffelyke Wetenſchappen ten gronde gingen, zo wierdt ook de Zedekunde minder beoeffend, en zonk in een diep verval. Immers de Wysgeren van den derden en vierden éuwen, PLOTINUS, AMELIUS, PORPHYRIUS, JAMBLICHUS, PROCLUS, die *Platonisten* genaamd wierden, leidden zig meer op de Bovennatuur- dan op de Zedekunde toe. Hier na, om dit ſlegts als met den vinger aan te roeren, hoewel de verwoestingen der Noordſche Volkeren in Italie de donkerſte onkunde ten gevolge hadden, heeft wel BOËTHIUS egter ARISTOTELES, wiens Wysgeerte hem byzonder beviel, uit het Grieksch in het Latyn vertaald, 't welk vervolgens tot het grondvesten der Secte van de Scholastiken ſchynt aanleiding te hebben gegeven: maar die SCHOLASTIKEN waren geheel en al aan de leerſtellingen van ARISTOTELES verkleefd en verduisterden niet alleen de ſchone zedekunde met dorre en ydele geſchilſtukken, maar bedorven dezelve geheel door het inmengen der voorſchriften van de Kerkvaderen

(*a*) Libr. V. *De Finib. Bonor. et Malor.*

Digitized by Google

deren en der leerſtellingen zo wel van 't Pauzelyk als Romeinsch Burgerregt: welk onheil en ramp nog de zogenaamde Caſuisten door veelvuldige vergezogte fynigheden en nutteloze vraagſtukken niet weinig vergroot hebben.

In deze verduistering der voortreffelykſte Wetenſchap, wanneer haar behoud byna wanhopig ſtondt, verrees BACO VERULAMIUS als ene nieuwe zon, om alle volkeren rondſom met zyne heldere ſtralen te verligten, en den waren weg aan te wyzen, die alleen geſchikt is om de zuivere wysgeerte te herſtellen. De beſchaafde wetenſchappen dan ook wederom hier door ontluikende, en zo groot een leidsman nu voorligtende, zyn 'er met den tyd ook andere voortreffelyke mannen, byzonderlyk DE GROOT, PUFENDORF, CUMBERLAND, THOMASIUS, LEIBNITZ, BUDDEUS, BARBEIRAC, WOLFF, SHAFTESBURY, HUTCHESON, BURLAMAQUI, MONTESQUIEU, en vele diergelyke ligten opgekomen, die met de kennis en geleerdheid der oude Wysgeren toegerust, de Wetenſchap der Zedeleer zo gelukkig beoeffenden, beſchaafden en volmaakten, dat zy de vorderingen der Oudheid zo al niet overtroffen, ten minſten evenaarden.

Maar het geen wy dus tot lof van onze éuwen in het herſtellen van den luiſter der Wysgeerte en byzonder der Zedekunde aanroerden, moet niet in dien zin worden opgevat, als waren nu in dezelve alle twisten

der Geleerden verëffend en alle geſchillen uit den weg geruimd: geenszins! Want *voor eerst*, is de oude twist nog even zeer levendig, of de Eerlykheid van Zeden en de Deugd zonder het minſte nut en voordeel door hare eigen' glans en luister ſchittert en geheel belangeloos is, dan of voordeel en geluk met de Deugd zo is verknogt, dat zodanig voordeel en geluk voor een uitlokzel en prikkel tot goede daden, voor ene gepaste en betamelyke beloning van eerlyken handel; en dus ook de begeerte en trek naar dat geluk voor ene loffelyke bron onzer bedryven kan en mag gehouden worden. *Ten tweden* ſchynt het geſchil, 't welk met zo veel yver en drift gevoerd wierdt, nog niet geheel beſlist, of de daden der Menſchen door hare eigene natuur en wezen goed en kwaad zyn, 't welk de *Scholastiken* beweerden (*a*); dan of de goede daden alleen daarom goed zyn, om dat God die geboden, en de kwade daden alleen daarom kwaad zyn, om dat God die verboden heeft (*b*), van welk geſchil de twist

(*a*) De SCHOLASTIKEN zyn hier in nagevolgd door de GROOT, LEIBNITZ, WOLFF, MONTESQUIEU, BUCKY *De Moralitate Actionum Interna*: Lipſ. 1732. Vergel. R. CUDWORTH *de Interna et Immutab. ret moral. ſeu Juſti et Honeſti natura*: in Syſtem. Intell. Tom. II. p. 615 et ſeqq.

(*b*) Dit is het gevoelen van PUFENDORFF, SELDEN, BARBEIRAC, de beiden COCCEJI, BUDDEUS, en DION. VAN DEN WYNKERSEN in zyne Verhandeling: *De Libertinismo*

twist over de aart en natuur der verpligting geheel en al afhangt en oorsprongelyk is. Maar *ten derde*, zyn vooral de gevoelens der Geleerden over den eersten grond der Verpligting, over het eerste en algemene grondbeginzel der Zedeleer, over de eerste Zedelyke Wet, over den bron en oorsprong van alle Deugd en Pligt nog ten hoogsten verdeeld. Want zo dra de Wysgeren hebben begonnen de regels onzer daden in zekere orde en verband te brengen, en ene naauwkeurige Zedeleer of wetenschap van pligten te ontwerpen en voor te stellen, hebben zy naar een eerste en algemeen grondbeginzel gezogt, uit het welk alle zedelyke lessen en voorschriften van pligten zouden kunnen worden afgeleid. Dog daar het vinden van zodanig grondbeginzel ene allermoeilykste taak was, verwekte zulks veel geschil onder de Geleerden, zo dat dezen de voetstappen der oude Wysgeren drukten; dog genen liever nieuwe grondbeginzelen uitdagten; welken wederom door anderen berispt en verworpen zynde, wierden zommigen eindelyk over zo veel moeilykheid, twist en onzekerheid zo verdrietig, dat zy tot ons geweten, tot deszelfs vlug oordeel en beslissing, en als 't ware, tot een natuurdrift en gevoel, 't welk van wege de onderwerpen, die het beslist, het

ZE-

nismo Traj. ad Rhen. 1746. p. 23. En nog in ene andere Verhandeling: *De Legum Physicarum et Moralium Harmonia*, Ibid.

Digitized by Google

ZEDELYK GEVOEL genaamd is, hun toevlugt namen.

In zo grote dobbering dan van gevoelens omtrend een zo belangryk onderwerp; in zo vele vertwyffeling der hedendaagsche Geleerden omtrend de meeste zaken, welke op geen wiskundige zekerheid kunnen steunen; en dus in zo grote noodzakelykheid om die wetenschap, die de zeden der menschen bestieren, de pligten afbakenen en de geleidster tot het waar geluk moet zyn, op vaste beginzels te grondvesten; heeft de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen, ter verbreiding van geleerdheid te Haarlem gevestigd en bloeijende, deze gewigtige Vraag ter oplossing voorgesteld.

„ Sedert lange zoekt men naar den Eersten en Algemenen Grond van Zedelyke Verpligting, uit „ welke men alle meer byzondere Hoofdsoorten van „ Pligten zou kunnen afleiden: de Schryvers over het „ ZEDELYK GEVOEL schynen zig hieromtrent in „ eenige verlegenheid te bevinden (*a*); en de Heer „ KANT heeft eene grondstelling aangewezen (*b*); wel-

(*a*) HULSHOF *over Gods Weldadige Magt*, in de Stolpe Verhandeling gedrukt te Leyden 1766. Hoofdst IV. byzonder bladz. 33—35.

(*b*) *Grundlegung zur Metaphys. der Sitten.* S. 52. Zweyte Ausl. by J. H. Hartknoch. Riga 1786.

Digitized by Google

„ welke zommigen duister, anderen onzeker of on-
„ vrugtbaar voorkomt (*a*). Hier op wordt gevraagd:
„ *Is het redelyk, nodig of nuttig, naar zulk ene*
„ *Eerste en Algemene Grondstelling te zoeken? Zo*
„ *ja, welke is dezelve?*"

Zo wel het gewigt dezer Vraag, als derzelver naauwkeurig voorstel, heeft by my de lust opgewekt, om hare oplosing te beproeven. Immers haar voorstel is zo beknopt en duidelyk, dat alle pooging om de vraag nader op te helderen en te bepalen, met reden voor overbodig en nutteloos moet gehouden worden. Wy merken alleen maar aan, dat de opgaaf der vraag zelve onze Verhandeling in twe delen verdeelt, van welke het EERSTE DEEL de Redelykheid, Noodzakelykheid en Nuttigheid van het zoeken naar een Eerste en Algemeen Grondbeginzel van Zedelyke Verpligting zal moeten nasporen; terwyl in het TWEDE DEEL dezer Verhandeling zal moeten onderzogt worden en aangewezen, welke dàn die Eerste en Algemene Grondstelling, of die Grondstellingen van Zedelyke Verpligting zyn, uit welke men alle meer byzondere Hoofdsoorten van Pligten zou kunnen afleiden.

(*a*) KANT *Critick der Pract. Vernunft.* Ibid 1788. Voorrede S. 14—17. ZENO *over Ongeloof en Zeden.* bl. 10.

EER-

Digitized by Google

EERSTE DEEL.

OVER DE REDELYKHEID, NOODZAKELYKHEID EN NUTTIGHEID VAN HET ZOEKEN NAAR ENE EERSTE EN ALGEMENE GRONDSTELLING VAN ZEDELYKE VERPLIGTING, UIT WELKE MEN ALLE MEER BYZONDERE HOOFDSOORTEN VAN PLIGTEN ZOU KUNNEN AFLEIDEN.

I. HOOFDSTUK.

Of het Redelyk *is naar den Eerſten en Algemenen Grond van Zedelyke Verpligting te zoeken, uit welken men alle meer byzondere Hoofdſoorten van Pligten kan afleiden.*

In het eerſte lid van het eerſte gedeelte der voorgeſtelde Vraag wordt dit onderzoek gevorderd:

„ Is het REDELYK naar ene Eerſte en Algemene
„ Grondſtelling van Zedelyke Verpligting te zoeken,
„ uit welke men alle meer byzondere Hoofdſoorten
„ van Pligten zou kunnen afleiden?"

Het

Digitized by Google

Het oplosſen van dit gedeelte der Vraag hangt enigſyk daar van af, of 'er enige mogelykheid en gegronde hoop zoude zyn, om zodanig een grondbeginzel, als het welk hier gevraagd wordt, te vinden. Want indien het gevoelen van die Geleerden gegrond is, welken alle hoop daar toe hebben opgegeven (*a*), dan mag men vry allen yver en moeite, allen tyd en vlyt, tot het opſporen van zodanig grondbeginzel beſteed en aangewend, voor overbodig, verloren en dus voor ONREDELYK houden. Maar is het tegendeel waar, is 'er geen dugtige reden om dus te wanhopen; dan is geen arbeid voortreffelyker, geen vlyt en moeite nuttiger en loflyker, dan die beſteed wordt tot het opſporen, ontdekken en vinden van den Eerſten en Algemenen Grondſlag dier uitmuntende Wetenſchap, in welke het welzyn en 't geluk van geheel het Menschdom is bevat en opgeſloten.

Het is een hoofdpligt van enen Wysgeer, in alle onderzoek, de waarheid voor het hoogſte doel te ſtellen, en dus opregtelyk voor te dragen, zo wel het geen van den enen, als van den anderen kant, kan worden voordgebragt, geredentwist en aangedrongen. Wy mogen dan ook geenzins de moeilykheid ontveinzen om zodanig ene EERSTE en ALGEMENE GROND-

(*a*) Onder dezen zyn EV. OTTO *ad Pufend. de Offic. Hom. et Civ.* L. I. c. 3. §. 1. en ERNEST *in Jure Nat.* §. 23 et 29. (in Init. Doctr. Solid.) en anderen.

Digitized by Google

GRONDSTELLING VAN ZEDELYKE VERPLIGTING te vinden, uit welken als uit enen zuiveren bronwel, *alle hoofdsoorten van byzondere Pligten*, en dus de gehele Zedekunde, *zouden kunnen worden afgeleid.* Het is wel zo; wy hebben hier thans met genen DEMOCRITUS, met genen ANAXAGORAS, nog met andere twyffelaars te doen, welken waanden, dat de waarheid als in enen diepen put verzonken lag, en alle voorwerpen zo zeer met duisterheid waren omtogen, dat ze in loutere meningen en willekeurig gevormde begrippen beſtonden, en gene de minſte zekerheid hadden. Maar niettemin kan geenzins ontkend worden, dat het in alle wetenſchappen ene allerzwaarſte taak is, tot de eerſte grondbeginzelen op te klimmen, welken veel al onze begrippen ſchynen te ontwyken, ja te willen ontvlugten, en alle onze vlytigſte naſporingen te leur te ſtellen. Wie heeft tot nog toe de eerſte beginzels of beſtanddelen der lichamen ontdekt? Wie heeft de aart en natuur van de byzondere eigenſchap, door welke de lichamen elkanderen aantrekken, ontvouwd? Wordt niet nog hedendaags, over en weder, met gelyk gewigt van redenen getwist, of het ligt een ander en verſchillend, dan of het het zelfde Element, als het Vuur, is? Hebben niet zeer onlangs bekwame Scheikundigen beweerd, dat het water, 't welk tot nu toe voor een eenvoudig Element is gehouden, uit verſchillende lugten is te zamen geſteld? En hoe onvermogende is niet tot dus-

ver

Digitized by Google

ver alle onze yver en moeite geweest, om de eerſte gronden, beginzels, en oorzaken van HET SCHOONE te ontvouwen, zo wel in de Bouw-, Schilder- Zangkunde en diergelyke konſten, welker oogmerk en doel is, ons gezigt en gehoor te ſtrelen; als in de Dichtkunde, Welſprekendheid en andere Wetenſchappen, geſchikt om door ziels aandoeningen onzen Geest te vermaken en te verrukken.

Ja, zodanig is meest al het vernuft der Menſchen geſteld, dat veel meer de gewrogten en uitwerkzelen zelve, dan hunne oorzaken onder de aandagt vallen; dat zy de byzondere zaken en perſonen (*a*), derzelver veranderingen en verwisſelingen, al wat in de byzondere gevallen dezes levens gebeurt, dagelyks voorkomt en onder het oog valt, meer gadeſlaan, en door dezelven aangedaan en als getroffen worden, dan dat zy tot de algemene denkbeelden van geſlagten en ſoorten zouden opklimmen, en de eerſte beginſels in aanſchouw nemen. Laten wy maar tot ſtaving dezer waarneming uit de menigvuldige voorbeelden van het dagelyksch Leven een enkel uitkippen, dog zodanig een voorbeeld, 't welk byzonderlyk met ons tegenwoordig onderwerp ſtrookt. *Indien eens*, zegt CICERO (*b*), *ene uitſtekende dienst van enen getrouwen vriend in het ondergaan of in het delen in zyne gevaren, beſpeurd*

(*a*) *Individua.*

(*b*) *De Amicit.* 7. *De Finib.* Lib. V. c. 22.

Digitized by Google

ſpeurd wordt; wie is 'er, die zulks niet hemel hoog pryst en verheft? Hoe groot waren niet de toejuigingen door de gekele zaal van den ſchouwburg, by het vertonen van het nieuw toneelſpel van mynen vriend M. Pacuvius? Wanneer, de koning onkundig zynde, wie van beiden Orestes mogte zyn, Pylades uitriep, dat hy Orestes was, om maar voor zynen vriend te mogen ſterven; terwyl Orestes wederom, naar waarheid, niet ophieldt te bevestigen, dat hy Orestes was? Alle de aanſchouwers ſtonden op en juigden met handgeklap in een enkel verdigtzel. Wat moeten wy vermoeden, dat zy in een ware gebeurtenis zouden doen? De natuur zelve vertoonde welhaast hare kragt en vermogen: daar de menſchen dat geen, 't welk zy zelven niet kunnen navolgen, evenwel in anderen goedkeuren en roemen. Maar, indien nu eens iemant dezen of genen onder die opgetogene aanſchouweren, welke vol verwondering en vervoerd door verrukking een algemeen gejuig opheften, gevraagd hadt, waarom men die ſtandvastige vriendſchap zo veel toejuiging toebragt, zo veel lofs toezwaaide, welke tog de eigenlyke en eerſte reden en grond van die deugd was, die hy zo zeer bewonderde, welk antwoord moet men vermoeden, dat de aanſchouwer aan dien vragende en weetgierigen wysgeer zou gegeven hebben? Zou hy niet gansch te onvreden zyn over deze weetgierigheid van den lastigen vrager, of ook zelfs verontwaardigd, over zyne belaggelyke dwaasheid,

(zo

(zo als hy zou wanen); of, indien hy al eens de kragt en 't gewigt dier vraag wat dieper inzag en bezefde, zou hy dan nog wel zo ras kunnen uitdenken, wat te moeten antwoorden?

En dit moet ons doen verwagten, dat een iegelyk met ons geredelyk de moeilykheid zal erkennen, om zodanige eerſte en algemene grondſtelling der Zedekunde te ontdekken; hier komt nog by, dat vele, in vermogens van geest en in uitgebreide geleerdheid uitſtekende mannen, van alle tyden, zo wel der eertyds bloeijende als de voor weinige eeuwen herſtelde wetenſchappen, zig wel veel mocite gegeven hebben, om zodanigen eerſten grondſlag te vinden, maar met dat al weinig hebben uitgewrogt. Geenzins, als of dit mislukken hunner poging aan den aart der zake, aan de duisterheid derzelve en onmogelykheid dier ontdekking alleen, en niet veel meer aan de ſchuld en onbedagtzaame hoogmoed der menſchen zelven, moest worden toegekend; naardien men in deze zaak beſtaan heeft veel meer te eisſchen, dan de aart dezer wetenſchap of de grenzen van het menſchelyk vernuft medebrengen, of ook de noodzakelykheid tot ſtaving en ſterking der zedekunde vordert.

En hier agt ik die Wysgeren vooral berispelyk, die de leerwyze der wiskunde zo wel tot de overige delen der wysgeerte, als tot de zedekunde getragt hebben over te brengen en in te voeren. Niet, of die wysgeren verdienen den grootſten lof, dat zy on-

Digitized by Google

dernomen hebben, alle de deelen der wysgeerte in eene natuurlyke orde te brengen, en de leerſtellingen van iedere wetenſchap door eene gepaste leertrant met elkanderen te verbinden (*a*); maar hier in zyn zy te mispryzen, en van eene te losſe onbedagtzaamheid niet vry te ſpreken, dat zy enkel en alleen van die bondiger leerwyze zodanige klaarblykelyke zekerheid, als in

(*a*) *Zodanig beſluit*, zegt CICERO I. *de Divinat.* 49. *moet men goedkeuren, waar door men uit onbetwisthare ſtellingen betoogt, het geen nog betwisthaar was.* LEIBNITZ heeft vooral de leertrant der wiskundigen aangeprezen, niet alleen doorgaans, maar ook byzonderlyk *Oper.* Tom. IV. Part. 3. p. 159. en WOLFF heeft, zo als bekend is, alle de deelen der wysgeerte op die leertrant getragt te ſchoeyen en te behandelen. Deze leerwyze wordt ook zeer aangeprezen door KOENIG in zyne Redevoer. *De optima Methodo Wolfiana et Newtoniana* p. 92. Maar REIMARUS berispt die in zeker Progr. van 't jaar 1727. *Certitudinem ex Methodo Mathematica non ſperandam eſſe.* Ook berispt de geleerde BON dezelve, in de Voorr. voor de Werken van LEIBNITZ Tom. IV. Part. 3. p. 18. in de aantek. en ERNEST verwerpt ze in *Jur. Nat.* C. I. v. 23. (Inſt. Doctrin. ſolid.) De Hoogleeraar D. WYTTENBACH in *Diſput. Stolp. de Theol. Natur.* Vol. III. Lugd. Bat. 1784. et *in Logica* Amſt. 1781. keurt zeer goed, dat de wetenſchappen in orde en verband worden behandeld, maar beweert tevens, dat die zekerheid, welke de wiskunde eigen is, van hare Leerwyze alleen, voor andere wetenſchappen te vergeefsch verwagt wordt.

Digitized by Google

in de wiskunde byzonder uitblinkt, ook voor de geneeskunde, zo wel zelven voor zig hebben durven hopen, als aan anderen beloven en toezeggen. Immers die duidelykheid, die onbetwistbare zekerheid der wiskunde vloeit wel voord, maar vloeit niet enkel voord, uit hare ſtipte leertrant; maar ook daar te boven nog uit de onderwerpen, welke de wiskunde behandelt, en uit het oogmerk, welk zy zig alleenlyk voorſtelt. Want, die onderwerpen wat zyn die anders dan de maat en hoegrootheid der dingen, welken met zekere en naauwkeurige tekenen kunnen bepaald, aangewezen, en onder het oog zelve gebragt worden. Dog de wysgeerte behandelt integendeel zodanige zaken, die van de lighamelyke zintuigen geheel vreemd en verwyderd zyn, welker trappen en maat het daarom moeilyk is bepaaldelyk aan te wyzen. Want, om my eens van dit voorbeeld te bedienen, hoe zeer ik zeker ben, dat de voortreffelykheid van onze ziel die van het lichaam te boven gaat, ben ik nogthands niet in ſtaat, bepaaldelyk voor te ſtellen, hoe groot dit verſchil is, dat is, hoe veel de voortreffelykheid der eenſte, die van den laatſten te boven gaat. En, alhoewel ik weet, dat Demosthenes in welſprekendheid Socrates, en Themistocles in krygskunde Aristides, te boven ging, ik ontbeer egter die tekenen, door welken ik ſtiptelyk zou moeten aanwyzen, hoe veel de twe eerstgenoemden de laatſten hebben overtroffen. Dit geldt vooral in het wikken en wegen van de daden

der Menschen, als welker waarde en onwaarde, deugd en ondeugd vaak van het verschil van tyden, plaatsen, personen, noden en veelvuldige andere omstandigheden afhangen, en daarom ook minder naauwkeurig en bepaald kunnen beoordeeld worden. Waar van men byzonderlyk vele voorbeelden by CICERO aantreft, *over de Pligten* III. B. Hoofdst. 23—25. en aldaar nog deze gegronde aanmerking leest: *Dus worden vele zaken, die van natuur betamelyk schynen te zyn, door byzondere omstandigheden onbetamelyk: gelyk zyne belofte na te komen; zyn woord en verdrag gestand te doen; het geen ter bewaring was gegeven, wederom ter hand te stellen* enz.

Daar en boven, de Wysgeerte heeft niet, gelyk de Wiskunde, zekere en bepaalde, maar alleen afgetrokkene tekenen (*a*); gene figuren met lynen omschreven, maar alleen woorden, welken dikwyls meer dan ene betekenis hebbende, daar door aan vertwyffelingen en misvattingen aanleiding geven. Dus gebeurt het menige malen, dat, het geen dezen Dapperheid, genen Roekeloosheid noemen; en het geen met den tytel van Voorzigtigheid door sommigen bestempeld wordt, by anderen voor Lafheid te boek staat: waar door het moeilyk wordt, het onderscheid tusschen Deugden en Gebreken allenzins naauwkeurig en

(*a*) *Signa non concreta, sed abstracta.*

Digitized by Google

zeker te bepalen: en hier van is het ſpreekwoord oorſprongelyk: *Het geen dezen pryzen, dat laken anderen.*

Eindelyk vergenoegt zig ook nog de zuivere Wiskunde met dat geen, het welk uit vooraf geſtelde of bewezene waarheden volgt, zonder zig te bekommeren, of zodanig iets waarlyk aanwezig zy of niet. Maar een Wysgeer gaat verder, en tragt aan te tonen, dat het geen uit zyne grondbeginzels en ſtellingen volgt, ook dadelyk zoo in de natuur beſtaat en te vinden is, en dat de omſtandigheden van tyden en perſonen zodanig zyn, als hy die in zyne denkbeelden zig heeft voorgeſteld (*a*). Het welk PLATO in het ontwerpen en inrigten van zyn Gemenebest verzuimd hebbende, in agt te nemen, is hy deswege niet ten onregte berispt, zo dat zyn Gemenebest tot een ſpreekwoord is geworden, om allerlye verſierde en niet dadelyk beſtaande zaken aan te duiden.

Het gevolg van deze aanmerking moet zyn, welk grondbeginzel wy ook mogen aannemen en goedkeuren,

(*a*) Men zie MOSES MENDELSOHN, wel eer het ligt en de luister der Wysgeerte in Duitschland, in zyne *Abhandelung uber die Evidentz in Metaphyſiſchen Wiſſenſchaften*, Berl. 1764. door welke hy de Eerprys der Koninglyke Academie der Wetenſchappen te Berlyn op den 2 Juny 1763 weg droeg. Zie ook de beroemde WYTTENBACH *Logic.* p. 88.

Digitized by Google

ren, dat wy ons niet te ligt verbeelden, zo dra wy van zodanig een beginzel, als van ene grondwaarheid (axioma) aanvangen, en vervolgens ook de leertrant der Wiskundigen nabootzen, in de zedelyke voorschriften op ene vaste orde en in een geregeld verband onderling te zamen te hevatten, als of wy daar door terstond de wiskundige zekerheid zouden kunnen bereiken. Evenwel, daar wy tot het hoogste toppunt van volledige zekerheid hier niet kunnen opklimmen, is het onze pligt, te trachten zo ver te vorderen, en zo na by die zekerheid te komen, of ten minsten, zo weinig daar van af te zyn, als het ons mogelyk is. Derhalven, met zodanig een grondbeginzel, 't welk veel waarschynlykheid heeft, en met zodanig gebruik van 't zelven, als de dart van onze wetenschap gedoogt, ons te vrede houdende, moeten wy de vastigheid dezer wetenschap niet geheel en al naar de wiskundige zekerheid willen berekenen en afmeten.

Maar, het geen wy tot dus ver omtrent de zwarigheid in het uitvinden van een vast en zeker grondbeginzel voor de Zedekunde, rondborstig en zonder de minste bewimpeling hebben voorgedragen, moet niet in dien zin worden opgevat, als of wy het vinden van zodanig grondbeginzel reeds geheel hopeloos agten, en de zedekunde voor ene geheel onzekere en twyfelagtige wetenschap verklaarden. In tegendeel, wy blyven moed houden, der spreuke indagtig, dat de voortreffelykste zaken doorgaans de moeilykste zyn,

zyn, en agten het ene zeer zwakke redenering en ligtzinnig besluit, dat, het geen moeilyk is te ontdekken, en nog niet uitgevonden is, nimmer van iemant zou kunnen uitgevonden worden. Voorzeker kan hier onze twyffelmoedigheid worden opgebeurd door het getuigenis van uitstekende mannen, die ons verzekeren, dat ook de eerste waarheden der zedekunde kunnen opgespoord worden: van welke mannen, om ons tot de oudheid, die het meeste gezag heeft, te bepalen, wy alleen maar CICERO zullen aanhalen, die in zyn III. B. *over de Pligten*, 5 Hoofdst. ons aanmaant, een zodanig algemeen *voorschrift en regel uit te denken, en vast te stellen, het welk wy in de vergelyking der daden volgende, dan nimmer van onzen pligt zullen afwyken.* Die zelfde Wysgeer zegt ook elders (*a*): *Daar is dan ene waarheid, waar toe alles moet gebragt worden, en waar uit dat geen, 't welk alle Menschen begeren, te weten de weg tot waar geluk, kan gekend en bereikt worden.*

Dog wy behoeven ene zo gewigtige zaak niet door enkel gezag te beslisfen. Wy vragen dus, is 'er dan geen Sterre-, geen Natuur-, geen Schei-, geen Spreek-, geen Redekunde? Zyn 'er niet nog vele andere voortreffelyke kunsten en wetenschappen? En, indien 'er die zyn, gelyk onbetwistbaar is, bestaan die

(*a*) Lib. V. *de Finib. Bon. et Malor.* Cap. 6.

Digitized by Google

die dan zonder eerſte waarheden, zonder enige beginzels, zonder enige gronden, op welken zy zouden kunnen gebouwd zyn? Of, indien alle deze zo even opgenoemde en andere diergelyke konſten en wetenſchappen, ieder op hare byzondere en naar ieders aart en eigenſchap gefchikte gronden rusten, waardoor zy de vrugtbaarſte en teffens zekerſte voorſchriften voortbrengen; zou dan de uitmuntendſte wetenſchap, die de beste oogmerken voor de vrye bedryven der Menſchen opgeeft, die alle onze daden moet beſtieren; zou die wetenſchap, die ons tot het waar geluk moetende opleiden, even daarom noodzakelyk zo zeer de andere wysgerige wetenſchappen overtreft, als het geluk van 't Menschdom alle kortſtondige, broze en vergangelyke zaken te boven gaat; zou de voortreffelyke Zedeleer dan alleen dat voorregt misſchen en ſteeds in onzekerheid dobberen?

Immers, wie is 'er, die zal ontkennen, dat 'er tusſchen Mildheid en Gierigheid, tusſchen Menſchelykheid en Wreedheid, Rechtvaardigheid en Onrechtvaardigheid, Gematigdheid en Wellust, Trots en Zedigheid, en, om het al in één woord te bevatten, tusſchen ſchandelyke en eerlyke bedryven, een hemelsbreed onderſcheid is? Want, zo als wy te voren reeds aanmerkten, wy hebben thans niets uitſtaande met die genen, die alle onderſcheid tusſchen goed en kwaad, tusſchen deugd en ondeugd logenen; maar met hen, die dat onderſcheid volmondig erkennende,

met

met ons teffens verwonderd zyn, en naar de reden vragen, waarom toch die zelfde wysgeren, die omtrend de voorschriften der zedeleer en regels van gedrag het zo volkomen eens zyn, en voortreffelyk overeenstemmen, nogthans omtrend de eerste grondbeginzels dier wetenschap zo zeer verschillen, en vaak heftiglyk met elkanderen twisten.

Het is dan onbetwistbaar, de daden der Menschen zyn of regtvaardig, of onregtvaardig; eerlyk en welvoegelyk, of wanvoegelyk, schandelyk, onregtvaardig. Daar zyn dan, ontegenzeggelyk, zedelyke voorschriften, regels en wetten, welken de goede daden gebieden, de kwade verbieden; daar is dan ook ene wetenschap, welke die by één verzamelde voorschriften in ene geregelde orde en gepast verband omvat. Derhalven, daar 'er gene voorstellen, regels, voorschriften, (ik versta ware en zekere voorschriften) kunnen zyn, zonder hunne byzondere oorzaken, redenen en eerste grondwaarheden, waarom zy zodanig zyn; en daar die grondbeginzels alleen die voorschriften tot ware, vaste en zekere regels en voorschriften maken; zo volgt daar uit ook noodzakelyk, dat, zo dra men die zedelyke voorschriften, regels en wetten, en derzelver verzameling, dat is, de zedenleer, eens heeft gesteld en toegegeven, dat men dan ook de eerste beginzels en grondwaarheden van die regels en van die zedeleer niet kan ontkennen noglogenen. Maar, om zo grote en gewigtige zaak niet te schynen, meer

met woorden dan met de daad zelve te kunnen bewe-ren en te willen vasthouden; zullen wy onze vermogens inſpannen, om daar na, in het Twede Deel dezer Verhandeling, dadelyk die eerſte grondbeginzels der Zedekunde aan te wyzen.

II. HOOFDSTUK.

Of het Noodzakelyk *is, zodanige Eerſte en Algemene Grondſtelling, als gevraagd wordt, op te ſporen?*

't Komt ons voor, dat wy, in het voorgaande Hoofdſtuk, niet onwaarſchynelyk hebben aangetoond, dat 'er een, of enige (want dit laten wy voor als nog onbeſlist) Eerſte en Algemene Grondbeginzels kunnen gevonden worden, uit welke de Zedelyke Voorſchriften en alle ſoorten van pligten worden afgeleid, en dat het dus *redelyk* is, die na te vorſchen. Dog, of het ook NOODZAKELYK is, dusdanige grondbeginzelen op te ſporen, dit moet nu onze taak zyn, te onderzoeken.

Maar, zal ons dit onderzoek wel gelukken, dan moe-

moeten wy al terstond in den aanvang eene onderscheiding maken. Want het verschilt zeer veel, of men op het dagelyks en gemeen leven zie, dan of men op de wetenschap der Leerstellige Zedekunde het oog en de aandagt vestige. En met deze gepaste onderscheiding dunkt ons, dat wy reeds den weg ter oplossing van dit gedeelte der Vraag, veel gemakkelyker en wisser gemaakt hebben.

Wat dan voor eerst *het gemeen en dagelyks leven* aangaat, de vraag is, of tot bestier van het zelve, een zodanig eerste en uit de diepzinnige Wysgeerte opgedolven Grondbeginzel of Grondbeginzelen *noodzakelyk* zyn? En wy durven dit met alle vrymoedigheid, en zonder vrees van dwaling, of bekommering van voor onbedagt te zullen gehouden worden, gerustelyk ontkennen. Zyn 'er niet vele soorten van handwerken, vele konsten, zo wel werktuiglyke als andere meer verhevene, die Vrye Konsten genaamd worden, onder welken wy de Schilder-, de Beeldhouw-, de Dicht-, de Zang-, de Redekunde, en menigvuldige andere tellen; welken allen het uitstekend en vrugtbaar vernuft der Menschen heeft voortgebragt? Maar wie nu, bid ik, kwam ooit toe de ligtzinnigheid om te geloven, dat geen Werkman, geen Timmerman, of enige Ambagtsman zyne konst of handwerk zou kunnen verrigten, ten zy hy, niet alleen de algemene en bekende régels zyner konst verstondt, maar ook nog daar en boven die regels, uit één

of

of enige grondbeginzels of eerſte grondwaarheden, in ene zekere orde en verband, naar de wyze der Meetkundigen zou weten af te leiden en te betogen? Een Landman, die zyne akkers omſpit, ploegt, en bezaait; die de planten, bomen, wyngaarden ſnoeit, opbint, ſtut en ſteunt, en in dien arbeid de gepaste jaargetyden waarneemt; zou die daarom de eerſte grondwaarheden en beginzels van den Landbouw moeten kennen, en zig deswege zorgelyk bekreunen? De Zeelieden, welken de Zee dagelyks bevaren, zouden die buiten ſtaat zyn de togten hunner ſchepen te beſtieren, ten zy zy de regels der Zeevaartkunde, uit een Eerſte grondbeginzel of grondwaarheid, in een aan één geſchakeld verband, zouden kunnen afleiden en bewyzen? En, om den twyffel, die zomtyds omtrend de Zeevaartkonst by zommigen mogt ontſtaan, voor te komen; heeft niet HOMERUS lang voor en aleer ARISTOTELES over de Digtkunde ſchreef, zyne Ilias gezongen? Hebben PINDARUS, THEOCRITUS, VIRGILIUS, HORATIUS, (hoe zeer deze laatſte ook anders regels voor de Digtkonst heeft voorgedragen) hebben die uitmuntende Digters, wanneer zy hunne onſtervelyke werken uit hunne voortreffelyke en byna goddelyke vermogens van vernuft en geest voortbragten, aan een Eerſte en Algemene Grondſlag der Digtkunde gedagt, of deswege zig zeer bekommerd? Nog PHIDIAS, wanneer hy zynen Olymphiſchen Jupiter, of Minerva vervaardigde; nog

PRA-

PRAXITELES, wanneer hy zynen Cupido; nog APELLES, wanneer hy die ſchone Venus ſchilderde, nog andere beroemde Schilders en Beeldhouwers, wanneer zy de uitmuntende vrugten van een ongelooflyk vernuft en kunstvermogen teelden, kreunden zig immer aan de eerſte grondbeginzels hunner konst, nog aan de eerſte oorzaken van de aangename gewaarwordingen, welken uit het Schone ontſtaan. Niets zou meer tegen de natuur en de dagelykſche ondervinding aanlopen. De konſtenaars zyn lang die genen, die regels en leſſen over de konsten voorſchreven, voorafgegaan: zo dat veel eer uit de voortreffelyke konſtſtukken der konstenaren die leſſen en regels zyn opgezameld, en derzelver eerſte beginzels opgeſpoord, en aldus de konsten en wetenſchappen zelve opgemaakt en zamengeſteld, dan dat uit die regels en voorſchriften die konſtſtukken zouden geboren zyn. *Zo wel in alle andere zaken*, zegt CICERO, *als in de konst van welſprekendheid, blinkt een groot vermogen en ongelooflyke kragt der natuur uit; want alle Menſchen beoordelen zonder konst en redenbeſtier, door een zeker ſtilzwygend gevoel, 't geen in de konsten en wetenſchappen goed en kwaad is.* (*a*) En elders ſchryft hy van SCAURUS: *Hy hadt zulk een vermogen van de Natuur, hoedanig hy van het onderwys niet ligt zou hebben bekomen.* (*b*) Ter-

(*a*) Lib. III. *De Orat.* cap. 50.
(*b*) *In Brut.* cap. 29. Verg. *De Orat.* Lib. I. c. 32. en *In Brut.* c. 50—54.

Digitized by Google

houwkonst, de Digtkonst en andere konsten, reeds hebben aangemerkt, even zo heeft de Mensch tot bestier zyner daden in dit leven, meestal tot gidsen en leidslieden zyne gevoelens, zyne natuurdriften, of, gelyk CICERO die noemt, zyne eerste bezeffen en vonkjes van deugd, welken door het dagelyks leven en de gedurige en veelvuldige ondervinding opgewekt en verfynd, en vooral door het aanschouwen en bewonderen van grote daden en bedryven van uitstekende mannen, ontvlamd, tot het navolgen van goede, regtvaardige en voortreffelyke daden aanvuren, en van al wat onregtvaardig, oneerlyk en schandelyk is, te rug roepen en afschrikken. (a) Deze eerste bezeffen en

(a) LEIBNITZ *Nouv. Esfai fur l'Entendement Humain* Liv. I. ch. 2. p. 48 49. en Liv. II. ch. 21. p. 166. alwaar hy deze aanmerking maakt: *Il est vrai, que, grace à Dieu, dans ce qui importe le plus, et qui regarde* summam rerum, *le bonheur et la misere, on n'a pas befcin de tant de connoiffance, d'aides, et d'addreffes, qu'il faudroit en avoir pour bien juger dans un confeil d'etat ou de guerre, ou dans un tribunal de juftice, dans une confultation de Medicine, dans quelques controverfes de Theologie ou d'Histoire, ou dans quelque point de Mathematique et de Mechanique: mais en recompenfe il faut plus de fermeté et d'habitude dans ce qui regarde ce grand point de la felicité, et de la vertu, pour prendre toujours de bonnes refolutions et pour les fuivre. En un mot, pour le vrai bonheur moins de connoiffance fuffit avec plus de bonne volonté, de forte que le plus grand idiot y peut parvenir auffi aifement, que le plus doué et le plus habile.*

Digitized by Google

en vonkjens van deugd, welke de Natuur zelve in de harten der Menſchen heeft ingeprent, worden zy niet ongelukkiglyk door ene verkeerde opvoeding of kwade voorbeelden onderdrukt of uitgedoofd; worden zy niet door de verleidende bekoorlykheden der tegenwoordig vleijende wellust verzwakt en bedorven, dan roeren en bewegen zy het Menſchelyk hart zo kragtig door de goedkeuring der deugd, en door de afkeuring en haat van al wat ſchandelyk is en der ondeugd, dat CICERO getuigt, *dat, het geen eerlyk en deugdzaam is, zulks niet zo zeer uit de beſchryving, welke hy gegeven hadt, kan verſtaan worden, (hoe zeer het uit die beſchryving ook enigzins konde worden opgemaakt) als veel meer nog uit het algemeen overeenſtemmend oordeel der Menſchen en de geneigdheden en daden van voortreffelyke lieden.* (a) En hy merkt ter zelfder plaatſe ook nog aan: *Dat in de menſchelyke ziel ene ſchaamte tot matiging der wellust, ene zugt tot regtvaardigheid en in ſtand houding der Menſchelyke Maatſchappy, is ingeſchapen; als ook ene ſtandvastige en onwrikbare veragting van ſmerts en zelfs van de dood, tot het geduldig lyden van moeilyke rampſpoeden en het doorſtaan van gevaren.* Gelyk hy ook elders aanmerkt: *dat zelfs onder de ſnoodſte Menſchen niemant zo koen, zo ſtout, zo onbe-*

(a) Lib. II. *De Finib.* cap. 34.

onbeschaamd is geweest, of hy zegt ten minste zyn misdryf te ontkennen, of enige reden in zyne regtmatige smert te vinden en voor te wenden, of enige verschoning van zyn bedryf in 't een of ander voorschrift der Natuurwet te zoeken (a).

O groot vermogen der waarheid! Wat zyt gy tegen alderlye vernuft, spitsvondigheid en loosheid der menschen door uwe eigen' kragt bestand! —— Maar over dit inwendig gevoel, het welk een ZEDELYK GEVOEL genaamd wordt, zal daar na nauwkeuriger moeten gehandeld worden.

Wy menen dan, niet ligtzinnig te werk te gaan, wanneer wy uit het betoogde dit besluit opmaken, dat, wat het dagelyks bestier onzer daden in het gemeen leven aangaat, gene zodanige Eerste en Algemene Grondbeginzels van zedelyke verpligting nodig zyn, veel min één enig grondbeginzel kan gevorderd worden, uit hes welk de Menschen door eene aaneenschakeling van redeneringen en bewyzen, in navolging der Wiskundigen, de eene uit de andere afgeleid en gerokken, hunne pligten zouden moeten navorschen, ontdekken en vinden, om, naar die gevondene en betoogde regels, hunne daden, al hun handel en wandel in te rigten. En dit zy genoeg over de MOGDZAAMELYKHEID. Want wat de NUTTIGHEID van zodanige eerste beginzelen en van alle wel inge-

(a) *De Amicit.* cap. 26.

ingerigte Leer en Wetenſchap betreft, ook zelfs in het dagelyks beſtier en 't gemene leven; daar omtrend zal eerst in het volgende Hoofdſtuk de plaats en gelegenheid zyn, om uit te weiden.

Maar nu komt dan het ander en veel gewigtiger Lid van dit gedeelte der Vraag omtrend de NOODZAKELYKHEID van ene eerſte grondſtelling ter baan, te weten, of tot het ontwerpen, wel inrigten en vormen van zodanige Leer en Wetenſchap der *Zedekunde*, in welke alle de voorſchriften van pligten en regels van gedrag, in ene volkomene orde vervat, in een verband verenigd, en met wenige bewyzen betoogd moeten zyn, of daar toe zodanig Eerſte en Algemene Grondſtelling nodig is?

Wat deze vraag dan aangaat, behalven de voorſtanders der enkele proefondervinding (*Empirici*), aan welken wel ene zekere kennis, hoedanig de gewoonte, 't gebruik en de dadelyke oeffening aanbrengt, maar geenzins ene eigenlyke wetenſchap, kan toegeſchreven worden (*a*); zal 'er niet ligt iemand gevonden worden, die ons niet geredelyk zal toegeven, dat 'er geen eigen-

(*a*) Voor deze kennis pleit ook SAM. MUSGRAVE, een Engelsch Geleerde, door zyne kennis in Griekſche en Latynſche letteren beroemd, in zyne *Apologia pro Medicina Empirica Lugd. Bat.* 1763. welke Verhandeling hy aan den groten ALBINUS heeft opgedragen.

eigenlyk gezegde konst of wetenſchap kan zyn, of zy moet op hare eigen' en zekere beginzels en grondwaarheden ſteunen en gebouwd zyn. Maar ik zie nogthans gene reden ter waereld, waarom ik zou moeten toeſtaan, dat iedere wetenſchap niet dan maar ÉÉN ENIG grondbeginzel zou kunnen hebben. Het een of ander moest dan noodzakelyk waar zyn; of, dat uit den rang van wetenſchappen alle de zodanigen moesten verbannen worden, welken meer dan een grondbeginzel hebben, of dat men op ene voldoende wyze de byzondere reden te berde bragte, waarom alle de andere wetenſchappen wel op meer grondbeginzels ieder kunnen ſteunen, maar de Zedekunde in tegendeel niet dan ſlegts van één Eerſte Grondbeginzel, als van ene enigſte bron, kan afdalen. Dit *laatſten* zal niemant ligt kunnen bewyzen, nog zodanige byzondere reden, voor de éénheid van het grondbeginzel der Zedekunde, te berde brengen: en het *eerſte* ſtrydt tegen alle waarheid en ondervinding, zo als wy terſtond zullen betogen. Derhalven het beſluit moet aldus wettig worden opgemaakt, dat 'er gene noodzakelykheid ter waereld is, om te beweren, dat de Zedekunde niet dan enkel op ÉÉN grondbeginzel, op éne Eerſte Waarheid en Grondſtelling, zou kunnen rusten en volſtrekt moeten gebouwd worden.

Immers, welke is dan tog die wetenſchap, wier voorſtellen en leerregels niet dan uit één enig grondbeginzel voordvloeijen? Zelfs de Wiskunde, welker zeker-

zekerheid en blykbaarheid zo hoog geroemd is, heeft die niet meer grondwaarheden (*axiomata*), dan flegt ene? Die voortreffelyke mannen, die over den Landbouw, over de Natuurkunde, over de Spraakkunde geſchreven hebben, hebben die allen, ieder van ene enkele grondwaarheid, aangevangen? Zo wel ARISTOTELES als THEOPHRASTUS hebben leſſen voorgeſchreven, om niet alleen redeneerkundig, maar ook fierlyk en redekundig te ſpreken en te ſchryven; maar deze Wysgeren hebben die ooit aan een énig grondbeginzel gedagt, om van dat ene grondbeginzel alleen te beginnen, en uit het zelven alleen hunne regels en voorſchriften af te leiden? Welk is dan tog die ene grondwaarheid, die ene grondſtelling, uit welke CICERO in zyne drie boeken *over den Redenaar* de ſchone wetenſchap en uitſtekendſte leſſen, om behaaglyk, fierlyk, en verheven te ſpreken en te ſchryven, heeft afgeleid? Ook is die enige grondregel, door welker ligt alleen de oorzaak en kragt der welſprekendheid door LONGYN zo voortreffelyk ontvouwd is, nog onbekend. Is dan ook de Geneeskunde wel van een enig beginzel, van ene enige hoofdwaarheid geheel afgedaald? Hebben HIPPOCRATES en GALENUS zig van één enkel voorſtel bediend, om daar uit alleen alle hunne leerſtellingen, alle hunne voorſchriften en geheel hunne wetenſchap te halen? Vestigen wy eens onze aandagt op de wysgeren zelven, die ons de noodzakelykheid van flegts één enig grondbeginzel,

tot het opbouwen der Zedekunde, aanpryzen, zo hoog opvyzele, en zig met zo veel vreugd laten voorſtaan, zulks gevonden te hebben, en zelfs ook met de daad op één enig voorſtel, als op enen enigſten en eerſten grondſlag, het gebouw der Zedekundige wetenſchap onderſtaan hebben op te trekken; zien wy dan niet, dat zy meest allen nog doorgaands, boven en behalven hun geliefkoosd grondbeginzel, ook tot andere geheel verſchillende, en uit hunne enige bron niet afgeleide beginzels, hunne toevlugt nemen, om het gebouw der zedeleer nader te grondvesten, en te volmaken?

En deze aanmerkingen kunnen hier geagt worden genoeg te zyn, om de dwaling van die genen te wederleggen, die ons gaarne de noodzakelykheid van één enig grondbeginzel zouden willen diets maken. Voor het overige is het onbetwistbaar, dat nog de andere konsten en wetenſchappen, nog de voortreffelyke zedeleer, die leermeesteres en beſtierſter van ons leven, die beſlister van recht en billyk, zonder vaste en zekere grondbeginzels en oorzaken, uit welke alleen de kragt en waarheid van hare voorſchriften ontluiken, beſtaanbaar is. In de daad, dien zelfden dienst, welken de REDENEERKUNDE aan ons verſtand toebrengt, bewyst de ZEDEKUNDE aan onzen wil. De eerſte geeft gepaste regels op, om ons verſtand te beſtieren in het opſporen, en beoordelen van het geen waar of valsch is; de laatſte geeft op

op gelyke wyze voorſchriften aan de hand, om onzen wil te beſtieren in het verkiezen van goed, regtmatig en eerlyk, en 't verwerpen van kwaad, van al wat onregtvaardig en ſchandelyk is. Derhalven, gelyk de REDENEERKUNDE noodzakelyk zekere grondbeginzelen vordert, van welken zy moet aanvangen en hare voorſchriften afleiden; zo vereischt ook de ZEDEKUNDE, dat is, de gehele zedelyke Wysgeerte, enige eerſte grondwaarheden, van welken zy de naaste zedelyke ſtellingen afleide, en uit deze ſtellingen wederom andere leſſen en voorſchriften van doen en laten opſpore, tot dat de gehele Zedekundige wetenſchap daar uit ontluike en tot volkomenheid opgroeije. Eindelyk, gelyk ene REDENEERKUNDIGE de gronden van zyne wetenſchap moet zoeken in de natuur van den mensch, in zyne ziel, en voornamelyk in derzelver verſtandelyke vermogens; zo moet een ZEDEKUNDIGE op gelyke wyze, in de menſchelyke natuur, in zyne ziel, zo wel in 't algemeen, als byzonder in den wil of wilsvermogen, die beginzels, die eerſte vonken van kennis, die grondſtellingen opſporen, uit welken ene ware, duidelyke, zekere en, met één woord, ene zodanige zedekunde kan worden afgeleid en opgemaakt, die bekwaam en geſchikt is, om ons leven te beſtieren, en de voortreffelykſte deugden voord te brengen. En, welke deze grondwaarheden en hoedanig die zyn, zullen wy in het Tweede

Deel dezer Verhandeling, uit de Natuur zelve, als uit de enige egte bronwel, tragten aan te wyzen.

III. HOOFDSTUK.

Of het Nuttig *is, zodanige Eerſte en Algemene Grondſtelling, of Grondſtellingen, van Zedelyke Verpligting na te vorſchen.*

Dit gedeelte der Vraag over de NUTTIGHEID van een Eerst en Algemeen Grondbeginzel, zullen wy met zo veel minder omſlag van betoog kunnen beantwoorden, als wy in 't voorgaande Hoofdſtuk over de NOODZAKELYKHEID breedvoeriger hebben gehandeld. Want *voor eerst*, wat den loop van het dagelyks leven betreft, wy beweren wel niet, dat zodanige grondbeginzels, als in de ſcholen en leerſtellige wetenſchappen gebruikt worden, ook in het gemeen leven volſtrekt noodzakelyk zyn; maar niet te min wordt tot het beſtier van onze daden in den gemenen levensloop ook ene zekere kennis van onze pligten vereischt; en hoe zekerer deze kennis is, hoe beter wy zullen kunnen beſlisſen, wat in de byzon-

Digitized by Google

dere, ook de moeilykſte, omſtandigheden van ons leven, dient gedaan of gelaten te worden; en hoe zekerer en onwrikbarer dan ook ons beſluit zal zyn, om de eerlykheid en alle voorſchriften van deugd zo ſtandvastig aan te kleven, dat geen valſche verlokzelen van ſchyngoed ons van dezelve zullen aftrekken, nog het blinkende ſchynſchoon der wandaden ons zal overwinnen, of zelfs ook onzen moed zal kunnen verzwakken. Nu is het verders ontwyffelbaar, dat, hoe meer de grondbeginzelen waar, duidelyk en zeker zyn, hoe meer dan ook de kennis der Natuurlyke wetten zelve, welke uit die grondbeginzelen voordvloeit, moet zeker en onwrikbaar zyn; en om deze reden dan kan aan de kragt en NUTTIGHEID dier grondbeginzelen, ook tot een zekerer en veiliger beſtier van het dagelyks leven, niet meer getwyffeld worden. En dit is teffens die grote en zo zeer bekende vraag over de vereniging der ondervinding en oeffening met de beſchouwende kennis, en over de waarde en nuttigheid dier vereniging, over welke ons tegenwoordig beſtek niet toelaat verder uit te weiden. Dit alleen is genoeg hier aan te merken, dat in het dagelyks leven ons vaak zodanig twyffelagtige zaken en omſtandigheden voorkomen, in welken by het onderzoek, wat onze pligt van ons eischt, aan wederszyden even zeer gewigtige redenen ſchynen te kunnen worden bygebragt. In zodanig geval is het dan allernuttigst tot ene ware en zekere Zedeleer, die

Digitized by Google

zonder vaste grondbeginzelen onmogelyk is, zyne toevlugt te nemen, en by dezelve de veilige beslissing van twyffelagtige gevallen te zoeken.

Wat nu *ten twede* de Wetenschap en grondige Leer der Zedekunde, de kragt, het vermogen, en dus de NUTTIGHEID van een Eerste en Algemeen Grondbeginzel, of Grondbeginzels, om zodanige zekere Zedeleer te vinden en te staven, betreft; daar de NOODZAKELYKHEID dier grondbeginzelen voor alle leerstellige Wetenschappen in het voorgaande Hoofdstuk is bewezen, moet ook derzelver NUTTIGHEID daar door te gelyk voor bewezen worden gehouden. Want dog, indien al wat meerder ligt en blykbaarheid, en meerderen overvloed van vrugtbare leerstellingen aanbrengt, daar door teffens voor alle wetenschappen nuttig is, en, indien het de vaste en zekere grondbeginzelen zyn, welken ons zo groot een goed voor de wetenschappen verzekeren; dan kan men aan de NUTTIGHEID dier Eerste Grondbeginzelen, die alleen ons zo veel goeds aanbrengen, geenzins twyffelen.

Na al dit verhandelde en betoogde nopens de REDELYKHEID, NOODZAKELYKHEID en NUTTIGHEID om een Eerste en Algemene Grondstelling van Zedelyke Verpligting op te sporen, oordelen wy, dat nu op het eerste lid der Vraag, op deze wyze kan en ook behoort te worden geantwoord:

„ Dat het zeer zeker REDELYK is, zodanige „ Eerste

„ Eerſte en Algemene Grondwaarheid of Grondwaar-
„ heden op te ſporen, welke de Grondſlagen kunnen
„ zyn van alle Zedelyke Verpligting, en uit welken
„ de byzondere hoofdſoorten van pligten kunnen
„ worden afgeleid."

„ Dat zulks ook voor het dagelyks leven wel min-
„ der, maar, wat de wetenſchap der Zedeleer aan-
„ gaat, volſtrekt NOODZAKELYK is; zo egter,
„ dat het niet noodzakelyk is, ſlegts één enkel zo-
„ danig grondbeginzel vast te ſtellen."

„ Verders, dat de opſporing van de Eerſte en
„ Algemene Gronden van Billykheid, Regtvaardig-
„ heid, Eerlykheid, en allerlye Deugden en Zede-
„ lyke Verpligting, niet alleen tot het beſtier van het
„ dagelyks leven, maar ook tot de overtuigende blyk-
„ baarheid, zekerheid, luister en voortreffelykheid
„ der Zedekundige Wetenſchap, ten hoogſten NUT-
„ TIG en heilzaam is."

TWE-

Digitized by Google

TWEEDE DEEL.

OVER DE EERSTE EN ALGEMENE GRONDSTELLING OF GRONDSTELLINGEN, WELKEN ALS ZODANIG KUNNEN WORDEN BESCHOUWD EN VOOR ZEKERE EN ZUIVERE BRONNEN GEHOUDEN, UIT WELKEN MEN ALLE MEER BYZONDERE HOOFDSOORTEN VAN PLIGTEN ZOU KUNNEN AFLEIDEN.

I. HOOFDSTUK.

Over de gronden der Zedelyke Verpligting in 't algemeen.

Van al het geen in het Eerſte Deel dezer Verhandeling onderzogt, gevonden en betoogd is, was die de uitkomst en 't wettig getrokken beſluit;

„ Dat het niet onvoegelyk, maar ten hoogſten „ REDELYK was, zodanige Eerſte en Algemene „ Grondwaarheid of Grondwaarheden op te ſporen,

„ van

„ van welken alle ſoorten van algemene en byzonde-
„ re pligten kunnen worden afgeleid: en dat zodanige
„ opſporing en onderzoek, niet zo zeer tot het be-
„ ſtier van het gemene leven, maar wel degelyk tot
„ volkomenheid, luister en zekerheid der zedekun-
„ dige Weteníchap NOODZAKELYK is: en voor
„ beiden, dat is, zo wel voor het dagelyks leven,
„ als voor de Weteníchap der Zedeleer, ten uiterſten
„ NUTTIG en bevorderlyk is."

't Was niet ondienſtig op deze wyze, met enige verandering van woorden, de oplosſing van het eerſte lid der vraag te herinneren. Maar om van die oplosſing en haar betoog enige vrugt te trekken, is het vooral nodig, om nu ook het twede lid der vraag te beantwoorden, en aan te tonen, welk dan dat EERSTE GRONDBEGINZEL, of welke die EERSTE GRONDBEGINZELEN zyn, waar van de NOODZAKELYKHEID voor de Zedeleer, en de NUTTIGHEID, zo wel tot een veiliger beſtier van het dagelyks leven, als ook tot het ſtaven van ene zekerer zedekunde, zo groot is, als wy die getragt hebben te betogen. Beproeven wy dan nu in dit Twede Deel van ons betoogſchrift, of wy ook dit gedeelte van de opgenomene taak kunnen vervullen.

Maar hier dient voor alles, omtrend de eerſte grondſtellingen der Zedeleer in 't algemeen, ene zekere misvatting te worden opgeruimd. Want, daar zyn 'er, die ons willen onderrigten, dat, gelyk alle andere

Wet-

wetenschappen, zo ook de Zedeleer, niet van een zeker eerste GEVOEL of bezef, maar van het VERSTAND en de REDEN moet worden afgeleid: en deze vermaning, wordt zy wel verstaan, is waar, goed en nuttig; maar wordt zy kwalyk opgevat, dan is zy valsch en schadelyk. Want voor eerst, is in alle wetenschappen de aart van alle grondbeginzelen, in enen eigenlyken en engen zin genomen, dusdanig, dat, hoe zeer zy volstrekt niet anders, dan met ons VERSTAND bevat worden, zy egter van de REDEN, eensgelyks in enen engen en eigenlyken zin genaamd, niet afhangelyk zyn. Immers het geen de eigenlyke REDEN leert, leert zy in dier voege, dat zy onderscheidenlyk de oorzaak kan aanwyzen, waarom het zelve zodanig en niet anders is. Maar de grondbeginzels, de grondwaarheden, zyn eerste denkbeelden of bevattingen, zyn eenvoudige waarheden, boven welken wy niet verder kunnen opklimmen, en van welken darom geen verdere, geen hogere, geen eenvouwiger reden kan worden gegeven, of eerdere oorzaak aangewezen. Dat nu zodanige eerste grondbeginzelen, zodanige eenvoudige bezeffen, en door zig zelven blykbare waarheden (*Axiomata*), waarlyk in onze ziel huisvesten en door ons VERSTAND bevat worden; dit ontwaart, dit gevoelt een ieder, niet door de eigenlyk gezegde REDEN of redenering, maar door zyn inwendig bezef en gevoel, zo dra hy in zig zelven keert, en zyne aandagt op zyne ziel, en derzel-

zelver werkingen en gewaarwordingen vestigt. Maar téffens is aan den anderen kant niets zekerer, dan dat de Zedekunde de REDEN tot hare leidsvrouw heeft en haar bestier moet volgen: want het is de REDEN alleen, welke van die eerste bezeffen en grondwaarheden zig een ligt ontsteekt, en met behulp van dat ligt uit die eerste grondbeginzelen hare zedelessen afleidende, en uit dezen wederom andere regels van gedrag ontdekkende en betogende, op deze wyze, het schoon gebouw der voortreffelyke Zedeleer stigt, optrekt en voltooit. En even zo is het met de Meetkunde gelegen, als welke hare eerste waarheden (*axiomata*) niet van de REDEN, maar van eens iegelyks inwendige begrippen, bezeffen, gevoel, ontleent: zo dat ene leermeester der wiskunde aan al wie de eerste grondwaarheden (*axiomata*) zoude ontkennen, den zelven niet zou tragten, nog ook kunnen, door middel van de REDEN, redenering en bewys, daar van overtuigen, maar hem eniglyk aanmanen, dat hy eens zynen aandagt tot zig zelven wende en de bezeffen van zyne ziel doorzoeke en ondertaste: en, was iemant dan nog evenwel zo verstompt, dat hy die eerste bezeffen en grondwaarheden niet zou kunnen ontwaren, nog dezelve innerlyk by zig gevoelen, dan zou hy zodanig enen uit zyne leerschool moeten henen zenden, om liever in den akkerbouw, in handwerken en ambagten en diergelyken lichaams arbeid zynen tyd en vlyt te besteden. Maar, wanneer iemant

Digitized by Google

mant de eerſte beginzelen en grondwaarheden, door zig zelven, door enkele aandagt en oplettendheid, of door enkel voorſtel, eens ontwaard, bezefd en erkend heeft; dan gaat een leermeester der Wiskunde verder en roept de REDEN te hulp, om met derzelver dienst en ligt, uit die eerſte grondwaarheden, de ſchone wetenſchap der wiskunde voor zyne leerling af te leiden, dezelve hem voor te dragen en te betogen.

Deze misvatting aldus wederlegd, of liever, door enkele opklaring en toeligting, weg geruimd hebbende, zullen wy nu onzen weg vervolgen.

Pryzelyk is de yver en naauwkeurigheid van die Geleerden, welken de eerſte grondbeginzels der Zedekunde hebben getragt op te delven, dat zy de eigenſchappen en noodzakelyke vereischtens van die grondbeginzels vooraf bepaald hebben en opgeteld. Dus vorderen zy dan meest allen, dat de grondſtellingen der Zedeleer moeten zyn *eerſte*, *ware*, *duidelyke*, *onbetwistbaar zekere* en *algemene* voorſtellen, en verders zodanige, uit welken allerlye ſoorten van pligten kunnen *gekend* worden: ook ſtaan de meeste Geleerden nog in het denkbeeld, dat niet dan ſlegts *één enig* grondbeginzel vooraf behoort te worden vastgeſteld, om daar uit alleen alle zedelyke voorſchriften, leſſen en regels van gedrag af te leiden (*a*). Wy zien

(*a*) Men zie uit velen alleen maar HEINECC: *in Jur. Nat. et Gent.* Lib. I. cap. 3. §. 67. et ſeqq.

Digitized by Google

zien wel geen reden, om de meeste dezer kenmerken en vereischtens van goede grondstellingen van Zedekunde te berispen of te verwerpen: evenwel, wat de volstrekte noodzakelykheid aangaat, om alleen EENIG grondbeginzel of eerste grondwaarheid in de Zedeleer voor af vast te stellen, wy menen die dwaling reeds te voren in het I. Deel, 2. Hoofdst. bl. 52 tot 54 wederlegd te hebben. En wat nu het vereischte aangaat, dat het een grondbeginzel *van kennis* moet zyn, dat is, waar uit alle pligten kunnen gekend worden; dit wordt wel te regt gevorderd, maar is van zodanige natuur, dat, indien het niet een weinig worde opgehelderd en bepaald, zulks niet wel verstaan, en, indien het niet wel verstaan wordt, aanleiding tot misvatting geeft, en, zo als wy vermoeden, velen reeds misleid heeft.

Voor eerst dan, indien men in de Zedekunde door een grondbeginzel *van kennis*, zodanig ene grondstelling verstaat, zonder welker behulp en fynere aanleg niemant in het dagelykſche leven zoude kunnen weten, wat goed, regt en billyk is, dan is zulks ene misvatting, die wy reeds in het I. Deel, 2 Hoofdst. wederlegd hebben. Ten tweede, wy stellen ook nog daar en boven voor vast, dat zelfs tot nut van de Wetenschap der Zedekunde, geen zodanig grondbeginzel kan, of gevorderd, of gevonden worden, door 't welk men, even als men het goud door den toetssteen beproeft, zo ook onmiddelyk alle voorkomende zaken, en alle byzondere daden, terstond en zonder tusschenkomst

van andere denkbeelden en leerſtellingen, zo maar in eens, zou kunnen kennen, beoordelen, en derzelver zedelyke waarde of onwaarde, deugd of ondeugd beſliſſen. Indien zodanig de aart, eigenſchap en uitwerking van eerſte grondbeginzelen moet zyn, dan vrees ik, dat nog de zedekunde, nog enige andere wetenſchap, hoe genaamd, hare grondbeginzelen kan hebben of behouden. En welke reden zou tog kunnen worden uitgedagt, waarom men zodanig een voorregt, welke de Wiskunde zelve niet heeft, voor de Zedekunde zou mogen vorderen en als onvermydelyk noodzakelyk agten. Immers, de eerſte beginzels en grondwaarheden der Wiskunde zelve (*axiomata*), hebben geenzins een zo groot vermogen, dat, (om dit voorbeeld by te brengen,) door dezelven alleen, zonder hulp van andere uit die eerſte grondbeginzelen vooraf eerst afgeleide en betoogde ſtellingen en waarheden, een ieder terſtond en in eens, onmiddelyk, de voortreffelykheid en onbetwistbare waarheid zouden kunnen bevatten en beſliſſen van dat ſchoon Pythagoriesch voorſtel, te weten, dat van alle regthoekige driehoeken het vierkant van de Hypothenuſa of van den lyn, die tegen den regten hoek overſtaat, even zo groot is, als de beide vierkanten van de twe andere zyden of lynen. Hebben dan wel de grondbeginzels der Sterrekunde, der Redeneer-, der Rede-, der Geneeskunde, of van enige andere Konsten of Wetenſchappen, zodanig vermogen? En ik verwagt niet, dat

dat my iemant hier zal tegenwerpen, dat deze aanmerking wel omtrend alle andere wetenſchappen doorgaat, maar dat de aart en eigenſchap der Zedeleer hier in geheel verſchillende zou zyn, en ene uitzondering lyden, om dat hare voorſchriften voor het begrip van alle menſchen blykbaar moeten zyn. Want, zy zyn zodanig; zy zyn blykbaar; zy zyn het voor alle menſchen, door de zorg en goede voorziening van het wys Opperwezen: zy zyn dan blykbaar, voor eerst, in het dagelyksch leven, ook zonder de hulp van diepzinnige leerſtellingen, zo als wy te voren (a) gezien hebben: en wat, ten tweede, de Zedekundige Wetenſchap betreft, hier is het genoeg, zodanige grondbeginzels te hebben, uit welken men alleen de naaste voorſchriften, en uit dezen wederom anderen, op die wyze kan afleiden, dat de middenſte voorſtellen met de eerſten, en de laatſten, met de middenſten, en allen met elkanderen verbonden en aan eengeſchakeld zyn. Dit is voor een iegelyk genoegzaam, om met oplettendheid, of ook wel met enige inſpanning van vernuft, alle ſoorten van pligten te kennen, en in alle byzondere voorvallen en omſtandigheden te beſliſſen, wat met de billykheid, regtmatigheid en deugd overeenkomſtig is.

Maar

(a) I. Deel; 2 Hoofdſt. bl. 43—51.

Digitized by Google

Maar, mogelyk, dunkt aan iemant die misvatting te blykbaar, en dus onze opzettelyke wederlegging overbodig. Dog de ondervinding heeft maar al te zeer geleerd, dat die dwaling de Wysgeren niet zelden misleid heeft, zo dat zommigen zulke grondbeginzelen vorderden, die met den aart der wetenschappen onbestaanbaar zyn, of de zwakheid van het menschelyk vernuft ver overtreffen; anderen wederom alle grondbeginzelen verwierpen, om dat zy wanhoopten zodanigen te vinden, als zy zig, te onberaden, voorstelden. Immers is het uit het betoogde ontegenzeggelyk zeker, dat, hoe duidelyk het grondbeginzel ook zyn moge, het welk men goed vindt te stellen, en (waar op men zeer gezet is,) hoe kennelyk ook voor enen iegelyk uit de smalle gemeente en onbeschaafde lieden; dat niemant egter van die ongeleerde lieden, als met enen sprong van die eerste grondstellingen, hoe blykbaar en duidelyk ook anders op zig zelven; tot allerlye voorschriften van pligten kan overstappen; maar dat in tegendeel die grondstellingen voor de Leer en Wetenschap der zedekunde dan eerst, en op die wyze, dienstig zyn, wanneer wy de tusschenliggende denkbeelden en zedelyke voorschriften, welken de opgemaakte besluiten met de eerste grondwaarheden te zamen verbinden, met ons verstand en ene bondige redenering kunnen volgen en bevatten?

Daar

Daar en boven heeft in het bepalen van een grondbeginzel *van kennis*, zo als men het noemt (*a*), ook nog deze dwaling by velen plaats, dat zy zodanige grondſtellingen vorderen, die niet ſlegts de kragt, de deugd, en de zedelyke goedheid der daden aantonen, maar ook derzelver nuttigheid en voordeel aanwyzen, welke nuttigheid en voordeel, op zig zelven beſchouwd, meer ene natuurlyke (phyſique) eigenſchap is. Want, gelyk de Geneeskunde zomtyds tot het genezen van deze of gene ziekte, zaamtrekkende (adſtringentia) middelen voorſchryft, maar dan vervolgens, welke die kruiden, wortelen of basten zyn, die dusdanige kragt hebben, zulks door enige andere wetenſchap, de Kruidkunde, de Scheikunde, en de Kruidmengkunde moet beſlist worden; zo beveelt ook, by voorbeeld, de Zedekunde in 't algemeen, de beſchaving van 't verſtand en de beoeffening der wetenſchappen aan, maar laat aan de Zielkunde, benevens de Redeneerkunde (*b*) over, te beſliſſen, op welke wyze en door welke middelen en voorwerpen onze zielsvermogens het best beſchaafd worden. Zo leert ook de Zedekunde wel in 't algemeen, wat Gierigheid, wat Spaarzaamheid is, beſchryvende deze als ene voorzorg om te verhoeden, dat ons de noodzakelyke levensmiddelen en behoeftens niet ontbreken;

(*a*) *Principium cognoscendi.*
(*b*) *Pſychologia en Logica.*

Digitized by Google

ken; en de Gierigheid, als ene te grote bekommering en vrees, waar door iemant voor zig overbodige zaken opstapelt. Zy verbiedt deze, en beveelt gene; maar zy oordeelt niet in 't byzonder over de benodigdheden en rykdommen van Chremes en Micio, en doet dus geen uitspraak nog over de Gierigheid van den enen, nog over de zuinigheid van den anderen. Op gelyke wyze, schoon de Zedekunde in 't algemeen de beschaving van 't vernuft en het sieraad van kennis en wetenschap aanpryst, beslist zy evenwel niet in 't byzonder, of het voor Cherea nuttig ware, den koophandel te verlaten en zig geheel en al op de wetenschappen toeteleggen; nog, of Pamphilus met zo veel vernuft begaafd is, dat het hem meer oorbaar ware, in de wysgeerte onderwezen te worden, dan enig handwerkskonst of ambagt te leren. Dusdanige zaken zyn doorgaands in zulke omstandigheden ingewikkeld, dat de algemene wetenschappen daar over in 't byzonder niet beslissen kunnen, maar de toepassing der algemene regelen aan eens iegelyk doorzigt moet worden overgelaten.

Digitized by Google

II. HOOFDSTUK.

Over enige eerſte grondſtellingen der Zedekunde, welken boven anderen byzonderlyk zyn aangeprezen.

Onder de Geleerde Mannen is het grootſte verſchil en de yverigſte twist ontſtaan over de eerſte grondſtellingen, uit welken alle zedelyke voorſchriften en derzelver geregelde en ordenlyke zamenſtel, dat is, de gehele Zedeleer, kan worden afgeleid. Ik zal geenzins alle die verſchillende gevoelens, van welken velen al zedert lang wederlegd en verworpen zyn, hier optellen: dit verbiedt my zo wel het verdrietige en nutteloze van dusdanigen arbeid, als de geringe naam van zommigen derzelver uitvinders, welker geheugen en herinnering reeds door de vergetelheid bedolven en begraven is; dit verbiedt my ook in 't byzonder het gezag van de Hollandſche Maatſchappy der Wetenſchappen, welke uitdrukkelyk gewild heeft, dat, al wat tot het onderwerp niet noodzakelyk behoort, zoude worden agter gelaten. Maar dit ſchynt ons evenwel vooral hier te pas te komen, dat wy, voor

eerst, de verſchillende gedagten der Wysgeren over de eerſte grondwaarheden, en grondſtellingen der Zedekunde in 't algemeen tot twe hoofdſoorten brengen: ten anderen, dat wy enige byzondere gevoelens, namelyk zodanige, welken door hunne meerdere nuttigheid en voortreffelykheid boven anderen uitſteken, of door den naam hunner uitvinders beroemd zyn geworden, in 't byzonder, kortelyk onderzoeken en overwegen.

Voor eerst dan, de verſchillende gevoelens der Wysgeren over ons onderwerp kunnen gevoegelyk tot twe ſoorten gebragt worden. Want dezen betreden dien weg, dat zy alle pligten, en de geheele Zedeleer, van de Eigenliefde, van de Zugt, door welke een iegelyk tot zyn geluk gedreven wordt, afleiden. In deze ſchool zyn reeds oudtyds ARISTIPUS en zyne navolgeren, alle de CYRENAICI, en ook EPICURUS zelve, beroemd geweest, welken alles tot de geneugten, 't zy alleen van 't Lichaam, 't zy ook teffens van den Geest, bragten; welken alle Eerlykheid en Deugd, die van alle zelfgenot en eigene nuttigheid verſtoken is, hoe hoog ook op gevyzeld wordende, voor niets anders hielden, dan voor enen weidſchen en weidluftigen naam, geſchikt om het gemeen voor in te nemen, dog geenzins voor een waar voorſchrift van gedrag, niet voor enen regel van doen en laten, niet voor ene wet der natuur. 't Naast aan het gevoelen van deze Wysgeren grenzen die Hedendaagſche Geleer-

leerden, die de Eigenliefde, die de zorg voor eigen welzyn, die al wat voor enen iegelyk goed en dienſtig is, al wat eens iegelyks volmaaktheid bevordert, zulks als ene hoogſte wet ſtellen, en als enen eerſten regel van gedrag, in het geheel beſtier van ons leven, aanpryzen.

Genen wederom ſtellen zig hier, in tegendeel, de bevordering van het algemeen Nut, het heil van allen, het behoud van geheel het Menschdom, als ene hoofdwet voor, naar welke alle daden en handelingen beoordeeld, alle zedelyke voorſchriften moeten ingerigt worden. Dusdanig was in 't byzonder oudtyds de leer der STOICYNEN, welker zedelyk onderwys doorgaands hier op neder kwam: „ Dat het geheel „ Menſchelyk Geſlagt niet dan éne grote Burgerſtaat „ is, tot welks heil, welzyn en bloei alle onze daden „ ondernemingen en raadſlagen moeten gebragt wor„ den en zamen lopen; en dat hier toe vooral de „ orde en overeenkomst of overeenſtemming der din„ gen moet worden betragt (*a*)." En met deze leerſtelling komen hedendaags meestal die Wysgeren overeen, die of een Zedelyk Gevoel, of de Orde en Zamenſtemming van het Heel-Al, of ten minſten van het Menſchelyk Geſlagt, als ene Eerſte en Algemeen Grondbeginzel voorſtellen, van welke alle de byzondere natuurwetten en pligten moeten worden afgeleid.

Maar

(*a*) CICERO Lib. III. *De Finib. Bon. et Mal.*

Digitized by Google

Maar de leer en 't gevoelen van de eerstgenoemde, zo oudere als latere ſchool, heeft dit gebrek, dat zy zig niet de gehele Menſchelyke Natuur, maar ſlegts een deel van het zelve voorſtelt; dat zy alles tot de eigenliefde, tot de bevordering van eens ieders byzonder geluk brengt: welke verlangen, hoe natuurlyk die anders, hoe onſchuldig of hoe pryzelyk ook zoude kunnen geagt worden en ook dadelyk zyn (*a*), zo kunnen nogthans uit dat grondbeginzel niet alle zedelesſen, niet alle pligten, welken in alle byzondere gevallen en omſtandigheden van dit leven ons gedrag moeten regelen, worden gekend, afgeleid en betoogd. Derhalven, zo dra de Wysgeren van deze ſchool tot die byzondere pligten, tot dat gedeelte hunner zedeleer komen, in 't welk moet bewezen worden, dat Regulus, dat Decius, dat Cocles en andere grote Helden voortreffelyk gehandeld hebben, of in 't gemeen moet worden betoogd, dat het Algemeen Welzyn de hoogſte wet is, voor welke een iegelyk verpligt is, zyn leven aan de grootſte gevaren, zelfs aan ene gewiſe dood bloot te ſtellen, of op te offeren; dan haperen, dan ſtuiten zy, en voelen zig tot een van beiden genoodzaakt, of, om het gebrekkige en bekrompene

(*a*) Zie *Eſſai ſur le bonheur, conſideré comme un principe moral: dans les Memoires de l'Academie Royale de Berlin*, Tom. VII. welk geſchrift aan FREDERIK DEN GROTEN is toegekend. Verg. *Oeuvr. de* FREDERIC II. Tom. II. p. 276.

Digitized by Google

pene van hunne leerſtelling rondborſtig te erkennen, of hun vernuft te pynigen en uit te putten, om, als 't ware, ook zodanigé pligten en opofferingen enigermate uit de zugt tot eigen geluk af te leiden; maar waar in zy dan doorgaands zo ſlagen, dat zy meer woorden, dan bewyzen te berde brengen, en dus omzigtige en naauwkeurige lieden niet ligt overtuigen. 't Is waar, zy nemen dan vaak hunne toevlugt tot de onſtervelykheid onzer ziel, waar in zy wel geen groot ongelyk hebben; maar hoe zullen zy dan nog bewyzen, dat Codrus, Regulus, Decius en andere Helden, die zig voor 't vaderland rustig opofferden, en voor de pylen van den Vyand bukkende, in enen gewisſen dood liepen, dat die Helden van de onſtervelykheid der ziel zo zeker overreed waren? En, indien al eens konde gelden, 't geen zommigen hier op antwoorden, dat Regulus door de ondragelykheid der ſchande, ſmaad en veragting, welke hy in zyn vaderland zoude hebben moeten ondergaan en verduren, bewogen wierdt naar Carthago, naar den Vyand en de wreedſte pynigingen te rug te keren; welk eigen nut, voordeel en geluk was het dan nog, 't geen Crodus en vele anderen overreedde, zig op te offeren, welken, zonder de minſte ſchande of veragting, het leven boven de dood vermogten te kiezen?

En het is deze zwarigheid, welke de andere ſchool der Wysgeren heeft doen bedugt zyn, indien alle pligten tot eens ieders eigen nut en byzonder geluk ge-

gebragt, en uit de zugt tot zelf behoud, als den enigſten bron, wierden afgeleid, dat 'er dan naauwlyks meer ware Deugd zou overblyven, maar alleen ene flauwe ſchyn en valſche nabootſing van Deugd, hare plaats zou innemen en bekleden, zo dat alle wezenlyke voortreffelykheid en luister van grote daden zouden verdonkerd worden of geheel te niet gaan (*a*). Dit bewoog dan deze Wysgeren, om zig veel eer het gemeen welzyn van allen, van 't Heel-Al, vooral het behoud van het Menſchelyk Geſlagt zig voor te ſtellen, en alle regelen van pligt en zedelyk gedrag tot dat groot oogmerk te brengen. Maar ook deze Wysgeren waren niet genoeg bedagt, om zig voor het een uiterſte behoedende, teffens het ander gevaar te vermeiden. Want, voor eerst, zy ſchynen op deze wyze, niet alleen de beginzels en dus ook de overige voorſchriften der Zedeleer buiten de Menſchelyke Natuur te zoeken, maar ook zelfs die Natuur geheel voor by te zien, die in de daad nogthans de behoudſter van zig zelve is, en door ene brandende begeerte tot geluk en de ſterkſte drift van Eigenliefde wordt bewogen. Ten anderen, de Natuur heeft voor het beſtaan en behoud der zedelyke waereld wyzelyk zo gezorgd, dat

(*a*) „ Tum autem, qui non ipſo honeſto movemur, ut „ boni ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu; callidi ſumus, „ non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris? &c." CICERO *De Legib.* Lib. I. cap, 14.

Digitized by Google

dat zy tot al, wat het meest noodzakelyk is, den Mensch ene kragtige zugt, sterke beweegmiddelen en vermogende aanlokfels heeft ingeschapen, zonder welken een Mensch, even weinig als een Schip zonder wind of stroom, zou kunnen bewogen worden, of iets vorderen. Derhalven, zy, die de Orde, de Overeenstemming van dit Heel-Al, als ene eerste wet van doen en laten, als enen eersten regel van pligten, als een zedelyk grondbeginzel aanpryzen, en dus voorschryven, dat wy ons aan 't algemeen welzyn geheel overgeven, en, wanneer het zelve zulks vordert, ook daar voor ons opofferen en sterven, met agterstelling van alle Eigenliefde, van alle zugt tot eigen behoud en geluk; — die Wysgeren, zeg ik, leiden de wetenschap van het regt der Natuur, niet af van de Natuur zelve, maar schynen, in tegendeel, op die Natuur weinig agt te geven, of liever, zig derzelver in 't geheel niet te bekreunen.

Wy hebben, zo als wy te voren reeds te kennen gaven, nog lust nog plaats om alle de uitgedagte grondbeginzels der Zedenleer hier op te halen. Velen derzelver zyn zo los uitgedagt, en zo onvoldoende, dat zy meer voor ydele dromen van slapende lieden, dan voor doordagte stelzels van schrandere wysgeren zyn te houden. Maar aan den anderen kant mag en moet men niet ontkennen, dat 'er enige weinige grondbeginzels onder zyn, die wat nader verdienen overwogen te worden; voor al die genen, van welken in

de

Digitized by Google

de opgegevene vraag der Hollandſche Maatſchappy uitdrukkelyk wordt gewag gemaakt. Dit onderzoek zal teffens zodanig nut hebben, dat men uit het zelve zal kunnen opmaken, hoe ver reeds de Zedeleer in dit gewigtig opzigt iets gevorderd is, en wat haar ter meerdere volmaking nog ontbreekt.

En zo dra wy dan deze weinige opmerkenswaardige grondſtellingen overdenken, dan zien wy al terſtond, dat zy niet daarom verworpen zyn, of verdienen berispt te worden, als of zy geheel onwaar zouden zyn; maar veel eer daarom dat zy geenzins zodanig ligt aanbrengen, als ons tot een zeker verſtand onzer pligten en tot ene ſtandvastige kennis van alle deugd en eerlykheid kan opleiden.

Want zy, die ons als een grondbeginzel voorſtellen, dat men aan de Goddelyke Wil moet gehoorzamen; of dat men moet voldoen aan de Eindoogmerken van het Opperwezen; of dat men zyne Volmaaktheid moet betragten; of zyne daden doen overeenſtemmen met de Orde van 't Heel Al; waarlyk, die ſchryven ons wel niets voor, het geen van de waarheid afwykt. Want welk mensch is 'er van gezondene harsſenen, die zodanige regels zig kan voorſtellen, zonder teffens te erkennen, dat die waar en pligtelyk zyn? Maar, waar is nu die zekere en duidelyke blyk, dat ſtandvastig merkteken, het welk ons, in die voorſtellen, onderrigt en doet kennen, wat met dien Goddelyken Wil; wat met die Orde en Overeenſtemming; wat met die Godde-

Digitized by Google

delyke Eindoogmerken, aan welken wy voldoen moeten, overeenkomſtig of ſtrydig is? Zo zeer zyn die zelfde Wysgeren, die ons zo ernſtig vermaanden, dat de Eerſte Grondſtelling der Zedekunde tog vooral ene grondſtelling *van kennis* moest zyn, en een egt *kenmerk* van goed en kwaad bevatten, zo zeer zyn die zelven hunner eigener vermaning hier weinig indagtig! En wy menschjens, geringe wezens, die naauwlyks een klein punt van dit onmeetbaar Heel-Al bewonen, zullen wy die Orde en Overeenſtemming van dit groot Heel-Al, welks overdenking alleen ons in onze nietigheid doet weg zinken, kunnen nagaan? Zullen wy die Eindoogmerken, welke de Goddelyke Wysheid zig heeft voorgeſteld, en derzelver ſchakel doorgronden; of, wat die oogmerken bevordert of verwart, met onze enge vermogens, bevatten en beſlisſen?

Maar ook zy, die ons de bevordering van onze Volmaaktheid, als ene Eerſte Zedeles en bron van alle onze pligten en geheel ons gedrag, aanpryzen; ook dezen wyken niet ver van de waarheid als waarheid af. Wie zyne Volmaaktheid betragt, zal zig met gene ſchandelyke misdryven bezoedelen, Daar ligt ook waarlyk in het denkbeeld der Volmaaktheid iets, het geen ons bekoort, en tot zig trekt. *Een ieder word van natuur*, zegt CICERO, *tot de Volmaaktheid gelokt en getrokken* (*a*). En wat verders: *Om dat wy*

(*a*) Lib. V. *De Finib.* cap. 13 et 17 et ſeqq.

Digitized by Google

wy ons zelven beminnen, en zo wel voor onze ziel als lichaam alle Volmaaktheid verlangen. Elders zegt hy: *De Deugd is als de Volmaaktheid der natuur, en van alle zaken, die tot onzen Geest behoren, de allerwenſchelykſte.* (*a*). Dus wy ons geenzins verwonderen, dat, niet alleen WOLFF, maar ook andere Wysgeren, aan een iegelyk de betragting van zyne Volmaaktheid, als ene Eerſte Wet, als een zeker kenmerk van de hoogſte Deugd en het waar Geluk, hebben aangeprezen (*b*): Ja daar zyn Geleerde Mannen ge-

(*a*) Lib. I. *Acadēm. Quaest.* cap. 5. et Lib. III. *De Offic.* cap. 6.

(*b*) De Heer FRANÇOIS HEMSTERHUIS, Zoon van den beroemden TIBERIUS HEMSTERHUIS, zo groten vader waardig, heeft in navolging van Plato enige geſprekken over verſcheidene wysgerige onderwerpen in 't Fransch, geſchreven. In zyne *Ariſtée ou de la Divinité* handelt hy wel niet opzettelyk over het Eerſte Grondbeginzel onzer Pligten, evenwel drukt hy zig bl. 110. der eerſte uitgave, over de voortreffelykheid der Volmaaktheid aldus uit: „ Car quelle idée ſe faire „ du vrai bonheur, Ariſtée, ſi ce n'est l'etat d'un être, qui „ par cette faculté ſe regardant du centre de toute eſſence, „ qui l'environne, ſe voit toujours egalement beau et *par-* „ *fait*; d'un être, qui est toujours dans les autres pour jouir „ du brillant ſpectacle et de l'energie de ſa propre *perfection*; „ et qui est toujours dans lui, pour ſe la conſerver." En bl. 138: „ La plus belle propriété de l'homme, Ariſtée, est celle „ de pouvoir ſe corriger et perfectionner lui-même autant que „ la richeſſe de ſa compoſition peut le lui permettre. Il reçoit „ ſes

geweest, die de Volmaaktheid als de enige oorzaak en ware reden van het Natuurlyk en Zedelyk Schoon aanzagen. Maar, behalven het geen wy reeds te voren hebben aangemerkt, dat, al wie zyne eigene Volmaaktheid zoekt, hier in geen reden kan vinden, om zig voor het algemeen welzyn, geheel en zelfs met zyn eigen ondergang en dood, op te offeren (*a*); zo kan ook nog het denkbeeld van VOLMAAKTHEID mogelyk wat te fyn, te duister, of te onzeker toeschynen, om op het zelve ene duidelyke, klare en zekere Zedeleer te bouwen. Waarlyk, wanneer WOLFF de Volmaaktheid zo beschryft en verklaart, dat dezelve de Vrye daden met de Natuurlyke daden doet overeenstemmen (*b*), dan neemt hy immers zyne toevlugt weder tot de Menschelyke Natuur; en naderhand zullen wy onderzoeken, welke grondbeginzels en eerste zedelyke

„ses facultés de la Nature; et il peut modifier ses actions, c. „a. d. les causes du bien et du mal à son plus grand avantage „et à celui des autres. S'il produit le plus grand bien possi„ble pour les autres et l'harmonie et le repos en lui même, il „a toute la *perfection*, dont son être est susceptible. ——— „S'il se neglige tellement, que le mal resulte de ses actions au „dedans; il est *imparfait*, il se degrade — voilà deux espe„ces d'*Imperfection*."

(*a*) Vergel. ERNESTI *De Legib. Nat.* §. 28. (In Init. Doctr. Solid.)

(*b*) Comp. Juris Nat. §. 43. et seqq.

Digitized by Google

lyke hoofdwetten in de Menſchelyke Natuur liggen opgeſloten, daar in kunnen gevonden en gekend worden.

Daar zyn ook nog Geleerden, die ons als ene Eerſte Grondwet en Grondbeginzel der Zedeleer voorſchryven: „ Dat wy zo veel goeds, als wy kunnen, „ te weeg brengende, en de ongemakken van dit „ leven, die onvermydelyk zyn, geduldig doorſtaande, *gevoelen*, dat wy aan den Goddelyke Wil ge„ hoorzamen (*a*)." Maar, vragen wy, hoe bereikt men zulks, dat men zal *gevoelen*, 't geen in dezen regel geboden wordt te *gevoelen*? Wat is hier dat *goed*, het welk wordt aangeprezen? Naar welken maatſtaf zal dat *goed* worden afgemeten? Zou men met grond kunnen vaſt ſtellen, dat ene *Redeneerkundige*, wanneer hy zo veel *waarheid*; en ene *zedekundige*, wanneer hy zo veel *goeds* gebiedt na te jagen, als kan bereikt worden; dat die beide Leermeesters dan hunne post waargenomen en hunnen pligt volbragt en afgedaan hebben, hoe zeer ook de eerſte ons geen kenteken van *het ware*, nog de laatſte geen het minſte ken-

(*a*) FREDER. GUIL. PESTEL, Hoogleeraar in 't Natuur- Volkeren- Staats- en Burger-Regt te Leyden, in zyne *Fundam. Jurisprud. Natur.* Edit. 4tae. Lugd. Bat. 1788. §. 270. *Nosce, conſerva, auge et ſic adhibe vires tuas, ut tantum* boni, *quantum potes, efficiendo atque incommoda vitae* inevitabilia *fortiter ferendo, voluntati divinae te respondere* ſentias.

Digitized by Google

kenmerk van het egte *goede*, opgeven, nog den weg aanwyzen, langs welken dat *ware*, dat *goede* kan verkregen worden? Immers zal een onmatig en wellustig mensch zig dan ligtelyk diets maken, dat het voor hem *goed* is, zig aan zyne wellustige begeerlykheden over te geven; ene gierigaart, dat het goed voor hem is, dat hy geldsommen op een stapele, alschoon die aan niemant nut toebrengen; ene dief, dat hy stele en zyne honger stille, welks myning hy, zo als zy waarlyk is, wel een groot kwaad zal agten, dog welk kwaad door enen diefstal kan verligt worden, en dus geen zo *onvermydelyk* kwaad, dat het nodig zou zyn, het zelve geduldig door te staan. Wat beteekent dan hier het woord *goed*? Indien hier *goed* het zelfde is, als *nuttig*, dan is dit meer ene natuurlyke dan zedelyke eigenschap; hoedanig de nuttigheid is van den koortsbast tot het stuiten van den koorts. Of, indien hier *goed* in enen zedelyken zin zal genomen worden voor billyk, regtmatig, eerlyk, dan is 'er nog een ander kenmerk nodig, waar door men kan weten en beslissen, wat voor billyk, voor regtmatig, voor eerlyk moet gehouden worden. Derhalven, hy, die de betragting der Volmaaktheid, als een grondregel voorschryft, die schryft nog zodanig iets voor, waaruit men, 't geen *goed*, en 't geen *kwaad* is, tot zekeren trap kan kennen. Maar, die ons enkel voorschryft te doen, 't geen *goed* is, die moet nog noodzakelyk tot andere grondbeginzelen en leerstellingen toevlugt nemen;

waar uit kan blyken, wat een *waar goed* is, ter onderscheiding van een *schyngoed*; en door welke daden en levensinrigting wy dat *goed*, 't welk men ons voorschryft, kan bekomen.

Maar haasten wy nu ons, om die twe grondbeginselen der Zedekunde te overwegen, van welken in de Vraag der Maatschappy zelve uitdrukkelyk gewag wordt gemaakt, en van welken het ene, van voortreffelyke Engelsche Wysgeren afkomstig (*a*), van wege het vermogen onzer ziel, door 't welk wy het kennen, GEVOEL, (namelyk *inwendig gevoel*) en van wege de aart der onderwerpen, welken wy door het zelve kennen, ZEDELYK *gevoel*, genaamd is: en het ander door den naam van deszelfs uitvinder KANT, wiens wysgeerte onlangs zeer vermaard is geworden, gerugt heeft gemaakt.

Wat dan voor eerst het ZEDELYK GEVOEL aangaat, waar door zommige Geleerde Mannen en uitstekende Wysgeren willen, dat wy regt en onregt, eerlyk en schandelyk, onderkennen; daar is in de daad in onze ziel een zodanige kragt en vermogen, waar door

(*a*) Namelyk van SHAFTESBURY, HUTCHESON, FORDYCE, HUME, SMITH, gevolgd door MERIAN, ROBINET, SPALDING, HENNERT, HULSHOFF, HOTTINGER en anderen. *Zie ook Briefwisseling van Philagathos en Philaletes over de Leer van 't Zedelyk Gevoel, uitgegeven door* J. Petsch. Utrecht 1771.

Digitized by Google

door al wat in deugd en voortreffelykheid uitblinkt, al wat tot gemeen nut en heil van allen, vooral met groot gevaar of ook ene gewisse dood, ondernomen, en met onwankelbare kloekmoedigheid volvoerd wordt, ons behaagt, ons aangenaam is, en onze goedkeuring wegdraagt; waar door in tegendeel al wat laag, schandelyk, verfoeilyk, trouwloos, onmenschlyk en wreed is, ons ten hoogsten mishaagt, en onzen afkeer verwekt. Wie heeft ooit het roemryk levens-einde van Regulus of zelve gelezen, of anderen gehoord verhalen, zonder bewogen te worden, zonder den groten held te beminnen, en zyne ongelooflyke standvastigheid te bewonderen, met de genoeglykste aandoening? Van Orestes en Pylades vriendschap, en den indruk derzelve op de aanschouwers, hebben wy reeds hier te voren bl. 32. gesproken. De kragt van dit ZEDELYK GEVOEL is zo groot, en het zelve behoort zo zeer tot onze menschelyke natuur, dat CICERO *over de Vriendschap* Hoofdst. 13. vraagt, indien het zelve is weggenomen, *welk onderscheid 'er dan, niet tusschen een Mensch en een Beest; maar tusschen een Mensch en enen steen of stomp of iets diergelyks nog overig is?* Ook heeft die Wysgeerte, welke het ZEDELYK GEVOEL als een kenmerk, en, als 't ware, als ene bron van alle onze pligten en alle zedelyke deugd aanpryst, dit boven vele andere leerstellingen voor uit, dat zo wel die pligten, welken het algemeen welzyn, als die, welken eens iegelyks byzonder geluk bevorde-

Digitized by Google

uit het zelven kunnen betoogd worden, al zyn het ook zodanige pligten, die van ons eisschen, dat wy ons in de grootste gevaren, of ook in ene zekere dood begeven. Daar is egter enige bedenking, welke ons wederhoudt van met die Wysgeren, die dat ZEDELYK GEVOEL voor een bevoegd keurmeester van regt en onregt, eerlyk en schandelyk houden, in te stemmen; want voor eerst, zy hebben alleen dat gevoel, en dus meer een deel van onze ziel, dan onze gehele menschelyke natuur, in aanschouw genomen. Ten anderen, zy hebben niet duidelyk genoeg ontvouwd, welken van deze twe zaken zy eigenlyk wilden, of dat alle pligten terstond en zonder redenering door dat GEVOEL onmiddelyk zouden beoordeeld worden, dan of zy stelden, dat door dat ZEDELYK GEVOEL alleenlyk enige eerste grondstellingen gekend, enige eerste zedelyke voorschriften zouden aangewezen worden, uit welken dan de *Reden* vervolgens door redenering en wettige besluiten de overige regels en voorschriften der natuur zou moeten afleiden: veel minder hebben die Wysgeren, indien dit laatste al hunne mening ware, naauwkeurig verklaard, welke dan die eerste grondwaarheden zyn, die het ZEDELYK GEVOEL als grondbeginzels aanwees. In tegendeel zy schynen niet zo zeer het laatste, maar het eerste gewild te hebben; Want even daarom hebben zy voornamelyk dat ZEDELYK GEVOEL ingeroepen, en alleen tot enen bevoegden regter en onmiddelyken beoordelaar der men-

menſchelyke daden als 't ware aangeſteld, op dat ook het ongeleerd gemeen, zonder moeite en zonder redenering, waar toe het onbekwaam is, terſtond alle pligten zou bezeffen en kennen. Maar waarſchynlyk zyn die Wysgeren hier misleid geworden door ene zekere vlugheid van 't Menſchelyk Vernuft, 't welk dikwyls als met ene ſprong de ganſche zamenhang der voorſtellen zo ſchielyk doorloopt, dat het zelve de tusſchenliggende voorſtellen naauwlyks en niet dan flaauw en duister bezeft, en, die als in eens overgeſprongen hebbende, terſtond op het beſluit valt, en zig dan ligtelyk verbeeldt, van zelfs, zonder hulp van die tusſchen beiden liggende voorſtellen, en als 't ware door een onmiddelyk bezef of *gevoel*, dit laatſte voorſchrift bevat, en dit beſluit opgemaakt te hebben.

Maar wy moeten nu ook omtrend de leerſtelling van den Koningbergſchen Wysgeer KANT, wiens enigzins duistere Wysgeerte in Duitschland zeer vele Beſtryders en Voorſtanders verwekt heeft, nog het een en ander zeggen, dog niet meer, dan ons tegenwoordig onderwerp vereischt. Voor eerst dan ſchynt deze Wysgeer als ene onbetwistbare zaak vast te ſtellen, dat de menſchelyke daden die kragt en eigenſchap hebben, dat zy, of met de natuur en waarheid overeenſtemmen, of daar tegen ſtryden; dat onze ziel alle tegenſtrydigheid wraakt, en in tegendeel alle overeenſtemming met de natuur goedkeurt, en daar

toe overhelt; maar zal ons Verſtand in die rigting onzen Wil kunnen bewegen, dan erkent hy, dat daar toe ook nodig is, dat 'er gene andere tegenſtrydige beweegredenen en aanlokzelen der wellust ons tot het tegenovergeſtelde tragten te verleiden; dat een levensloop, volgens de Natuurwetten ingerigt en vervuld, den Mensch waardig maakt, om gelukkig te zyn, en dat zodanig levensgedrag de voorwaarde is, zonder welke niemant het geluk kan bereiken. Verders ſtelt hy met de Stoicynen, dat de goede daden door haren eigen luister goed zyn, en ſchitteren; zo dat zy ook zonder de minſte hoop en opzigt op geluk den Mensch volſtrekt verbinden (*a*), en dat de enkele voortreffelykheid der Natuurwetten en het enkel bezef van die voortreffelykheid den Mensch ligtelyk overreedt, om alle andere en uiterlyke beweegredenen te verwerpen (*b*): ja, dat iedere deugd zo veel voortreffelyker is, als alle hoop en uitzigt op beloning meer verworpen wordt, welker verlangen de glans der deugd zeer verduistert. *Indien men aan ene voortreffelyke daad*, zegt hy, *denkt, van alle voordeel of nut, zo wel in dit als in 't toekomende leven, ontbloot; indien zig iets aan onze ziel vertoont, tegen de verlokzelen der wellust, of ook regelregt tegen de beweegredenen van den nood, met moeite, uit groot-*

(*a*) *Krit. der Reine Vernurft. S.* 835.
(*b*) *Metaph. der Sitten. S.* 33.

Digitized by Google

grootheid, kragt en ſtandvastigen moed van ene verhevene ziel, volbragt; dat overtreft ver alle andere daden, welken ſlegts de hoop op een aanſtaand geluk aanpryst. Dan wenscht een iegelyk ſtilzwygende by zig zelven, dat hy ook zelve nog ten enigen tyd eens ene diergelyke voortreffelyke daad moge kunnen betragten (*a*). KANT ſchryft ook aan ieder mensch zo groot een gevoel toe van die eigene luister, door welke alle deugdzame daden uitblinken, dat hy het navolgend grondbeginzel, of eerſte zedelyke wet voorſchryft; *Handel volgens dien regel, welke gy zelven te gelyk zoudt kunnen willen of wenſchen, dat ene algemene wet ware* (*b*): en een weinig daar na: *Handel op die wyze, als of die handelwyze van u, door uwen wil, eens ene algemene natuurwet zoude zyn.*

Maar die zelfde KANT leert nogthans elders, dat het geluk met de eerbied, en de betragting der Natuurwetten noodzakelyk verbonden is, en dat het hoogſte goed in een ſchuldeloos leven gelegen is; dat, alhoewel die onſchuld alleen den Mensch waardig maakt om gelukkig te zyn, de gemoederen der Menſchen nogthans door zo vele begeertens en afkeeren zo vele verlokzelen der wellust beroerd en geſlingerd worden, dat zy de natuurwetten wel goedkeuren,

(*a*) *Metaph. der Sitten. S.* 33. in de Aantek.
(*b*) Aldaar *S.* 52.

Digitized by Google

ren, derzelver voortreffelykheid en luister bewonderen; maar des niet te meer bewogen worden tot gehoorzaamheid aan dezelven, ten zy zy vooraf van deze twe zaken overreed zyn; voor eerst, dat 'er een God is; en ten anderen, dat 'er ſtraffen van euveldaden en beloningen van deugd en eerlyke bedryven voor den Mensch in een ander leven te wagten zyn. En deze twe ſtellingen, welken KANT zeer bezwaarlyk agt te bewyzen, vordert hy dan, dat hem vooraf, als twe geëischte zaken (postulata), worden toegeſtaan (*a*).

Alhoewel nu alle deze ſtellingen welligt iemant zullen toeſchynen, niet geheel en al met elkanderen onderling te ſtroken; zo blykt nogthans uit het gezegde, en uit het bygebragt grondbeginzel van KANT, dat deze wysgeer dat grondbeginzel afleidt van den eigen luister der Deugd zelve, welke een iegelyk gevoelt, goedkeurt en bewondert, en dat hy dus ook tot een ZEDELYK GEVOEL zynen toevlugt neemt, welks voor- en nadelen wy te voren hebben opengelegd. Daar en boven wil KANT, dat wy zodanigen regel volgen, welken wy kunnen wenſchen, dat alle Menſchen volgden en even als of die ene algemene wet ware. Maar ik wenschte dan wel te weten, welke kragt en uitwerking dit grondbeginzel zal of kan hebben, indien 'er eens een goedig mensch is, wiens oordeel en geweten dwaalt. Waar uit zal zodanig ie-

(*a*) *Krit. der Reine Vernunft. S.* 837.

Digitized by Google

iemant weten en beslisſen of hy dwaalt of niet? Die volkeren, welken SEXTUS EMPIRICUS verhaalt (*a*), dat het betamelyk agtten, menſchen te offeren; zyne ouders na enen feſtigjarigen ouderdom te doden, enz. welken regel, bid ik, zullen die wenſchen, dat alle Menſchen als ene algemene wet mogten volgen? Velen, ja zeer velen dier eenvoudige lieden, die wel eer uit een dom en ſchandelyk bygeloof de zogenaamde heilige kruisvaarten ondernamen, en de onregtvaardigſte oorlogen voerden, zouden die niet ligtelyk gewenscht hebben, dat ten minſten in gelyke omſtandigheden alle Christenen het zelfde deden? Zyn 'er dan gene Menſchen geweest, die waanden voortreffelyk te handelen, als zy hunnen Godsdienst aan anderen ook tegen wil en dank, en met geweld van wapenen opdrongen? En welken regel zullen dan dusdanige menſchen kunnen wenſchen, dat ook anderen in 't algemeen betragtten? En zodanige wensch, welke kragt, welke voortreffelykheid kan die hebben? Waarlyk, wy zien in 't geheel niet, hoe het mogelyk zoude zyn, die twyffelagtige vragen, welke CICERO in zyn III. Boek *over de Pligten*, Hoofdſt. 23—25 voordraagt, uit het Kantiaansch grondbeginzel, of uit de daar uit afgeleide voorſtellen te beſliſſen.

Ik vermoede niet, dat ik, in 't ontvouwen dezer Kan-

(*a*) *Pyrrhoniar. Hypotypos.* Lib. III. cap. 24.

Digitized by Google

Kantiaanſche leerſtelling, my grotelyks zal vergist hebben. Dog, indien my de duisterheid van zyne wysgeerte (want die duisterheid wordt algemeen erkend en door de Hollandſche Maatſchappy zelve niet ontvynst) indien dan dezelve my evenwel hier of daar mogt misleid hebben, dan kan en mag die duisterheid zelve myne verſchoning zyn, en my van alle beſchuldiging van onberadenheid vry pleiten.

Eindelyk, in dezen drom van Wysgeren, welker gevoelens omtrend de eerſte grondſtellingen der Zedeleer wy ter toetſe brengen, zie daar ook nog enigen, die ons te gemoet lopen, aanhouden, en, byna met ene zekere houding van een vernederend medelyden, ons belaggende, aldus toeroepen: Wat vermoeit gy lieden U en tobt zo zeer, ô goede zukkelaars! Ene zaak, van zig zelve zo klaar, als het zonneligt, en die enen ieder in 't oog loopt, bekommert U? Gy pynigt U dan zo zéer, om grondbeginzelen van pligten en het waar geluk te vinden? Arme menschjens, hoort ons, (roept 'er een uit den hoop, zyne ſtem boven anderen verheffende,) hoort naar ons, en gy zult ras enen open en effen' weg, langs welken men *dit* leven moet leiden, voor uwe ogen gebaand zien! Wy, wy hebben een eenvoudig voorſchrift; ons grondbeginzel is het enigſte en ware; aan 't welk zo gy maar het oor wilt lenen, dan zyt gy behouden en behoed voor alle gevaar van te dwalen. Volgt dan deze ene korte en eenvoudige grondles: ZOEKT ZELVE UW GELUK!

Digitized by Google

GELUK! Wat is, vragen wy u lieden, wat is tog meer waaragtig, wat is duidelyker, wat eenvoudiger en meer overeenkomstig met onze natuur? —— O ja, waarlyk, dit schynt zo; maar gy, wie gy ook zyt, die ons dus toeroept, en vermaant, gy schryft ons dat geen voor, 't welk wy zelven ook zo hartelyk, zo vierigiyk begeren, dat wy niet anders kunnen, dan het zelfde ten hoogsten te verlangen. Dus, gy noopt ons aan, om te gaan, daar wy al reeds van zelven lopen. Maar, wy bidden u, hoor gy zelve nu eens naar ons. Het is hier niet genoeg voord te gaan, zo lang men niet weet, welken weg men moet bewandelen. Derhalven, ô goede vriend! gy, die zo geredelyk onze leermeester op het pad van dit leven wilt zyn; zyt gy ook teffens onze gids en leidsman, en roep ons niet slegts toe: *zoekt naar uw geluk; gaat naar uw geluk;* maar wys ons dien weg aan, welke ons tot het waar geluk moet brengen. Doe dan niet even als ene Geneesheer, welke van enen zieken geraadpleegd, hem met dit voorschrift zou weg zenden: *zoek uwe gezondheid!* Maar geef gy zelve veel eer ene of enige grondstellingen op, welke vrugtbaar genoeg zyn, om zulke voorschriften en zedelessen voort te brengen, die in zo vele stormen en beroeringen, in zo vele slingeringen van het schip onzes levens, ons de klippen aanwyzen, welken wy moeten vermyden, en die ons leren, onzen gehelen levenstogt zo te bestieren, dat

wy

dat wy in de behouden haven van het waar geluk aanlanden.

Derhalven, in zo groot en zo veelerlye verschil en dobbering van gevoelens en onwisse leerstellingen, laten wy dien weg, welke onvoldoende was om zekere en vaste grondslagen voor de voortreffelyke Zedeleer te vinden en te leggen, verlaten; en laten wy liever in de menschelyke natuur zelve, in onze ziel, als 't ware, intreden, om daar de verscholene eerste zaden van waarheid, deugd en alle menschelyke kennis op te sporen. Daar zullen wy mogelyk de eerste grondbeginzels en grondwaarheden, gelyk van alle andere wetenschappen, zo ook der zedekunde, kunnen ontdekken.

III. HOOFDSTUK.

Over de Menschelyke Natuur; en welke Eerste en Algemene Grondstellingen der Zedekunde, uit die Natuur, voordvloeijen.

De eerste grondwaarheden, welken in de Menschelyke ziel waarlyk huisvesten, en als bedolven liggen, wor-

worden op tweederlye wyze opgespoord en ontdekt. Voor eerst, men beschouwt, het geen in het dagelyks leven voorvalt; men bemerkt deszelfs veranderingen, verwisselingen, allerlye byzondere daden en bedryven der Menschen, de byzondere (*a*) zaken en derzelver uitwerkingen; met één woord, al wat ons onder het oog valt; en van deze byzondere zaken klimmen wy dan op tot algemene, en meer algemene, tot dat wy eindelyk aan de eerste beginzelen komen: dat is, wy beginnen van de *Zintuigen*, en gaan voord tot de *Reden*: welke leerwyze de meeste Wysgeren de ontbindende of *Analytische* (*b*); dog de beroemde WYTTENBACH, mogelyk meer overeenkomstig met het gebruik der Ouden, de zamenstellende of *Synthesische* Leerwyze genaamd heeft (*c*); en deze is de leerwyze, welke ARISTOTELES gezegd word byzonderlyk te hebben gevolgd en aangeprezen (*d*). De andere Leerwyze is, waar door wy aanvangen, met allereerst onzen aandagt tot ons zelven te wenden; en met allen ingespannen aandagt onze ziel doorzoeken en

(*a*) *Individuele*.

(*b*) 's GRAVESANDE *Inleid. tot de Wysgeerte* II. B. De Redeneerk. 33 en 36 Hoofdst. ERNEST. *Init. Doctr. Solid.* Proleg. §. 32 et 33.

(*c*) DAN. WYTTENBACH *Logic.* Part. III. cap. 1. §. 3.

(*d*) FACCIOLAT *Rudim. Logic.* pag. 12. aangehaald door WYTTENBACH.

Digitized by Google

en de daar in schuilende vermogens opsporen, om alzo enige eerste beginzels, enige grondwaarheden der menschelyke kennis te ontdekken: welken eens gevonden zynde, vangen wy van die grondbeginzelen eerst aan, en dalen langzaam en als by trappen af, tot dat wy tot de zintuigen, of de byzondere zaken komen. Deze wordt doorgaans de *Methodus Synthetica*, of zamenstellende Leerwyze, maar van WYTTENBACH de *Methodus Analytica*, of ontbindende Leerwyze genaamd. Aan deze Leerwyze gaf PLATO den voorrang, en zy is zeer geschikt voor verkryging van kennis en wetenschap. Wy zullen dan ook hier ter plaatse deze leertrant volgen.

Om dan de eerste grondbeginzelen der Menschelyke verpligting, om de bron, uit welke alle voorschriften van gedrag, alle regels van levensbestier, alle wetten der natuur voordvloeijen, te vinden, moeten wy met onze aandagt tot ons zelven inkéren, ons wezen en onze natuur oplettend beschouwen, en niet slegts het een of ander gedeelte van die natuur, niet alleen het een of ander inwendig gevoel of bezef, maar die gehele natuur, voor zo veel ons doelwit vereischt, met alle aandagt nasporen en naarstiglyk overwegen. Dan alleen kunnen wy die eerste bewegingen en aandoeningen, die eerste neigingen en afkeer, die eerste verlangens der natuur, die eerste beginzels van kennis ontdekken, die, als 't ware, de vonkjens zyn, aan welken alleen de Wysgeerte al haar ligt ontsteekt.

Dan

Dan eerst zullen wy enen veiligen weg kunnen inslaan en het gevaar vermeiden der ydele dromen, die onze wetenschap zo lang verward hebben; dan eerst zullen wy kunnen voordwandelen volgens dien leidraad, welken ons uit het doolhof van misvattingen en dwalingen kan verlossen en tot de ware en ryke bronnen brengen, uit welken de eerste zedelyke grondwaarheden, en de daar uit vervolgens afgeleide pligten moeten voordvloeijen. *Te regt dan*, zegt CICERO, *hebben de agtbaarste Wysgeren der grondslag van het hoogste goed in de Natuur gezogt, en geoordeeld, dat de neigingen en verlangens van de met die natuur overeenkomende zaken, aan alle wezens zyn ingeschapen, welken onder die aanbeveling der natuur bevat zyn* (*a*). En deze is die leerwyze, welke de doorschrandere CICERO in alle zyne uitmuntende Geschriften, zo wel over de welsprekendheid als over de wysgeerte, standvastig gevolgd heeft (*b*), in welken hy alle zyne leerstellingen, regels en lessen, en vooral de grondbeginzels van die lessen en voorschriften, alleen van de Menschelyke Natuur ontleent, en, om zo veel naauwkeuriger die ware, die eenvoudige, die nog zuivere en onbedorven natuur te leren kennen, zig;

(*a*) Lib. V. *De Finib.* cap. 11.

(*b*) In Libris *Academicar. et Tusculanar. Quaestion. De Natura Deor. De Finibus Bonor et Mal. De Officiis. De Orat.* &c.

Digitized by Google

zig, zo als hy zelve zegt, tot de wieg, tot de kindertjens, begeeft, in welken hy oordeelt, dat, even als in enen ſpiegel, die oorſprongelyke natuur het best kan aanſchouwd worden (*a*). Wy zullen dan de voetſtappen van zo groot enen leidsman volgen, en, om aan de woorden meer ſierlykheid, aan de leerſtellingen meer gezags, en aan de bewyzen meer kragts by te zetten, zullen wy de eigene woorden van die leidsman zelven menigvuldiglyk bybrengen. En dit betoog zal zo veel minder aan enige berisping kunnen onderhevig zyn, als die eerſte gevoelens en bezeffen, die eerſte vonkjens van kennis, niet anders dan door de aandagtige beſchouwing van onze ziel door ons zelven, of door de getuigenisſen van andere voortreffelyke Wysgeren, die de menſchelyke natuur met meerder en opzettelyker oplettendheid hebben nagegaan, kunnen bewezen worden.

Gewisſelyk, de Menſchelyke Natuur heeft hare waarde en uitſtekende voortreffelykheid. Niet alleen heeft

(*a*) „ Les principes de Morale ne peuvent être fondés que „ſur la nature de l'homme et ſur ſes relations. Lorsqu'on „recherche les baſes, ſur les quelles la Morale repoſe, on „doit employer tous les moyens poſsibles de connoitre l'agent „et les effets des actions, aux quelles on veut prescrire des „regles." PREVOTS *ſur les Methodes d'enſeigner la morale.* Nouv. Memoir. de l'Academ. Roy. de Berlin 1780. pag. 414. 415.

Digitized by Google

heeft de Mensch zyne uiterlyke zintuigen als wagters en aankondigers van het geen buiten den Mensch is en voorvalt, niet alleen heeft hy bekwame ledematen, door welke hy zig beweegt, en zig vele nooddruften, gemakken en geneugtens dezes levens verzorgt; maar vooral is de kragt en 't vermogen der Menschelyke ziel opmerking en bewondering waardig: Want zodra wy derzelver binnenste schuilhoeken doorzoeken, dan ontdekken wy in dezelve vele inwendige gevoelens, vele eerste ingeprente of ingeschapene denkbeelden, of vonkjens van kennis, vele eerste grondwaarheden, die de beginzelen van allerlye kennis en wetenschap, en de grondslagen van alle konsten zyn. Want voor eerst, zodra onze ziel hare scherpzinnige aandagt tot zig zelve keert, dan ontwaart zy dadelyk, van zelve en zonder de minste hulp van uitwendige zintuigen, en zonder den geringsten dienst van enige andere denkbeelden, dat zy denkt, dat zy vele zaken bezeft, dat veel in de ziel omgaat, veel gedagt, vergeleken, beoordeeld, goedgekeurd, verlangd en verworpen wordt: van al het welk een iegelyk zig zo zeer bewust is, dat hy veel eer zig zelve kan verlaten, dan zulks niet te ontwaren. Ten anderen, ons verstand bezeft vele waarheden, welker duidelykheid en ligt den Mensch zo kragtig aandoet en treft, dat, zodra hy zig dezelven maar voorstelt, hy terstond genoodzaakt is, die toetestemmen, in zo ver, dat geen goud, gene beloning, hoe groot ook, hem aan die waarheden kan doen twyffelen,

veel minder dezelven doen ontkennen; en al wie het tegendeel zou onderſtaan te beweren, niet het minſte gehoor zou kunnen verwerven. Tot deze ſoort van waarheden breng ik de navolgende ſtellingen, als zo vele voorbeelden, te weten: Dat iets niet kan te gelyk zyn en niet zyn; dat ene zaak onmogelyk zig zelve kan voortbrengen; dat alle oorzaak eerder is, dan haar gewrogt; dat het geen niet is, ook niets kan voortbrengen; dat zodanige dingen, die aan ene derde gelyk zyn, ook gelyk zyn met elkanderen; dat die dingen, welken aan andere gelyke dingen gelyk zyn, ook onderling gelyk zyn; dat het geheel groter dan zyn deel, en het deel kleiner dan zyn geheel is; dat gelyke getallen by gelyken gevoegd, gelyke ſommen; en ongelyken, by gelyken gevoegd, ongelyke ſommen uitmaken; dat tuſſchen twe punten niet dan ene regte lyn kan tuſſchen liggen; dat tuſſchen twe punten de regte lyn de kortſte is; dat twe regte lynen gene plaats omvatten; en meer diergelyke grondſtellingen, welken of tot de wezenkunde (ontologie,) of tot de wiskunde behoren, en welken het niet nodig is, hier allen op te halen. Wel van ene andere ſoort, maar niet minder blykbaar, zyn ook deze grondwaarheden; dat het beter is, dat het geringere, dan dat het voortreffelyke, het onwaardige, dan het waardige verloren ga; en, wanneer meer zaken met elkanderen gelyk zyn in waarde, dat dan liever weinigen, dan dat velen gemischt worden; dat de delen zonder het geheel niet kunnen behouden

Digitized by Google

houden worden; dat het geheel eerder een deel, dan het deel het geheel kan ontberen (*a*). Onder dusdanige, van zig zelve blykbare, waarheden, zou ik ook gaarne tellen, dat een ieder mensch, zodra hy aandagtig op zig zelven let, dadelyk gevoelt, dat hy een zwak en onvermogend wezen is, 't welk van ene grotere oorzaak, hoedanig die dan ook zyn moge, afhangt: uit welk gevoel de vrees en angstvalligheid van kinderen, vooral in eenzaamheid, of in duisternis, oorsprongelyk, en vaak zo vermogende is, dat velen, ook in gevorderde jaren, die angstvalligheid niet kunnen overwinnen.

Deze en diergelyke beginzels, gevoelens en eerste aanblikken van kennis huisvesten dan in groot getal in 's menschen ziel, en worden van allen door ene inwendige kragt en vermogen zo sterk ontwaard, bezefd, gevoeld en erkend, dat al wie ze ontkent of in twyffel trekt, voor enen halstarrigen tegenstrever of voor enen onnozelaar gehouden wordt. Dit zyn de zaden van alle kennis, zo als CICERO, en ook SENECA (*b*), doorgaands die noemen; dit zyn die kleine

(*a*) Het komt hier op enige voorbeelden, welken mogelyk iemant gene onbewysbare, gene eerste, maar betoogbare waarheden zou agten, niet aan. 't Is hier genoeg, dat 'er verscheidene onbetoogbare waarheden in onze ziel huisvesten.

(*b*) *Epist.* 120.

Digitized by Google

kleine vonkjens, van welken, door de hand der Natuur zelve in onze ziel geplant, met behulp der Ondervinding en der Reden, de Reken-, de Meet-, de Natuur- en de Redeneerkunde, en alle andere konſten en wetenſchappen, zyn geboren en voordgebragt, en om welken mogelyk de Mensch aan PLATO toeſcheen niet zo zeer te leren, als veel meer zig ſlegts maar te herinneren. En deze oorſprongelyke bezeffen, of, (wil men liever) de gelykenende afbeeldzels van deze bezeffen, treft men ook in de dieren aan. Wie weet niet, hoe konſtig de ſpinnen hunne netten weven en op de bekwaamſte gelegenheden uitſpannen, om vliegjens en muggen te vangen? Wie ſtaat niet verbaast over den yver en vlyt der mieren? Over het vernuft en beleid der Byen? Welker voorzorg, konst en pryzelyke arbeid de digter VIRGILIUS zo voortreffelyk ontvouwt (*a*)? Of wie zal ontkennen, dat zo vernuftige werkzaamheid, de opgenoemde of diergelyke eerſte en algemene ingeprente beginzels tot hare oorzaak en grondſlag heeft?

En deze opgenoemde voorbeelden behooren meest al tot de beſchouwing. Overwegen wy dan nu meer opzettelyk die beginzelen, welke den Mensch tot verlangen of verwerpen, tot begeren of tot vlieden, no-

(*a*) *Georgic.* Lib. IV. vs. 148. vs. 218.

Digitized by Google

nopen, en even daar door hem in werking brengen, want dezen zyn met ons voorgeſteld oogmerk naauwer verknogt.

I. VOOR EERST dan; de Mensch gevoelt niet alleen, dat hy aanwezig is; maar even gelyk aan alle andere Dieren, zo is aan den Mensch ook dit gevoel ten hoogſten aangenaam, en niets begeert hy meer, dan zulks te blyven gevoelen. Hy ſchuwt dus zynen ondergang en ſchrikt voor gene zaak meer, dan voor de dood, welke hem als ene ontbinding der natuur voorkomt. Dog de Mensch begeert niet alleenlyk te zyn, maar teffens op de genoegelykſte wyze te zyn, en niemant is 'er, wien het onverſchillig zou kunnen zyn, op hoedanige wyze hy aanwezig ware en zig bevond aangedaan. Een iegelyk is dus voor al aan zig zelven dierbaar; hy bemint zig; hy bemint alle zyne delen; hy keert niet alleen alle gevaren en beledigingen af, zig tegen de aanvallen van enen iegelyk vyand verdedigende; maar hy is ook yverig daarop uit, dat hy zig alle nodige middelen tot onderhoud, gemak en geneugten dezes levens verſchaffe, en alle ſchadens en nadelen ontwyke.

Maar laten wy dit gewigtig onderwerp, welk wy ſlegts even hebben aangeroerd, nog met enige ſchone gezegdens en plaatſen van den wyzen CICERO ſtaven en verfraaijen. *Alle gedierte*, zegt hy (*a*), *bemint zig, en zodra het maar*

(*a*) Lib. V. *De Finib.* cap. 9. et 10.

Digitized by Google

maar geboren is, zoekt het zig al te behouden, aangezien de Natuur aan 't zelve deze eerſte drift tot beſcherming van zyn leven heeft ingeprent. Verders leert hy: *dat een iegelyk wezen de behoeder en behouder van zig zelven is, en zig als een hoofdoogmerk en uiterst doeleinde voorſtelt, om zig zelven te behouden in dien wenſchelykſten ſtand, als met zyne natuur overeenkomt.* En in het 10de Hoof ſtuk zegt hy nog: *Hoe zou men kunnen denken of zig verbeelden, dat 'er enig Dier zou kunnen gevonden worden, 't welk zig zelve zou haten? Dan zouden zig de allertegenſtrydigſte zaken verenigen. —— Want ook zelfs al zyn 'er zommige Menſchen, die of door den ſtrop, of door andere heilloze middelen den dood zoeken, —— zy zyn daarom geen Vyanden van zig zelven, maar dezen worden door ſmert gedrongen, anderen door begeerlykheid genoopt; velen door gramſchap vervoerd; en wanneer zy ook willens en wetens in hun verderf lopen, dan verbeelden zy zig nog het beste te kiezen. —— —— Derhalven, zo dikwyls men zegt, dat iemant zig zelven nadeel toebrengt, dat hy zig zelven tot een vyand, tot verderf is, ja dat hy het leven ſchuwt; ook dan zelfs behoort men te begrypen, dat 'er enige oorzaak onder ſchuilt, waar uit deze waarheid kan worden opgemaakt, dat een iegelyk zig zelven dierbaar is (a).*

En

(a) Zie CICERO Lib. II. *De Finib.* c. 35. Lib. III. cap. 5. Lib.

Digitized by Google

En deze zugt, door welke een iegelyk zig zelven boven al bemint; werkt zo wel omtrend het lichaam, als omtrend de ziel. Want *voor eerst*, de Menſchen verlangen den welſtand van hun geheel lichaam, van deszelfs leden en zintuigen, in zo ver, dat, zo dra iets in de ledematen verzwakt, verdraaid of vermindert is, zy dat begeren te genezen, en, om die genezing, veel last, moeite en ſmert doorſtaan; of, indien enig deel van 't lichaam bloed en leven begint te ontberen, of geheel niet meer kan genezen worden; of, indien het ook, door kanker of ander bederf ontſtoken, de overige ledematen benadeelt, of ook het geheel leven met gevaar bedreigt; dan geven zy zodanig lid aan het ſtaal van den Heelmeester over, om, zelfs met het doorſtaan van de felſte pynen, te worden afgezet, om daar door ten minſten het overig lichaam en leven te behouden (*a*).

Ten anderen, in de menſchelyke ziel is ook door de Natuur eene ſterke drift tot kennis ingeprent, waar door niets voor den Mensch aangenamer is, dan het ligt der waarheid (*b*): welke zugt en weetgierigheid reeds in de kindertjens zo groot uitblinkt, dat zy veel vra-

Lib. V. cap. 9—13. Lib. I. *De Offic.* cap. 4. POPE *Eſſai on Man* Ep. III vs. 269—283.

(*a*) CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 17.

(*b*) Zie CICERO *Acad. Quaest.* Lib. IV. cap. 10 et 41. et Lib. V. *De Finib.* cap. 18.

Digitized by Google

vragen, dat zy zig verheugen iets te weten, en naauwlyks door ſlagen kunnen wederhouden worden van 't betasten, beſchouwen en doorſnuffelen van onbekende voorwerpen. Met de toeneming der jaren groeit deze weetlust zo zeer aan, dat 'er weinige menſchen van zulke onbeſchaafde zeden en zo verhard tegen de neigingen der Natuur zelve worden gevonden, dat zy van wetenswaardige zaken geheel zouden afkerig zyn (*a*). *Die in vernuftige oeffeningen van geest en in konſten vermaak ſcheppen, ziet men die niet en gezondheid en goederen opofferen, en alles doorſtaan, enkel door zugt tot kennis en wetenſchap ingenomen, en zelfs met de grootſte moeite en zorgen dat genoegen kopen, 't welk zy uit het verkrygen van kennis genieten?* Zo ſpreekt CICERO ergens (*b*), en hy voegt 'er by: *Welke ene drift tot wetenſchap meent gy, dat Archimedes bezielde, die, terwyl hy in 't ſtof met aandagt enige meetkundige figuren maakte, niet eens bemerkte, dat de vyand de ſtad hadt ingenomen? Hoe was het groot vernuft van Aristoxenes ſteeds bezig in de zangkunde? Met welk ene yver heeft Ariſtophanes zynen leeftyd in de wetenſchappen doorgebragt? Wat zal ik van Pythagoras, van Plato, of Democritus zeggen? Welken, uit leerzugt en weetgierigheid, de uiterſte grenzen des aardbodems*

(*a*) CICERO Lib. III. *De Finib.* cap. 11.
(*b*) ——— Lib. V. ——— cap. 18 et 19.

Digitized by Google

bodems hebben bezogt. Die dit niet bezeffen, die hebben nimmer iets wetenswaardigs bemint. Eindelyk merkt die zelfde Wysgeer aan: *Vragen wy dan ons zelven maar eens, hoe de loop der ſterren, en de beſchouwingen der Hemelſche Lichamen en de kennis van alle die zaken, welken in de natuur verborgen liggen, ons aandoen en verrukken?* en wat daar verders beredeneerd wordt. Derhalven in de natuur zelve van onze ziel, en in de zaken die geleerd en gekend worden, zyn ſterke aanlokzelen gelegen, die ons tot onderzoek en kennis nopen, zo dat de beſchaving van den geest door wyze mannen te regt voor een noodzakelyk voedzel en ſpys der menſchelykheid is gehouden.

En deze zelfde kragt van de ziel is oorzaak, dat de Mensch doorgaans iets wil doen en verrigten, en op generlye wyze ene blyvende werkeloosheid kan doorſtaan, maar tot de afwisſeling van ſtilte en bezigheid zo geneigd is, dat hy met genoegen van rust tot arbeid, en wederom van arbeid tot rust overgaat. Zo zien wy, dat ook de kinderen niet kunnen ſtil zyn, maar met allerlye ſpelen of bezigheden zig vermaken: welke werklust met den voordgang des levens zo toeneemt, dat men, om maar wat te doen te hebben en te verrigten, zig de grootſte zorgen, kommer en nagtwaken getroost (*a*). En deze drift om te kunnen ver-

(*a*) CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 19 et 20.

Digitized by Google

verrigten, wat wy goêdvinden en wat ons het aangenaamst is, verwekt in ons de ſterkſte zugt tot Vryheid, welker inbinding en beknelling ons geweldig drukt. Want het is den Mensch geenzins onverſchillig, wat hy doet; en het verdriet hem ten hoogſten, niet dat geen te kunnen doen, 't welk hy het meeste verlangt. Hoe alle deze neigingen der Natuur, van kleine beginzels ontloken, voordgaan, met ons opgroeijen en toenemen, dit drukt CICERO (*a*) voortreffelyk uit in ene ſchone plaats, welke ik my niet kan wederhouden, hier woordelyk by te brengen. *De kleine wigtjens liggen na hunne geboorte, even als of zy geheel zonder ziel en leven waren. Maar hebben zy wat kragt gekregen, dan beginnen zy het vermogen der ziel te gebruiken, als mede hunne zintuigen; doen moeite om zig op te rigten, en bewegen hunne handen: zy kennen ook die genen, die hun opkweken. Vervolgens vermaken zy zig met hunne tydgenoten, komen gaarne met die by één, en ſpelen met hen: zy ſcheppen ook genoegen in het aanhoren van vertelzels; en, met het geen zy misſchen kunnen, willen zy gaarne anderen begunſtigen; zy merken vlytig op, al wat in huis omgaat, en beginnen ook zelven wat op te ſtellen en te leren; zyn nieuwsgierig, om de namen te weten van hen, die zy zien: en in welke zaken zy*

(*b*) CICERO, Lib. V. *De Finib.* cap. 15.

Digitized by Google

zy met hunne makkers kampen, zo zy die overwinnen, dan ſpringen zy van blydſchap; maar worden zy overwonnen, dan zyn zy bedeest en neerſlagtig.

Van al het geen wy aldus over de natuur van den Mensch, en die zugt, waar door een ieder zig zelve bemint en tragt te behouden, hebben opgemerkt, bygebragt en beredeneerd, moet dit een wettig gevolg en beſluit zyn: Dat de Menſchen van natuur genoopt worden, om hun lichaam, en deszelfs delen en ledematen te bewaren en hunnen geest met kennis van wetenswaardige zaken te verryken; om hun leven te behoeden en te beſchermen, en het zelve in dier voege te leiden, dat zy nog het noodzakelyke, nog het nuttige, nog het aangename misſchen; maar, zo veel mogelyk is, het genot hebben van allerlye goederen voor ziel en lichaam (*a*).

Uit deze Menſchelyke Natuur, welke ontkend of weggenomen wordende, terſtond de Mensch zelve moet verdwynen; volgt dan noodzakelyk deze eerſte wet, dit eerſte voorſchrift, en dus deze eerſte grondſtel-

(*a*) Dit één gedeelte der Menſchelyke Natuur, maar niet die Natuur in haar geheel, hebben die Wysgeren in aanſchouw genomen, welken de Eigenliefde, de zugt tot geluk, tot enen grondſlag der Zedeleer ſtelden. Dit is ook de misſlag van CAMPBEL *Enquiry into the orginal of Moral Virtue.* Lond. 1734.

Digitized by Google

maakte zaak is, dat tot genezing van de ene of andere ziekte verkoelende middelen nodig zyn, zo is het nog ene andere zaak en andere wetenschap, welke, dan die kruiden, vrugten en diergelyke zaken zyn, die zodanige verkoelende kragt hebben.

De voorgemelde regel zy dan de eerste wet, het Eerste voorschrift, het waar grondbeginzel, uit het welk niet alle pligten der Menschen, maar wel degelyk die pligten, welken een iegelyk omtrend zig zelven moet betragten, voordvloeijen.

II. Ten tweden; een Mensch bemint niet alleen zig zelven; maar hem is daar te boven ene zeer vermogende goedwilligheid jegens anderen ingeschapen, zo dat hy niet alleen over zyn eigen geluk en heil zig verheugt, en over zyne eigen rampen en onheilen treurt, maar ook in de geneugten en 't verdriet, in 't geluk en de ellende van anderen deel neemt; dat hy met de wenende weent, en met den blyden zig verblydt (*a*); ja, dat hy van alle smert, ook zelfs van het lyden van redeloze dieren, een afkeer heeft (*b*).

Dit

(*a*) *Ut ridentibus arrident, ita flentibus afflent Humani vultus.* HORATIUS.

(*b*) „J'y crois (dans l'ame humaine) appercevoir deux principes anterieur à la raison, dont l'un nous interresse à nous „mêmes; et l'autre nous inspire une repugnance naturelle à „voir perir ou souffrir tout être sensible et principalement nos „semblables." ROUSSEAU *Disc. sur l'Orig de l'Inegal.* Pref. pag. XXXI. Waar uit te gelyk blykbaar is, hoe zeer

het

Dit gevoel brengt den Mensch, als 't wàre, uit zig zelven in anderen over (*a*), zo dat hy zig enigzins op die zelfde wyze voelt aangedaan, als zy aangedaan zyn. Hierom is het voor een onverdorven hart zo genoegelyk, anderen gelukkig te zien, maar voor al het grootst genoegen, zelve ook anderen gelukkig te hebben gemaakt (*b*). *De Menschen*, zegt de

het tegen de natuur ſtrydt, ook zelfs de beesten, zonder noodzake, te kwellen of te pynigen. Daar was dan weinig reden voor de Wysgeren, om aan de pligten jegens de redeloze Dieren en het grondbeginzel van die pligten te twyffelen.

(*a*) „ Mais lorsque l'être actif est doué du principe moral, „ qui le transporte, pour ainſi dire, dans d'autres êtres et les „ fait ſentir, ſouffrir et jouir pour eux, cette activité acquiert „ un ton de nobleſſe et de grandeur, proportionné à l'etenduë „ et à la delicateſſe du principe moral dans cet être." FRANÇOIS HEMSTERHUIS *Ariſtée* p. 124. Zie ook TOUSSAINT *De la Commiſeration*: Memoir. de l'Acad. Roy. de Berlin 1763. En Vergelyk HUTCHESON *Inquiry into the Origin of our Ideas of Beauty and Virtue* Tom. II. Sect. IV. Art. 1. 't Is zo; zonder dit gevoel boden de Menſchen zig elkanderen nimmer belangeloze hulp: maar dit *Medegevoel*, of *Medelyden* is alleen niet genoegzaam om alle deugden voord te brengen.

(*b*) „ C'est ce principe moral, par le quel un individu „ s'identifie en quelque façon avec un autre eſſence, par le „ quel il ſent, ce qu'un autre ſent, et qu'il fait ſe contempler „ ſoimême pour ainſi dire du centre d'un autre individu. C'est

de ſchrandere navorſcher der natuur, CICERO, *worden door de natuur zelve gedreven, om hunne medemenſchen dienst te bewyzen* (*a*). Van welke zielsaandoening hy vervolgens de eerlykheid, dankbaarheid, edelmoedigheid en andere ſoortgelyke deugden afleidt, en leert, dat de Uiterſte Willen en laatſte aanbevelingen der ſtervende van die zelfde oorzaak zyn voordgeſproten. (*b*)

Hier

„ de la que naiſſent les ſentations de commiſeration, de juſ-
„ tice, de devoir, de vertus, de vices, et de toutes les
„ qualités, qui diſtinguent l'homme de l'animal, et par le quel
„ il tient au principe legislatif de l'univers." HEMSTERH. *Ariſtée* p. 107.

„ Mais, (zegt ROUSSEAU) quand la force d'une ame
„ expenſive m'identifie avec mon ſemblable et que je me
„ ſens, pour ainſi dire, avec lui; c'est pour ne pas ſouffrir
„ que je ne veux pas, qu'il ſouffre, je m'interesſe à lui,
„ pour l'amour de moi; et la raiſon du precepte (d'agir avec
„ autrui comme nous voulons, qu'on agit avec nous) est
„ dans la nature elle-même, qui m'inſpire le deſir de mon
„ bien être en quelque lieu, que je me ſente exister. D'ou
„ je conclus, qu'il n'est pas vrai que les preceptes de la loi
„ naturelle ſoient fondés ſur la raiſon ſeule. Ils ont une baſe
„ plus ſolide et plus ſure: l'Amour des hommes, derivé de
„ l'amour de ſoi est le principe de la juſtice humaine." ROUSSEAU *Emil.* Tom. II. p. 243. in Not. Amſt. 1762. Zie ook zyn *Oeuvr.* Tom. III. p. 92. enz.

(*a*) Lib. V. *De Finib.* c. 15 et 18—22.

(*b*) CICERO I. B. *Over de Wetten* 12 Hoofdſt.

Digitized by Google

Hier uit ontſtaat vooral die ſoort van pligten, waar door wy zonder ons nadeel ook aan onbekenden dienst doen, welke pligten CICERO *over de Pligten* I. Boek Hoofdſtuk getuigt, dat, door den ouden Latynſchen Digter ENNIUS in de volgende regels, in één voorbeeld voorgeſteld, tot vele andere zaken kunnen worden overgebragt.

Een Mensch, die den dwalende minzaam den weg wyst,

Die doet, als hy, die met zyn ligt eens anders ligt aanſteekt,

Zo dat hy zelve nog ligt heeft, al heeft hy dat van enen anderen ontſtoken.

Door dit één voorbeeld, zegt CICERO, *wordt genoegzaam geleerd, dat alle dienst, welke zonder enig nadeel kan geſchieden, ook zelfs aan enen onbekenden moet bewezen worden. Hier van dan die algemene pligten: niemant van het ſtromend water af te weren; toe te ſtaan, dat vuur aan vuur ontſtoken worden; den genen, die overweegt, wat te doen, getrouwen raad te geven* enz. Wanneer dan hier nog enige betrekkingen by komen, welken ons met zommige menſchen naauwer verbinden, deze betrekkingen vergroten dan noodzakelyk de kragt der Goedhartigheid, welke de overige omſtandigheden gelyk

Digitized by Google

zynde, ſterker is tuſſchen ouders en kinderen, dan tuſſchen broeders en zusters; en, als 't ware, van dien hoogſten trap, tot Bloedverwanten, tot Nabeſtaanden, tot Vrienden, Buren, Mede Burgers, en zelfs tot Vreemdelingen afdaalt (*a*). Maar vaak is dit gevoel van Goedwilligheid zo groot, dat wy niet zelden ook onzen Vyand volvaardig dienst bewyzen. Heeft niet de Romeinſche Burgemeester FABRICIUS den Koning PYRRHUS, die reeds de muren van Romen dreigde, voor het vergif en de trouwloosheid van zynen lyfarts gewaarſchouwd? En PYRRHUS daar en tegen, heeft die niet de krygsgevangene Romeinen, zonder enig losgeld, aan FABRICIUS te rug gezonden (*b*)? Ja dit gevoel van Goedhartigheid, Lief-

(*a*) „Alhoewel (zegt CICERO *Over de Vriendſchap* H. 9.) „de Goedwilligheid door ontvangene weldaden, door beproefde „geneidheid onswaards, en door gemeenzame verkering zeer „kan toenemen: Zo dra die zaken, by die eerſte beweging „onzer ziel tot goedhartigheid, bykomen, dan wordt ene hoge „trap van goedwilligheid geboren." HUTCHESON vergelykt dus het vermogen van de Goedwilligheid niet onaartig by de aantrekkingskragt der lichaamen, welke even zo op verderen afſtand zwakker, op minderen afſtand ſterker is.

(*a*) *Nos enim ad ſacra Idaea accipienda optimum virum delegimus; nos tutores miſimus regibus; noſtri Imperatores pro ſalute patriae ſua capita devoverunt; noſtri conſules regem inimiciſſimum, moenibus jam approquinquantem, monuerunt, a veneno caveret.* CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 22.

Digitized by Google

Liefde, en van Dankbaarheid, werkt ook omtrend die genen, van welken ons niets dan de herdenking en 't geheugen overig is: dit is oorzaak, dat niemant ligtelyk zyn woord en trouw, welken hy aan enen ſtervende toezeide, ſchendt; dat men den naam van zynen overledenen Vriend tegen den leugen van lasteraars nog yverig verdedigt. Hierom worden aan uitſtekende Mannen, uit dankbare erkentenis, na hunnen dood, ſtandbeelden of andere wydluftige gedenktenen, tot vereeuwiging hunner gedagtenisſe, opgerigt. Hierom zyn van alle eeuwen zulke heilige regten den verſtorvenen toegekend (*a*); en van hier dan ook de begravingen der doden, de eerbied en 't ontzag hunner rustplaatſen en andere pligten jegens afgeſtorvenen, over welken, vooral over derzelver grondſlag en reden, de Geleerden zig zo zeer hebben afgeſloofd. Zo verkeerd, valsch en onwaar is dan het geroep van hun, die wanen, dat niets meer den Overledenen aangaat, en geen zorg ons langer deswege kan bekommeren (*b*). Daar en boven werkt ook nog dit gevoel omtrend de Nakomelingen. Dit blykt zo wel uit vele andere zaken, als ook byzonder daaruit, dat niemant ligt, ten zy door ene ongewone boosheid aangezet, of door ene onverwagte dood overrompeld, ſter-

(*a*) CICERO *Over de Vriendſchap.* H. 4.

(*b*) CICERO *Tuscul. Quaest.* Lib. I. cap. 34 en 44. Vergelyk *De Finib.* Lib. II. c. 31. alwaar hy van Epicurus ſpreekt.

Digitized by Google

ſtervende, by voorbeeld, liever een geheim geneesmiddel, het welk hy bezit, of ten minſten meent te bezitten, zal verzwygen, dan tot hulp en verligting van eens anders ſmert nalaten: en gebeurt eens het tegendeel, dan wordt dit algemeen afgekeurd en voor iets ontaarts gehouden (*a*).

Maar niet zelden is deze Goedwilligheid zo vermogende, dat wy anderen, met onze ſchaden en nadeel, ja ook met onzen gehelen ondergang, tot nut en behoud willen zyn. Wilde Pylades niet voor Orestes ſterven? Decius, Codrus, Cocles, hebben die helden zig niet voor hunne Mede-Burgers in enen gewisſen dood of doodsgevaar begeven? Zyn niet vele uitmuntende Mannen in 't ſtrydperk der deugd getreden, en hebben alle de tegenſpoeden der Fortuin veragt, om maar andere menſchen te behouden? *Gelyk de Stieren voor het jonge vee tegen de leeuwen, met de moedigſte drift en heftigſte woede ſtryden; zo worden zy, die in kragten en moed boven anderen uitſteken, gelyk van Hercules en Bachus verhaald wordt, door de natuur zelve aangeſpoord, om het Menſchelyk Geſlagt te beſchermen* (*b*).

Indien dan, zo als gezegd is, de Goedwilligheid ook

(*a*) *Ik heb geen minder zorg*, zegt LAELIUS by CICERO *Over de Vriendſchap* H. 12. op 't einde, *hoe het Gemenebest na myne dood zal zyn, dan hoe het nu is.*

(*b*) CICERO Lib. III. *De Finib.* cap. 20.

Digitized by Google

ook zelfs den Vyand zoekt wel te doen, hoe groot moet dan niet haar vermogen zyn omtrend dien genen, die zelve uit gevoel van deze deugd my eerst veldeedt; die de genoegens van myn leven heeft vermeerderd; die my myne egtgenote, myne kinders, uit doodsgevaar verloste en wedergaf; die my van 't gevaar van ſtruikrovers, van ene harde ſlaverny, van de wreedheid van enen bloeddorſtigen vyand, gered heeft? Hier uit ontſtaat dat gevoel van dankbare erkentens, welker vermogen zo groot is; dat algemeen niets ſchadelyker, niets verwerpelyker, niets veragtelyker wordt geoordeeld, dan een ondankbaar mensch. Want, hoe zou men de minſte goedwilligheid jegens anderen van hem kunnen verwagten, die zelfs gene eerstgenotene weldaden wilde erkennen, nog met enig dankbetoon beantwoorden? Derhalven, indien het dan waar is, het geen wy even te voren beredeneerden, dat de bykomende betrekkingen de kragt der Goedwilligheid ſtaven en verſterken, hoe zeer moet zy dan niet door vooraf ontvangene weldaden worden vergroot? En dit verwekt hier dan wederom verwondering, welke tog de rede mag zyn, waarom zommige Wysgeren beweerd hebben, dat de pligt van dankbaarheid wel gevoeld konde worden, maar gene reden of oorzaak van die pligt kon worden aangewezen.

Alleropmerkelykst is het dan, hoe die Liefde tot zig zelven, hoe die zugt tot geluk, welke ons allen

ten ſterkſten dryft, en hier te voren door ons in 't brede ontvouwd is, door de Natuur zelve wyzelyk wordt geremperd door een ander voortreffelyk gevoel van Genegenheid en Welwillendheid omtrend anderen, welke wederom mildheid, minzaamheid en diergelyke deugden heeft voortgebragt. *Dit brengt te wege*, zegt CICERO, *dat 'er ook algemeen ene natuurlyke aanbeveling en zorg der Menſchen voor elkanderen zo zeer plaats heeft, dat een Mensch van een ander Mensch niet behoort vreemd te zyn, en zulks alleen daarom, dat hy ook een Mensch is* (*a*). Elders zegt die zelfde Wysgeer: *dat wyvan de natuur geſchikt zyn, om van elkanderen dienſten te ontvangen en met elkanderen gemeenſchappelyk te delen* (*b*). En hy agt dit gevoel zo vermogende en door de Natuur zelve aan alle Menſchen zo zeer ingeprent, dat wy niet alleen, zo als wy te voren zeiden, dikwyls met een innigst medelyden over het lot van hun bewogen worden, die wy nooit gezien hebben, gelyk, wanneer wy de rampſpoeden van Regulus lezen (*c*); maar hy vraagt ergens met enen nadrukkelyken

(*a*) Lib. III. *De Finib.* cap. 19.

(*b*) CICERO *De Legib.* Lib. I. cap. 12.

(*c*) *Quis est, qui* C. FABRICII, *Ms.* CURII *non cum caritate aliqua et benivolentiâ memoriam uſurpet, quos nunquam viderit? Quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Caſſium, Sp. Maelium oderit? Cum duobus ducibus de impero in Italia decertatum, Pyrrho et Hannibale: ab altero pe-*

ti-

lyken uitroep: *Welk Volk is 'er dan, 't welk de minzaamheid, de weldadigheid, en een hart vol van erkentenis, en der genotene weldaden ſteeds indagtig, niet bemint en hoog agt? 't Welk de trotſen, de ſnodaarts, de ondankbaren niet veragt* (*a*)?

Ik denk niet, dat men my hier zomtyds de wreedheden der oorlogen, de veelvuldige woeste en onmenſchelyke bedryven van 't Menschdom, zal tegenwerpen, en wanen, dat door dezelven al dat gevoel van Weldadigheid jegens anderen, welke wy zo natuurlyk agten, geheel zou wederſproken worden. Wy geven toe, dat in byzondere omſtandigheden, de heftige hartstogten dikwyls dat edel gevoel verduisteren, en, als 't ware, onderdrukken; maar wy ontkennen, dat het zelve algemeen en geheel uit 's Menſchen hart kan worden uitgerooid en verdelgd (*b*). En wat de voor-

ter probitatem ejus non nimis alienos animos habemus; alterum propter crudelitatem ſemper haec civitas oderit." CICERO *De Amicit.* cap. 8.

Te regt ſchryft dan ROUSSEAU *Emil.* Tom. III. p. 93 en p. 96. „ Il nous importe ſurement fort peu, qu'un hõmme „ ait été mechant ou juſte, il y a deux mille ans; et cependant „ le même interêt nous affecte, dans l'Hiſtoire ancienne, que „ ſi tout celà s'étoit paſſé de nos jours."

(*a*) CICERO *over de Wetten* I. B. 11. Hoofdſt.

(*b*) „ Mais quelque ſoit le nõmbre des mèchans ſur la terre, „ il est peu de ces ames cadavereuſes, devenues inſenſibles „ hors leur interêt à tout ce qui est juste et bon. l'Iniquité

Digitized by Google

voorbeelden van gramschap, twedragt, wreedheid en onmenschelykheid der Menschen en Volkeren aangaat, waren die den Mensch natuurlyk, zy wierden dan niet *onmenschelyk* genaamd, en zy wederspreken immers niet meer dat gevoel van Goedwilligheid, dan de voorbeelden van zelfsmoord zouden bewyzen, dat den Mensch gene natuurlyke zugt tot behoud van zyn leven zoude zyn ingeprent. Eindelyk, wien bewogen ooit de menigvuldige wandaden om te geloven, dat in de gemoederen der Menschen geen zedelyk gevoel, geen gerust en aangenaam gewissen over goede, geen ontrustend en knagend geweten over snode daden, stand grypt?

Derhalven uit de natuurlyke liefde der Menschen tot anderen, uit dat gevoel van Goedhartigheid, Wel-wil-

„ ne plait qu'autant, qu'on en profite; dans tout le reste on „ veut, que l'innocent soit protegé. Voit-on dans une rue „ ou sur un chemin quelque acte de violence et d'injustice; „ à l'instant un mouvement de colere et d'indignation s'eleve „ au fond du cœur et nous porte à prendre la defense de „ l'opprimé; mais un devoir plus pressant nous retient, et les „ loix ôtent le droit de proteger l'innocence. ——— Enfin, „ l'on a malgré soi, pitié des infortunès; quand on est temoin, „ de leur mal, on en souffre. Les plus pervers ne sauroient „ perdre tout à fait ce penchant: souvent il les met en con- „ tradiction avec eux-mêmes. Le valeur, qui depouille les „ passans, couvre encore la nudité du pauvre, et le plus feroce „ assassin soutient un homme, tombant en defaillance." Rousseau *Emil.* Tom. III. pag. 95—97.

Digitized by Google

willendheid en Medelyden, welk men niet kan onkennen, welk zo vele voorbeelden dezes levens, zo vele getuigenisſen van wyze mannen, niet minder dan eens iegelyks eigene ondervinding en innerlyke gewaarwordingen, indien hy die gadeſlaat, bevestigen (*a*); daar uit mag ik te regt deze andere hoofdwet, dit twede grondbeginzel, deze twede Eerſte en Algemene grondſtelling der Zedekunde, dezen grondſlag der pligten omtrend anderen, opmaken:

„ Dat de Mensch ook natuurlyk verpligt is, om zo „ wel het lichaam en deszelfs leden, als de ziel, het „ leven en den gehelen ſtaat en ſtand van andere „ Menſchen te behoeden, te bewaren, te beſcher„ men: op dat die ook een leven zo gelukkig als „ mogelyk is, mogen leiden; dat de Mensch dus ook „ natuurlyk verpligt is tot alle die betragtingen, „ welken dit grondbeginzel noodzakelyk vereischt en „ medebrengt."

Ook deze Eerſte grondwet vloeit van zelve en by een noodzakelyk gevolg uit de Menſchelyke Natuur, 't welk niet ontkend kan worden: zo dat een van beiden nood-

(*a*) Gelyk anderen de *Eigenliefde*, zo heeft CUMBERLAND in zyne wederlegging van HOBBES de enkele *Goedwilligheid jegens anderen*, voor een grondbeginzel der Zedekunde aangenomen. En tot dit gevoelen ſchynen ook CAMPBEL, te voren reeds aangehaald, ook HUTCHESON over te hellen.

Digitized by Google

noodzakelyk is, of dat men ook deze eerſte en algemene grondſtelling en hoofdwet ons toegeve; of dat men tot die onberadenheid vervalle van die gezegde en bewezene Natuur van den Mensch geheel te ontkennen en te logenen.

III. TEN DERDEN: Den Mensch is niet minder dan der dieren natuurlyk eigen, dat hy van een eenzaam leven ten hoogſten afkerig is, dat hy in tegendeel de vereniging en zamenwoning met anderen zoekt. *De Natuur bemint niets eenzaams, maar hegt zig altyd aan enig ſteunzel* (*a*). Dit zyn de woorden van den menigmalen aangehaalden Wysgeer, die op ene andere plaats zegt (*b*): *Niemant is 'er, die in de eenzaamheid zyn leven zou willen ſlyten, zelfs niet, al zwom hy in de ruimſte overvloed van genoegtens.* De Mensch is dan van natuur een gezellig wezen, en deze onwederſtaanbare trek tot gezelligheid wordt nog byzonder geſtyfd en geſterkt door de kragtige neiging tot ene Gade; door de veelvermogende liefde tot zyn nakroost, en de ſterkſte natuurdrift om niet alleen kinderen te telen, maar ook te voeden en op te kweken: van welk beginzel CICERO de gemene maatſchappy van 't Menſchelyk Geſlagt afleidt, en aanmerkt: *Dat het ene volſtrekte tegenſtrydigheid zou zyn, dat de Natuur wel zou willen, dat men kinderen voortbragt,*

(*a*) CICERO *Over de Vriendſchap* H. 23.
(*b*) CICERO *De Finib.* Lib. III. cap. 20.

Digitized by Google

brágt, maar niet dat men ze beminde en verzorgde (*a*). Ook ziet men het vermogen van deze Natuurdrift en liefde in de beesten, welker moeite en zorg in het opkweken hunner jongen niet anders, dan de ſtem der Natuur zelve is. Zo voedt de klokhen niet alleen hare kiekens en roept die tot het gevonden voedzel, 't welk zy zelve uit haren mond ſpaart, maar zy ſtelt ook voor hare kiekens haar leven aan de grootſte gevaren bloot, en ontziet zig niet, hoe weerloos zy ook zelve is, voor hun tegen de ongelykſte en grootſte overmagt te kampen. (*b*). Ja, wy kunnen ook de ſchaduwen en afdrukſels van ene beſtendige huwelyksch-vereniging, hoedanig by de Menſchen plaats heeft, en de opvoeding der kinderen noodzakelyk

(*a*) Aldaar cap. 19.

(*b*) „ Derhalven ſchynt my de vriendſchap toe, niet zo „ zeer van de behoefte oorſprongelyk te zyn, als veel eer „ van de natuur zelve; niet zo zeer te zyn voortgeſproten „ uit overweging, hoe veel nut de vriendſchap kan aanbren„ gen, als veel meer uit de neiging der ziel zelve, en uit de „ natuurlyke trek om te beminnen. Hoe vermogende dit is, „ kan men zelfs in de Dieren opmerken, die hunne jongen „ liefhebben en van hun bemind worden, en ze tot enen „ zekeren tyd toe verzorgen; zo dat deze natuurdrift allerdui„ delykst doorſtraalt: En dit is in den Mensch nog veel blyk„ baarer." CICERO *Over de Vriendſchap* H. 8. Vergelyk *De Finib.* Lib. II, cap. 32. N. 109.

Digitized by Google

lyk vordert ook in zommige Dieren, by voorbeeld in de Duiven, opmerken.

Van deze bezeffen, gevoelens, gewaarwordingen, neigingen, natuurdriften, of, hoe men die ook verkieze te noemen, ontleenen de Broederſchap, Bloedverwantſchap, Zwagerſchap, Namaagſchap, de Geſlagten, Stammen, Vriendſchap, Buurtſchap, Gehugten, Dorpen, Steden en Landgenootſchap alle oorſprong, kragt en vermogen (*a*). De Mensch beſeft, dat hy niet alleen beſtaat, nog alleen kan beſtaan; dat hy in tegendeel met vele anderen menſchen verenigd is, voor eerst met de zynen en zyne naastbeſtaanden, vervolgens met vele anderen, en eindelyk met geheel het Menſchelyk Geſlagt, met het welk hy, als een deel met het geheel, door den band der Natuur

(*a*) „ 't Welk, van die eerſte natuurkragt ontſproten zynde, „ waar door de kinderen van hunne ouderen bemind worden, „ het geheel geſlagt door huwelyken en ſtammen verbindt; zo „ kruipt dit allengskens ook verder buitens huis, eerst met bloed„ verwantſchappen, vervolgens met vriendſchappen, dan met „ buurtſchappen, Burgerſtaten, en met hun, die van ſtaatswege „ bondgenoten en vrienden worden genaamd, en vervolgens „ met het geheel Menſchelyk Geſlagt." CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 23. Die ook *Over de Vriendſchap* H. 5. zegt: „ Dat niets meer aantrekkende, niets meer naar zyns gelyken „ hakende is, dan de Mensch." Zie ook H. 14.

Digitized by Google

Natuur zelve verbonden is. Derhalven, alfchoon iemant zig zelven boven al lief heeft, hy heeft zig zelven alleen niet lief, maar voelt ook in zyn hart de vlam ontbranden van welwillendheid, zugt en goedhartigheid jegens andere afzonderlyke Menfchen, hy voelt ook in zig ene onwederftaanbare trek tot gezelligheid, welk gezellig leven den Mensch zo natuurlyk en noodzakelyk is, dat, wanneer men eens Menfchen heeft aangetroffen, die by toeval, van hunne eerfte kindsheid, in enen eenzamen oord, onder de wilde beesten waren opgevoed en geleefd hadden, dezelven weinig van een beest verfchilden. Daar is ene hoogfte behoefte en noodzakelykheid van een maatfchappyelyk leven, niet alleen voor kinderen, om in hunne eerften zwakken ftaat door hunne ouders te worden gevoed, behoed en verzorgd, tot dat zy fterk en ftevig zyn geworden; maar ook zelfs voor menfchen van reeds bekwamen ouderdom, om zig de levens nooddruften zo veel beter te kunnen verkrygen en deszelfs gemakken en geneugtens door onderlinge hulp te vermeerderen (*a*); byzonder voor oude lieden, welker zwakheid en onvermogen door de hulp der jeugd moet geftut en gefchraagd worden.

De Mensch heeft dan in zyne ziel enen fterken prikkel tot gezelligheid, en zy is voor hem onontbeerlyk. Maar gene gezelligheid, gene maatfchappy kan beftaan,

(*a*) CICERO *Over de Pligten* II. B. H. 4.

ſtaan, ten zy een iegelyk Lid, al 't geen volgens den aart van iedere byzondere Maatſchappy, tot hare inſtandhouding, nodig is, naar zynen ſtaat, ſtand en vermogen, voor het gemene welzyn bybrenge: en dit is dan ene voorname pligt, door welke een iegelyk mensch ten ſterkſte verbonden is. Daar en boven een iegelyk Mensch gevoelt, daar het geheel van meer belang is, dan het deel, en daar de meeste zorg voor de behoudenis van dat geen moet plaats hebben, 't welk van het groots belang is; zo bezeft dan ook de Mensch, dat het heil van de gehele Maatſchappy wel vordert, dat, zo veel mogelyk is, alle hare delen en leden bewaard en behoed worden; maar ook teffens, dat, in geval van noodzake, het algemeen welzyn van het gehele Maatſchappyelyk Lichaam ver het behoud eniger Leden moet te boven gaan. En dit is de eerſte grondſlag, en voornaamſte hoofdwet van alle menſchelyke vereniging en van alle gezellige pligten, zonder welke gene Maatſchappy kan beſtaan (*a*), en welke

(*a*) Ik bevat dan niet, wat eigenlyk die genen willen, die zomtyds ontkend hebben, dat het Algemeen Welzyn de eerſte wet in alle Maatſchappyelyke vereniging is. Dus ſchynt dan ook die zelfde neiging om ongehoorde ſtellingen voord te brengen, welke den ſchranderen MONTESQUIEU zo vaak wegſleepte, hem ook in dit opzigt misleid te hebben. „C'est un „paralogisme (zegt hy) de dire, que le bien particulier doit „ceder au bien public." *l'Eſprit des Loix* Liv. XXVI. chap. 15. alwaar de aantekening van enen naamlozen Geleerden in de

welke hoofdwet evenwel uit geen andere grondbeginzels, die enkel op eigenliefde en zugt tot eigen geluk en zelfbehoud ſteunen en gebouwd zyn, kunnende worden afgeleid, zo heeft zulks de Wysgeren omtrend dit ſtuk der Zedekunde, 't welk de opoffering van zig zelve voor anderen vereischt, veel verlegenheid en moeite verſchaft.

En dit bezef, dit gevoel, deze natuurlyke neiging tot gezelligheid en opoffering voor dezelve, is zo ſterk, dat wy wederom deszelfs duidelykſte ſporen in de dieren zelve ontmoeten. *Ook de mieren, byen, oijevaars doen veel ten dienſte van anderen; veel meer is de vereniging aan de menſchen eigen: dus zyn wy van natuur geſchikt en bekwaam voor zamenkomſten, verenigingen en burgerſtaten* (*a*). Zodanig redeneert hier over CICERO, die verders uitmuntend bevestigd, 't geen wy reeds hebben aangemerkt, dat een Mensch niet alleen beſtaat, nog alleen kan beſtaan, maar, als een deel met het gehele Menſchelyke Geſlagt, ja, met het Heel-Al verbonden is.

„ De

de uitgave te Amſt. 1764. in 8vo. dubbel waardig is gelezen te worden. 't Is dan geen wonder, dat MONTESQUIEU zelve, op ene andere plaats, geheel anders over dezen hoofdregel oordeelt. Zie ook hier te voren bl. 92 op 't einde en bladzyde 93.

(*a*) CICERO Lib. III. *De Finib.* cap. 19.

Digitized by Google

„ De Stoicynen ſtellen, dat de gehele waereld gere-
„ geerd worde door de magt der Goden; dat zy als
„ éne algemene ſtad en burgerſtaat van Menſchen en
„ Goden is; en dat een ieder van ons een deel van
„ die waereld is: waar uit natuurlyk volgt, dat wy
„ het algemeen nut boven ons byzonder belang moe-
„ ten ſtellen; want gelyk de wetten het heil van allen,
„ meer dan het voordeel van enkele en byzondere
„ menſchen, beogen; zo zal een braaf, een wys man,
„ die de wetten gehoorzaamt, en van zyne burger-
„ pligt niet onkundig is, meer voor het welzyn van
„ allen, daar van een alleen, of ook voor zyn eigen,
„ zorgen." Zo redenkavelt CATO, volgens de leer der Stoicynen, by CICERO (*a*), en ſtaaft deze ſchone leerſtelling met de voorbeelden van uitſtekende Helden, welken de Geſchiedenisſen verhalen, van de natuur zelve te zyn aangemoedigd en opgewekt, om de weldoeners en beſchermers van 't Menſchelyk Geſlagt te zyn. Immers, het is deze voortreffelykheid der Natuur en van 's Menſchen Geest, die COCLES bewoog, dat hy Porſenna wederſtondt en alleen den aanval der vyanden tegen hieldt, tot dat zyne makkers den brug agter hem afbraken, en dus den Vyand den overtogt beletteden. 't Is deze voortreffelykheid, door

(*a*) Lib. III. *De Finib.* cap. 19.

Digitized by Google

door welke Regulus het uitwisselen der krygsgevangenen, niet alleen niet aanraadde, maar zelfs afraadde. Deze voortreffelykheid bewoog Mucius, om die stoute daad vervolgens Scaevola genaamd, dat hy, in 't leger van dien zelfden zo evengenoemden Porsenna, zyne regterhand in 't offervuur stak, en zonder teken van aandoening verbrandde, alleen om den moed van den Vyand te verzwakken. 't Is eindelyk deze uitmuntende Menschelyke Natuur, door welke CATO verhaalt, dat menigwerf gehele legerbenden moedig en als om strydt naar dien gevaarlyken post en plaats zyn vertrokken, van welken zy voorzagen, dat zy nooit zouden te rug komen. Met gelyken moed sneuvelden in de bergengtens van Thermopylae die Lacedemoniers, *op welker grafsteden*, (schryft CICERO (*a*)), SIMONIDES *deze digtregels stelde:*

„ *Zeg reizende Vreemdeling, zeg te Sparte, dat*
„ *gy ons hier gezien hebt begraven liggen,*
„ *Om dat wy aan de heilige wetten van ons Va-*
„ *derland gehoorzaamden.*"

Derhalven, daar de Mensch door de Natuur zelve bestemd en geschikt is voor een gezellig leven; daar hy de gezelligheid ten hoogsten begeert en verlangt, en tot vervulling der nooddruften, gemaakt en ge-

neugt

(*a*) *Tuscul. Quaest.* Lib. I. cap. 42.

neugtens dezes levens volſtrekt behoeft en vereischt (*a*), zo moet dan ook noodzakelyk dit eerſte voorſchrift, deze regel, deze derde en eerſte algemene grondſtelling, geoordeeld worden, volſtrekt met de Natuur overeenſtemmende te zyn, te weten:

„ Dat de Gezelligheid en het Maatſchappyelyk le-
„ ven der Menſchen met elkanderen, moet betragt
„ worden, en daarom alle pligten moeten nageko-
„ men en vervuld worden, zonder welke die Maat-
„ ſchappy, van welke men een lid is, niet kan be-
„ ſtaan, nog voor het welzyn van allen dienſtig
„ zyn."

Men

(*a*) Gelyk vele Wysgeren alleen de *Eigenliefde*, en gelyk CUMBERLAND de enkele *Goedwilligheid jegens anderen*, in aanſchouw namen; zo is bekend, dat PUFENDORFF getragt heeft de gehele Zedeleer en 't Regt der Natuur, eniglyk en alleen, op de zugt tot gezelligheid te bouwen. Maar alle die geleerde Mannen hebben dus maar op een gedeelte der Natuur, niet op de ganſche Menſchelyke Natuur in haar geheel, agt gegeven. Dit was oorzaak, dat zy vele pligten of ter zyde ſtelden, of wel, een ieder uit zyn eng grondbeginzel, maar met vergeefſche moeite en zonder vrugt, tragten op te maken en te betogen: ſchoon de Heer SULZER, van wege zyn uitmuntend vernuft en uitgebreide Geleerdheid beroemd, hier voor PUFENDORFF pleit in zyne *Recherche ſur un principe fixe, qui ſerve à diſtinguer les devoirs de la Morale de ceux du droit naturel.* Memoir. de l'Academ. Roy. de Berlin. Tom. XII. An. 1756.

Digitized by Google

Men moet dan of geheel ontkennen, dat de Menſchen tot gezelligheid, tot verenigingen, tot huwelyken, tot voortbrenging en opvoeding van kinderen, tot huizelyke en burgerlyke zamenwoning, door de Natuur zelve genoopt en aangeprikkeld worden; of hy, die deze neiging en drift der Natuur toeſtaat en erkent, moet dan ook de zo even voorgeſtelde wet of regel toeſtemmen. En deze toegeſtemde wet, met die onbetwistbare en duidelyke trek en neiging der Natuur, met dat gevoel, met die natuurdrift tot gezelligheid, onmiddelyk verbonden zynde, moet dan ook voor eene Eerſte en Algemene Grondſtelling, ene hoofdwet en waar grondbeginzel worden gehouden, uit welke alle pligten omtrend de Maatſchappy; van welken wy leden zyn, en die daarom *gezellige* en *Maatſchappyelyke pligten* genaamd worden (*a*), door wettige beſluiten, in orde en verband, kunnen worden opgemaakt, afgeleid en betoogd.

IV. Eindelyk TEN VIERDEN, dit behoort ook tot de Natuur van den Mensch, dit brengt de aart en eigenſchap der menſchelyke ziel mede, dat wy al wat groot, al wat in zyne ſoort uitmuntende, al wat in voortreffelykheid, deugd, magt, waardigheid, agtbaarheid, boven anderen verheven is, dat wy zulks geneigd zyn te bewonderen en te eerbiedigen; en hoe meer het zelve in voortreffelykheid uitblinkt, hoe hoger

(*a*) *Officia Socialia.*

Digitized by Google

ger wy het zelve ſchatten, en, is dat voorwerp van bewondering een verſtandig wezen, aan het zelve eerbied en hulde bewyzen. Velen ook, die maar voor het eerst van hun leven aan 't ſtrand naderen en den groten oceaan zien, verſtommen en beven door het aanſchouwen van dit geweldig element; en deszelfs onmeetbare uitgeſtrektheid, die de grenzen hunner verbeelding overſchreedt, ontzet hunnen geest. Hy, wie de zon, dat voornaamſte ligt, en, als 't ware, de geleidſter en koningin der overige Hemelſche lichamen, 's morgens vroeg ziet opreizen; of wie by ene heldere zwygende nagt de talloze ſterren in al derzelver luister aanſchouwt, de beweging, den loop, de verwonderlyke orde en during van alle die tintelende hemelligten ſtil overweegt en bepynst, zal die niet, door die glans en agtbaarheid ontroerd, zo zeer hy dan zyne kleenheid gevoelt en geringagt, zo zeer ook al die hemelſche pragt, luister en grootheid bewonderen? Zelfs onder de Menſchen, komt 'er eens een held ter baan, welks uitſtekende deugden en dappere bedryven hem ongemene lof en zeldzamen roem hebben doen verwerven, dan branden wy van begeerte om dien deugdzamen wysgeer of dapperen held te zien, agten hem hoog, en verlangen om hem dit gevoel van ons hart, deze aandoening van onze ziel, deze eerbied, op de best mogelyke wyze uit te drukken en kenbaar te maken. De ruwe en onbeſchaafde Volkeren hebben die ook niet zodanige mannen, welken hun vaderland

by-

Digitized by Google

byzondere dienſten bewezen, door beleid en dapperheid van het onregtvaardig geweld en enen verwoestende oorlog bevrydden, of anderzins van enen wreden vyand verlostten, in lofdigten verheven (*a*), en vaak, gelyk dien Hercules, welke de dankbare roem der Menſchen, zyner weldaden gedagtig, in de vergadering en 't gezelſchap der Hemelingen plaatste, als Goden geëerd of ook voor Goden gehouden? Welke hulde en byna Goddelyke eer bewezen de Crotonienſers niet aan PYTHAGORAS, wiens huis zy tot een tempel maakten, om hem daarin, als ene Godheid te eeren (*b*)? Welke eerbied en hoogagting betoonde niet geheel Griekenland voor SOCRATES, na zynen dood? *Wie verheft niet den behouder der ſtad Codrus, en de dogters van Erechteus? Wie bemint ook zelfs den overledenen Aristides niet* (*c*)? Is dit waar omtrend uit-

(*a*) Zie de ſchone *Gedigten van Oſſian, in 't Nederduitsch door* Mr. P. L. VAN DE KASTEELE. Amſt. 1793.

(*b*) JUSTIN. Lib. XX. cap. 4. DIOGEN. LAERT. Lib. VII. Segm. 14 et 16.

(*c*) CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 22. En ik twyffel geenzins, of wy kunnen ook wederom in de dieren de voetſtappen en afdrukzels van dit gevoel opmerken. Niet alleen ſchryft CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 14. „Daar zyn ook „dieren, in welke iets naar deugd gelykende gevonden wordt, „als in de leeuwen, in de honden, in de paarden, in wel„ken wy niet alleen de werkingen en vermogens der liefhe-

uitſtekende Menſchen, hoe zeer moeten wy ons dan voelen aangedaan, indien wy ene eerſte oorzaak, enen

„men, zo als in de zwynen, maar ook enigzins van den geest „gadeſlaan." Maar de hond, die de overmagt en 't gebied van zynen meester kent en vreest, gehoorzaamt hem niet alleen uit die vrees, maar is hem teffens getrouw en dankbaar, en zoekt 's meesters gunst met vriendelykheid, met vleyen, met kwispelſtaarten, op allerlye wyze te winnen. Hier herinner ik my ene plaats van ROUSSEAU, welke ik niet kan nalaten hier by te ſchryven. „Je demande encore, „et ceci eſt plus important, pourquoi la premiere fois, que „j'ai menacé mon chien, il s'eſt jetté le dos contre terre, les „pattes repliées, dans une attitude ſuppliante, et la plus propre à me toucher, posture, dans la quelle il ſe fut bien „gardé de rester, ſi ſans me laiſſer fléchir, je l'euſſe battu „dans cet etat? Quoi! mon chien, tout petit encore, et ne „faiſant presque que de naitre, auroit il acquis deja des idées „morales? Sauroit il ce que c'etoit, que clemence et generoſité? Sur quelles lumieres acquiſes esperoit-il m'appaiſer „en s'abandonnant ainſi à ma discretion? Tous les chiens du „monde font à peu près la même choſe dans le même cas, et „je ne dis rien ici, que chacun ne puiſe verifier. Que les „philoſophes, qui rejettent ſi dedaigneuſement l'Inſtinct, vueillent bien expliquer ce fait par le ſeul jeux de ſenſations et „des connoiſſances, qu'elles nous font acquerir: qu'ils l'expliquent d'une maniere ſatisfaiſante pour tout homme ſenſé. „Alors je n'aurai plus rien à dire et je ne parlerai plus d'inſtinct." ROUSSEAU *Emil.* Tom. III. pag. 91. in de aantekening. Zie ook den zelfden *Oeuvr.* Tom. XIII. ou Tom. II. *du Supplem.* pag. 12—20 et 21.

Digitized by Google

enen magtigen werkmeester, enen weldadigen onderhouder en allerwysten bestierder van dit Heel-Al erkennen, van wiens magt, kragt, wenk en wil alles afhangt en alles goeds op ons afdaalt? Vooral, indien hier bykomt dat gevoel, dat bezef, die overdenking en bewustheid van onze zwakheid, kleente, broosheid en onvermogen, in het welk het gevoel en de herinnering dier onmetelyke grootheid van dit Heel-Al, terstond en van zelve, ons doet weg zinken. Ik beweer nu niet, dat 'er geen volkeren zyn, welken van gene Godheid weten: dit beweer ik thans alleen, dat, welke volkeren het ook zyn, die enige Godheid, op welke wyze dan ook, erkennen (*a*), dat die volkeren noodzakelyk met dit bezef zyn aangedaan, dat zy zig verpligt gevoelen, dat Groot Wezen, die Godheid te eerbiedigen en derzelver gunst en goedheid te hunwaards, door enige dienst en hulde, te verwerven; dat, hoe voortreffelyker zy zig de Godheid voorstellen, hoe zuiverer zy den Goddelyke Wil agten; hoe meer zy zig dan gehouden rekenen, dien wil en die Goddelyke bevelen te gehoorzamen.

Uit die aandoening dan van 's Menschen ziel, uit dat bezef en gevoel, uit die ingeprente hoedanigheid, of,

(*a*) *Sive enim Natura, sive Aether, sive Ratio, sive Mens sive Fatalis Necessitas, sive Divina lex sit; sive quid aliud dixeris, idem est, quod a nobis dicitur Deus.* LACTANT *Instit.* I. S. 21.

Digitized by Google

of, wil men liever, uit die natuurlyke geſteldheid van 's Menſchen Geest ſpruit dan van zelve ook deze regel, deze hoofdwet, deze vierde eerſte en algemene Grondſtelling van Zedelyke Verpligting voord:

„ Dat een iegelyk Mensch van natuur verpligt is, „ om God, of welke voortreffelyke Natuur, Magt, „ Kragt hy erkenne, of, hoe hy het zelve verkieze „ te noemen; om dat Hoog Wezen, om die Godheid „ te eerbiedigen, en deszelfs gunst voor zig te ver„ werven (*a*)."

Deze vierde Eerſte wet, dit voorſchrift, ſchynt ons toe zodanig te zyn, dat het uit de innigſte gevoelens der Menſchelyke Ziel, uit hare eigene Natuur, onmiddelyk en als van zelve, ontſpruit. Dit is dan zulk een grondbeginzel, uit het welk alle de pligten omtrend God,

(*a*) Dat een Mensch God kenne, zulks behoort eigenlyk niet tot dit Vierde grondbeginzel, nog tot deze ſoort van pligten; maar tot de Eerſte onzer grondſtellingen, en daar uit voordvloeijende pligten, en byzonderlyk tot die pligt, waar door een iegelyk gehouden is, zynen Geest te beſchaven en met de nodige kennis te verryken. Voor het overige, 't geen in gewigt het Eerſte grondbeginzel is, zulks noopte de orde van denken ons in de Vierde plaats te gewagen. Te regt zegt HUTCHESON *Phil. Moral. Inſtit. Compend.* Lib. I. c. I. §. I. *More omnium disciplinarum a notioribus ad magis obſcura detegenda progredimur; neque verum dignitate ducti, ab iis, quae natura prima ſunt, Dei nempe optimi Maximi voluntate, ordimur.*

Digitized by Google

God, door wettige besluiten kunnen worden opgemaakt.

Deze vier Eerste en Algemene Grondbeginzelen dus opgespoord, gevonden en bevestigd hebbende, meenen wy in staat te zyn, om het twede lid der voorgestelde Vraag nu aldus te kunnen beantwoorden:

„ Dat die Eerste en Algemene Grondstellingen, „ welken ten grondslage moeten strekken van alle „ Zedelyke Verpligting, en uit welke de meer by„ zondere soorten van pligten kunnen worden afge„ leid, gene anderen dan deze vier hoofdwetten, of „ zedelyke grondwaarheden zyn, welke wy betoogd „ hebben en nu kortelyk in deze woorden bevatten: „ Namelyk I. Dat een Mensch zyn lichaam, zyne „ ziel, zyn leven en geheel zynen staat en stand be„ ware en behoede. II. Dat hy op gelyke wyze „ ook anderen behoede en verzorge. III. Dat hy de „ Maatschappy voorsta, van welke hy een Lid is; „ en IV. Dat hy die Godheid, welke hy erkent, „ eerbiedige en hulde doe (a)."

Wel

(a) Of 'er meer dan vier zodanige Eerste Grondstellingen der Zedekunde zyn, kunnen of zyn moeten, is thans niet nodig te onderzoeken. 't Is genoeg, dat deze vier grondbeginzelen, welken wy hebben opgespoord, voldoende grondslagen zyn van zedelyke verpligting, om daarop het geheele Gebouw der Zedeleer te vestigen.

Digitized by Google

Wel aan! Bevestigen wy nu nog wat nader, in 't volgende Hoofdſtuk, deze vier hoofdwetten en Eerſte en Algemene Grondſtellingen van Zedelyke Verpligting; en ruimen wy enige zwarigheden op, welke iemant mogelyk tegen dezelven zoude willen opperen; maar laat ons vooral die voorſchriften van pligten kortelyk gewagen, welken uit die Grondbeginzelen terſtond volgen, en bekwaam zyn, zo wel om het gebouw der voortreffelyke Zedekunde op te trekken, als om het zelve ook vooral te ſtaven en te vestigen.

IV. HOOFDSTUK.

Enige aanmerkingen ter meerdere uitbreiding en nadere beyestiging der Vier Eerſte en Algemene Grondſtellingen der Zedekunde, welken, in 't voorgaande Hoofdſtuk, uit de Menſchelyke Natuur zyn afgeleid.

Zie daar dan vier Eerſte en Algemene Grondbeginzelen van alle Zedelyke Verpligting en der gehele Zede-

Digitized by Google

Zedeleer, uit de Menschelyke Natuur zelve gehaald! Zo wel de Reden en 't Gezond Verstand als het voorbeeld der Wiskunde, tot welker zekerheid en duidelykheid de Geleerden, vooral in den tegenwoordigen tyd, de gehele Wysgeerte willen verheven hebben, noopten ons, om die grondbeginzelen uit zo egte en ware bron te putten. Immers het is de gewoonte der Wiskundigen, om vooraf de binnenste schuilhoeken van 't menschelyk verstand te doorzoeken, en die eerste bezeffen van waarheid, welken zy daar aantreffen, als zo vele grondwaarheden en eerste beginzels aan te nemen, en die eerste, onbetwistbare en algemene bekentenisſen tot grondslagen te leggen, om op dezelven het geheel gebouw der Wiskundige Wetenschap te vestigen en op te trekken. Dus hebben wy geoordeeld, dat, gelyk de Eerste en Algemene Grondbeginzels der Reken-, der Wis-, der Redeneer-, der Rede-, der Digtkunde, op welken die genoemde en andere wetenschappen gegrond zyn, in onze ziel zelve liggen; dat even zo, en zelfs nog veel meer, in onze ziel, door de hand der Natuur zelve, de eerste zedelyke bezeffen en ware grondbeginzels van verpligting zyn ingeplant, als zo vele eerste zaden van alle deugd en pligt, en welke eerste bezeffen in onze ziel den toegang voor het ligt der deugd openen, 't geen SENECA *over de Weldaden* IV. B. 7. D. als ene der voornaamste weldaden van de Natuur beschouwde. Deze eerste vonken van deugd, hoe duister ook en bedol-

bedolven, beſtieren egter, zo als wy in 't Eerſte Deel Twede Hoofdſtuk zagen, het gedrag van de meeste menſchen, voor al van de onkundige gemeente; maar deze zelfde vonken, worden zy van de aſſche, die hun bedolf, ontbloot, en door de reden en 't onderwys ontwikkeld, en aangeblazen, dan brengen zy de voortreffelykſte wetenſchap der Zedekunde voord. Te regt maakt de wyze CICERÓ deze aanmerking: *De Natuur heeft ons, zonder onderwys, klene bezeffen der grootſte en gewigtigſte zaken ingeplant; zy heeft, om zo te ſpreken, wel aangevangen ons te onderwyzen, en ons, als 't ware, de Eerſte Grondbeginzelen van deugd, die in ons huisvesten, vertoond; maar zy heeft de deugd ſlegts begonnen, en niets meer gedaan* (a). En in 't volgende Hoofdſtuk: *En die eerſte vonken van deugd blinken in de beste geaartheden het helderſte uit, in welken dat eerlyke, dat deugdzame, door de Natuur zelve, als 't ware, geſchetst is. En die eerſte trekken ziet men reeds in de kinderen uitſchitteren. Dog in geworderde jaren, wie is 'er dan zo weinig naar een Mensch gelykende, die van 't ſchandelyke niet zou afkerig zyn, en het eerlyke goedkeuren?*

Zo groot een gezag dan, ja niet het enkel gezag, maar de waarheid der natuur zelve volgende, hebben wy de Eerſte en Algemene Zedelyke Hoofdweeten, of

(a) Lib. V. *De Finib.* cap. 21 et 22.

Digitized by Google

of Eerſte Grondbeginzels der Zedelyke Verpligting getragt op te ſporen, opgeſpoord gevonden, gevonden geſtaafd en bevestigd; maar, in 't voorgaande Hoofdſtuk dezelven breedvoeriger en met meer toeſtel geſtaafd en bevestigd hebbende, zullen wy ze nu kortelyk by een trekken, om ze in eens met onze gedagten te kunnen bevatten en ons voorſtellen, om dus als van verre te kunnen voor uit zien en met weinige trekken doen opmerken, welke gewigtige gevolgen uit de zelven voordvloeijen.

VOOR EERST dan, dat de Natuur in den Mensch ene brandende eigenliefde en zugt voor zyn behoud en geluk heeft ingeprent, daar uit hebben wy terſtond deze grondwet opgemaakt: „ Dat een Mensch ver-„ pligt is, het behoud en welzyn van zyn lichaam en „ deszelfs leden, van zyne ziel, leven en gehelen „ ſtaat en ſtand te betragten, om dit leven zo gelukkig „ als mogelyk is, door te brengen."

Uit dezen hoofdregel, die met de natuur van den Mensch onmiddelyk verbonden is, kunnen alle pligten tot ons zelven, door ene aaneenſchakeling van wettige beſluiten, worden afgeleid en betoogd. En deze ſoort van pligten is zeer wyd uitgeſtrekt, want zy heeft opzigt zo wel op den Geest als op het Lichaam; op de bewaring der gezondheid, op de beſchaving der zielsvermogens, op den uitwendigen ſtand; op goeden naam, agting, lof en roem; op zelfsverdediging, eigendommen en ontelbare andere zaken; gelyk dan uit

uit dit beginzel ook de matigheid, yver, ſpaarzaamheid, gemoedsbedaardheid, goed geweten, en andere heilzame zaken en deugden, teffens met de tegenovergeſtelde ondeugden, kunnen gekend worden en afgeleid.

TEN TWEDE: uit dat natuurlyk gevoel van Goedwilligheid jegens anderen, welk wy in 't voorgaande Hoofdſtuk bewezen hebben, kunnen en moeten wy ook deze hoofdwet, dit grondbeginzel van verpligting opmaken: „ Dat de Mensch ook tevens verpligt is, „ om het behoud en welzyn van andere Menſchen, „ zo wel omtrend het lichaam, en de lichaamsdelen, „ als omtrend den geest, 't leven, en den gehelen „ ſtaat en ſtand derzelven, te betragten, op dat die „ andere Menſchen ook, zo veel mogelyk, een ge„ lukkig leven leiden."

Uit deze Eerſte en Algemene Grondſtelling, uit deze hoofdles, zo nauw met onze natuur verbonden, kunnen alle pligten omtrend anderen gekend worden, 't zy jegens andere byzondere menſchen, 't zy omtrend gemeenſchappen, van welken wy geen leden zyn. Deze pligten hebben dan op gelyke wyze betrekking op het behoud van 't lichaam, op de beſchaving der vermogens van geest, op den uitwendigen ſtaat, op alle noodwendigheden en hulp in dit leven, op goeden naam, lof, roem en oneindig vele zaken, die wy aan anderen verſchuldigd zyn. Hier uit ontluiken dan minzaamheid, menschlievendheid, mildheid, dankbaar-

Digitized by Google

baarheid, vriendſchap, edelmoedigheid, trouw, billykheid, regtvaardigheid, grootmoedigheid en andere voortreffelyke deugden. Hier uit kan dan ook de afſchuwlykheid der tegenovergeſtelde ondeugden, van haat, nyd, vyandſchap, laster, bedrog, listen en lagen, diefte, roof, overſpel, trouwloosheid, moord en andere ſchandelyke bedryven, en derzelver tegenſtrydigheid met de voortreffelyke natuur, gekend worden.

TEN DERDEN: uit de ingeſchapene natuurdrift, uit den ſterken trek tot gezelligheid, welken de Mensch wel met het woeste vee gemeen heeft, maar die in den Mensch veel voortreffelyker, dan in 't gedierte, uitblinkt, zagen wy, dat ook deze grondwaarheid deze Eerſte en Algemene Hoofdwet volgde: „ Dat de „ Menſchen van natuur genoopt worden en verpligt „ zyn tot een gezellig leven, en tot het betragten van „ alle die pligten, zonder welke die Maatſchappy, „ van welke zy leden zyn, zwak en onvermogende „ is, om het algemeen welzyn te bevorderen."

Deze hoofdwet is de bronwel van alle gezellige deugden en pligten: welken gedeeltelyk op hunne eigene grondvesten ſteunen, gedeeltelyk door die andere pligten, uit het voorgaande twede grondbeginzel voortſpruitende, niet weinig geſtyfd en geſterkt worden. En de daar tegen overgeſtelde en ſtrydende wanpligten en ondaden verwoesten de gehele menſchelyke maatſchappy.

Tot deze ſoort van deugden behoren dan niet alleen

de trouwlen regtvaardigheid, niet alleen die pligten, welke de huwelyks gemeenſchap, de vaderlyke magt en betrekking, en al de huishoudelyke vereniging, medebrengen; maar ook de pligten jegens vrienden, buren, den burgerſtaat en geheel ons vaderland (*a*). Hier uit ontſtaat vooral die grote verpligting, welke wy hier te voren tegen MONTESQUIEU vast hielden (*b*), namelyk, dat de byzondere belangens voor die van allen en der gehele Maatſchappy moeten wyken: het welk de hoofdzuil is, op welke alleen alle maatſchappy kan en moet rusten. Hier van die voortreffelyke ſpreuk van HORATIUS: *Dat het zo genoegelyk als luisterryk is, voor 't Vaderland te ſneven.* Hier van dat ſchoon gezegde van CICERO I. Boek *Over de Pligten* 17 Hoofdſtuk: *Dat alle, ook de dierbaarſte, genegenheden in de zugt voor 't Vaderland zyn opgeſloten, voor 't welk geen braaf man kan aarzelen, ook den dood te ſterven, wanneer zulks het Vaderland behouden kan.* Hierom zeide de Veldheer LEONIDAS: *Gaat voort, met dappere moed, ô Lacedemoniers! Huiden nog, zullen wy by de afgeſtorvenen het avondmaal houden.* Hierom, wanneer de vyand Perſes aldus enen der Spartaners dreigde: *Van wege onze talloze pylen zult gy de Son niet kunnen zien: Wel aan*, was zyn antwoord, *wy zul-*

(*a*) CICERO *over de Pligten* III. B. 6. d.

(*b*) Zie in 't voorgaande Hoofdſt. bl. 128. ook in de aantek.

Digitized by Google

zullen dan in de duisternis vegten. Hierom eindelyk, als die Spartaansche vrouw haren zoon naar den stryd hadt gezonden, en zyn sneuvelen vernam: *Om die reden*, zeide zy, *had ik hem gebaard, op dat 'er zyn zouden, die voor het Vaderland wisten te sterven* (a). Hierom zegt nog eindelyk CICERO, in zyn III. Boek *Over de Pligten* 19 Hoofdstuk: *Want, gelyk de wetten het algemeen belang boven het byzondere stellen, zo waakt en zorgt een braaf en wys man, die de wetten gehoorzaamt en zyne burgerpligt hoog agt, meer voor 't heil van allen, dan van één of ook van zig zelven. Een verrader van 't Vaderland is niet veragtelyker dan hy, die het algemeen nut en welzyn aan zyn eigen voordeel opoffert. Hy is dan roemwaardig, die de dood voor het Vaderland sterft, omdat het vaderland aan ons dierbaarder, dan wy aan ons zelven, moet zyn* (b).

TEN

(a) CICERO Lib. I. *Tusc. Quaest.* cap. 42. Dus zingt dan ook VIRGILIUS Lib. VI. *Aeneid.* vs. 655.

Conspicit ecce alios dextrâ laevâque per herbam,
Vescentes, laetumque choro Paeana canentes,
Inter odoratum Lauri nemus, unde superne
Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis;
Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi. &c.

(b) Dezelfde CICERO *In den Droom van Scipio* H. 3: „Maar opdat gy moediger moogt zyn, om 's Vaderland te

TEN VIERDEN: hoewel mogelyk niet alle Volkeren weten, dat 'er een God is, zy kunnen dit egter weten; en de pligt tot beschaving van den Geest, welke in het Eerste Zedelyk Grondbeginzel is opgesloten, vordert, dat zy dadelyk een Eerste Wezen en Oorzaak aller dingen erkennen, van welke het Heel-Al, en dus ook zy zelven afhangen. Immers, uit het gevoel zo wel van onze zwakheid, als van de eerbied, welke ons natuurlyk bezielt voor al, wat in magt, waardigheid en luister uitblinkt, zagen wy eindelyk, dat deze hoofdwet, deze Eerste en Algemene Grondstelling voordvloeide: „ Dat al wie ene Godheid erkent, ver-„ pligt is dezelve te eerbiedigen, hulde te bewyzen, „ en deszelfs gunst voor zig te verwerven."

Van deze hoofdwet, van dit grondbeginzel dalen alle pligten omtrend God, gehoorzaamheid, liefde, vroomheid, eerbewyzing, hoogagting, vertrouwen, dankbaarheid en andere uitmuntende deugden af: waar tegen wederom soortgelyke ondeugden overstaan en van zelven genoeg blykbaar zyn.

En

„ verdedigen, zo wees gedagtig, dat voor allen, die 't Va-„ derland tot hulp, bloei en behoudenis strekken, ene zekere „ plaats in den hemel bestemd is, alwaar zy ene euwige ge-„ neugte smaken. Want niets is aan dat Hoge Wezen, 't welk „ deze gehele waereld regeert, op aarde behagelyker, dan de „ vereenigingen van Menschen, op regt en wetten gegrond, „ welke men Burgermaatschappyen noemt."

Digitized by Google

En deze vier Eerſte en Algemene beginzels en grondwetten agten wy zo *waar*, zo zeer met de menſchelyke natuur verenigd, dat niemand dezelve kan ontkennen, of hy moet vooraf de menſchelyke natuur zelve eerst verwerpen; ook zo *duidelyk* en kenbaar, dat niemand dezelven kan miskennen, of hy moet zyn verſtand eerst geweld aandoen; zo zeer *Eerſte* en dus eigenlyk gezegde grondſtellingen, dat zy onmiddelyk met ons verſtand verknogt zyn, en allernaast uit de natuur van den Mensch, uit zyne inwendige bezeffen, gevoelens, natuurdriften, als van zelven, voordvloeijen, zo dra wy maar op onze ziel en hare aandoeningen, en de eerſte vonken van kennis en gevoel, nauwkeurig agt geven; ook nog'zo *algemeen*, ryk en vrugtbaar, dat 'er geen pligten, nog omtrend God, nog omtrend ons zelven, nog omtrend andere byzondere menſchen, nog omtrend de Maatſchappy, ja zelfs niet omtrend de redeloze dieren zyn (*a*), en welke pligten ook en hoe genaamd, of zy kunnen uit de vier opgenoemde grondbeginzelen duidelyk worden afgeleid, opgemaakt en betoogd: eindelyk zo geſchikt en *bekwaam*, *om zekere kenmerken* te ſtellen, door welken wy alle voorſchriften en regels van deugd en pligt kunnen weten, dat die pligten, welken uit dezelven worden afgeleid, in ene behoorlyke orde en verband verzameld en verenigd zynde, ene vaste

(*a*) Zie 't voorgaande Hoofdſt., bl. 112 en 113, ook aantek. (*b*).

Digitized by Google

vaste en gegronde wetenschap, en voortreffelyke Zedeleer voortbrengen, die den veiligsten en zekersten weg tot het waar geluk aanwyst.

En wy kunnen naauwlyks verwagten, dat iemand ons hier zal tegenwerpen, dat wy op deze wyze niet één, maar meer Eerste en Algemene Grondbeginzelen, van Zedelyke Verpligting voorstellen, daar de Hollandsche Maatschappy maar één Grondbeginzel gewaagd en gevraagd heeft, en de meeste Geleerden ook maar één Grondbeginzel stellen; dat het zelfs te vrezen is, dat als men meer grondstellingen aanneemt, dezelven tegen elkanderen zouden kunnen aanloopen en stryden.

Want dog, om de laatste zwarigheid het eerste op te ruimen, die vrees van onderlinge tegenstrydigheid dier grondbeginzelen is geheel ydel en ongegrond. Welke tegenstrydigheid kan tog plaats hebben tusschen ons zelfbehoud en de goedwilligheid jegens anderen? Want, daar deze goedwilligheid, die van anderen onswaarts, wederkerig opwekt en uitlokt, en ons hunne gunst, mildheid, vriendschap en diergelyke pligtsbetragtingen verwerft, zo moet zy ons, ter bevordering van ons eigen geluk, ten hoogsten voordelig zyn. En op gelyke wyze lokt zo wel de zugt tot ons zelfsbehoud, als het gevoel van goedwilligheid jegens anderen, de menschen uit tot gezelligheid, vereniging en zamenleving, welke wederom allergeschiktst is, om veelvuldige gemakken, genoegens en aangenaamheden

dezes

Digitized by Google

dezes levens toe te brengen en te vermeerderen, en daar door wederom de goedwilligheid omtrend anderen, dien voornamen band der zamenleving, ten hoogſten op te ſcherpen. Wyders de hulde en eerbied voor de Godheid ſteunt en ſtut byzonderlyk de drie overige grondbeginzels, naardien die Godheid, welke den Mensch en de menſchelyke natuur zo heeft voortgebragt en gevormd, dat de Mensch en zig zelve lief heeft en anderen bemint, en gaarne zig met anderen verenigt, niets ernſtiger kan willen, dan dat men die natuur, die liefde tot zig zelven en tot anderen, die ſterke zugt en trek tot gezelligheid opvolge en voldoe: dat men nu aan dien voortreffelyken en allerheilzaamſten Wil van het Hoogſte Wezen moet gehoorzamen, dit brengt het gevoel, het bezef, het denkbeeld der voortreffelykheid van dat Wezen, en de daar uit ſpruitende eerbied volſtrekt mede.

Daarenboven, welk grondbeginzel, of welke grondbeginzelen men dan ook ſtellen moge, wie heeft ons in de Zedeleer ooit dit verzorgd, of wie zal in 't vervolg immer dit kunnen uitwerken, dat zig nooit, zelfs niet in ſchyn, enige tegenſtrydigheid van tegen elkanderen aanlopende pligten opdoe? Het tegendeel tonen, zo wel de voorſtellen en aanmerkingen van CICERO *over de Pligten* III. B. H. 6. 23. 24 en 25, als alle de ſchriften, die ooit over de zedekunde in 't ligt kwamen, aan.

Weshalven, indien zodanige omſtandigheden mogten voorkomen, in welke de Eigenliefde, de Goedhartigheid jegens anderen, en de zugt tot gezelligheid iemand in twyffel bragten, dan zyn 'er nog genoegzame bezeffen, gevoelens en eerſte vonken in 't menſchelyk verſtand, om dit geſchil met de hulp der Reden te beſlisſen. Immers onder die eerſte vonken van ligt, onder die eerſte gevoelens, hebben wy te voren in dit twede Deel, derde Hoofdſtuk bl. 100 en 101. ook dezen opgeteld. „Dat het beter is, dat, het geen min„ der van belang is, voor het geen van meerder be„ lang is, worde opgeofferd; en dat, het overige „ gelyk geſteld zynde, weinigen, dan velen verloren „ gaan; dat de delen niet zonder het geheel kunnen „ beſtaan, maar wel het geheel zonder het een of „ ander deel (*a*)." Waar uit wy hier te voren in 't derde Hoofdſtuk bl. 128. dezen hoofdregel en grondſlag van alle gezelligheid en gezellige pligten afleidden: „ Dat „ het algemeen welzyn de byzondere belangens moet „ te bovenſtreven en overtreffen." Door deze en dier-

(*a*) Men twiste niet over de woorden. Indien dit geen door zig zelven blykbare waarheden zyn, 't zyn ten minſten algemene bekentenisſen: en, ſchoon ze al eens in enige andere wetenſchappen bewysbaar zyn, zy kunnen in de Zedekunde zonder bewys gelden. en als zekere en onbetwistbare waarheden aangenomen en gebruikt worden.

Digitized by Google

diergelyke regels kan een iegelyk dan ligt den eerſten en oppervlakkigen ſchynſtryd beſlisſen. En is 'er gene zodanige omſtandigheid, dat de bovengemelde regels kunnen en moeten gelden, dan is 'er ook gene reden, waarom, in zodanige vergelyking van pligten omtrend ons zelven met die omtrend anderen, iemand zou verpligt zyn, eens anders welzyn dierbaarder dan het zyne te houden.

Wat nu de andere zwarigheid betreft, dat de meeste Geleerden maar van één grondbeginzel ſpreken, en door de Maatſchappy der Wetenſchappen ook maar éne zedelyke grondſtelling gewaagd en gevraagd wordt, dit kan ons weinig belemmeren. Want voor eerst, dat maar één Eerſte en Algemeen Grondbeginzel zou kunnen plaats hebben, dit is reeds te voren wederlegd (*a*). Ten anderen, dit is alleen het oogmerk der Hollandſche Maatſchappy, dat de wetenſchap der Zedekunde zo wis, zo zeker en ontwyffelbaar gemaakt worde als mogelyk is, terwyl het onverſchillig is, of die zekerheid door één of door meer grondbeginzels, op welken men de zedekunde vestigt, verkregen worde. Indien, gelyk in de Wiskunde en in vele andere wetenſchappen, zo ook in de Zedekunde

(*a*) Zie I. Deel 2 Hoofdſtuk en II. Deel 1 Hoofdſtuk bladz. 52.

Digitized by Google

kunde, de aart dezer wetenſchap zelve medebrengt, dat zy niet éne, maar meer grondwaarheden en beginzels heeft; al wie zulks dan berispt, die berispt niet onze onkunde of eigenzinnigheid, maar de natuur der zaak zelve (*a*). En hoe zwak, hoe vrugteloos is niet de poging van hun geweest, die alle zedelyke wetten en pligten tot een enig grondbeginzel getragt hebben te brengen? Welke moeite hebben zy zig niet gegeven, om, met wenden en keren, en hun vernuft te pynigen, uit hun een enig grondbeginzel ook die natuurwetten, die in 't zelven niet waren opgeſloten, op enigerhande wyze, en ten minſten met enigen ſchyn van betoog, af te leiden? Hoe menigmalen hebben zy ons niet zodanig ene grondſtelling willen diets maken, welke in zo verre niet van de natuur was ontleend, dat zy veel eer tegen de natuur, tegen 't algemeen gevoel, tegen 't verſtand en alle begrip aanliep, en zo wel Ongeleerden als Geleerden mishaagde?

Maar het betaamt niemand meer dan den Wysgeer, om inſchikkelyk te zyn, en te zorgen, dat, hoe gewigtiger ene wetenſchap zy, zo veel minder ook de ge-

(*a*) Dat 'er meer grondbeginzels van Zedelyke Verpligting dan één kunnen zyn, dit geeft de geleerde HULSHOFF toe, in zyne Verhand. *Over Gods Wetgevende Magt* IV. Hoofdſtuk bl. 33. (In de Verhandelingen van 't Stolpiaansch Legaat.)

Digitized by Google

geſchillen der Geleerden hare zekerheid ſchudden en doen waggelen, of ook ſlegts in de denkbeelden der menſchen die zekerheid, en, daar door, hare agtbaarheid en invloed verzwakken. Weshalven, begeert iemant volſtrekt ſlegts éne eerſte en Algemene Grondſtelling, wy kunnen hem gemakkelyk, behoudens onze gehele leerſtelling, voldoening geven. Hy bevatte dan maar onze Vier Eerſte en Algemene Grondregels of Hoofdwetten in één enkel voorſchrift, en ſtelle, in navolging der oude Wysgeren, dit Grondbeginzel: DAT EEN IEDER MENSCH VERPLIGT IS VOLGENS DE NATUUR TE LEVEN. Immers die inwendige bezeffen, gevoelens en neigingen, die eerſte denkbeelden, en zaden van deugd, van welken wy onze vier grondbeginzelen afleidden, behoren zo zeer tot onze natuur, maken zo zeer haar wezen uit, dat volſtrekt niemand *volgens de natuur*, of, gelyk anderen het uitdrukten, *overeenkomſtig der natuur*, kan leven, of hy moet noodzakelyk de vier bovengeſtelde grondwetten volgen. CICERO leert, *dat voor den Mensch, in het naſtreven van het goede, de hoogſte wet is* VOLGENS DE NATUUR TE LEVEN, *het welk wy*, zegt hy, *zo uitleggen: Te leven volgens de menſchelyke natuur, allenzins zo volkomen, als mogelyk is, en niets ontberende (a).* Elders zegt die zelfde Wysgeer: *En dat eerſte gedeelte, om wel en*

(a) CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 9. et ſeqq.

Digitized by Google

en deugdzaam te leven, ontleenden die Wysgeren, (namelyk, die van de oude en nieuwe leerſchool), *van de natuur, aan welke zy beveelden te gehoorzamen; en leerden, dat in gene andere zaak ter waereld, dan in de natuur alleen, het hoogſte goed te zoeken en te vinden was. Zy ſtelden daarom vast, dat het uiterſte van alle wenſchelyke zaken, en het hoogſte toppunt van 't goed, hier in beſtaat, namelyk: verkregen te hebben al dat geen, wat de natuur, dat is, onze ziel, ons lichaam, ons leven, enz. vereiſchen* (*a*).

En deze leertrant, uit zodanig een grondbeginzel, pryst zig ook hier door aan, dat zy met het gevoelen der voortreffelykſte Wysgeren der Oudheid inſtemt; 't welk mogelyk ook den onſtervelyken HUIG DE GROOT (*b*) en andere voorname mannen heeft bewogen, om, op het voetſpoor der Ouden, de OVEREENKOMST ONZER DADEN MET DE MENSCHELYKE NATUUR, als ene Eerſte en Algemene Hoofdwet en Zedelyk Grondbeginzel, aan te pryzen (*c*): en wy volgden ook gaarne zo groot een gezag, waren wy niet door het al te afgetrokkene van dat

(*a*) Lib. I. *Tuscul. Quaest.* cap. 5. Vergelyk Lib. II. *De Finib.* cap 11. en doorgaans.

(*b*) *Regt van Vrede en Oorlog.* Voorrede §. 8 en 11. en I. B. 1. H. §. 11.

(*c*) ERNEST. *in Jur. Nat.* §. 30. (In Init. Doctr. Solid.)

Digitized by Google

dat voorſchrift en ene zekere daar uit ontſtaande duisterheid en onzekerheid wederhouden. Immers, al ſchryft men iemant voor: *Dat hy volgens de natuur, of overeenkomſtig der natuur leve*, dan zal zodanig een nog niet zo gemakkelyk bevroeden, wat hy hier eigenlyk door de *Natuur* te verſtaan hebbe, nog welk denkbeeld hy zig van dezelve in zyne gedagten moet vormen: waar door het dan ook te dugten is, dat dit voorſchrift tot verſchillende opvattingen en ook misvattingen aanleiding geve. En deze vrees wordt zo veel meerder, als men overweegt, dat de oude Wysgeren zelven daaromtrend zeer gewankeld, en zeer verſchillende uitleggingen dier ſpreuk en eerſte zedeles gegeven hebben (*a*). Maar, volgt men onze inrigting

(*a*) „ Secundum naturam vivere, id est, virtute adhibita „ frui a natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit, niſi „ voluptatem: Diodorus, niſi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, conſequentes ſunt fines bonorum. Ariſtippo „ ſimplex voluptas: Stoicis, conſentire naturae, quod eſſe „ volunt, e virtute, id est, honeste vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentiâ earum rerum, quae eſſent „ ſecundum naturam, rejicientemque contraria." CICERO Lib. II. *De Finib.* cap. 11.

Dit zelfde voorſchrift: *Volgens de natuur te leven*, pryst ook, uit de Wysgeren van onzen tyd, HUTCHESON aan, *Doctr. Moral.* Lib. I. cap. 7. §. 1 et 4. maar hy verklaart niet, hoe hy het zelve wil verſtaan hebben, en wil het zelve, ik weet niet

ting en onze vier geſtelde grondbeginzelen, dan is het blykbaar, in welken zin men dien regel: *Volgens de natuur te leven*, moet opvatten, indien iemand zomtyds liever mogt verkiezen dien enen regel, als een grondſlag der zedekunde of zedelyke verpligting, vast te ſtellen. Ik ſta toe, die volſtrekte duidelykheid, welke wy vorderen, zou wel enigzins meer tot het beſtier van het dagelyks leven, dan voor denkende geleerden, en in leerſtellige wetenſchappen, nodig zyn; maar zy is niet te min ook een vereischte in de wetenſchappen zelven, welker nut en vrugt immers op het dagelyks leven moet worden t'huis gebragt.

En dit is de reden, waarom wy, wat ons betreft, boven dat één voorſchrift en grondbeginzel der Ouden, liever onze vier hoofdwetten en grondſtellingen verkiezen, welken niemand ligt zal ontkennen, dat waar, eenvoudig, duidelyk, ryk en vrugtbaar genoeg zyn, om alle voorſchriften van pligt, alle regels van gedrag voord te brengen, en ook eindelyk nog van dien inhoud en kragt, dat alle die wysgeren, welken ons voorſchreven, om, of aan Gods Wil te gehoorzamen,

niet door welk een gevoel, hebben beoordeeld. Men vergelyke HUTCHESON *Inquiry into the origin. of our Ideas of Beauty and Virtue*, vooral Tom. II. Sect. VII. Art. 4. *Moral from Juged of Laws.*

men, of aan de orde en harmonie te voldoen, of ons volgens de Goddelyke oogmerken te gedragen, en wat dies meer is, dat die onmogelyk onze vier Eerſte en Algemene Grondſtellingen kunnen verwerpen. Ja, wanneer de beroemde Wysgeer WOLFF leert, dat men zyne vrye daden zo moet inrigten, dat zy met de natuurlyke daden inſtemmen (*a*), dan neemt hy zynen toevlugt tot de natuur, en het zyn onze vier geſtelde grondregels, welken aanwyzen, waar in eigenlyk die overeenſtemming der vrye daden, met de natuurlyke daden, beſtaat. Voortreffelyk hebben dan de oude wysgeren, als het bekwaamst middel om wysheid te bereiken, de zelfskennis aanbevolen, dat is, de kennis der menſchelyke natuur; welke vermaning en les zy zo hoog ſchatteden, dat zy die aan geen mensch, maar aan ene Godheid toekenden. *Want die zig zelve kent, die zal gevoelen, dat hy iets Goddelyks in zig heeft; die zal zyn vernuft, als een der Godheid toegeweid afbeeldzel beſchouwen, en ſteeds iets overdenken of betragten, 't welk een zo groot en goddelyk geſchenk waardig is: en, wanneer hy zig zelve zal doorzogt en geheel doorkend hebben, dan eerst zal hy bevatten, hoe ſchoon hy van de Natuur toegerust in dit leven is ingetreden, en hoe vele*

(*a*) WOLFF *Comp. Jurisp. Nat.* §. 43.

vele hulpmiddelen hem zyn geſchonken om wysheid te verkrygen, NAAR DIEN HY DE BEGINZELEN ALLER DINGEN, EN, ALS 'T WARE, DE BERSTE SCHETZEN DERZELVER, *in zyne ziel en verſtand heeft ontvangen, door welken verligt zynde, hy voorziet, dat hy op het geleide der wysheid een deugdzaam man, en, even daar door, gelukkig zal zyn* (*a*).

En even weinig kunnen zy, die ons tot enen grondregel opgeven, *te ſtreven naar dat geen, 't welk een waar en beſtendig goed oplevert*; hoe zeer zy minder naauwkeurig en minder duidelyk ſpreken, dan de waardigheid onzer wetenſchap medebrengt; zy kunnen even weinig onze grondbeginzelen wraken. Want wat zodanig een waar en beſtendig goed aan den mensch zou kunnen toebrengen, dit kan uit niets anders dan uit de Menſchelyke Natuur, en uit de beginzels, welken uit die Natuur voordvloeijen, gekend worden. Ook de oude Wysgeren ſchryven deze les voor, dat men naar *het hoogſte goed* moet tragten; maar dat *hoogſte goed*, waar door wordt dat verkregen, dan door gezondheid van lichaam, door vermogens en kragt van geest; door een ſchuldeloos leven, door goedwilligheid jegens anderen; door zugt en yver

(*a*) CICERO *Over de Wetten* I. Boek 22 Hoofdſtuk.

Digitized by Google

yver voor de Maatſchappy, van welke wy leden zyn; en door eerbied en hulde aan die Godheid, die wy erkennen.

Eindelyk, hoe wel wy oordelen, dat men, om de Eerſte en Algemene Grondbeginzels der Zedeleer op te ſporen, tot de eerſte gevoelens, de eerſte bezeffen, de eerſte neigingen en natuurdriften, met één woord, tot het binnenſte der menſchelyke natuur, moet doordringen; onze leerſtelling verſchilt egter van de onbedagtzaamheid van SCHMAUSSIUS meer dan het Oosten van het Westen. Want die ligtzinnige Geleerden legt den grondregel: *Volgens de natuur te leven*, aldus uit, als moest zulks betekenen: *Voor zig alleen te leven* (*a*): het welk geheel tegen de natuur en waarheid aandruischt, zo als uit onze gehele verhandeling ligt is op te maken. Ten anderen, SCHMAUSSIUS ſtelt de natuurdriften (Inſtinctus) alleen tot keurmeesters van al wat pligtelyk is, met verwerping der voortreffelyke Reden (*b*); daar wy integendeel den mensch, niet ſlegts die eerſte denkbeelden, bezeffen, gevoelens, en, als 't ware, die eerſte vonken van deugd, maar ook teffens en voornamelyk het uitmuntend vermogen der Reden toekennen, welke van die eerſte

van-

(*a*) *Diſſert. Jur. Nat.* V. §. 4.
(*b*) Diſſert. II. *De Ratione Humana.* §. 9.

Digitized by Google

vonken wel haar ligt ontleent, maar dan vervolgens, door middel van dat ligt, aanwyst, welke begeertens en afkerigheden gezust, of in tegendeel opgewekt; welken, en hoe beſtierd; welken gevierd, of, tegengegaan en getemd moeten worden; welken boven dryven of wyken moeten. Dit ligt is het, het welk ons moet geleiden, en, door 't welk, hoe zeer somtyds het belang van tydelyke goederen mogelyk zou vorderen, dat men liever enen ſlaaf van geringe waarde, dan een kostbaar paard in zee zou werpen, de Reden en Menſchelykheid ons nogthans overreedt, den ſlaaf boven het paard te ſtellen (*a*). Derhalven, zo dra het verſtand by die eerſte beginzels der Natuur bykomt; en de overige regels en pligten, welken uit die beginzels volgen, naſpoort en in verband zamen verenigt, dan ontluikt die voortreffelyke wetenſchap, die voor ons de meesteresſe en beſtierſter van ons leven, de vrugtbare moeder van alle goede raadgevingen, en leidsvrouw tot alle deugden zyn moet (*b*); die, hoe zeer zy

(*a*) CICERO *Over de Pligten* III. B. 23. H.

(*b*) „ Ut Phidias potest a primo inſtituere ſignum, idque „ perficere; potest ab alio inchoatum accipere et abſolvere; „ huic est ſapientia ſimilis: non enim ipſa genuit hominem, „ ſed accepit a natura inchoatum: hanc intuens debet inſti„ tutum illud, tanquam ſignum, abſolvere." CICERO Lib. IV. *De Finib.* cap. 13.

Digitized by Google

zy de zugt tot zelfbehoud goedkeurt; niet te min Pylades toemt, die bereid was, voor zynen ongelukkigen boezemvriend Orestes te ſterven; die Regulus leerde, dat het beter was, te Carthago zyn leven met de hevigſte ſmerten te eindigen, dan de belangens van zyn vaderland verzakende, te Romen een ſchandelyk en door trouwloosheid bezoedeld leven, by vrouw en kinderen, in de grootſte vergting te ſlyten; die ook zelfs Codrus bewoog, alſchoon hy een onbeylekt leven kon leiden en nog uitrekken, het zelve nogthans liever voor het vaderland op te offeren. Want, zo als wy hebben opgemerkt, alhoewel de mensch vele eerſte gewaarwordingen, neigingen en driften, met de dieren gemeen heeft; welken de Oude Wysgeren de eerſte beginzelen der Natuur noemden (*a*), en ook wederom andere meer voortreffelyke bezeffen; boven het gedierte bezit; zo is dit vooral eene byzondere eigenſchap der Menſchelyke Natuur en Reden, dat alleen de Mensch bezeft, wat orde, wat betamelykheid, wat gepastheid in woorden en daden is (*b*): *Want allereerst wordt de Mensch genoopt tot het geen de Natuur medebrengt; maar zo dra hy verſtand verkrygt, en de kennis, welke de Griekſche Wysgeren φρονησιν noemen; en, zo dra hy de orde, en, om zo te ſpreken, de overeenſtemming der dingen ontdekt; dan*

(*a*) Τα κατα φυσιν.
(*b*) CICERO *Over de Pligten.* I. B. 4. H.

Digitized by Google

dan ſchat hy deze veel meer, dan alle de zorige zaken, die hy eerst verhefte, en dus beſlist hy door kennis en wetenſchap, dat hier in dat hoogſt, dat in zig zelven aannemelyk en wenſchelyk goed is gelegen, namenlyk, in 't geen de Stoicynen ὁμολογία, *en wy* overeenſtemming *noemen enz.* (*a*). En die zelfde REDEN leert: *dat geen boven al te betragten, 't welk de meeste waardigheid heeft; dat dus de deugd boven al is te verkiezen; en de voortreffelykheid van den Geest ver boven die van het Lichaam is te ſtellen; en de ziels deugden, die van onzen wil afhangen, ver die genen overtreffen, welken aan onzen wil niet zyn onderworpen* (*b*).

(*a*) Lib. III. *De Finib.* cap. 6.
(*b*) Lib. V. *De Finib.* cap. 13.

BE-

Digitized by Google

BESLUIT.

De vier voorgemelde Eerſte en Algemene Grondſtellingen der Zedeleer, aldus opgeſpoord, ontdekt, gevonden en bevestigd hebbende, kunnen wy, om, als 't ware, ons gebouw te voltoijen, uit al het verhandelde deze ſluitreden opmaken en voorſtellen, waar door de ondernomene taak geheel wordt afgeweven. Die ſluitreden is deze:

„Al wat de Menſchelyke Natuur vordert, daar toe „is de Mensch door de Natuur zelve zedelyk verpligt.

„Maar de Menſchelyke Natuur vordert: I. Behoud „van zyn lichaam, geest, leven, ſtaat en ſtand; II. „Bevordering van den welſtand van andere menſchen; „III. Bevordering van de belangens der Maatſchappy, „van welke 'men een lid is; IV. Eerbied en hulde „aan het uitmuntendſte Wezen.

„Derhalven, de Mensch is, door de Natuur zelve, „tot die vier hoofdbetragtingen, tot het bevorderen „van den welſtand van zig zelven, van anderen, en „van de Maatſchappy, gelyk ook tot eerbied en hulde „aan het uitmuntendſte wezen zedelyk verpligt."

Ik kan niet giſſen; welke zwarigheden of twyffelingen men tegen de eerſte dezer twe voorſtellen (Major) zou kunnen inbrengen. Indien dat voorſtel geen ontegenzeggelyke en door zig zelve blykbare waarheid is, dan ſchroom ik, dat 'er geen blykbare waarheden (axiomata) meer zullen te vinden zyn. En wy hebben reeds gezegd, geen pleit met die genen te willen aanvangen, die aan alles twyffelen. Welke geneesheer zou zig willen vermoeijen, om dien te overtuigen, die of de gehele natuur van 't menſchelyk lichaam ontkende, of, 't geen die Natuur onbetwistbaar vereischt, zulks evenwel zou willen beweren, tot het behouden of herſtellen der gezondheid geheel nutteloos te zyn?

En ik behoef immers niet te ſchromen, dat iemand misſchien de uitdrukking *verpligt zyn*, opvatte en beſpe. My is niet onbekend, dat de Geleerden het ook niet allen over dit woord, nog zyne betekenis en bepaling, eens zyn; maar deswege heeft de Hollandſche Maatſchappy niets gevraagd nog gevorderd: in tegendeel, zy heeft uitdrukkelyk gewild, dat al het geen tot de oplosſing der vraag niet volſtrekt behoorde en nodig ware, zou worden agterwege gelaten. Waar by nog komt, dat de twist der Geleerden daaromtrend thans minder is: en, welk gevoelen men ook deswegé omhelze, dit is onbetwistbaar, dat alle verpligting in ene zekere noodzakelykheid is gelegen; niet in zodanige noodzakelykheid, waar door zig de lichamen bewegen, maar die met de aart en eigenſchap van een

den

denkend en redelyk wezen, met den Mensch en zyne *vryheid* overeenstemt, en even daarom ene *zedelyke noodzakelykheid* genaamd wordt. Indien 'er dan al deswege nog enig verschil mogt overig zyn, die bestaat niet alleen, volgens het oordeel van vele Geleerden, in ene loutere woordenstryd, maar zy behoort ook zelfs tot de tegenwoordige vraag en onderwerp niet. Eindelyk, welk denkbeeld men zig ook van *verpligting* vorme, dit moet vast staan, dat 's menschen wil niet meer zonder beweegredenen genoopt wordt en overgehaald, dan dat iets anders zonder enige oorzaak zoude kunnen worden uitgewrogt. Daar zyn dan in alle verpligting zekere oorzaken, zekere beweegredenen, zekere uitlokzels, zonder welken de *verpligting* een niets beduidend woord, een ydele klank is, van alle kragt en waarheid ontbloot. Maar wy beweren daarom niet, dat de eigenliefde, dat het eigen nut en zelfbelang alleen alle die beweegredenen en zedelyke noodzakelykheid, (welke de eigenlyke verpligting is) voordbrengen; maar stellen vast, dat die beweegredenen ook zeer dikwyls tegen eigen voordeel, van het gevoel van goedwilligheid jegens anderen, of van de zucht tot gezelligheid en het bezef der gezellige pligten, of ook van de bewondering en eerbied voor een verheven wezen, en van den yver om den wil van dat Wezen te gehoorzamen, voordspruiten; zo dat hier wederom, het geen wy reeds te voren opmerkten, blykbaar is, namelyk, dat wy niet slegts één enkel

Digitized by Google

gevoel, niet slegts één gedeelte der menschelyke natuur, maar die ganschе natuur van den Mensch, in geheel derzelver omvang bevatten: en even daarom, dat die beweegredenen van de menschelyke natuur zelve afdalen, wordt die verpligting ene *natuurlyke verpligting*, en de wet, die aldus verpligt, ene *natuurlyke wet*, en die pligten zelven, *natuurlyke pligten* genaamd.

Derhalven, de onwrikbaarheid van het eerste voorstel onzer sluitreden gestaafd zynde, zo zal de kragt en uitkomst van die zelfde sluitreden, en dus van ons geheel betoog nu alleen nog van het twede voorstel (Minor) en zyne zekerheid afhangen. De vraag is dan: Vordert de Menschelyke Natuur in de daad I. het betragten van den welstand van ons lichaam, van onzen geest, en van onzen ganschen staat en stand? II. het betragten ook van den welstand van andere menschen. III. Het bevorderen der belangens van de Maatschappy, van welken wy leden zyn; en IV. De hulde en eerbied voor het Hoogste Wezen? Waarlyk ene allerkleenste en geringste aandagt overreedt ons terstond, dat de Menschelyke Natuur deze vier hoofdpligten zo zeer medebrengt en vordert, dat hy, die deze eerste grondstellingen ontkent, daar door noodzakelyk de Menschelyke Natuur ontkent en verzaakt, en den Mensch uit den Mensch zelven wegneemt: het geen wy te voren breedvoerig betoogd hebben. En naauwlyks vindt men 'er, die deze voorstellen in twyf-

fel

Digitized by Google

fel trekken, behalven de zulken alleen, die gene zekerheid, hoe genaamd, erkennende aan alles twyffelen. Immers hoe zou het mogelyk zyn, en met de natuur overeenſtemmen, dat de Mensch, die natuurlyk zig zelve lief heeft, evenwel de welſtand van zyn lichaam en ziel niet zou moeten betragten? Dat hy, wiens hart de Natuur zelve in genegenheid en welwillendheid jegens anderen ontvonkt, eens anders welſtand niet zou moeten behartigen? Dat hy, wien de zelfde Natuur ook tot gezelligheid en een Maatſchappyelyk leven, door de ſterkſte prikkels, noopt en uitlokt, en die buiten dezelve een ellendig leven zou leiden; nogthands het heil dier Maatſchappy, tot welke hy behoort, niet zou moeten helpen bevorderen, haren bloei vermeerderen, en haar tegen alle verongelykingen beſchermen en verdedigen? Dat hy, die aan een hoogst, uitmuntendst, magtigst en allerwyst Wezen gelooft, en niet, dan met ene bewonderende verrukking aan het zelve kan denken, dat voortreffelykst wezen niet zou moeten eerbiedigen? —— In tegendeel, deze denkbeelden zyn allen zo onmiddelyk, zo naauw met elkanderen verbonden, dat zy geen andere tuſſchenkomende denkbeelden vorderen, of zelfs toelaten. Dus moeten deze voorſtellen dan of openlyk en onwederſprekelyk valſch en onwaar zyn, het welk egter aan niemand van gezonde harſenen nog is ingevallen; of, zy moeten zo onbetwistbaar zeker en tastbaar zyn, dat men ze voor algemene bekentenis-

ſen (axiomata) moet houden, en als zodanige toegeven; hoedanige waarheden niet kunnen ontkend worden, als door die genen, die alle waarheden en wetenſchappen geheel verwerpen en logenen.

Maar verkiest iemand liever, in plaats van onze vier Eerſte en Algemene Grondſtellingen, dien enen regel der Oude Wysgeren: OVEREENKOMSTIG OF VOLGENS DE NATUUR TE LEVEN, tot enen grondſlag der Zedeleer te ſtellen, ik heb daar niets tegen, mids hy dat voorſchrift maar wel, duidelyk en in dier voege verſta en verklare, dat het zelve de gemelde vier genoemde grondregelen in zig bevatte. Die zulks verkiest, zal dan deze ſluitreden mogen vast ſtellen;

„Al wat de Menſchelyke Natuur noodzakelyk vor„dert, daar toe is de Mensch zedelyk verpligt.

„Maar de Menſchelyke Natuur vordert noodzake„lyk, dat de Mensch niet tegen die Natuur, maar „overeenkomſtig, of, volgens de Natuur leve.

„Derhalven, de Mensch is zedelyk verpligt om te „leven volgens de Natuur, of, zyne daden overeen„komſtig met de Natuur in te rigten."

Maar dan mogen wy ook terſtond na die ſluitreden deze andere daarop laten volgen;

„Al wie zedelyk verpligt is, volgens de Natuur te „leven, die is ook even zeer aan deze vier hoofdre„gels verbonden: I. *Zyn lichaam, geest, leven en „ſtand te behoeden en te beſchermen*; II. *Den wel-*

ſtand

Digitized by Google

„*ſtand van anderen te bevorderen*; III. *Den welſtand*
„*der Maatſchappy, van welke hy lid is, te ver-*
„*meerderen*; en IV. *Het Hoogſte Wezen, 't welk hy*
„*erkent, te eerbiedigen.*

„ Maar de Mensch is door de Natuur zelve verpligt,
„om volgens die Natuur te leven." (Want zodanig
is het beſluit der even voorgaande ſluitreden op voor-
gaande bladzyde omtrend het einde.)

„Derhalven is de Mensch ook even zeer aan die
„vier gezegde hoofdregels verbonden en dus zedelyk
„verpligt, alle die verdere regels, voorſchriften en
„wetten te volgen en te betragten, welken uit die
„vier Eerſte Grondſtellingen of hoofdregels, by wet-
„tige gevolgtrekkingen, kunnen afgeleid en betoogd
„worden."

Dit aldus bewezen, geſtaafd en bevestigd hebben-
de, menen wy, dat op de gehele vraag der Holland-
ſche Maatſchappy der Wetenſchappen aldus kan en
behoort geantwoord te worden:

„ I. Op het eerſte lid der Vrage, dat het 1. REDE-
„LYK is, zodanig ene Eerſte en Algemene Grondſtel-
„ling, of zodanige Eerſte en Algemene Grondſtellin-
„lingen op te ſporen, die de grondſlagen zyn van alle
„zedelyke verpligting, en uit welken de meer byzon-
„dere hoofdſoorten van pligten, allen kunnen wor-
„den afgeleid.

„2. Deze opſporing is ook, wel minder voor het
„dagelyksch leven, maar voor de wetenſchap der

Ze-

„Zedeleer volſtrekt NOODZAKELYK; zo egter, dat „het niet allenzins nodig zy, ſlegts één zodanig „grondbeginzel te vinden en alleen goed te keuren.

„3. Wyders, dat het opſporen van de grondbegin„zels van billykheid, eerlykheid, regtvaardigheid, „van alle deugden en alle zedelyke verpligting, zo „wel voor het beſtier van het dagelyksch leven, als „voor den opbouw, duidelykheid, zekerheid, luister „en de gehele meerdere volkomenheid der Zedeleer, „vooral nuttig en bevorderlyk is. En

„II. Op het twede lid der Vraag:

„Dat die Eerſte en Algemene Grondbeginzelen, „die ten grondſlagen moeten ſtrekken van alle zede„lyke verpligting, en uit welken alle meer byzondere „hoofdſoorten van pligten kunnen worden afgeleid, „geen anderen zyn, dan deze vier Eerſte Grondwaar„heden; namelyk, dat men 1. *Den welſtand van zyn „lichaam, geest, leven, ſtaat en ſtand moet be„tragten; dat men* 2. *Den welſtand van anderen „moet behartigen;* 3. *Dat men den welſtand en „bloei der Maatſchappy moet bevorderen, tot welke „men behoort; en* 4. *Dat men het Opperwezen moet „eerbiedigen.*

„Of, indien iemand liever een enig grondbeginzel „verkieze; dat dan zodanig grondbeginzel geen ande„re is, dan het navolgende: *Dat de Mensch moet „leven overeenkomſtig der Natuur*; dat is, (zo als „ik oordeel dit te moeten uitleggen) overeenkomſtig

aan

„aan die vier Eerſte en Algemene Grondregelen der „Natuur, welken wy uit de Natuur van den Mensch „hebben opgeſpoord, bepaald en vast geſteld; en „ook overeenkomſtig aan alle de overige natuurwet„ten, die uit voorgemelde vier grondregelen by wet„tige gevolgtrekkingen voordvloeijen."

Zie daar dan, geleerde Heren! de Eerſte en Algemene Grondſtelling, of Grondſtellingen, (want hier in heeft de voortreffelykheid der Zedekunde weinig belang), zie hier dan die eerſte, algemene, ware, duidelyke, en allenzins blykbare grondbeginzelen, uit welken, alle hoofdſoorten van meer byzondere pligten, die men in allerlye omſtandigheden van dit leven moet in agt nemen, door vlyt en aandagt, met zekerheid kunnen gekend en betoogd worden; geen grondbeginzels, welke ene wufte ligtzinnigheid uitdagt, of een weelderig vernuft door enkele verbeelding voordbragt, of het willekeurig gezag van enig Mensch onderſtondt te gebieden; maar welken uit de natuur zelve genomen, ontleend of afgeleid, geheel bekwaam en vrugtbaar zyn, om die wetenſchap ten voorſchyn te brengen, die de zeden kan verbeteren, de deugd beminnelyk maken; en den weg moet banen tot dat geluk, naar het welk wy allen reikhalzende ſtreven.

En hoe veel gewigtiger deze wetenſchap is, zo veel groter dienst bewyst Gy lieden, myne Heren! aan geheel het Menſchelyk Geſlagt, als welken, met het uitſchryven dezer ſchone en belangryke vraag, de yver en

en pogingen van Geleerde Mannen hebt opgewekt, om hunne kragten tot het oplosſen derzelver in te ſpannen: en, door hen daar toe, zo veel in U lieden was, op te wekken; hebt gy te wege gebragt, dat mogelyk zodanige grondbeginzelen worden uitgedagt en geſtaafd, welken genoegzaam zyn om de ſchoonſte en heilzaamſte aller wetenſchappen te vestigen, en alle nevelen van verwyffeling en onzekerheid van dezelve te weren en te verdryven: en hoe minder zodanige grondbeginzelen tot nog toe ſchynen gevonden te zyn, hoe veel meer belang het Menſchdom daar by heeft, dat eindelyk eens zekere en vaste grondſlagen der Zedeleer werden uitgedagt, gelegd en gevestigd.

Weshalven, indien ik mogelyk iets, in zo groote zaak, heb kunnen uitwerken, (gelyk ik zulks van harte wenschte); dan komt ook daar van aan U lieden nogthans de lof toe. Dog, indien andere Wysgeren van doordringender vernaft en grondiger geleerdheid iets meer gewigtigs en voortreffelyks hebben voortgebragt; dan moet ook wederom die hogere trap van volkomenheid, welken onze edele wetenſchap en alle ware wysheid daar door verkrygen, dan moeten ook alle voordelen, welken daar van op 't Menſchelyk Geſlagt afdalen, even zeer aan U lieder beleid en yver worden toegekend en dank geweten.

EINDE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DISPUTATIO

DE

QUAESTIONE,

A

SOCIETATE DOCTRINARUM HOLLANDICA

ANNO MDCCLXXXXII

POSITA:

An rationi consentaneum *sit*; *an* necessarium; *an* utile *denique*, *ejusmodi primum atque universale principium investigare*, *ex quo tanquam ex fonte*, *propria et peculiaria officiorum praecepta ducantur*?

Deinceps, *si illud sit consentaneum rationi*, *ac necessarium atque utile etiam*; *quale sit illud ipsum principium*, *quod ejusmodi possit existimari*?

AUCTORE

HENRICO CONSTANTINO CRAS,

Qui mense Majo anni MDCCXCIII praemium repertavit.

SYMBOLUM.

Ac primam illam partem a natura petebant, eique parendum esse dicebant.

CICERO.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRAEFATIO (*).

Quamquam omnis fere cognitio nostra multis est et magnis obstructa difficultatibus, cum propter eam, quae in rebus ipsis inest, obscuritatem, tum propter infirmitatem judicii nostri; nihil tamen magis vel doctissimi philosophi diffisi sunt, quam ad prima rerum doctrinarumque posse initia se penetrare.

De initiis vero officiorum omnisque moralis doctrinae fundamentis cum rogasset ARTIUM DOCTRINARUMQUE SOCIETAS HOLLANDICA, *quoni-*

(*) *Postea demum, quam praemium huic disputationi adjudicavit* SOCIETAS DOCTRINARUM HOLLANDICA, *ejus comprobatione haec praefatio est adjecta.*

Digitized by Google

niam Recentiorum omnem inanem videbam industriam esse, nihilque reperiebam ipse melius; ad Veteres me converti: quorum explicandâ et emendandâ doctrinâ prodesse, satius duxi, quam infructuosâ solertiâ vanam inventoris gloriam aucupari.

Neque tamen nescio, de Veterum philosophorum inventis omnisque doctrinae utilitate ac praestantiâ, si cum Recentioribus, in primis qui post CARTESIUM *floruerunt, contendantur, summis studiis dimicare inter se eruditos, quorum alii Recentiorum, alii Veterum patrocinium suscipiunt laudesque non minus quam moenia defendunt. At gravis illa dissensio jam multum deferbuit; ac partim iis etiam composita est, quae in praeclarâ oratione disputavit* PETRUS NIEUWLAND *Vir Clar.* (*); *partim distinguendi curâ quâdam, quae fortasse reliqua sit dubitatio, commode potest tolli.*

Om-

(*) P. NIEUWLANDI *Oratio* de ratione disciplinarum physicarum cum ratione elegantiorum, quae vocantur, litterarum comparatâ et ex utrarumque naturâ illustratâ. *Lugd. Bat.* 1793.

Digitized by Google

Omnino philosophis, qui duobus abhinc seculis ingenii et doctrinae famâ floruerunt, multum ego tribuo. Etenim primum negari nequit, in tractandis disciplinis methodi subtilitate et praestantiâ a Recentioribus superatos Veteres esse. Deinde, etsi inventae matheseos laus sane veteribus debetur, CARTESIUS *tamen,* HUGENIUS, KEPLERUS, BOYLE, NEWTONUS *et cetera nostrorum temporum lumina, praeclarae illius disciplinae magnopere cum usum amplificarunt, tum fines extenderunt. Quorum excellentium philosophorum ingenio et industriâ factum est, ut, quae antea non nisi commentis continebatur physica, ea non tantum matheseos majore studio multum emendaretur, sed, ad verae quoque certaeque disciplinae decus et amplitudinem, plurimis aliis adscenderet adjumentis, quibus penitus caruerunt Veteres. In hoc genere telescopia, microscopia, antlia pneumatica, thermometra, barometra, similiaque instrumenta in primis videntur numeranda esse: quorum inventio cum fere casui, non consilio, sit tribuenda, mirum non est, Veteres ne suspicari quidem tantam perfectionem potuisse, ad quam,*

ma-

Digitized by Google

maxime post BACONEM VERULAMIUM, *summâ naturae explorandae diligentiâ dictisque adjumentis, aſtronomia, chemia, omnisque phyſica proceſſit.*

At vero, has Recentiorum laudes quemadmodum ultro agnosco, ita parem erga Veteres aequitatem jure mihi postulo: quam ſi impetravero, efficiam fortaſſis, ne quis meum antiquitatis patrocinium continuo jacere totum arbitretur. Nam primum non hoc dicam, in ipſis rebus aſtronomicis qui cum PTOLOMAEO *plus mille annis errarunt, eos non niſi ab imperitis exiſtimatoribus contemni; quippe quorum labores et ſtudia cum* COPERNICO, *tum* NEWTONO *ſaepius cauſſam dederunt diligentius trajectiones motusque ſtellarum investigandi, accuratioremque rerum coelestium inveniendi rationem, aperiendique inventam; ſed hoc volo atque urgeo, quae non tam in caſu fortuitisque inventis ſunt poſita, quam omnium hominum induſtriae patent, in iis adeo non vituperandos Veteres eſſe, ut magis illorum vim ingenii admiremur, rationemque et auctoritatem prae ceteris comprobemus.*

Dein-

Digitized by Google

Deinde, ut, quae ad nos propius pertinet, eam unam disciplinam consideremus, Doctrina Morum nonne tota anthropologica est, humanaeque ex naturae cognitione omnis pendet? At Veteres philosophi, quantâ industriâ, solertiâ, ingeniique subtilitate humanam naturam explorarunt, mentisque nostrae interiores recessus, motus, instinctus, sensus, omnesque appetitiones et declinationes quam sedulo investigarunt, quam copiose explicuerunt? Quae quidem naturae cognitio eos ad hoc officiorum omnium summum praeceptum, primamque legem ac generale principium deduxit, quod sua unanimi comprobatione omnes ex antiquitate philosophi firmarunt, nimirum: Secundum naturam, sive convenienter naturae, esse homini vivendum, *Atque hoc praeceptum cum ejusmodi sit, ut, quod ei contrarium sit, videlicet* contra naturam vivendum esse, *id ab omni sensu, veritate et naturâ ipsâ abhorreat, de ejus praecepti principiique evidentiâ firmitateque dubitandi summa levitas sit. At ejus praecepti, si id tanquam principium spectamus, cum bona, tum damna, in ipsâ disputatione persecuti sumus. Hoc unum vero nostrae*

nunc reliquum induſtriae videtur eſſe, non tam, ut nova principia investigemus, quam ut potius ejus legis principiique, quod Veteres commendarunt, propriam vim ac veram ſententiam ſummo ſtudio exquiramus, rationum momentis confirmemus, ac, ſi ita uſus ſit, illam ſummam legem corrigamus.

Quae hominem igitur decent officia, a naturâ humanâ omnia petenda ſunt, eoque illa natura quam diligentiſſime est cognoscenda. Quam qui ita corruptam eſſe clamant, ut ab eâ leges naturae duci nequeant, ii intelligentiam noſtram, quippe naturae noſtrae partem, perinde nimis depravatam ſtatuant, aliamque ita nobis facultatem monſtrent, quâ officia legumque praecepta cognoscamus. Ecquid vero judicandum ſit de Phyſico, qui corporum leges investigaturus, extra corporum veram naturam eas velit quaerere? Quod cum factitarent Scholastici, ac temere, nescio quas, occultas proprietates comminiſcerentur, ex quibus corporum motus mutationesque et phaenomena omnia explicare puerili induſtriâ conarentur, non modo nihil profecerunt, ſed,

phy-

physicae disciplinae tenebras et quasi noctem offundentes, ejus incrementa magnopere retardarunt.

Quocirca, quae Physicis antea vitio data est levitas, eam nunc Ethicos, alienis periculis doctos, veluti scopulum cavere non deceat? iisque hominum officia, officiorum praecepta, praeceptorumque initia, ad Veterum consuetudinem, non foris, non extra mentem naturamque humanam, sed domi ipsâque in illâ naturâ, ubi nata sunt, quaerentibus haec prudentia culpae vertatur? Quam quidem naturae initiorumque, in mente nostrâ latentium, intelligentiam una nobis cum psychologia, in primis empirica, tum universe anthropologia afferre potest.

Quo magis corpus humanum ejusque partes, membrorum compositionem, nervorum ossiumque compagem omnemque fabricam perspicerent Medici, non modo adjutricem advocarunt anatomiam, sed cum brutorum corporibus humani corporis structuram conferrent, quam illi anatomiam comparatam vo-

Digitized by Google

cant. Medicorum hanc prudentiam imitentur philosophi et mentem humanam ejusque perceptiones et sensus appetitionesque et fugas cum ceterorum animantium instinctibus, appetitionibus declinationibusque contendant: quam viam rationemque tenuerunt antiqui, praesertim CICERO, *qui ut cognosceret ac penitus perspiceret naturam, non ad puerorum modo incunabula accessit, sed, in tradendis officiorum praeceptis, brutorum subinde exempla excitavit, in quibus insignia virtutum simulacra vehementer vir summus admirabatur.*

Profecto certae firmaeque scientiae mater est observatio et experientia, quâ fidâ duce eximii Physici, quae in corporibus constanter inesse deprehendebant, studiose animadverterunt, certasque ex iis collegerunt leges, ex quibus, quae cernebant hujus mundi phaenomena, explicarent, suaeque disciplinae exaedificarent firmitatem, decus et omnem praestantiam: quae ratio iis praeclare successit. Hanc igitur optimam viam rationemque quidni ex angustioribus physicae cancellis nos ad mentem humanam trans-

Digitized by Google

transferamus, et, missâ levium hypothesium temeritate, secundum BACONIS *praeceptum, naturam ipsam consulamus? In eam si defigimus cogitationes et intendimus, ita denique, quae in mente nostrâ delitescunt, initia cognoscemus: ex quibus mox Ratio, ad partes vocata, justis argumentorum conclusionibus, ea officiorum virtutumque omnium praecepta efficiet, quae, ab interiore luce ipsâque mentis naturâ ducta, idcirco judicentur vera ac naturalia appellentur; eamque extollet doctrinam, quae viribus firma, copiâ locuples, ad omnem vitam nostram regendam aptissima sit.*

Hanc igitur viam et nos secuti, quemadmodum plura uno initia, cum alia, tum moralia, in ipsâ mente nostrâ inesse deprehendebamus, sic plura uno assumere nullo modo verebamur. Quod reprehendi non potest ab iis, qui, pro eo ac debent, finem cujusque doctrinae a principiis distinguant. Etenim, etsi geometriae non nisi unus finis est, quis tamen ejus disciplinae theoremata et problemata ab uno tantum principio omnia proficisci, judicavit? Quod vero qua-

Digitized by Google

quatuor, quae a nostrae mentis naturâ mutuatus sum initia, subinde per metonymiam sensus *vocavi, id neque a ratione, neque a Veterum scriptorum consuetudine quisquam abhorrere putet* (*). *Neque vero ego sensum dixi pro mentis facultate intelligendi res, quam vim isti verbo tribuunt, saltem tribuere debent, qui* sensum moralem *tanquam officiorum fontem commendant, si commode cupiant loqui. E contrario sensus mihi sunt ipsae perceptiones primaeque notitiae, quae cuique ultro tantâ evidentiâ lucent, ut negari nequeant: cujusmodi perceptiones in mente humanâ plurimas latere, cum ab omnibus aetatibus experientia docuit, tum* LEIBNITIUS *studiose observavit, tum denique una nobis matheseis fidem facit. Atque hae perceptiones, reliquaeque ab iis natae comprehensiones uti cum appetitionibus fugisque conjunctissimae sunt, ita eas maxime* sensus *dici,*

(*) CICERO *II.* De Leg. 1. *I.* De Orat. 23. Pro demo 36. Pro Cluent. 6. QUINTIL *VIII.* 5.

Digitized by Google

dici, dudum SULZERUS *vir praeclarus, in disputatione suâ* de Homme morali, *ostendit* (*).

Tandem, ut eorum etiam aliquantum occurram imbecillitati, quibus aut levior aut plane contemnenda videatur bene latine scribendi sive cura quaedam et studium, sive etiam consuetudo fortasis ac facultas aliqua; sane quidem nos moleste ferimus, esse hodieque tam parvi et angusti animi homines, de quibus suo jam tempore questus est CICERO, *qui nihil probent, nisi quod ipsi se imitari confidant posse; qui, quod se consecuturos desperant, id magno supercilio vituperent, usque adeo, ut jejunitatem se et famem quam copiam et ubertatem malle, non erubescant profiteri. Verum istos precor, hanc mihi veniam dent, ut iis* CICERONIS *potius, quam meis verbis, respondeam.* Mandare quemquam litteris, *ait divino vir ingenio*, cogitationes suas, qui eas nec disponere nec illustrare possit, nec delectatione aliquâ allicere lectorem, hominis

(*) Memoir. de l'Acad. Roy. de Berlin de l'An 1769.

Digitized by Google

minis est, intemperanter abutentis et otio et litteris.' *Tuscul. Quaest. I. 4. Ac paullo post*: Hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi, quae de maximis quaestionibus copiose posset ornateque dicere. *Neque tamen hanc* CICERONIS *auctoritatem sic excito, ut nulla scripta, nisi copiâ et ornatu insignia, ego utilia esse existimem. Absit tanta opinionis levitas, quam ipsâ re eximia scripta plurima refellunt. At hoc non illum culpâ liberat, qui, quae utiliter disputantur, ea pure, propriis verbis, atque adeo copiâ quadam et ornatu scribi, moleste ferat atque aspernetur.*

*

DIS-

Digitized by Google

DISPUTATIONIS OMNIS DESCRIPTIO.

EXORDIUM. - - - Pag. 1.

PARS I. De principii primi et universalis, ex quo omnis obligatio oritur, invèstigandi caussâ et ratione, necesſitate, atque utilitate. - Pag. 10.

Caput 1. *An* rationi conſentaneum *ſit*, *primum atque universale principium*, *a quo propria et peculiaria officiorum praecepta ducantur*, *inveſtigare?* - - Pag. 10.

Caput 2. *Num ſit* necesſarium, *ejusmodi*, *de quo quaeritur*, *principium inveſtigare?* - - Pag. 20.

Caput 3. *Num* utile *ſit*, *de quo quaeritur*, *primum atque universale principium*, *vel quaedam ejusmodi principia inveſtigare?* Pag. 30.

PARS II. Quodnam illud principium, vel quaenam illa principia ſint, quae pro primis atque universalibus caussis, ac pro certo fonte posſint haberi, unde vis omnis obligationis officiorumque genera omnia ducantur? - - Pag. 34.

Ca-

Digitized by Google

Caput 1. *De principiis Doctrinae Moralis universe.* - - - Pag. 34.

Caput 2. *De nonnullis principiis Doctrinae Moralis, quae prae ceteris laudata sunt.* Pag. 41.

Caput 3. *De naturâ humanâ: ex quâ quae prima vivendi praecepta, veraque principia Doctrinae Moralis necessario consequantur, ea aperiuntur.* - Pag. 60.

Caput 4. *Nonnulla afferuntur ad quatuor Moralis Doctrinae principia paullo uberius explicanda atque confirmanda.* Pag. 97.

CONCLUSIO. - - - Pag. 117.

Digitized by Google

DISPUTATIO

DE

QUAESTIONE POSITA

A

SOCIETATE DOCTRINARUM HOLLANDICA.

ANNO MDCCLXXXXII.

EXORDIUM.

Nullum fere tempus fuit, quo morum disciplina, apud gentes, quae aliquam, etsi levissimam, ingenii excolendi curam assumserant, tota neglecta et deserta jacuerit. Nam a Graeciae sapientibus jam olim vivendi praecepta brevibus sententiis conclusa fuerunt, et in templo Delphico ad hominum memoriam consecrata. Postea Gnomici quoque, Theognis, Phocylides, Mimnermus, Simonides, carminibus morum

Digitized by Google

praecepta tradiderunt: et, quam antiquiores jam ingressi erant fabularum rationem, eam Aesopus inprimis ad vitae disciplinam constituit. Atque haec ratio, quod res universales singularibus casibus comprehendebat, et, quid verum falsumque esset, ficto ostendebat exemplo, idcirco ad vulgi intelligentiam ac puerorum ingenia erat valde accommodata.

Fuit quidem tempus, quo rerum occultarum et ab ipsâ naturâ involutarum investigatione maxime occupabantur Graeciae philosophi, sed eos a rerum corporearum contemplatione avocavit SOCRATES et ad vitam communem, ad virtutes et vitia exquirenda, ad omnem de bonis et malis rebus disputationem traduxit. Exinde plurimi philosophi et variae philosophorum familiae exstiterunt, qui non tantum de naturâ rerum ac disserendi modo, sed inprimis de vitâ et moribus summoque bono quaerebant. Inter hos, praeter Platonem, Xenophontem, Theophrastum, Aristotelem, celebres fuerunt Zeno Cittieus, Menedemus, Aristo, Aristippus, Epicurus, Callipho, Hieronymus, Diodorus, Carneades, Chrysippus, ceteri, quorum alii ad alias scholas pertinebant, et vel Academici, vel Peripatetici, vel Megarici, vel Eretriaci, vel Cyrenaici, vel Epicurei, vel Stoici erant appellati.

Horum

Digitized by Google

Horum vero omnium philosophorum etsi diversissimae erant de summo bono opiniones, eas tamen ad tria sententiarum genera sive capita omnes commode referri posse, CICERO (*a*) judicavit.

Aut enim, quasi solum esset corpus, non animus, unam homini voluptatem summum bonum, unum dolorem summum malum esse, disserebant, iisque sublatis nulla momenta esse, quae aut allicerent animi appetitum, aut declinationem excitarent. Haec Aristippi et Cyrenaicorum fuit ratio, quae cum mollior videretur, quam virtutis vis et gravitas ferret, mitigavit eam Epicurus, atque ad puriorem mentis voluptatem, ad justitiam, ad honestatem, ad excelsi etiam animi robur, quod omni metu et angore hominem liberet, ad sapientiam denique traxit, vel trahere certe voluit.

Aut etiam, tanquam nullum esset corpus, ac solus animus, unam honestatem dixerunt, finem bonorum esse, ac virtutem solam esse per se suoque nomine expetendam, omni utilitate propriisque emolumentis omnibus repudiatis; quae si spectarentur, obscurari putarunt lumen honestatis, ruere communitatem cum hominum genere, nullasque amicitias, nullas virtutes, nulla officia amplius constare.

Hanc

(*a*) Lib. V. *de Finibus bonorum et malorum*, c. 7. et 8.

Digitized by Google

Hanc sententiam Zeno, auctor Stoicorum et princeps defendit, quem Aristo, Chrysippus, Herillus, Brutus, Cato, Epictetus, Seneca, Marcus Aurelius et permulti alii philosophi sunt secuti. Aut denique, quae Calliphonis veterisque Academiae ac Peripateticorum fuit doctrina, utramque rationem ita conjungendam esse censebant, ut summum quidem bonum esset honeste vivere, sed fruentem iis rebus, quas primas homini Natura conciliaret: itaque etsi omnium rerum optima esset sapientia, summum bonum tamen in toto homine esse; neque virtutem naturae initia ita relinquere, ut ad beatam vitam, praeter virtutem, nullae res aliae accedere possent; contra, utrumque genus una ratione contineri.

Atque hanc sententiam inprimis Aristoteles ejusque filius Nicomachus probarunt, ac Theophrastus et Antiochus secuti sunt, et in libro V. *de Finibus Bonorum & Malorum* venusta ornataque oratione CICERO explicuit.

Cum Graecarum vero et Romanarum civitatum interitu, uti omnes liberales doctrinae labi coeperunt, ita morum quoque disciplina negligentius colì. Nam Plotinus, Amelius, Porphyrius, Jamblichus, Proclus, qui, Platonici appellati, tertio et quarto seculo floruerunt, metaphysicam potius, quam morum disciplinam tractarunt. Postea, (ut haec levius perstrin-

Digitized by Google

stringam), etsi, devastantibus Italiam barbaris populis, summae tenebrae consecutae fuerant, Boëthius tamen Aristotelem, cujus ei inprimis placebat philosophia, latine vertit; id quod deinceps Scholasticorum familiae fundandae causam videtur dedisse; at Scholastici ex unius Aristotelis pendebant doctrinâ, neque tantum inutilibus jejunisque quaestionibus pulcherrimam disciplinam obscurarunt, sed etiam, quod antiquorum praeceptis tam Patrum Ecclesiae et Juris Canonici decreta, quam subinde Civilis Juris leges admiscebant, totam perturbarunt: quam labem suis argutiis quaestionumque inanium infinitâ multitudine ii, qui Casuistae vocati sunt, haud parum auxerunt.

In tantis igitur praeclarae disciplinae damnis, re prope desperatâ, Baco Verulamius quasi novus sol est exortus, qui suis radiis omnes quaquaversum gentes illustraret, atque, ad verae philosophiae instaurandam rationem, viam monstraret.

Itaque, restitutis litteris humanioribus, tantoque duce praelucente, pedetentim cum alii viri praeclari exstiterunt, tum prae reliquis Grotius, Pufendorfius, Cumberlandus, Thomasius, Leibnitzius, Buddeus, Barbeiracius, Wolfius, Shaftesbury, Hutchesonus, Burlamacqui, Montesquivius, ceteri, qui sapientium ex antiquitate virorum doctrinâ ornati, ita eximiam legum naturalium disciplinam instaurarunt, ut nisi,

vincere plane, saltem exaequare, veterum industriam viderentur.

At, quae de nostrorum temporum in instaurandâ philosophiâ, inprimis morali, laude modo dicebamus, non eo valent, ut omnes eruditorum compositas jam lites putemus. Nam primum vetus adhuc fervet controversia, utrum, omni utilitate rejectâ, per se suoque splendore luceat honestas, virtusque tota sit gratuita; an vero cum honestate ita sit conjuncta utilitas ac felicitas, ut ea pro invitamento bonarum actionum, pro recte factorum honesto praemio, atque idcirco pro laudabili fonte eorum, quae gerimus, possit haberi. Deinde magnis etiam animorum studiis agitata est, et nondum penitus sublata dissensio, num actiones per se suâque propriâ vi et naturâ aliae bonae sint, aliae pravae; quae Scholasticorum fere sententia fuit (*b*); an idcirco tantum, quod illas jusit, has vetuit Deus (*c*), a quâ dissensione omnis de vi et naturâ

(*b*) Hanc probarunt Grotius, Leibnitzius, Wolfius, Montesquieu, BUCKY *de moralitate action. intern.* Lipſ. 1732. Confer. RAD. CUDWORTH *de internâ et immutabili rei moralis seu justi et honesti naturâ.* In syſtem. Intellect. Tom. II. pag. 615. et seqq. 4°.

(*c*) Ita senserunt Pufendorfius, Seldenus, Barbeiracius, utergue Coccejus, Buddeus, et DIONYS. VAN DE WYNPERSSE in diss. *De Libertinismo*, Traj. ad Rhenum 1746. pag. 23. atque

Digitized by Google

naturâ obligationis controversia fluxit. Sed praesertim de principio Juris Naturalis, de primâ lege, omnisque honestatis atque officii fonte, etiamnum summa est inter philosophos discrepantia. Nam, ex quo tempore philosophi vivendi praecepta certâ viâ et ratione tradere, officiorumque accuratam disciplinam constituere coeperunt, de principio quodam laborarunt, ex quo praecepta officiorum omnia cognoscerentur ac ducerentur. Quod cum difficillimum inventu videretur, magnopere variatum est inter eruditos, ut alii quidem antiquorum vestigia premerent; alii nova excogitarent principia, quae iterum reprehensa ab aliis et repudiata sunt; alii denique, tantarum difficultatum pertaesi, ad ipsius animi nostri quamdam conscientiam, ad subitum ejus judicium et quasi instinctum quemdam et sensum, qui a subjectâ re moralis est dictus, confugerent.

In tantâ igitur de re gravi opinionum inconstantiâ, in tantâ multorum de plerisque rebus, quae mathematicâ firmitate non nituntur, dubitandi levitate, tantâque ejus disciplinae, quae morum gubernatrix, officiorum praeceptrix, et ad beatam vitam dux esse debet, stabiliendae necessitate; quae ad amplificandas omnes

atque in aliâ diss. *De legum Physicarum et Moralium harmonia.* Ibid.

Digitized by Google

omnes liberales doctrinas Harlemi in Hollandiâ constituta est et floret Societas, ea praeclaram hanc quaestionem solvendam posuit:

„ Cum jam diu sit, ex quo primum aliquod et „ universale principium obligationis atque fundamen- „ tum quaeratur, ex quo, tanquam ex fonte, quae „ magis propria et peculiaria sunt, officiorum prae- „ cepta possint duci; Et quoniam, qui hic sensum „ moralem commendarunt scriptores, de eo nonni- „ hil laborant (*d*); —— illudque ipsum, quod Can- „ tius monstravit principium (*e*), aliis obscurum, „ aliis incertum atque infructuosum videtur (*f*); ea „ de causâ nunc quaeritur: An rationi consenta- „ neum sit, an necessarium, an utile denique, ejus- „ modi primum atque universale principium investi- „ gare? Atque hoc si rationi consentaneum, si neces- „ sarium, aut utile sit; quodnam illud ipsum prin- „ cipium sit, quod ejusmodi possit existimari?"

Cujus

(*d*) „ Vid. HULSHOFF *Over Gods wetgevende macht, in „ de Stolp. verhandel.* gedrukt te Leyden 1766. Hoofdst. IV. „ byzonderlyk bl. 33. 35.

(*e*) „ *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten.* Seite 52. „ Zweyte Aufl. bey J. K. Hartknoch, Riga 1786.

(*f*) KANT *Kritik der Pract. Vernunft*, Riga 1786. Vorrede Seite 14—17. ZENO *Over ongeloof en zeden*, bl. 10.

Digitized by Google

Cujus quidem quaestionis solvendae ut mihi voluntas sit, cum ejus ipsius, per se praeclarae, quaestionis facit gravitas, tum in eâ proponendâ Societatis Hollandiae diligentia, quæ tanta est profecto, ut, qui in eâ ulterius explicandâ definiendâque labor ponatur, is supervacaneus omnis et inanis possit judicari. Id unum satis est animadvertere, positae quaestionis ratione ac formâ ultro disputationem nostram in duas partes dividi, quarum prior in hujusmodi perveſtigationis probabili ratione, necesitate, atque utilitate explicandâ versabitur: altera vero, quodnam sit illud principium, vel quaenam illa omnis obligationis moralis prima principia sint, declarabit.

Digitized by Google

PARS PRIOR.

DE PRINCIPII PRIMI ET UNIVERSALIS, EX QUO OMNIS OBLIGATIO ORITUR, INVESTIGANDI CAUSSA ET RATIONE, NECESSITATE, ATQUE UTILITATE.

CAPUT I.

An rationi consentaneum sit, primum atque universale principium, a quo propria et peculiaria officiorum praecepta ducantur, investigare?

In positae quaestionis parte priore hoc primum rogatur: „Sitne rationi consentaneum, moralis doctri„nae principium primum atque universale indagare, „ex quo propria magis ac peculiaria officiorum ge„nera et formae possint effici?" Ad quam quidem quaestionem quod respondeatur, ex eâ re id totum pendet, ejusmodi principii inveniendi an spes ulla probabilis possit videri. Nam eorum si firma sit opinio, qui ejusmodi spem penitus nullam superesse statuunt (g); profecto inane omne quaerendi studium ac

(g) E. Otto *ad Pufend. de officio hom. et civ.* L. I. c. 3. § 1. Ernest. *in Jur. Nat.* §. 23 & 29. (in Init. doctr. solid.), alii.

Digitized by Google

ac rationi prorsus contrarium debet existimari. At contra, si desperandi caussa non est, nullus quidem *labor* praestabilior, nullaque fructuosior esse industria potest, quam quae ad indagandum praecipuum fundamentum confertur ejus disciplinae, quâ hominum beata vita humanique generis universi felicitas continetur.

Princeps philosophi officium est, in omnibus rebus, quid ex utrâque parte disseri possit, ingenue expromere. Neque adeo nos principii, a quo omnis doctrina morum dimanet, inveniendi difficultatem dissimulemus. Etenim, etsi nunc quidem nobis nullum negotium est cum Democrito, cum Anaxagorâ, cum ceteris scepticis, qui statuebant, in profundo veritatem esse demersam, omniaque ita tenebris circumfusa esse, ut opinionibus et institutis omnia teneantur, nihil veritati relinquatur; ardua tamen res est, ad ultima rerum principia penetrare, quae fugere nostram velle intelligentiam omnemque eludere industriam videntur. Corporum prima elementa quis, quae et qualia sint, detexit? Quis praecipuam illam vim, quâ corpora ad se invicem se trahere constat, aperuit? De lumine, utrum idem sit elementum, quod ignis, an ab eo differat, nonne contrariis in partibus paria rationum momenta solent afferri? Quae pro primo quodam elemento, in haec usque tempo-

Digitized by Google

tempora, habita fuit aqua, eam partim ex aëre concretam esse nuperrime contendunt Chemici. Neque minus tarda fuit industria nostra ad primas causas veraque principia exquirenda, a quibus omnis pulchritudinis suavitas, cum in Architectura, in Pictura, in Musica, in ceteris artibus, quae ad oculorum vel aurium oblectationem referuntur; tum etiam in Poësi, in Rhetoricâ, similibusque liberalioribus animi oblectamentis, proficiscitur.

Quin ea fere ingenii natura est hominum, ut magis effecta cernant, quam causas; ut res singulares, propriasque personas et personarum rerumque mutationes, vicissitudines, ceteraque omnia, quae in ipsius vitae exemplis posita sunt et quotidie occurrunt, videant potius, quam aut rerum formas, formarum genera, rerumque principia ultima perspiciant. Ut vero ex iis exemplis, quae in vitae communis usu permulta se nobis offerunt, unum modo deligamus, sed ejusmodi, quod ad nostram materiam, quam tractamus, propius pertinet, *Si quando aliquod* (ait Cicero) *officium exstitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores totâ caveâ nuper in hospitis et amici mei, M. Pacuvii, novâ fabulâ? cum, ignorante rege, uter eorum esset Orestes; Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur; Orestes autem ita, ut erat, Orestem se esse perseveraret. Stantes*

autem

autem plaudebant in re fictâ: quid arbitramur in verâ fuisse factaros? Facile indicabat ipsa natura vim suam, cum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero judicarent (*h*). At eorum, qui in caveâ erant, qui stantes admirantesque plaudebant, unum vel alterum si quis interrogasset de causâ tantae laudis et comprobationis, ejusque honestatis, quam adeo admiraretur, ut primum sibi principium ac veluti fundamentum explicaret; quale putas illum spectatorem curioso rogantique philosopho responsum redditurum fuisse? Profecto aut aegre ferret atque adeo indignaretur hominis talia quaeritantis, et (ut ipse quidem statueret), insipientis dementiam; aut, si vel maxime quaestionis vim assequeretur, ac probaret; quod tamen responderet, vix reperiret.

Atque haec ratio nos movet, ne dubitemus, quin primi principii doctrinae moralis investigandi difficultatem jam ultro quisque nobiscum fateatur. Accedit, summo ingenio, exquisitâque doctrinâ eximios viros, ab omnibus cum florentium olim, tum ante pauca, secula instauratarum litterarum temporibus, de inveniendo ejusmodi principio laborasse quidem vehementer, sed profecisse parum. Quae tamen

(*h*) CICERO *De Amicit.* 7. *De Finib. Bon. et Mal.* V. 22.

Digitized by Google

men calamitas non ipsius tantum rei, quam dixi, obscuritati, sed praecipue etiam hominum culpae et temeritati videtur tribuenda esse, quippe qui plus ausi sunt postulare et ultra, quam aut disciplinae nostrae natura et ingenii humani ferunt angustiae, aut necessitas ad moralis doctrinae firmitatem omnino requirit.

Nimirum hic reprehendendos inprimis eos censeo philosophos esse, qui mathematicorum viam et methodum cum ad ceteras philosophiae partes, tum ad morum disciplinam transferre coeperunt. Qui quidem, quod philosophiae omnes partes naturali quadam ratione ac viâ tractare et certâ methodo earum praecepta inter se copulare instituerunt, magnopere laudandi sunt (*i*): quod vero, ex hac unâ methodo, nostrae

(*i*) „Conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex „rebus non dubiis id, quod dubitatur, efficitur," ait CICERO Lib. I. *de Divin.* c. 49. Mathematicam rationem ac methodum inprimis commendavit LEIBNITZIUS, cum alias, tum *Oper.* Tom. IV. Part. 3. p. 159. et ad omnes philosophiae partes accommodare voluit WOLFIUS, id quod neminem latet. Hanc etiam laudat KOENIG in Orat. *De optimâ methodo Wolfianâ et Newtonianâ* pag. 92. At eam reprehendit REIMAR. in quodam programmate anni 1727. cujus haec est inscriptio: *Certitudinem ex methodo mathematicâ non sperandam esse:* reprehendit etiam BON in *praefatione* praemissâ Operibus Leibnitzii Tom. IV. Part. 3. p. 28. in notis,

Digitized by Google

nostrae doctrinae eam ausi sunt evidentiam firmitatemque, quâ geometria lucet, cum sperare ipsi, tum aliis polliceri, profecto fecerunt inconsiderate. Etenim evidentia illa et certitudo non a solâ methodo, quamquam ab eâ quoque, exsistit, sed insuper oritur, cum a materiâ, quam tractat geometria, tum a fine, quem sibi proponit. Nam materia illa non nisi corporum quantitas est ejusque mensura, quae manifestis accuratisque signis definiri possunt et oculis subjici. E contrario philosophia res tractat a corporis sensibus segregatas, quarum idcirco gradus et mensura nullo modo possunt definiri. Utcumque enim, ut hoc utar, certus sum, mentis excellentiam corpori praestare, quantum tamen illud sit, quod interfit inter utrumque, accurate declarare nequeo: et, quamquam novi, a Demosthene Isocratem eloquentiâ, et Aristidem a Themistocle rerum gestarum gloriâ, superatos esse, nulla tamen signa sunt, quibus, quantum alteros alteri vicerint, constituam. Quae res inpri-

tis, et ERNEST. in *Jur. Nat.* cap. I. §. 23. (in Initiis doctr. solid.), ac tandem DAN. WYTTENBACH. *in disputat. Stolpian. de Theolog. Natur.* vol. III. Lugd. Batav. 1784. Et idem in *Logic.* Amst. 1781. ordinem in tractandis materiis probavit, at ostendit, mathematicam firmitatem ex eâ re frustra sperari.

Digitized by Google

inprimis valet in hominum moribus aestimandis, qui saepe a temporum, locorum, personarum, necessitatum rerumque aliarum multiplice varietate pendent, eâque de caussâ, quales sint, non nisi difficilius possunt dijudicari: cujusmodi exempla complura CICERO Lib. III. de offic. cap. 23 — 25. tractat, atque addit: *Sic multa, quae honesta naturâ videntur, temporibus fiunt non honesta: facere promissa, stare conventis, reddere depositа, commutata utilitate fiunt non honesta.*

Deinde philosophia utitur signis non concretis, uti geometria, sed abstractis; non figuris per lineas descriptis, sed verbis, quae multum ambiguitatis habent, atque erroribus obnoxia sunt. Itaque saepe fit, ut, quam hi fortitudinem, illi temeritatem appellent; et, quae aliis prudentia, eadem ignavia videatur aliis, arduumque omnino opus sit, ab omnibus virtutibus omnia vitia discernere: ex quo pervulgatum illud natum est: *Laudatur ab his; culpatur ab illis.*

Tandem matheſis, quam puram vocant, contenta est eo, quod consequitur ex positis principiis, neque, quid in rerum naturâ exsistat, aut non exsistat, laborat. At philosophus praeterea id agit, ut ostendat, quae ex principiis suis consequantur, ea exsistere in rerum naturâ; eamque omnino rerum, temporum, hominum conditionem esse, quam sibi animo et cogita-

Digitized by Google

gitatione informaverit (*k*). Quod cum in excogitandâ ornandâque suâ republicâ neglexisse Plato argueretur, accidit, ut ejus respublica fere in proverbium abiret, ad res quaslibet commentitias fictasque indicandas.

Quapropter, qualecumque demum principium probemus, cavendum est, ne temere nobis persuadeamus, simul ut a tali principio, tanquam ab axiomate, profecti methodum sequamur geometrarum, morumque praecepta certo ordine et quadam arte inter se devinciamus, continuo nos geometricam evidentiam ac firmitatem assequi. Sed, quando hic ad summum plenae perfectaeque certitudinis fastigium adscendere non licet; faciundum nobis est, ut, quoad possumus, proxime ad illud fastigium perveniamus, aut, quam minime ab eo absimus. Itaque eo, quod probabilitatem habeat, principio, principiique usu, quem nostra disciplina fert, contenti, haud temere eam ad mathematicorum penitus severitatem exigamus.

At,

(*k*) Vid. qui positam ab Academiâ Regiâ Berolinensi quaestionem solvens, die 2. Junii An. 1763, praemium reportavit, Germaniae et omnis philosophiae quondam decus et lumen MOSES MENDELSOHN *Abhandelung über die Evidentz in Metaphysischen Wissenschaften*, Berl. 1764. & D. WYTTENBACH. *Logic.* p. 88.

Digitized by Google

At, quae vere ita sincereque de principii, ad morum doctrinam firmi validique, inveniendi difficultate disputavimus, ea ne in hanc sententiam accipiantur, ut rem omnino jam desperatam putemus, atque penitus incertam et fluctuantem nostram morum disciplinam arbitremur. Quinimo, quae ardua sunt, ea demum pulchra solent judicari, et, quod difficile est ad inveniendum, necdum a quoquam inventum est, id temere quisquam concludat, a nemine inveniri unquam posse. Certe dubitantibus nobis hic occurunt summi viri, animumque erigunt, affirmantes, etiam moralis doctrinae principia posse investigari: e quibus, ut Veterum auctoritate, quippe majore, utamur, unum modo CICERONEM audiamus, qui Lib. III. *de offic.* c. 5. monet: *formulam quamdam constituendam esse, quam si sequamur in comparatione rerum, ab officio nunquam recedemus.* Idemque Lib. V. *de Fin. Bon. & Mal.* c. 6. *Est igitur*, inquit, *quo quidque referatur, ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri et comparari potest.*

Sed, ne solâ auctoritate, quantumvis magnâ, tantâm rem conficere velle videamur, an *nulla* igitur Astronomia, nulla Physica, nulla Chemia, vel nulla Grammatica, Rhetorica, similesve aliae praeclarae disciplinae atque artes constant? aut hae num sine ullis principiis constant, nulloque fundamento idoneo nitun-

Digitized by Google

nituntur? aut denique hae disciplinae si suis, in re et naturâ positis, principiis consistunt, e quibus illarum egregia firmaque praecepta efflorescant; hac laude careat, perpetuoque fluctuet sola omnium bonorum consiliorum praeceptrix, omnium actionum moderatrix, disciplina morum? Cujus cum munus sit, nos ad beatam vitam ducere, tanto illa quidem ceteras philosophiae partes omnes superare debet, quanto beata vita generisque humani felicitas reliquis rebus fluxis et caducis antecellit.

Profecto nemo facile negabit, plurimum inter liberalitatem et avaritiam, inter humanitatem et saevitiam, inter justitiam et injustitiam, inter temperantiam et libidinem, inter modestiam et superbiam, atque, ut omnia uno verbo complectar, inter turpia quaevis et praeclara honestaque facinora interesse. Neque enim, uti antea dicebamus, nunc cum iis nobis res est, qui rerum bonarum ac malarum omne discrimen tollunt, sed cum iis, qui, quando id ultro discrimen agnoscunt, nobiscum mirantur, quid causae sit, quamobrem, cum praeceptis vivendi omnes egregie consentiant philosophi, de primis principiis inter se pugnent, acerrimisque studiis digladientur. Sunt igitur omnino alia justa, honesta, decora, atque e contrario turpia alia, indecora, injusta; sunt sane praecepta, quibus haec vetentur, illa jubeantur; sunt

Digitized by Google

etiam disciplinae, quae collectis illis apteque inter se connexis praeceptis contineantur. Quocirca, cum nulla sint praecepta, illa quidem vera certaque, quin causas suas, propriaque principia habeant, a quibus proficiscantur, quae causae principiaque sola efficiunt, ut vera firmaque possint illa praecepta existimari; utique necesse est, ut datis praeceptis concessaeque semel disciplinae ne sua certa firmaque principia eripiamus. At, ne verbis magis, quam re et facto, tantam rem tenere velle videamur, id in altera hujus scriptionis parte praestare nos conabimur.

CAPUT II.

Num sit necessarium, ejusmodi, de quo quaeritur, principium investigare?

Inveniri posse sive unum, sive plura (quod nunc non dijudico), prima principia, ex quibus vivendi praecepta, praeceptorumque genera omnia ducantur, nimirum id praecedenti capite satis probabiliter disputasse nobis videmur. An vero necessarium sit, ejusmodi prima initia exquirere, id age nunc exploremus.

Atque hic statim ante omnia quadam opus est distinctione: nam plurimum interesse arbitramur, utrum de

Digitized by Google

de vitae quotidianae usu, an de morum doctrinâ quaeratur: quâ adhibitâ distinguendi diligentiâ, faciliorem nobis certioremque respondendi viam aperuisse videmur.

Quod igitur primum ad vitam communem attinet, ad eam quaeritur, an primi cujusdam et ex interiori philosophiâ ducti principii, vel etiam principiorum investigatio prorsus necessaria sit? Quod nos quidem audacter ac sine ullo erroris metu vel temeritatis ulla suspicione defendimus esse negandum. Profecto multa constat opificiorum genera esse, multasque artes cum fabriles, quae dicuntur, tum alias, quarum major laus est, et quae propterea liberales vocantur, quo genere Picturam, Sculpturam, Statuariam, Poësin, Oratoriam, Musicam, ac permultas similes censemus: quas omnes ingenii humani eximia quaedam vis peperit ac praestantia. At, quis, obsecro, eo unquam devenit levitatis, ut nullum statueret operarium, nullum fabrum, nullum opificem denique, suum posse sive opificium, sive artificium, sive artem tueri, nisi is non modo praecepta vulgaria teneat artis suae, sed ea quoque praecepta, sive ex uno, sive ex paucis quibusdam principiis, primisque elementis et axiomatibus, certo ordine, ad mathematicorum consuetudinem, possit efficere, effectaque demonstrare? Agricola, qui arat arva et conserit, qui plantas, stirpes, vites circumcidit, amputat, erigit, extollit, adminiculatur,

Digitized by Google

atque in re opportunas anni tempestates servat, is, quaeso, num agriculturae prima initia, atque axiomata magnopere curet? Qui quotidie per maria navigant nautae, ii non possint navium cursum regere, nisi nauticae artis praecepta ex uno principio, continuatâ serie, repetere queant? Et, si quis forte de arte nauticâ dubitet, nonne diu ante, quam de arte Poëticâ praeceperat Aristoteles, Homerus Iliadem scripsit? Et Pindarus, Theocritus, Virgilius, Horatius (quamquam hic etiam artis suae praecepta dedit) illi igitur eximii poëtae, quando immortalia sua carmina ex praeclaris ac paene divinis ingeniis suis expromebant, de primo artis poëticae principio valde laborabant? Neque Phidias, quando Jovem Olympium aut Minervam efficiebat, neque Praxiteles, quando suum Cupidinem, neque Apelles, cum pingebat venerem, neque alii profecto celebres pictores et statuarii, praeclaros incredibilis ingenii foetus proferentes, artis suae prima initia, primasque caussas omnis pulchritudinis cogitarunt. Nihil experientiae rerumque usui magis repugnat. Artifices sane diu eos, qui unquam de artibus praecipiebant, antecesserunt: ut ex praeclaris artificum operibus potius collecta praecepta principiaque et artes omnes sumtae, quam ex his illa nata videantur. *Cum in omni genere*, inquit CICERO Lib. III. *de Orat.* ç 50. *tum in hoc ipso*, scilicet in arte dicendi, *magna quaedam est vis incredi-*

credibilisque naturae. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ullâ arte aut ratione, quae sunt in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant. Et in *Bruto* c. 29. de Scauro: *Habebat hoc a naturâ, quod a doctrinâ non facile posset* (*l*). Itaque dum de pulchritudinis caussis ac primis principiis inter se litigabant philosophi, vel diu antea etiam, eximii quique artifices exquisitae venustatis et elegantiae pulcherrima specimina ediderunt: neque minus, dum de summo bono, ejusque definiendi inveniendique ratione inter se acerrimis studiis dimicabant eruditi; ab omnis aevi memoriâ, apud rudes etiam et incultos populos cum privati fuerunt homines, qui beate viverent, tum etiam praestantissimi exstiterunt heroës, qui magnitudinis animi et constantiae, virtutumque omnium insignia indicia darent: atque in ipsius australis maris insulis cum Cookius, tum alii, navigando tellurisque ignotas oras adeundo celebres viri, rudes et agrestes gentes repererunt, quae benevolentiâ, humanitate, liberalitate, fortitudine et contemtu mortis, cultos doctosque Europae populos facile aut aequabant, aut superabant.

Nimi-

(*l*) Confer. Cicero *De orat.* Lib. I. c. 32. & *in Bruto* c. 50 — 54.

Digitized by Google

Nimirum a doctorum hominum argutiis, a ratiocinis, quae saepe tardior est, conclusionibus haec rerum universitas, ejusque ordo ac conservatio pendere non debuit. Quocirca, ut quaeque officia inprimis ad hominum salutem necessaria sunt, ut maxime iis conservari ac florere genus humanum debet, ita iis plurimum suavitatis sapienter adjunxit summus rerum omnium opifex et effector, Deus. Non est, quod hic in fame ac siti depellendâ jucunditatem, quod conjugalis amoris suavitatem, quod caritatis erga prolem ac benevolentiae omnis gratissimum sensum commemoremus: ut propemodum hac in re Epicuro assentiamur, qui omnes virtutes ita copulatas esse censebat cum voluptate, ut ab hac nec divelli nec distrahi illae possent (*m*). Quemadmodum in Statuariâ, in Poësi, ceterisque artibus, de quibus diximus, ita in vitâ instituendâ homo duces habet sensus, sive instinctus, sive, quemadmodum CICERO vocat, primas virtutum scintillas et notitias, quae usu vitae et longâ ac multiplici rerum experientiâ, tum etiam honestorum hominum exemplis intuendis, et praeclaris factis admirandis, auctae ac firmatae ad bonas, justas, honestas actiones exhortantur, et ab injustitiae omnisque

(*m*) CICERO Lib. I. *De Finib.* c. 16.

Digitized by Google

que pravitatis turpitudine revocant (*n*). Quae quidem *virtutum* notitiae, ab ipsâ naturâ hominum *animis* insitae infixaeque, nisi perversâ educatione ac pessimorum exemplorum pravitate opprimantur, nisi praesentium voluptatum blanditiis debilitentur ac pervertantur, ita eos movent comprobatione honestatis ac turpitudinis odio, ut CICERO non modo disputet Lib. II. *De Finib.* cap. 14. *honestum quale sit, non tam definitione, qua usus esset, intelligi posse, (quamquam aliquantum potest) quam communi omnium judicio et optimis cujusque studiis atque factis:* ac porro cap. 34. admoneat, in animis humanis *inesse*

(*n*) Vid. LEIBNITZ *Nouv. Essai sur l'Entendem. hum.* Liv. I. ch. 2. pag. 48 & 49. & Liv. II. ch. 21. pag. 166. ubi: „Il est vrai, que, graces a Dieu, dans ce qui importe „le plus, & qui regarde *summam rerum*, le bonheur & la „misere; on n'a pas besoin de tant de connoissances, d'aides „& d'addresses, qu'il en faudroit avoir pour bien juger dans „un conseil d'etat, ou de guerre; dans un tribunal de justice; „dans une consultation de medicine; dans quelque controverse „de Theologie, ou d'histoire; ou dans quelque point de Ma„thematique & de méchanique; mais en recompense il faut „plus de fermeté & d'habitude, dans ce qui regarde ce grand „point de la felicité & de la vertu, pour prendre toujours „des bonnes resolutions, & pour les suivre. En un mot, pour „le vrai bonheur moins de connoissance suffit avec plus de „bonne volonté: de sorte, que le plus grand idiot y peut par„venir aussi aisement, que le plus docte & le plus habile."

Digitized by Google

inesse moderatorem cupiditatis pudorem; inesse ad humanam societatem justitiae fidam custodiam; inesse in perpetiendis laboribus adeundisque periculis firmam et stabilem doloris mortisque contemtionem: Sed etiam *De Amic.* c. 26. animadvertat: *neminem impiorum tam audacem fuisse, quin aut abnueret a se commissum esse facinus, aut justi sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris a naturae aliquo jure quaereret.* O magna vis veritatis, quae contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam facile se per se ipsam defendat! At de hoc sensu, qui moralis dicitur, deinceps plura disputare necesse erit.

Ex dictis igitur non temere nobis id videmur efficere; ad hanc vitam communem regendam, prima illa atque universalia principia non omnino requiri, multoque minus unum principium esse necessarium, ex quo homines, connexione rationum, et argumentorum aliorum ex aliis consequentium conclusione, ad imitationem mathematicorum, officiorum ea tandem praecepta repetant, quibus vitam quotidianam gubernent. Atque haec de necessitate: nam locum de principiorum ac doctrinae omnis utilitate, in vitae quoque communis usu, sequente capite demum explicandi causa erit et opportunnitas.

At

Digitized by Google

At nunc altera venit, multo illa quidem gravior quaestio, num ad efficiendam morum disciplinam et *quasi* artem constituendam, quae vivendi praecepta ratione quadam constringat et legitimâ conclusionum serie complectatur, omnino ejusmodi, de quo disputavimus, principium necessarium sit?

Atque hic quidem praeter Empiricos, quibus fortasse usus quidam artis tribui potest (*o*), ars ipsa non potest, nemo est quin ultro concedat, nullam artem, nullam scientiam, nullam doctrinam esse, quin certis principiis ac fundamentis fulciatur: at vero, ad quamque disciplinam vel artem unum solum omnino principium primum esse necessarium, id nullam caussam video, cur mihi quisquam extorqueat.

Itaque necesse est, ut alterutrum vincam, aut ex artium numero tollendas esse omnes, quarum plura uno principia reperiantur; aut caussam esse afferendam, cur, contra quam ceterarum fert artium ratio, morum doctrina ab uno tantum principio possit ac debeat exsistere: quorum posterius probare nemo potuit; prius vero totum abhorret a veritate, id quod statim probabimus: igitur verum non est, unum

(*o*) Confer. S. Musgrave vir de Graecis Latinisque litteris praeclare meritus, in *Apologiâ pro Medicina Empiricâ*, quam magno Albino dedicavit: Lugdun. Batav. 1763.

Digitized by Google

unum omnino principium ad nostram doctrinam fundandam esse necessarium.

Profecto, quaenam illa disciplina est, cujus praecepta omnia ab uno solo principio nascantur? Geometria ipsa, quae prae reliquis ab evidentiâ et firmitate laudatur, nonne plura axiomata probat? Qui de Agriculturâ, de Physicâ, de Grammaticâ scripserunt viri docti, num ab uno singuli principio sunt exorsi? Non dialectice modo, sed etiam oratorie differendi praecepta eum Aristoteles, tum Theophrastus tradiderunt: sed hi an ab uno tantum principio profecti sunt? Quodnam, quaeso, unum illud principium est, a quo CICERO in tribus libris *de oratore* praeclaram illam doctrinam oratoriam omnem duxit? Neque sane tali principio, cujus unius lumine omnem gravis et sublimis orationis vim et caussam tam praeclare aperiret, usus est *Longinus*. Medicina an tota ab uno initio ac principe veritate unâ omnis fluxit? Num unum modo primum quoddam enunciatum aut Hippocrates, aut Galenus adhibuit, a quo sua quisque decreta, suas admonitiones totamque disciplinam peteret? Quin, qui unius principii necessitatem ad morum constituendam disciplinam tanto opere jactarunt philosophi, idque se invenisse, exsultantes laetitiâ, sibi persuaserunt, ejusque veluti unius funda-

Digitized by Google

fundamenti ope et praesidio legum naturalium totam aedificare disciplinam sunt aggressi, eos ipsos, precor, intueamur: quos sane constat, praeter adeo laudatum suum principium, fere omnes alia subinde initia et ex suo principio non effecta praecepta adhibere ad amplificandam stabiliendamque suam morum disciplinam.

Atque haec quidem sufficiant ad profligandum errorem eorum, qui unius principii nobis temere obtrudunt necessitatem: ceterum non obscurum est, nec ullas alias artes, nec praeclaram morum doctrinam, vitae magistram, boni, justi et aequi praeceptricem, sine certis principiis, veluti cautis, unde vis praeceptorum et veritas oriatur, posse consistere.

Omnino, quam operam intelligentiae nostra Logica praestat, eandem voluntati praestat doctrina morum. Illa quidem regulas describit aptas ad intelligentiam regendam in perveſtigando judicandoque vero: Haec similiter decreta expromit, ad voluntatem, in deligendo bono, justo, honesto, vitandoque malo, injusto, omnique vitiorum dedecore, gubernandam accommodatissima. Quocirca, uti Logica necessario prima quaedam elementa requirit, a quibus ordiatur suaque praecepta ducat; ita Ethica, (quo verbo hic universam philosophiam moralem complector) prorsus sibi postulat prima prin-

Digitized by Google

principia, a quibus proxima quaeque decreta ducat, atque ex his iterum alia efficiat vivendi praecepta, donec, quae quaeritur morum disciplina, ea tota efflorescat ac penitus constituatur.

Tandem, quemadmodum Logicus artis suae principia in naturâ hominis, in ejus animo, animique parte inprimis intelligente, sive in mentis viribus et facultatibus quaerit, indagat, perveſtigat; sic Ethicus similiter in naturâ humanâ, in hominis animo, cum universo, tum in ejus parte maxime appetente sive voluntate, ejusmodi prima initia, primas notitias, primaque praecepta exquirit, e quibus, quae ad vitam recte instituendam virtutumque omnium excellentiam apta sit moralis doctrina, illa quidem perspicua, vera et firma, efficiatur. Cujusmodi principia, ex ipsâ naturâ, veluti ex fonte, hausta, qualia sint, nos in alterâ hujus scriptionis parte inveſtigabimus.

CAPUT III.

Num utile sit, de quo quaeritur, primum atque universale principium, vel quaedam ejusmodi principia inveſtigare?

Quo brevius huic quaestionis parti, quae de principii utilitate vult exponi, respondeamus, id nunc efficitur

Digitized by Google

efficitur iis, quae copiosius jam praecedenti capite de ejus necessitate disputavimus. Etenim, quod primo ad vitae quotidianae usum attinet, non quidem, qualia in scholis tractantur, principia, omnino necessaria esse, defendimus; at vero, ad vitae quoque communis cursum tutius regendum, officiorum quaedam cognitio requiritur: quae quo certior est, eo melius, quid in omni vitae munere nobis aut faciendum aut omittendum sit, tenemus; eoque constantius erit propositum sic adhaerescendi honestati virtutumque omnium decretis, ut ab iis nullae nos falsarum voluptatum illecebrae divellant, nullaeque nos vitiorum blanditiae vincant aut debilitent. Quocirca, cum ex principiis, veris illis, perspicuis et certis, ipsa certior legum naturalium cognitio exoriatur, de horum principiorum vi atque utilitate ad tutius quoque dirigendam vitam communem non potest dubitari. Atque hic etiam ipse ille celebris locus est de theoriae et praxios conjunctione, ejusque conjunctionis laude omnique utilitate, quem ne pluribus tractem, propositi nostri prohibet ratio. Hoc unum monuisse satis est, in vitâ saepe ejusmodi incidere tempora, ut, quid officii postulet ratio, paribus rationum momentis videatur utrimque posse disputari. Quod cum usu venerit, necesse est profecto, a verâ certâque doctrinâ, quae sine prin-

Digitized by Google

principiis nulla est, opem petere dubiaeque causae quaerere dijudicationem.

Quod vero nunc ad principiorum vim atque utilitatem, ut inveniatur et stabiliatur firma quaedam morum disciplina, pertinet; eorum cum plane ad omnem certam doctrinam necessitas praecedenti capite sit probata, profecto utilitas perinde debet probata videri. Omnino, si utilia ad disciplinas qualescumque ea omnia sunt judicanda, quae ad majoris perspicuitatis atque evidentiae lumen praeceptorumque copiam et firmitatem profint; atque si has laudes nobis certa demum principia praestent; principiorum quidem, a quibus tot et tanta bona dimanant, utilitatem nemo certe est, qui possit inficiari.

Atque his omnibus de investigandi principii primi atque universalis ratione, necessitate atque *utilitate* sic disputatis; priori quaestionis parti omni nunc ita responderi posse atque etiam oportere existimamus:

„ Omnino rationi consentaneum est, ejusmodi „ indagare principium, sive principia *prima*, *atque* „ universalia, quae fundamenta sint *moralis* obliga- „ tionis omnis, et ex quibus magis propria et pe- „ culiaria officiorum genera ducantur."

„ Idem-

Digitized by Google

„ Idemque porro ad communem vitam quidem „ minus, sed ad morum doctrinam prorsus est ne„ cessarium: ut tamen non necesse sit, unum tan„ tum ejusmodi principium exquirere et probare."

„ Ceterum, quae aequitatis, justitiae, hone„ statis, virtutumque omnium, omnisque moralis „ obligationis initia sint, eorum pervestigatio, cum „ ad vitae communis usum, tum ad doctrinae mo„ ralis perspicuitatem, firmitatem, splendorem, „ decus et omnem praestantiam inprimis utilis est „ ac peregregia."

Digitized by Google

PARS ALTERA.

QUODNAM ILLUD PRINCIPIUM, VEL QUAENAM ILLA PRINCIPIA SINT, QUAE PRO PRIMIS ATQUE UNIVERSALIBUS CAUSSIS, AC PRO CERTO FONTE POSSINT HABERI, UNDE VIS OMNIS OBLIGATIONIS OFFICIORUMQUE GENERA OMNIA DUCANTUR.

CAPUT I.

De principiis doctrinae moralis universe.

Omnis disputationis nostrae, in priori parte hujus scriptionis, haec fuit conclusio, hic exitus:

„ Rationi non repugnare, sed in primis con-
„ sentire, ejusmodi investigare sive unum, sive
„ plura quaedam principia, prima atque universa-
„ lia, à quibus omnia genera officiorum et peculia-
„ res formae possint repeti: Eamque pervestigatio-
„ nem non quidem ad communis vitae *usum* ne-
„ cessariam esse; sed ad doctrinae *firmitatem* ac
„ praestantiam esse omnino: Ad utramque vero,
„ cum vitam quotidianam, tum doctrinam, esse
„ hanc indagationem utilem, atque inprimis fruc-
„ tuosam."

Ita

Digitized by Google

Ita placuit, aliis paullum verbis, eandem prioris quaestionis solutionem proponere. Sed hujus quidem rationis ac demonstrationis ut aliquis fructus percipiatur, necesse est profecto, ut nunc alteri positae quaestionis parti respondeamus, et quodnam tandem illud principium, vel quaenam illa principia sint, ostendamus, quorum cum ad doctrinam necessitas, tum ad vitam communem tutius regendam doctrinamque morum firmius stabiliendam utilitas tanta sit, quantam esse nos effecimus. Hanc igitur suscepti muneris partem an similiter possimus explere, id age nunc experiamur.

Atque hic primum error quidam universe tollendus est. Sunt enim, qui morum doctrinam, non a sensu, sed a ratione moneant repetendam esse: quod si recte intelligatur, bene monent; si perperam, male. Nam primum, principiorum, quae proprie ita vocentur, ea vis et natura est, ut a ratione, quae similiter sic proprie dicatur, non pendeant. Etenim, quod ratio docet, ita docet, ut, cur illud sit ejusmodi, causam aperire possit. At principia fere sunt initia, sunt primae notitiae, sunt veritates simplices, ultra quas adscendere non possumus, quarum igitur ulterior nulla ratio reddi potest. Quod vero ejusmodi principia et axiomata omnino insunt in mente nostrâ ac percipiuntur intelligentiâ, id non ratio,

Digitized by Google

sed suus quemque sensus interior docet, quamprimum ad se ipse redeat, in naturam suam intret, suasque cogitationes ad animum suum diligentius contemplandum intendat (*p*). Attamen omnino morum doctrina rationem ducem sequitur: est enim una ratio, quae ab illis principiis et axiomatibus lumen suum accendit, et inde praecepta repetens, aliaque ex aliis efficiens, eximiam morum disciplinam parit. Neque secus geometria progreditur, quippe quae non a ratione ducit axiomata sua, sed a cujusque sensu interiori atque intelligentiâ: ut, qui axiomata negent, non iis ratione studeant axiomata persuadere Geometrae, sed moneant solummodo, ut interiores animi sui sensus ac recessus ipsi explorent: et, qui ne sic quidem ea percipiant, hos e scholis suis ad operas rusticas, ad opificia, similesve corporis labores dimittant. At semel perceptis, agnitis, et concessis principiis et axiomatibus, adhibent rationem Geometrae, ejusque ope et auxilio pulcherrimam disciplinam suam totam constituunt.

Atque hoc ita errore dissoluto, nunc reliqua persequamur.

Eorum

(*p*) Vid. infra Cap. III. verba Rossaldi, laudata in nota quadam.

Digitized by Google

Eorum sane, qui in inveniendis excogitandisque moralis disciplinae principiis elaborarunt, laudanda industria est, quod, quae ad ejusmodi principiorum vim necessaria sint aut videantur, ea enumerent antea ac definiant. Itaque postulant fere omnes, ut principia sint prima, vera, evidentia et perspicua, certa et firma, universalia quoque, nec non, ut sint principia cognoscendi, quae vocant, id est, ex quibus cognosci omnia officiorum genera possint; ac plerique etiam ita sibi persuadent, unum tantum, a quo omnia naturae decreta vitaeque praecepta fluant, oportere principium constitui (*q*). Atque has quidem principiorum, ex quibus moralis doctrina efflorescat, plerasque notas, non est, cur valde reprehendamus: de *unius* tamen principii necessitate errorem supra disolvisse nobis videmur. Quod vero *cognoscendi* monent principium requiri, id est, quod ad cognoscenda vitae praecepta valeat, id illi quidem recte monent; sed fortasse ejusmodi est, ut, nisi paullum explicetur, non bene intelligatur; et nisi bene intelligatur, in errores inducat, multisque jam errandi causam fuisse, suspicemur.

Etenim

(*q*) Vid. ex multis unus HEINECCIUS *De jur. Nat. et Gent.* Lib. I. c. 3. §. 67, et seqq.

Digitized by Google

Etenim *principium cognoscendi* nos primo non illud probamus, sine cujus adjumento ac subtiliori ratione, in communi vitâ, quid bonum, aequum, justum sit, nemo possit statuere: quod secus esse supra Parte I. c. 2. apparuit. Deinde nos ne ad disciplinam quidem morum tale censemus principium aut postulari aut inveniri posse, ad quod, veluti aurum ad lapidem Lydium, ita occurrentes caussae omnesque actiones singulares, statim sine aliarum notionum ac praeceptorum interjectorum adjumento, possint explorari, et, quales sint, judicari.

Profecto si hanc principiorum naturam ac vim esse oporteat, vereor, ut ulla doctrina sit, quae sua principia retineat: et quae caussa potest esse, cur, quam laudem sibi ne Geometria quidem vindicat, eam ad morum doctrinam requiramus? Neque enim ejusmodi sunt Geometriae axiomata, ut eorum vi solâ sine aliis, exinde effectis antea demonstratisque praeceptis, quisque (ut hoc exemplum afferam) praeclari Pythagorei Theorematis necessitatem ac praestantiam, nimirum quadratum hypothenusae aequale esse quadratis cathetorum, continuo perspiciat. Num aut Astronomiae, aut Physicae, aut Chemiae, aut Logicae, aut Oratoriae, aut Medicinae, aut ullius artis ac disciplinae principia eam laudem et efficaciam habent? Neque hic quisquam mihi occurrat, qui de ceteris hoc disciplinis assentiatur,

sed

Digitized by Google

sed moralis doctrinae objiciat diversam rationem esse, propterea quod ejus praecepta omnium hominum patere intelligentiae debeant: Nam patent omnino, cui rei prospexit Divini Numinis sapientia; sed sine doctrinae subtilioris praesidio patent, in vitâ quidem communi, quod antea vidimus. In arte vero ac scientiâ satis est, ea habere principia, ex quibus proxima tantum praecepta, ex his vero alia rursus sic efficiantur, ut primis media, mediis extrema, omnibus omnia respondeant. Ita fit, ut, quicumque ingenii vires in eam rem conferat, omnium officiorum genera et formas intelligere, quidque in singularibus rebus et causis aequitati, justitiae, honestati consentaneum sit, possit cognoscere.

Atque error ille fortasse posset apertior videri, quam ut opus esset tantâ refellendi diligentiâ, nisi constaret, illum ipsum errorem aliquando philosophis fraudi fuisse, ut partim ejusmodi exigerent principia, quae omnium disciplinarum naturae repugnarent, humanique ingenii longe superarent imbecillitatem; partim, quod reperiri talia non possent, qualia temere fingebant, omnia fastidiose rejicerent. Omnino ex disputatis apparuit, quamvis evidentissimum principium ponatur, et (quod volunt) unicuique ex rudi et imperitâ plebe perspicuum, ex eâ tamen plebe neminem ab illo principio, uno veluti

Digitized by Google

saltu, ad quaevis officiorum posse praecepta transire; sed ad doctrinae vim ac rationem sic demum illa principia proficere, si, quae interjectae ideae, quaeque media praecepta, cum principiis extrema conjungunt, ea percurrere nostra mens et complecti omnia possit.

Praeterea in constituendo *principio cognoscendi*, quod vocant, haec etiam permagna nonnullorum fallacia est ac magnus error, quod ejusmodi principia requirant, quae non actionum modo virtutem, vim ac praestantiam moralem; sed etiam utilitatem, quae, per se sola spectata, vis magis physica est, doceant atque aperiant. Etenim, quemadmodum Medicina ad morbum aliquem depellendum nonnunquam adstringentia praecipit, sed, quaenam sint illae herbae, radices, cortices, olera, quae eam vim habeant, *id* alia doctrina, sive Chemia sive Pharmacia *statuit*; similiter universe, verbi gratiâ, ingenii cultum et doctrinas laudat et commendat Ethica; quid vero ad eam rem utile sit, Logicae dijudicandum relinquit. Docet etiam universe Ethica, quid *sit avaritia*, quid parcimonia, et hanc explicat *esse* providentiam ejus, qui curet, ne sibi necesaria vitae adjumenta desint; illam esse nimiam sollicitudinem molestiamque ejus, qui sibi superflua cumulet; hanc vetat, illam laudat: neque tamen de Chremetis aut Micio-

Digitized by Google

Micionis statuit necessitatibus, divitiarumque modo, neque adeo illum avarum, hunc parcum ac bonae *frugis* hominem judicat. Ac similiter, quamquam universe commendat ingenii cultum ornatumque doctrinae, nihil tamen pronunciat, num utile fuerit Chreraae, desertâ mercaturâ, litteris se totum tradere; vel, an Pamphili tanta vis sit ingenii, ut satius fuerit, philosophiam eum, quam aliud quodvis, sive artificium, sive opificium doceri. Nimirum haec omnia in re, in facto, in effectu posita sunt, de quibus peculiariter nullae disciplinae existimare possunt.

CAPUT II.

De nonnullis principiis doctrinae moralis, quae prae ceteris laudata sunt.

De principiis, a quibus morum praecepta oriantur, ac praeceptorum justa quaedam comprehensio et disciplina existat, magna inter eruditos varietas est ac summa dissensio: quorum omnium opiniones, magnam partem jam explosas et ejectas, ne hic omnes recenseam, cum taedium facit, quod hic labor habeat, tum laboris ejus inutilitas, tum obscuritas nonnullorum auctorum, quorum nomina jam obruit

Digitized by Google

oblivio; tum inprimis societatis Hollandicae auctoritas, quae diserte, quae ad rem non pertinerent, voluit praetermitti. Id vero omnino ad rem pertinere videtur; primum, ut omnes de *doctrinae moralis* principiis opiniones universe ad duo genera revocemus: deinde, ut peculiares nonnullas sententias, quae vel praecipuâ quadam laude excellant, vel auctorum famâ nobilitatae sint, paucis expendamus.

Primum igitur omnium philosophorum omnes de nostro argumento sententias universe ad duo genera refero. Nam, alii hanc rationem sequuntur, *ut* a sui amore, a propriae felicitatis studio, quo incensi sunt homines, omnium officiorum repetere praecepta, totamque disciplinam efficere instituant. In hac schola jam olim fuerunt Aristippus, quique eum sequebantur Cyrenaici omnes, atque etiam Epicurus; qui omnia ad voluptatem sive corporis, sive *etiam* animi referebant; qui, quae sine voluptate propriâque utilitate magnifice laudetur honestas, non nisi glorioſum in vulgus nomen esse statuebant; non veram vitae regulam, non normam agendi, non *praeceptionem* naturae. Ad hos proxime accedunt nostrae aetatis philosophi, qui sui amorem, qui felicitatis curam, qui, quod cuique bonum sit, quod unumquemque perficiat, id praecipiunt, et veluti principem legem, ad quam tota vita regatur, commen-

Digitized by Google

mendant. Contrà vero alii communem potius utilitatem, universorum salutem ac totius generis humani tutelam atque incolumitatem spectant, ad quam omnia vivendi consilia morumque praecepta putant oportere referri. Hujusmodi fuit olim inprimis ratio Stoicorum, quorum de hac re praeceptio fere huc redit: universum genus humanum quasi unam maximam civitatem esse, ad cujus salutem docebant omnia nostra consilia, omnia, quae moliamur, quaeque geramus, conferenda esse; atque inprimis ordinem commendabant et rerum convenientiam (*r*). Cum hac doctrinae ratione hodie fere consentiunt illi philosophi, qui aut a sensu morali, aut ab hujus rerum universitatis ordine atque harmoniâ, tanquam principe atque universali lege, omnes peculiares naturae leges ac propria officia repetunt.

Ac prioris quidem cum veteris, tum recentioris scholae ratio hanc ruinam habet, ut non universam naturam humanam complecti, sed ejus partem modo spectare videatur, atque omnia ad sui amorem, ad cujusque hominis propriam felicitatem referre: cujus studium etsi valde naturale est ac laudabile etiam (*s*), ex

(*r*) Vid. CICERONIS liber III. *De Finib. Bon. et Mal.*

(*s*) Vid. *Essai sur le bonheur, considéré comme un principe moral.* Dans les Memoir. de l'Acad. Roy. de Berlin. Tom. VII.

Digitized by Google

ex eo tamen difficile est omnia officiorum praecepta, quae in omni vitae munere servanda sint, efficere. Itaque hi philosophi, quamprimum ad eas vitae et officiorum partes perventum est, ut praeclare fecisse Regulum, Decium, Coclitem et alios similes heroës, oporteat disputari, atque universe ostendi, communem salutem supremam legem esse, pro quâ unumquemque vitam summis periculis ac morti quoque oporteat objicere; statim offendunt, haerent, et vel ingenue suae rationis labem et angustias agnoscunt, vel ita torquent vexantque ingenium, ad hujusmodi etiam officiorum necessitatem, qualicumque tandem modo, ex propriae felicitatis studio efficiendam, ut propemodum in vocibus occupati inanes sonos fundere videantur. At cautis prudentibusque non facile illi persuadent. Nam quod ad animi nostri immortalitatem confugiunt, omnino sic cupide arripiunt id, quod per se verissimum est, sed, quod *Codro*, Regulo, Deciis, qui pro patriâ se devoverunt, et telis hostium certaeque morti obtulerunt, persuasum propositumque fuisse, sane difficile est probare. Et, si vel maxime valeat, quod nonnulli respondent, ignominiae et contemtus metu commotum Regulum fuisse,

VII. cujus scriptionis auctor esse fertur Fridericus Magnus, Rex Borussiae. Vid. etiam. Tom. XIX.

Digitized by Google

fuisse, nulla tamen facile propria utilitas, quae Codrum ac permultos alios moverit, potest excogitari.

Atque haec res alteram philosophorum scholam movet, ut, si ad propriam utilitatem cujusque et felicitatem officiorum praecepta referuntur, metuant, ne nulla amplius virtus superfit, sed fallax modo imitatio simulatioque virtutis, omnisque honestas, ac praeclarorum facinorum decus et excellentia tollatur (*t*). Quapropter hi potius communem omnium salutem, atque universitatis rerum humanique praesertim generis conservationem ac tutelam urgent. At vero hi quidem Charybdin vitarunt, nec satis tamen Scyllâm caverunt. Primum enim, non modo extra naturam humanam morum prima videntur initia praeceptaque quaerere, sed ejus naturae penitus obliviſci, quae inprimis sui conservatrix est, et sui amore, uno omnium ardentissimo, ducitur. Deinde natura ita consuluit mundo morali, ut, quae factu essent maxime necessaria, ad ea facienda ingeneraret homini efficacissima momenta, invitamenta, et quasi ictus, sine quibus haud magis homo moveri ad

(*t*) „Tum autem, qui non ipso honesto movemur, ut boni „viri simus, sed utilitate aliquâ atque fructu, callidi sumus, „non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris &c." CICER. *De Legg.* I. 14.

Digitized by Google

ad agendum potest, quam navis, nullo impellente vento, procedere. Itaque, qui hujus rerum universitatis sive ordinem, sive harmoniam, tanquam primam vivendi officiorumque normam laudant, idque exigunt, ut universorum nos felicitati commodisque totos tradamus ac devoveamus, atque etiam, si ille ordo et harmonia id postulet, fortiter moriamur, omni nostrâ propria salute posthabitâ rejectâque; ii non a naturâ petere legum naturalium disciplinam, sed naturam illam deserere adeo atque contemnere videntur.

Quemadmodum diximus, non omnia, quae quandoque a viris doctis excogitata sunt, morum principia hic enarrare aut vacat, aut libet. Sunt enim permulta ita levia, ita inania, ut dormientium somnia, non philosophorum judicia videantur.

At diffitendum non est, nonnulla digna esse, quae paucis exploremus, nimirum, cum alia quaedam, tum in primis ea, quorum in ipsâ quaestione fit commemoratio: quae res etiam hanc utilitatem praestabit, ut breviter doceatur, quid in hac gravissimâ re profecerit jam fortasse disciplina morum, et quid adhuc perficiendum superfit.

Atque haec nonnullorum principia ac fundamenta doctrinae moralis quamprimum intuemur, appa-

ret,

Digitized by Google

ret, non ea idcirco admodum reprehendenda esse, quod omnino fallaciam ac repugnantiam habeant, sed quod non tantum lumen afferant, quantum nos ad certam firmamque officiorum intelligentiam omnisque honestatis cognitionem adducat.

Nam, qui vel *voluntati divinae* monent *obediendum esse*, vel *Dei finibus obtemperandum*, vel studiose *nostri perfectionem* esse quaerendam, vel id conandum, ut, quaecumque agamus, ea *hujus rerum universitatis ordini consentiant*; nae! illi nihil praecipiunt, quod admodum veritati repugnet. Quis enim sanus est homo, quin, si talia cogitet, continuo ea sui officii esse, ultro profiteatur? Sed ubi nunc nota, certa illa quidem et aperta, est, quâ quid Deus velit, quid illi Ordini, quid Harmoniae, quid Divinis finibus aut consentiat, aut adversetur, nos cognoscamus? Adeo, qui ad cognoscendum inprimis oportere principium valere monuerunt, illi suae statim ipsi admonitionis sunt obliti! Et nos humunciones, qui vix minimum punctum hujus vastissimae rerum universitatis occupamus, an tam immensae nos magnitudinis ordinem atque harmoniam, an fines, quos sibi proposuit sapientissimus Deus, aut quid illis finibus prosit vel repugnet, nostrae mentis angustiis complectemur?

Neque, qui hanc principem legem ac veluti fontem officiorum commendant, ut *ad nostri perfectionem omnia*

Digitized by Google

omnia agendi consilia referamus, magnopere illi aberrant a veritate: nec enim, qui ad sui perfectionem contendat, is vitiorum se turpitudine inquinabit. Inest etiam aliquid in perfectione, quod nos alliciat atque ad se rapiat. *Quisque naturâ*, inquit CICERO, *ad perfectionem trahitur*; et porro: *Quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaque et in animo et in corpore perfecta velimus esse* (*u*). Alibi: *Virtus*, inquit (*v*), *quasi perfectio naturae, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima.* Quo minus miremur, non WOLFIUM solum, sed alios philosophos etiam perfectionem tanquam summae virtutis veraeque felicitatis notam laudasse (*w*). Quin fuerunt

(*u*) CICER. Lib. V. *De Finib.* c. 13. & 17. & seqq.

(*v*) Lib. I. *Acad. Qu.* c. 5. Lib. III. *De Offic.* 6.

(*w*) FRANC. HEMSTERHUSIUS, patre eximio Tiberio Hemsterhusio, dignus filius, ad Platonis imitationem, nonnullos dialogos Gallico sermone scripsit. In eo dialogo, quem inscripsit: *Aristeé, ou de la Divinité*, pag. 110. non quidem de principio quaerit nostrae disciplinae, at de perfectionis tamen laude ita disputat: „Car quelle ideé se faire du vrai „bonheur, Aristeé, si ce n'est l'etat d'un être, qui *par cette fa-* „culté se regardant du centre de toute essence, qui l'envi- „ronne, se voit toujours egalement beau et *parfait*; d'un „être, qui est toujours dans les autres, pour jouir du bril- „lant spectacle, et de l'energie de sa propre *perfection*, et qui „est toujours dans lui, pour se la conserver." Et pag. 138. „La plus belle propriété de l'homme, Aristeé, est celle de „pou

runt viri docti, qui omnis pulchritudinis, tam Physicae, quam Moralis sive honestatis, unam perfectionem esse veram caussam arbitrarentur. At praeter ea, quae jam supra monuimus, qui sui perfectionem propriam quaerat, non illum invenire caussam, cur pro universorum salute se devoveat (*x*); PERFECTIONIS notio fortasis subtilior, obscurior, ac subinde inconstantior possit videri: certe, quando WOLFIUS sic interpretatur PERFECTIONEM, quâ liberae actiones cum actionibus naturalibus consentiant, sane ad naturam humanam recurrit, ex quâ quae prima vivendi praecepta haurienda sint, postmodum nos exquiremus.

Sunt

„pouvoir se corriger et *perfectionner* lui même, autant que „la richesse de sa composition peut le lui permettre. Il re„çoit ses facultés de la Nature; et il peut modifier ses acti„ons, c. a. d. les causes du bien et du mal, à son plus grand „avantage, et à celui des autres; s'il produit le plus grand „bien possible pour les autres, et l'harmonie et le repos en „lui même, il a toute la *perfection*, dont son être est susceptible. — S'il se neglige tellement, que le mal resulte de „ses actions au dehors, et la discordance de ses propres fa„cultes au dedans, il est imparfait, il se degrade —— voila „deux especes *d'imperfection*.

(*x*) Confer. ERNEST. *De Legib. Nat.* §. 28. (in Init. doctr. solid.).

Digitized by Google

Sunt etiam, qui hanc principem describant legem, ut tantum *boni*, quantum efficere possimus, efficientes; vitaeque incommoda, quae vitari nequeant, fortiter perferentes, sentiamus, voluntati nos divinae obtemperare (*y*). At quo tandem modo obtineri potest, ut id *sentiamus*, quod fic, ut sentiamus, praecipitur? Quodnam hic *bonum* commendatur? Unde illud existimabitur? Qui Logicus jubeat *tantum* VERI indagare; qui Ethicus praecipiat *tantum* BONI sibi efficere, quantum possit obtineri, an utrumque illum munere suo perfunctum esse censeamus, etsi neque ille *veri* neque hic *boni* notam ullam ponat, nec, quâ viâ utrumque obtineri possit, doceat? Etenim intemperans homo facile sibi persuadeat, id bonum sibi esse, ut se libidini tradat; avarus, ut cumulet nummos, qui nemini prosint; fur, ut surrepto cibo famem depellat, cujus molestiam sic, uti est, magnum malum putabit, sed furto levandum, neque adeo ita inevitabile, ut illud fortiter perpeti neces-

(*y*) FRID. GUIL. PESTEL Vir cl. Juris Civ. Nat. Gent. et Publ. Professor in Academiâ Lugduno — Batavâ, in *Fundam. Jurispr. Natur.* Ed. 4tae Lugd. Bat. 1788. in 8vo. §. 270. ita scribit: *Nosce, conserva, auge, et sic adhibe vires tuas, ut tantum boni, quantum potes, efficiendo, atque incommoda vitae inevitabilia fortiter ferendo, voluntati divinae te respondere sentias.*

Digitized by Google

necesse sit. Quid igitur illud verbum notat? Si *bonum* erit, quod sit utile, magis physica haec via, quam moralis videtur, qualis est utilitas Peruviani corticis ad sanandam febrim: sin *bonum* dicatur, sensu morali, quod aequum, justum, honestum sit, nota alia est necessaria, quâ ejusmodi quae sint, cognosci possint ac dijudicari. Itaque, qui sui perfectionem praecipiunt, saltem id praecipiunt, unde, quid bonum sit, quid secus, quodammodo existimari potest: sed qui simpliciter, quod *bonum* est, praecipiunt, iis necessario ad alia praecepta principiaque confugiendum est, ut, et, quid vere bonum sit, et, quâ vitae degendae ratione illud bonum possimus adipisci, cognoscamus.

Sed jam properemus ad duo illa doctrinae moralis principia perpendenda, quorum in ipsâ quaestione mentio facta est, et quorum alterum, ab Angliae praeclaris philosophis (z) expromptum, ab instrumenti ratione *sensus*, et a re subjectâ sensus *moralis* appellatur; alterum vero auctoris sui KANTII, cujus

(z) SHAFTESBURY, HUTCHESON, FORDYCE, HUME, SMITH, quos secuti sunt MERIAN, ROBINET, SPALDING, HULFSHOFF, HENNERT, HOTTINGER, alii, quamquam non omnes eâdem ratione.

Digitized by Google

jus nova philosophandi ratio nuper celebris exstitit, fusè nobilitatum est.

Quod igitur primum ad SENSUM MORALEM attinet, quo bona et mala, justa et injusta, honesta et turpia omnia dijudicari nonnulli docti viri iidemque eximii philosophi volunt; est omnino in animo nostro ejusmodi vis, quâ, quidquid excellit, quidquid honestate lucet, quidquid in universorum salutem, praesertim cum magno periculo vel etiam certâ morte susceptum, et summâ animi constantiâ perfectum est, placeat, gratum sit, nostramque comprobationem moveat; quâ contrà, quidquid est turpe, foedum, perfidum, inhumanum, crudele, id valde displiceat atque odium excitet. Quis unquam acerbissimos Reguli casus vel ipse legit, vel audivit, cum narrarent alii, quin continuo commoveretur animo, virumque eximium amaret, ejusque incredibilem animi constantiam cum summâ voluptate *admiraretur*? De Pyladis et Orestis amicitiâ jam supra meminimus. Hujus sensus moralis tanta vis est, atque adeo ille ad naturam humanam pertinet, ut eo sublato CICERO *de Amic.* c. 13. roget, *Quid ita interfit, non inter pecudem et hominem, sed inter hominem et saxum aut truncum, aut quidvis generis ejusdem?* Est etiam ejus rationis, quâ sensus moralis tanquam officiorum omnium omnisque honestatis nota ac veluti fons commendatur, ea vis et praestantia,

Digitized by Google

stantia, ut cum quae ad cujusque propriam, tum quae, omni propriâ detractâ utilitate, ad universorum communem salutem referantur officia, inde effici posse videantur, etsi ejusmodi sint officia, quae vel maxime praecipiant, ut summis nos periculis certaeque morti offeramus. Attamen nonnihil est, cur viris praeclaris, qui sensum hunc moralem, omnis justitiae atque injustitiae, honestatis ac turpitudinis judicem constituerunt, non assentiamur. Nam primum ad unum sensum, mentisque nostrae voluti partem magis illi adhaeserunt, quam totam naturam humanam contemplati sunt. Deinde non perspicue docuerunt, utrum probarent; illone sensu ut omnia statim officia sine rationum conclusione dijudicarentur, an vero mallent, ex eo quaedam prima tantum efficerentur praecepta, quibus quae consequentia essent, ea postmodum exquireret ratio; neque, si hoc maxime voluerunt, quae prima illa praecepta essent, accuratius aperuerunt. Quin e contrario, hoc noluisse, sed illud videntur probasse: nam, quo magis indocta etiam plebs omnia officio praecepta, facili operâ, sine doctrinâ, intelligeret, inprimis illum sensum ad partes vocarunt, et unum omnium actionum humanarum judicem et censorem constituerunt. At fortasse etiam iis philosophis in hac re fraudi fuit ingenii humani celeritas, quod sae-

pe repentino veluti impetu atque ita velociter praeceptorum percurrit connexiones, ut, quae interjecta sunt singula praecepta, aegre nec nisi obscurius percipiat, iisque uno veluti saltu superatis, facile sibi ultro ac sine iis, et veluti sensu quodam, non ratione, in conclusionem incidisse videatur.

Ac nunc de KANTII Regiomontani philosophi, cujus doctrina nuper in Germania plurimos sibi cum adversarios tum defensores peperit, ratione, etsi obscuriori, pauca dicamus; sed, quae rem, quoad hic necesse est, satis explanare putamus.

Primum igitur KANTIUS omnino statuere videtur, actionum humanarum eam vim esse, ut vel consentiant rerum naturae ac veritati, vel repugnent; mentem vero nostram repudiare omnem repugnantiam, at comprobare convenientiam consensionemque omnem cum naturâ, eamque sequi velle: verum, ut intelligentia sic moveat voluntatem, necesse esse, ut nec alia sint invitamenta contraria, ac voluptatum illecebrae, quae repugnent; vitam autem, secundum naturae leges institutam et paratam reddere hominem dignum, qui felix sit; et hanc esse necessariam conditionem, sine qua nemo beatam vitam adipiscatur. Ceterum, ad Stoicorum rationem, actiones bonas judicat proprio decore ita lucere, ut, rejectâ

rejectâ omni spe felicitatis, hominem absolutâ officii necessitate devinciant (*a*); et solam legum naturalium praestantiam, ejusque praestantiae cogitationem efficere, ut homo facile omnia momenta externa aspernetur (*b*): quin virtutem quamque tanto esse praestantiorem, quanto magis omnis spes praemii contemnatur, quo spectato, virtutis lumen valde obscurari. *Si quando actio honesta*, inquit, *cogitatur, omni spe lucri utilitatisque, sive in hac praesenti, sive in futurâ vitâ, vacua; si quid appareat, contra voluptatum blanditias, vel etiam contra necessitatis invitamenta, cum molestiâ quâdam ex animi excelsi magnitudine, robore et constantiâ esse peractum; id longe superat ceteras actiones, quae futurae felicitatis spes commendet: tum quisque secum tacite optare, ut quandoque simile facinus pulcherrimum suscipere ipse possit.* (*c*). Atque hujus proprii decoris, quo luceat honesta quaeque actio, tantum cuique homini sensum tribuit KANTIUS, ut hoc ponat principium, sive primum praeceptum: *Age secundum eam normam, quam simul ipse possis velle, aut optare, ut agendi lex universa*

(*a*) *Krit. der reinen Vernunft*, Seite 835.

(*b*) *Metaphys. der Sitten*, Seite 33.

(*c*) *Metaphys. der Sitten*, Seite 33, in notis.

Digitized by Google

versalis sit (*d*): ac paullo post: *Sic age, tanquam agendi ea tua norma, tuâ voluntate aliquando universalis naturae lex sit futura.*

At idem KANTIUS tamen alibi docet, cum legum naturalium studio, reverentiâ et obsequio, felicitatem necessario esse conjunctam, in vitaeque innocentiâ summum bonum esse positum; quae cum sola hominem dignum reddat felicitate, tot tamen appetitionibus et declinationibus voluptatumque illecebris agitari vexarique hominum animos, ut probent quidem naturae leges, earumque admirentur decus et excellentiam; neque tamen satis moveantur ad obtemperandum, nisi antea iis persuasum sit, primo, esse Deum; deinde, in alterâ vitâ hominibus scelerum poenas, praemiaque virtutum parata fore: quae igitur duo decreta, quippe demonstratu difficillima, veluti duo postulata, quae vocantur, ut sibi dentur, exigit KANTIUS (*e*).

Quae quidem omnia, etsi forte cuiquam videantur non penitus inter se consentire; ex dictis tamen et ex ipso illo commemorato principio apparet, KANTIUM petere id principium ab ipsius honestatis splendore, quem unusquisque sentit, comprobat atque admi-

(*d*) *Metaphys. der Sitten*, Seite 52.

(*e*) *Krit. der reinen Vernunft*, Seite 837.

Digitized by Google

admiratur; itaque ad sensum etiam moralem confugere, *cujus* cum laudes, tum damna et ruinas supra nos explicavimus. Praeterea praecipit KANTIUS, ut eam sequamur normam, quam velle possimus, ut omnes homines sequantur, et quasi ea universalis lex sit futura. Sed, equidem rogo, hoc praeceptum quam vim habebit, si quis bonus sit homo, cujus erret opinio et animi conscientia? Unde hoc cognoscet, atque, utrum fallatur, nec ne, judicabit? Quas Gentes SEXTUS EMPIRICUS *Pyrrhon. Hypotyp.* Lib. III. cap. 24. narrat, rectum esse putasse humana Sacrificia facere, parentes post sexaginta annos occidere, latrocinari, illae quam, precor, normam vellent, ut veluti legem universalem sequerentur omnes homines? Qui quondam ex foeda superstitione, crucis signo assumto, expeditiones, quas sacras vocabant, susceperunt multi Viri boni, injustaque et turpia bella gesserunt, ii nonne facile optassent, eadem si tempora quandoque inciderent, ut ceteri homines Christiani idem omnes factitarent? Nonne fuerunt, qui praeclare se facere putarent, si suam Dei venerandi ac de rebus Divinis, sentiendi rationem aliis, invitis etiam, vi et armis obtruderent? Ecquid igitur hujusmodi homines volent, ut similiter ab aliis universe fiat? Et haec voluntas quam vim habebit, quam praestantiam? Certe, quas dubias causas commemorat CICERO Lib. III *De*

Digitized by Google

offic. c. 23—25; eae quomodo ex KANTIANO principio, vel ex ductis inde praeceptis judicari possint, nos penitus ignoramus.

Non suspicor, in hac Kantianâ ratione explicandâ magnopere me aberrasse a vero; quod si tamen aliquantum ejus philosophiae obscuritas et tenebrae me fefellerint (neque enim omnes non fatentur illam obscuritatem, neque eam ipsa Societas Hollandica dissimulavit) haec sane ipsa obscuritas, hae tenebrae valeant ad omni me temeritatis culpâ liberandum.

Tandem in hac turbâ philosophorum, quorum nos de moralis doctrinae principiis opiniones ad veritatis normam exigimus, ecce occurrunt etiam nonnulli, nosque interpellant, ac poene irridentes, Quid adeo vos laboratis, miseri homuli? clamant; Tantumne ea res vos sollicitat, quae per se ita perspicua est, ut omnium in oculos ultro incurrat? Tantumne de principiis officiorum omnique beatâ vitâ vexamini? Quin, nos, (ita unus ex iis praeter ceteros vociferatur) nos audiatis, et vobis plana vivendi via erit: nostrum unum, verum et simplex praeceptum est, cui si obtemperetis, nullus quidem aberrandi metus, nullum periculum erit: Hanc igitur unam legem sequimini: nimirum FACITE IPSI VOS, UT SITIS FELICES! Quid hercle hoc praecepto magis perspicuum? quid verius? quid simpli-

simplicius? quid naturae magis consentaneum? — Vero! At tu, quisquis es, qui ita nos admones, tu sane illud jubes, quod idem nos ita volumus cupide, ita ardenter, ut nolle prorsus nequeamus. Igitur jam ultro nos currentes hortaris, ut eamus: sed audi tu ipse, quaesumus: Non satis hic est ire, quamdiu, quâ viâ sit eundum, ignoramus. Quin igitur tute, ô bone! qui nobis vitae vis magister esse, fac, ut itidem vitae dux sis, et viam nobis, quae ad veram felicitatem ducat, ostende; neque medicum imitare, qui aegrotum, de salute quaerentem, his verbis dimittat: *Fac, ut convalescas:* sed tu contra sive unum, sive pauca quaedam principia exprome, quae satis fecunda sint ad ea nobis praecepta parienda, quae in tantis hujus vitae perturbationibus procellisque scopulos monstrent, quos vitemus, omnemque vitae nostrae cursum ad summum bonum adipiscendum dirigant.

In hac igitur tanta tamque multiplici opinionum inconstantiâ, quae ad firma jacienda prima pulcherrimae disciplinae fundamenta non valuit ratio ac via, eam nos deseramus, ac potius in naturam humanam, in mentem nostram veluti intremus, ibique excutiamus ea, quae lateant, veri omnisque cognitionis humanae semina, inter quae fortasse, uti ceterarum scientiarum omnium, ita nostrae quoque morum

rum doctrinae prima initia elementaque deprehendemus.

CAPUT III.

De naturâ humanâ: ex quâ quae prima vivendi praecepta, veraque principia doctrinae moralis necessario consequantur, ea aperiuntur.

Principiorum, quae in humanâ mente latent, inveniendorum duplex via et ratio est. Nam primum rerum humanarum casus, mutationes, vicissitudines, hominumque actiones singulares, et res omnino individuales et effectas, quaeque ante oculos sunt, contemplamur, a quibus ad causas, ad res universales, ac tandem ad prima initia adscendimus: sic a sensibus progredimur ad rationem, quam viam ac methodum plerique eruditi Analyticam appellant (*f*); WYTTENBACHIUS vero, fortasse magis ad consuetudinem veterum, Syntheticam vocat (*g*): haec in

(*f*) 's GRAVESANDE *Introd. ad Philos.* Lib. II. *De Logica* P. II. cap. 33 & 36. ERNEST. *Init. Doctr. Solid. Prol.* §. 32 & 33.

(*g*) DAN. WYTTENBACH. *Logic.* Part. III. cap. I. §. 3.

Digitized by Google

in primis Aristoteli placuisse creditur (*h*). Altera via haec est, ut nos in mentem nostram ipsi introspiciamus, eam omni cogitatione pertractantes excutiamus, omnesque vires et facultates investigemus, ut sic tandem inveniamus quaedam initia ac prima elementa cognitionis humanae, a quibus profecti, ordine et quasi per gradus, descendamus ad sensus. Haec fere Synthetica vocatur methodus, sed a WYTTENBACHIO Analytica est nominata; haec Platoni praesertim probata est, et maxime ad doctrinam proficit, quocirca nos quoque eam sequamur.

Ut igitur moralis hominum obligationis prima principia, ut fontem, ex quo naturae decreta, vivendi praecepta, legesque naturae omnes dimanant, inveniamus, mens nostra ad se ipsa redeat, suamque naturam studiose contempletur; neque hanc vel illam modo ejus partem, nec hunc vel illum interiorem sensum unum, sed omnem ejus naturae vim et rationem comprehendat, et, quantum ad propositum nostrum pertinet, summâ diligentiâ persequatur. Ita animi nostri primos motus, primas appetitiones declina-

(*h*) JAC. FACCIOLATI *Rudim. Log.* pag. 12. cit. a WYTTENBACHIO d. l. §. 9.

Digitized by Google

cinationesque, ita naturae prima invitamenta cognoscemus, primasque hauriemus notitias, ac velati ignoratos, e quibus solis philosophia suum lumen accendere potest. Sic demum eam viam ingrediemur, quae nos falsarum opinionum, quibus praeclara nostra disciplina tamdiu vexata est, vanitate liberet, et veluti e labyrintho fraudum, fallaciarum, errorumque expediat, nosque eandem ad veros et uberes adducat fontes, ex quibus cum prima, tum reliqua, quae ex primis oriantur, officiorum praecepta possint omnia haurire. *Jure igitur* (ait CICERO Lib. V. De *Finib. Bon. et Mal.* c. 11.) *gravissimi philosophi initium summi boni a naturâ petiverunt, et illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingenerandum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturae.* Atque haec ipsa est via et ratio, quam in praeclaris de omni philosophiâ scriptis, in libris cum Academicarum, tum Tusculanarum Quaestionum; in libris de Naturâ Deorum; de Finibus Bonorum et Malorum; de Officiis, quin in ipsis libris de Oratore et reliquis Rhetoricis CICERO constanter tenuit; ubi praecepta praeceptorumque maxime initia a naturâ hominis omnia duxit; et, quo diligentius veram illam, simplicem, nec dum corruptam depravatamque naturam cognosceret, uti ipse ait, ad incunabula, ad pueros accessit, in quibus, veluti in speculis, eam naturam dicebat omnium optime

Digitized by Google

optime cerni (*i*). Tanti ducis igitur nos sequemur vestigia, et, quo major verbis ornatus, sententiis auctoritas, argumentis vis et ratio constet, ipsius nostri ducis crebro verba in medium afferemus. Quae ratio eo minus reprehendenda est, quod primi illi sensus, primaeque notitiae, nisi vel propriâ nostrae mentis contemplatione, vel praestantium virorum, qui diligentius naturam humanam explorarunt, testimoniis, probari nullo modo possunt.

Omnino naturae humanae summa dignitas est et praestantia. Neque enim homo tantum sensus externos habet, rerum et mutationum, quae extra hominem sunt atque fiunt, nuncios; non solum apta membra, quibus se moveat, vitaeque necessitates, commoditates, suavitatesque permultas sibi paret: sed inprimis admirabilis vis est mentis humanae, cujus si interiores recessus ac latebras excutiamus, deprehen-

(*i*) „Les principes de morale ne peuvent être fondés, que „sur la nature de l'homme, et sur ses relations. Lors qu'on „recherche les bases, sur les quelles la morale repose, on „doit employer tous les moyens possibles de connoitre l'a„gent et les effets des actions, aux quelles on veut prescrire „des regles." PREVOTS *sur les methodes d'enseigner la morale.* Dans les Nouv. Memoir. de l'Academ. Roy. de Berlin. 1780. pag. 434 & 435.

Digitized by Google

hendimus in eâ in esse sensus internos; inesse insitas quasdam notitias, vel notitiarum scintillas; inesse prima cognoscendi initia, quae omnium artium et doctrinarum principia atque elementa sunt. Nam primum, simul ut suam ipsa mens nostra aciem in se convertat, sine externorum sensuum omniumque aliarum notionum ullo adjumento, statim suâque sponte deprehendit, se cogitare, multa se percipere, multa in animo agitari, comparari, judicari, expeti, repudiari, quorum omnium unusquisque ita sibi conscius est, ut prius a se discedere ipse possit, quam ea non sentire. Deinceps complurium etiam, quae ultro percipit, initiorum evidentiâ ac lumine sic movetur homo, ut, quam primum ea cogitet, iis assentiri cogatur, ut nullâ mercede, nulloque praemio invitatus dubitare, nedum negare ea possit, et, qui contra velit dicere, eum plane non audiat. Ex quo genere sequentia modo exemplorum loco commemoremus: Nullam rem et esse simul et non esse posse; Nullam rem posse se ipsam efficere; Causam omnem effectu priorem esse; Quod non sit, agere nihil posse; Quae sint aequalia eidem, ea esse aequalia ipsa; Quae sint aequalia aequalibus, ea quoque aequalia esse; Totum qualibet parte suâ majus esse; Quamlibet partem minorem esse toto; Aequalia si adjiciantur aequalibus, summas effici aequales; Si inaequalia aequalibus addantur, summas

Digitized by Google

mas nasci inaequales; Duobus punctis non nisi unam rectam lineam posse interjectam esse; Inter duo puncta brevissimam lineam esse, quae recta sit; Duas lineas rectas non posse spatium circumscribere, atque id genus alia: quae fere aut Ontologica, aut Mathematica initia sunt, quaeque hic omnia enarrare non necesse est: Ex diverso autem genere, nec minus tamen evidentia haec sunt: Satius esse, interire, quod vilius sit, quam quod praestantius; et, si paria sint, interire pauca, quam multa; Partes non posse salvas esse, nisi totum salvum sit et incolume; Facilius totum parte, quam partem toto carere. Huc etiam volens referam, unumquemque hominem, si ad se redeat, sentire, debilem sibi imbecillamque naturam esse, atque a majori quadam potestate, qualiscumque demum illa sit, pendere: ex quo puerorum metus in solitudine terroresque in tenebris exsistunt, qui saepe tanti sunt, ut plurimis etiam in confirmatâ aetate adhaerescant.

Hujusmodi igitur et similia sunt initia permultâ, hae primae notitiae, quas vi quadam interiori ita sentiunt omnes homines, ita perspiciunt, ac sponte suâ profitentur, ut, qui repugnet aut dubitet, pro pertinaci homine vel pro imbecillo habeatur. Haec semina sunt omnis cognitionis, uti CICERO saepe, et SENECA quoque (*k*) vocarunt; hi parvi illi igniculi

(*k*) *Epist.* 120.

Digitized by Google

niculi, a quibus, ab ipsâ naturâ menti nostrae ingeneratis, experientiae et rationis ope, Arithmetica, Geometria, Physica, Logica, ceterae artes doctrinaeque omnes natae sunt, et propter quos etiam fortasse homo Platoni non tam discere, quam magis meminisse visus est. Atque has ipsas notitias, aut, si quis malit, harum notitiarum simulacra in ipsis quoque bestiis cernimus. Quis enim, araneae quam solte retia sua conficiant atque ad muscas captandas expandant, ignorat? Quis formicarum industriam, quis apium, ut ita dicam, ingenium non admiratur; quarum providentiam, artificium, omnesque laudes VIRGILIUS *Georgic.* Lib. IV, vs. 148. et seqq. et vs. 218. et seqq. praeclare cecinit? Aut quis ab ejusmodi, quae diximus, vel similibus initiis tantam proficisci solertiam inficietur?

Atque haec fere ad contemplationem pertinent: nunc vero ea potius, quae hominem vel ad appetendum vel ad declinandum, et omnino ad agendum vel omittendum movent, expendamus: quippe quae proposito nostro sunt conjunctiora.

I. PRIMUM igitur homo non se tantum esse sentit, sed, quemadmodum cetera animantia omnia, ita ipse eo sensu valde delectatur, ac nihil ardentius expetit, quam ut pergat illud sentire: quocirca fugit interitum, et a nullâ re magis abhorret quam a morte,

Digitized by Google

te, quae ei naturae dissolutio videtur. Neque esse tantum cupit homo, sed quam optime affectus esse, ut nemo sit, qui, quo modo se habeat, nihil suâ interesse censeat. Itaque sibi quisque vehementer carus est, diligit se ipse, diligit partes suas omnes, neque omnia tantum pericula, omnesque injurias repellit, et quoad potest se contra hostem defendit; sed etiam in eo laborat, ut sibi necessaria ad vitam sustentandam et commodam suavemque efficiendam adjumenta undique comparet, damnaque et noxia quaevis fugiat. Atque hunc locum, a nobis ita breviter modo commemoratum, CICERONIS quibusdam sententiis confirmemus atque ornemus. *Omne animal,* (inquit Lib. V. *de Finib.* cap. 9.) *se ipsum diligit, ac simul, ut ortum est, id agit, ut se conservet, quod ei hic primus ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur.* Porro docet: *omnem naturam esse sui conservatricem, idque habere propositum, quasi finem et extremum, se ut custodiat, quam in optimo sui generis statu.* Et cap. 10: *Qui potest intelligi aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? res enim concurrent contrariae —— Neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quaerant — — inimicus ipse sibi putandus est; sed alii dolore moventur, alii cupiditate, iracundiâ etiam multi efferuntur, et, cum in malâ*

scientes irruunt, tamen se optime sibi consulere arbitrantur. —— Quare, quotiescumque dicetur male de se quis mereri, sibique esse inimicus atque hostis, vitam denique fugere; intelligatur, aliquam subesse causam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque carum esse (l).

Atque hoc studium, quo quisque se maxime diligit, cum ad corpus pertinet, tum ad animum. Nam primum expetunt homines corporis valetudinem, membrorumque et sensuum integritatem, adeo ut, si qua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta sunt, ea sanari cupiant, multamque molestiam curationis caussâ perpetiantur; vel, si pars quaedam corporis sanguine et tanquam spiritu carere coepit, ut nequeat sanari, vel, si gangraenâ corrupta nocet reliquis partibus corporis, aut vitae periculum affert, eam partem etiam cum summo dolore amputandam tradant, ut reliquum corpus et vitam confervent (*m*). Deinde in animis hominum innatus est summus cognitionis amor, quo fit, ut nihil homini veritatis luce *dulcius*

(*l*) Confer. CICERO Lib. II. *De Finib.* 35. III. 5. V. 9 — 13. I. *De offic.* 4. POPE *Essai on Man.* Ep. III. vs. 269 — 283.

(*m*) CICERO V. *De Finib.* 17.

Digitized by Google

dulcius sit (*n*): qui cognoscendi amor jam in pueris tantus lucet, ut requirant, et aliquid se scire gestiant, et ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreantur; cum aetate vero ita adolescit, ut pauci sint, qui tam agrestibus institutis vivant, aut contra studia naturae tam vehementer obduruerint, ut a rebus cognitu dignis abhorreant (*o*). *Qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsâ cognitione et scientiâ captos, et cum maximis curis et laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem?* Haec CICERO Lib. V. *De Finib.* c. 18., additque cap. seq. *Quem enim ardorem studii censetis fuisse in Archimede, qui, dum in pulvere quaedam describit attentius, ne patriam quidem captam esse senserit? Quantum Aristoxeni ingenium consumtum videmus in musicis? Quo studio Aristophanem putamus aetatem in litteris duxisse? Quid de Pythagorâ? Quid de Platone aut Democrito loquar, a quibus propter discendi cupiditatem videmus, ultimas terras esse peragratas?*

Quae

(*n*) CICERO *Academ. Quaest.* Lib. IV. c. 10. & 41. & V. *De Finib.* 18.

(*o*) CICERO Lib. III. *De Finib.* cap. 11.

Digitized by Google

Quae qui non vident, nihil umquam cognitione dignum amaverunt. Observat tandem CICERO: *Ipsi enim quaeramus a nobis, stellarum motus, contemplationesque rerum coelestium, eorumque omnium, quae naturae obscuritate occultantur, cognitiones quemadmodum nos moveant:* et quae reliqua ibi praeclare disputantur. Itaque in ipsâ nostrae mentis naturâ, ipsisque in rebus, quae discuntur et cognoscuntur, insunt invitamenta, quibus ad cognoscendum discendumque movemur, ut animi cultus a sapientibus quasi quidam necessarius humanitatis cibus vere sit existimatus.

Atque haec vis animi etiam causa est, cur homo plerumque aliquid agere cupiat, neque *ullâ* conditione quietem sempiternam possit pati, sed ita requietis et laboris expetat vicissitudines, ut libenter a quiete ad laborem, a labore ad quietem *transeat*. Itaque ne infantes quidem conquiescere posse videmus, sed lusionibus vel laboribus delectari; quae agendi cupiditas cum aetate sic adolescit, ut rerum gerendarum causa homines summas *curas*, sollicitudines, vigilias perferant (*p*). Et, quo magis, quae cuique arrideant, ea agere possit, summo

liber-

(*p*) CICERO *Lib. V. De Finib.* c. 19 & 20.

Digitized by Google

libertatis studio homo ducitur, quam etiam moleste fert imminui atque coërceri: neque enim parum ejus interest, quid agat, neque libenter, si quid agere velit, cohiberi se sentit. Quae quidem omnia naturae studia, quomodo, a parvis initiis coepta, progrediantur et crescant, id eximio loco expressit CICERO Lib. V. *de Finib.* c. 15. quem quin adscribam, mihi temperare nequeo: *Parvi enim primo ortu sic jacent, tanquam omnino sine animo sint. Cum autem paullulum firmitatis accesserit; et animo utuntur et sensibus; connituntur que, ut sese erigant, et manibus utantur; et eos agnoscunt, a quibus educantur: deinde aequalibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum; fabellarumque auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quae domi fiunt, curiosius; incipiuntque commentari aliquid et discere; et eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibusque rebus cum aequalibus decertant, si vincunt, efferunt se laetitia; victi debilitantur, animosque demittunt.*

Horum vero omnium, quae sit de naturâ hominis, eoque studio, quo se quisque maxime diligit, disputavimus, hic exitus, haec conclusio est: naturâ homines ferri ad corpus suum, ad corporis membra

Digitized by Google

tuenda; ad animum variarum rerum cognitione instruendum; ad vitam denique conservandam atque ita transigendam, ut fustineatur rerum necessariarum, utilium et jucundarum quâdam copiâ, sitque omnibus corporis et animi bonis, quoad fieri potest, expleta (*q*). Ex quâ naturâ humanâ, quam quidem qui neget eripiatque homini, continuo hominem ex homine tollat, ultro ac necesfario haec prima lex, hoc primum praeceptum, atque adeo principium, illi naturae apprime consentaneum, exoritur.

„ Unumquemque hominem naturâ obligatum esse ad corpus, ad corporis membra, „ ad animum, ad vitam ac totum statum suum „ tuendum, ut vitam, quam naturâ expetit, „ quoad ejus fieri potest, beatissimam possit „ transigere: itaque obligatum esse ad omnia, „ quae huic primo praecepto, sive principio „ consequentia sint (*r*)."

Atque

(*q*) Hanc naturae humanae unam partem, non omnem naturam humanam secuti sunt illi philosophi, qui a *sui amore*, a beatae vitae studio, vivendi praecepta omnia ducere voluerunt. Sic quoque CAMPBEL *Enquiry into the Original of Moral Virtue.* Lond. 1734.

(*r*) Quae huic hominum studio naturali consentanea sunt, utilia fere dicuntur, de quibus ita CICERO Lib. III. *De Offic.* c. 28. „ Omnes enim expetimus utilitatem, ad eamque „ rapimur,

Digitized by Google

Atque hujus principis legis sive principii vis et necessitas unicuique ultro debet perspicua esse; neque enim hic aut cum scepticis nobis nunc res est, aut, quae supra de mathematicae evidentiae ratione, quae ad morum doctrinam frustra requiritur, disseruimus, hic repetenda sunt. Itaque jam eo quisque compellitur, ut, vel, quam diximus, naturam humanam totam neget, quod sane absurdum sit; vel, quae ex eâ naturâ, ex ipsis hominum sensibus, instinctibus, primisque naturae initiis necessario consequatur, eam veram, primam, perspicuamque naturae legem esse, nobis ultro concedat. Neque nunc suspicor, fore quemquam, qui etiamnum instet, utcumque jam effectum sit, ad corpus, ad corporis membra, ad animum, ad vitam tuendam hominem ipsâ primâ naturae lege obstrictum esse; nondum liquere tamen, quaenam illa sint, quae ad eam rem omnem, ad summum illud officium explendum valeant. Neque enim, quid ad nutriendum corpus, ad valetudinem aut conservandam aut instaurandam, idoneum sit, quid utilium rerum verâ cognitione ornet animum, id valde ad doctrinam morum,

„rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus: nam quis „est, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non studiosissime persequatur?"

morum, sed vel ad quotidianam experientiam usumque, vel ad alias magis disciplinas, ad Physicam, ad Medicinam, et, quod ad animum attinet, ad Logicam pertinet: quemadmodum *jam supra* notavimus, utcumque constat, ad morbum quemdam sanandum refrigerantia necessaria esse, aliam adhuc rem esse, aliamque artem, docere, quaenam illae sint herbae, olera, fruges, quae ejusmodi vim, qualis ad sanandum requiratur, habeant.

Haec igitur, quam diximus, sit prima lex, *sit* primum praeceptum ac principium, ex quo non omnia quidem officia hominum, sed ea certe, quae unumquemque hominem erga se ipsum explere oportet, exoriantur.

II. SECUNDO, non se tantum ipse diligit homo, sed praeter sui amorem ei ingenerata est incredibilis quaedam benevolentia erga alios, cujus ea vis est, ut non suis tantum bonis delectetur ac malis doleat, sed aliorum etiam cum voluptatem, tum dolorem, omnemque felicitatem ac miseriam participet; ut cum lacrymantibus fere collacrymetur, *et cum* laetantibus laetetur ipse; quin ut abhorreat ab omnium aliorum, etiam brutorum animantium, dolore (*s*).

Hic

(*s*) „ I'y crois (dans l'ame humaine) appercevoir deux prin„ cipes anterieur à la raison, donc l'un nous intereſſe à nous „ même,

Digitized by Google

Hic sensus igitur hominem ex se ipso veluti in alios transfert (*t*), ut, quemadmodum hi affecti sint, ipse perinde quodammodo se affici sentiat. Itaque suavissimum est, alios cum felices videre, tum inprimis felices effecisse (*u*). *Impellantur naturâ homines*, inquit diligentissimus humanae naturae investigator

„même, et l'autre nous inspire une repugnance naturelle à voir „perir ou souffrir tout être sensible et principalement nos sem„blables." ROUSSEAU *Disc. sur l'orig. de l'Inegal.* Préf. pag. XXXI. Ex quo, quantum naturae repugnet, etiam bestias sine necessitate vexare et crudelius habere, ultro apparet. Itaque nulla causa fuit, cur philosophi de fonte officiorum erga bruta laborarent.

(*t*) „Mais lorsque l'être actif est doué du principe moral, „qui le transporte, pour ainsi dire, dans d'autres êtres, et le „fait sentir, souffrir, et jouir pour eux, cette activité acquiert „un ton de noblesse et de grandeur, proportionné a l'étendue „et à la delicatesse du principe moral dans cet être." HEMSTERH. *Aristée.* pag. 124. Vid. TOUSSAINT viri cl. scriptio *De commiseratione* in comment. Academiae Regiae Berol. 1763. —— Conf. HUTCHES. *Inquiry into the Origin. of our Ideas of Beauty and virtue.* Tom. II. Sect. IV. Art. I.

(*u*) „C'est ce principe moral, par le quel un Individu s'i„dentifie en quelque façon avec un autre essence, par le quel „il sent, ce qu'un autre sent, et qu'il sait se contempler soi„même, pour ainsi dire, du centre d'un autre Individu. C'est „delà, que naissent les sensations de commiseration, de justi„ce, de devoir, de vertus, de vices et de toutes les qualités, „qui distinguent l'homme de l'animal, et par le quel il tient

„au

gator CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 15. (*v*), *ut prodesse velint, quam plurimis:* Ex quâ animi affectione probitatem, referendae gratiae studium, magnitudinem animi et generositatem aliasque eximias virtutes repetit, ac testamenta quoque commendationesque morientium docet natas esse (*w*).

Atque hinc inprimis eorum officiorum exsistit genus, quod sine nostro damno atque ignotis etiam prae-

„au principe legislatif de l'univers." HEMSTERH. *Aristée* pag. 107.

„Mais, quand la force d'une ame expensive m'identifie „avec mon semblable, et que je me sens, pour ainsi dire, en „lui; c'est, pour ne pas souffrir, que je ne veux pas, qu'il „souffre, je m'interesse a lui, pour l'amour de moi, et la rai„son du precepte (d'agir avec autrui comme nous *voulons* „qu'on agisse avec nous) est dans la nature elle meme, qui „m'inspire le desir de mon bien être en quelque lieu, que je „me sente exsister. D'ou je conclus, qu'il n'est pas vrai, que „les preceptes de la loi naturelle soient fondés sur la raison „seule: Ils ont une base plus solide & plus sure. L'amour des „hommes derivé de l'amour de soi est le principe de *la justice* „humaine." ROUSSEAU *Emile.* Tom. II. pag. 243. in notis. Ed. d'Amst. 1762. vid. ib. Tom. III. pag. 92. & seqq.

(*v*) Vid. ib. cap. 18 — 22.

(*w*) CICERO Lib. I. *De Legib.* c. 12.

Digitized by Google

praestatur, *quod ab Ennio positum in unâ re, transferri ad multas posse* CICERO testatur Lib. I. *De offic.* c. 16.

Homo, qui erranti comiter monstat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilo minus ipsi ut luceat, cum illi accenderit.

Unâ ex re, inquit CICERO, *satis praecipitur, ut quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquâ profluente; Pati ab igne ignem capere, si quis velit; Consilium fidele deliberanti dare.* Quod si quaedam necessitudines accedant, quae nos arctius cum nonnullis hominibus devinciant, necesse est, ut ipsius vis benevolentiae crescat, quae, cetera si sint paria, major est inter parentes et liberos, quam inter fratres et sorores, atque a summo veluti gradu ad consanguineos, necessarios, amicos, vicinos, cives ac peregrinos tandem descendit (*x*). Attamen tantus saepe hujus benevolentiae sensus est, ut prosimus etiam hosti. Ita Pyrrhus sine lutro captivos

(*x*) „Quamquam confirmatur amor et beneficio accepto et „studio perspecto, et consuetudine adjunctâ: quibus rebus ad „illum primum motum animi et amoris adhibitis, admirabilis „quaedam exardescit benevolentiae magnitudo." CICERO *De Amic.* cap. 9.

Digitized by Google

tivos remittebat ad consulem Romanum Fabricium; et contrà Fabricius Pyrrhum moenibus jam imminentem monuit, caveret sibi a medico, qui necare eum vellet veneno. *Nos enim ad sacra Idaea accipienda optimum virum delegimus; nos tutores misimus regibus; nostri imperatores pro salute patriae sua capita devoverunt; nostri consules regem inimicissimum moenibus jam appropinquantem monuerunt, a veneno caveret.* CICERO Lib. V. *De Finib.* c. 22. Quin hic benevolentiae et amoris, atque etiam grati animi sensus favet etiam, primum iis, quorum non nisi recordatio quaedam nobis superest, ut nemo facile, quam morienti fidem dedit, fallat; nemo mortui amici famam non adversus obtrectatoris calumnias defendat. Hinc eximiis viris statuae ponuntur, vel aliis amplissimis monumentis eorum memoria ad posteritatem consecratur; hinc omnibus aetatibus tam religiosa jura mortuis tributa sunt (*y*); hinc igitur pietas, humatio, sepultura reliquaque officia erga defunctorum manes sunt profecta, de quo genere toto perquam laborarunt eruditi. Adeo falsa vox eorum putanda est, qui nihil ad mortuos *pertinere*, neque eorum ullâ nos curâ moveri arbitrentur (*z*).

Deinde

(*y*) CICERO *De Amic.* c. 4.

(*z*) CICERO *Tuscul. Quaest.* Lib. I. cap. 43. et seqq. Confer. idem Lib. II. *De Finib.* cap. 31. de Epicuro.

Digitized by Google

Deinde favet etiam hic sensus posteris: quod cum ex aliis rebus permultis apparet, tum ex eo, quod, nisi vel depravatio quaedam insignis accedat, vel mors inopinata aliquem opprimat, nemo moriens, verbi gratiâ, facile occultet, si quod scire se putet, salutare remedium, ad morbum quemdam sanandum, vel dolorem levandum: et, si quandoque contra fiat, id ab omnibus valde vituperatur (*a*).

Sed haec benevolentia erga alios adeo saepe efficax est, ut cum proprio quoque detrimento, quin cum nostro interitu, aliis prodesse cupiamus. Nonne pro Oreste Pylades mori voluit? Decii, Codri, Coclites nonne pro civibus suis certissimae se morti vel mortis periculo obtulerunt? Multique eximii heroës nonne in virtutis certamen venientes, ut aliis prodessent, omnes fortunae motus leves et imbecillos putarunt? *Atque ut tauris datum est, ut pro vitulis contra leones summâ vi impetuque contendant: sic ii, qui valent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule et de Libero accepimus, ad servandum genus hominum naturâ incitantur.* CICERO Lib. III. *De Finib.* cap. 20.

Quod

(*a*) „Mihi autem non minori curae est (inquit LAELIUS „apud CICERONEM *de Amic.* c. 12. in fine), qualis res„publica post mortem meam futura sit, quam qualis hodie „sit."

Digitized by Google

Quod si, quemadmodum docuimus, erga ipsum hostem etiam valet benevolentia, quanta ejus vis esse debet in eum, qui, ex ipsius hujus virtutis sensu, mihi prior profuit? qui auxit vitae commoda? qui conjugem, qui liberos prope pereuntes mihi reddidit? qui latronum me periculo, durâ servitute, et inhumani hostis crudelitate liberavit? Ex quo grati animi sensus exsistit, cujus tanta est efficacia, ut ingrato homine nihil turpius, nihil foedius, nihil abjectius existimetur. Neque enim ulla benevolentia erga alios ab eo speranda est, qui ne quidem vicissitudinem praestitit beneficiorum, nullasque gratias retulit, aut referre voluit. Quapropter, si verum est, quod supra disputavimus, quae accedant necessitudines, eas insigniter vim confirmare naturalis benevolentiae, quantum ea acceptis beneficiis augeri debeat, ignorari nequit: quo magis iterum mirer, quid caussae sit, cur philosophi quidam contenderent, grati animi officium sentiri posse, at ejus officii caussam demonstrari nullam posse.

Itaque illum, quem supra explicui, amorem sui, quo quisque maxime ducitur, Natura sapienter temperavit praeclaro sensu benevolentiae et amoris erga alios, a quo humanitas, comitas, liberalitas et similes eximiae virtutes exoriuntur. *Ex hoc nascitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalit*

Digitized by Google

lis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine, propter id ipsum, quod homo sit, non alienum videri. CICERO Lib. III. *de Finib.* c. 19. *Et ad participandum alium ab alio communicandumque inter omnes jus, nos naturâ esse factos.* IDEM Lib. I. *De Legib.* 12. Ac tantum hunc sensum, atque ita omnibus hominibus naturâ insitum judicat CICERO, ut non eorum modo, uti apparuit, nos saepe misereat, quos nunquam vidimus, veluti si Reguli casum legamus (*b*); sed ut idem CICERO L. I. *De Legib.* c. 11. graviter roget: *Quae natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum et beneficii memorem diligat? Quae superbos, quae maleficos, quae ingratos non aspernetur?*

Neque

(*b*) „Quis est, qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate „aliquâ et benevolentiâ memoriam usurpet, quos nunquam vi„derit? Quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. „Cassium, Sp. Maelium non oderit? Cum duobus ducibus de „imperio in Italiâ decertatum, Pyrrho et Hannibale: ab altero „propter probitatem ejus, non nimis alienos animos habemus, „alterum propter crudelitatem semper haec civitas oderit." CICERO *De Amic.* c. 8. Itaque vere ROUSSEAU *Emile* Tom. III. pag. 93. & seqq. ubi pag. 96. „Il nous importe „furement fort peu, qu'un homme ait été mechant ou juste, „il y a deux mille ans; et cependant le même interêt nous „affecte, dans l'histoire ancienne, que si tout cela s'etoit passé „de nos jours."

Digitized by Google

Neque hic suspicor fore, qui bellorum hic nobis crudelitatem, multaque hominum tetra diritate facinora forte objiciant, iisque infirmare plane, quem nos benevolentiae erga alios sensum humanae naturae tribuimus, sibi videantur. *Etsi* enim pro temporibus interdum vehementioribus animi perturbationibus obscurari hunc sensum et paullisper oppressi posse concedimus, universe tamen ac totum divelli ab homine posse, minime nos statuimus (*c*). Et, quae iracundiae, discordiarum, crudelitatis atque inhumanitatis exempla afferuntur, non ea inhumani

(*c*) „Mais quelque soit le nombre des méchans sur la terre, „il est peu de ces ames cadavreuses, devenues insensibles, „hors leur interêt, à tout ce qui est juste et bon. L'iniquité „ne plait, qu'autant, qu'on en profite; dans tout le reste, on „veut, que l'innocent soit protegé. Voit-on dans une rue ou „sur un chemin quelque acte de violence et d'injustice; à l'in„stant un mouvement de colere, et d'indignation s'eleve au „fond du coeur, et nous porte à prendre la defense de l'op„primé; mais un devoir plus pressant nous retient, et les loix „nous ôtent le droit, de proteger l'innocence. ——— Enfin „l'on a, malgré soi, pitié des infortunés; quand on est temoin „de leur mal, on en souffre: les plus pervers ne sauroient per„dre tout à fait ce penchant: souvent il les met en contra„dictions avec eux memes. Le voleur, qui depouille les „passans, couvre encore la nudité du pauvre, et le plus feroce „assassin soutient un homme tombant en defaillance." Rousseau *Emile* Tom. III. pag. 95 — 97.

Digitized by Google

mana dicantur, si consentiant naturae humanae, nec ea magis, quem defendimus, benevolentiae sensum tollunt, quam autocheiriae exempla probent, nullo vitae tuendae studio homines duci. Tandem, cui unquam perpetrata ab hominibus scelera eam vim habere visa sunt, ut nullum hominibus insitum sensum moralem, nullam recte factorum tranquillam et suavem, male factorum molestam gravemque conscientiam esse, statueret?

Itaque ex hoc etiam hominum naturali amore erga alios, ex hujus benevolentiae et misericordiae sensu, qui negari nequit, quem tot vitae exempla, tot sapientium virorum fides et testimonia, quem denique sua quemque propria experientia, cogitatio et mens, si eam exploret, docent (*d*); hanc ego jure principem legem alteram, hoc aliud principium, officiorumque erga alios homines fundamentum mihi efficere videor:

„ Hom

(*d*) Quemadmodum alii solum sui amorem, ita CUMBERLANDUS, contra Hobbesium dimicans, unam hanc benevolentiam tanquam principium assumsit, ex quo omnem doctrinam morum efficeret. In quam quoque sententiam eunt alii, tum HUTCHESONUS proclives videntur.

Digitized by Google

„ Hominem quoque naturâ obstrictum esse
„ ad ceterorum etiam hominum corpus, cor-
„ poris membra, animum, vitam, totumque
„ statum tuendum, ut, quoad *ejus* fieri potest,
„ vitam illi beatissimam degant: itaque simul
„ obligatum esse ad omnia, quae ex hoc prin-
„ cipio necessario consequantur."

Haec vero lex quin ultro etiam ac necessario ex humanâ naturâ exsistat, negari nequit: ut vel probanda haec lex sit, vel eo deveniendum levitatis, ut, illa natura tota rejiciatur.

III. TERTIO, ut cetera animantia, ita homo hoc a naturâ habet, ut a vitâ solitariâ abhorreat, ut amet congregationes consociationesque cum *aliis*. *Natura nihil solitarium amat, semperque, ad aliquid adminiculum annititur.* CICERO *De Amic.* c. 23. *Et nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinitâ quidem voluptatum abundantiâ.* Lib. III. *de Finib.* c. 20. —— Atque hunc societatis appetitum inprimis confirmant augentque vehementer summa illa propensio ac voluntas adjungendi sibi conjugem, tenerrimus erga prolem amor, ejusque non procreandae modo, sed etiam nutriendae educandaeque studium: *a quo initio profectam communem humani generis societatem persequimur.* —— *Neque vero haec inter se congruere possent, ut natura et pro-*

procreari vellet, et diligi procreatos non curaret. CICERO Lib. III. *De Finib.* c. 19. Atque etiam in bestiis hujus naturae et amoris vim perspicimus, quarum in foetu et in educatione laborem cum cernimus, naturae ipsius vocem audire videmur. Itaque gallinae non nutriunt modo pullos suos, atque invitant ad pabulum, a quo sibi ipsae temperant, sed pro salute pullorum vitam quoque summis periculis objiciunt, neque dubitant cum fortiori multo hoste certare (*e*). Quin etiam in amore conjugali constantiae, qualem et homines amant, et liberorum educatio omnino requirit, similitudinem in quibusdam bestiis, veluti in columbis, cernimus. Ab his vero initiis, sensibus, propensionibus atque instinctibus, (neque enim interest, quo verbo utamur), ab his igitur initiis, ut omnia breviter complectar, fraternitates, consanguinitates, affinitates, cognationes, familiae, stirpes, amicitiae, vicinitates, oppida, urbes,

(*e*) „Quapropter a naturâ mihi videtur potius, quam ab indi„gentiâ, orta amicitia, et applicatione magis animi cum quodam „sensu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis „effet habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis qui„busdam animadverti potest: quae ex se natos ita amant, ad „quoddam tempus, et ab eis ita amantur, ut facile earum sen„sus appareat: quod in homine multo est evidentius." CICERO *De Amic.* cap. 8. et *De Finib.* Lib. II. cap. 33. N. 109.

Digitized by Google

bes, civitates denique ac gentes exstiterunt (f): *Quae nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, et tota domus conjugio et stirpe conjungitur, serpit sensim foras, cognationibus primum, deinde amicitiis, post vicinitatibus, tum civibus et iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanae.* CICERO Lib. V. *De Finib.* c. 23.

Sentit igitur homo, solum se neque esse, neque esse posse, sed conjunctum primum cum suis et proximis, deinceps cum ceteris hominibus, ac tandem cum universo genere humano, cum quo, tanquam pars cum toto, naturae vinculo, est copulatus. Quamobrem, etsi quisque se maxime diligit, non se tamen unum diligit, sed ducitur etiam sensu benevolentiae et studio erga alios homines singulos; ducitur etiam vehementissimo appetitu societatis, quae homini sic est necessaria, ut, qui forte a prima infantia in solitudine inter feras bestias vixerint homines, brutorum fere similes sint reperti. Socialis igitur vitae summa est necessitas, non modo infantibus, ut a parentibus nutriantur, curentur, et conserventur,

(f) Confer. CICERO *De Amic.* c. 5. *Nihil est enim appetentius sui simillimum, nihil rapacius, quam natura.* Ibid. ap. 14.

Digitized by Google

tur, donec adolescant; sed etiam hominibus confirmatae jam aetatis, ad vitae sibi praesidia facilius paranda, atque ejus commoditates suavitatesque mutuis auxiliis augendas (*g*): ac senibus denique, quorum infirmitatem fulciant juniores ac sustineant.

Homo igitur vehementissimo studio societatis ducitur, neque sine eâ vitam satis commode ducere potest. At, cum nulla constet societas, nisi, quae pro cujusque consociationis naturâ ad sustentandam societatem requirantur adjumenta, ea pro suo etiam munere et facultate quisque socius in commune conferat, hujus erga societatem officii necessitate homo plane est devinctus. Praeterea sentit etiam homo, cum totum praestantius sit suâ parte, et, quod praestantius sit, ejus praecipuam curam esse ac tutelam oporteat; ad universae quidem societatis salutem pertinere, ut partes, quoad fieri possit, salvae sint, at universitatis salutem partium incolumitati multo esse anteponendam. Et hoc quidem omnis conjunctionis humanae officiorumque socialium praecipuum fundamentum est, sine quo constare nulla potest societas (*h*): attamen, cum ex aliis principiis, quibus sua

(*g*) Confer. CICERO Lib. II. *De offic.* c. 4.

(*h*) Ut non intelligam, quid sibi velint, qui aliquando negent, publicam salutem omnis consociationis supremam legem

sua cuique propria felicitas unice proposita est, hujus officii necessitas non posset effici, hic locus admodum vexavit philosophos.

Atque hujus etiam sensus propensionisque tanta vis est, ut in ipsis brutis illius simulacra occurrant. *Itemque formicae, apes, ciconiae, aliorum etiam caussâ quaedam faciunt: multo magis haec conjunctio est hominis: itaque naturâ sumus apti ad coetus, ad concilia, ad civitates.* CICERO Lib. III. *De Finib.* c. 19. Omnino praeclara sunt, quae ibidem sequuntur, et apta ad confirmandum, quod diximus, hominem non per se solum exsistere, sed, tanquam partem, esse conjunctum cum toto genere humano, omnique hac rerum universitate. *Mundum autem censent Stoici, regi numine Deorum, eumque esse, quasi communem urbem et civitatem hominum et Deorum, et unumquemque nostrum ejus mundi esse*

esse. Itaque quod aliquoties MONTESQUIVIO obfuit paradoxa dicendi studium, id in hac re quoque viro praeclaro videtur fraudi fuisse. „C'est un paralogisme, (inquit), de dire, „que le bien particulier doit ceder au bien public." *l'Esprit des Loix.* Liv. XXVI. ch. 15. ubi vid. *Remarq. d'un Anonyme.* Edit. d' Amsterd. 1764. 8vo. Ut mirum non sit, alibi de hac suprema lege aliter judicasse ipsum Montesquivium, Confer. supra hoc cap. pag. 65.

Digitized by Google

esse partem: ex quo illud naturâ consequi, ut communem utilitatem nostrae anteponamus: ut enim leges omnium salutem, singulorum saluti anteponunt; sic vir bonus et sapiens et legibus parens et civilis officii non ignarus, felicitati omnium plus, quam unius alicujus aut suae, consulit. Ita ex Stoicorum disciplinâ Cato apud CICERONEM Lib. III. *De Finib.* c. 19. egregie disputat, et hanc sententiam exemplis illustrat praestantium heroum, quos historia narrat, ad servandum genus hominum naturâ incitatos fuisse. Profecto haec ipsa naturae praestantia movit Coclitem, ut Porsennae, per Sublicium pontem transire conanti, resisteret, hostiumque impetum solus sustineret, donec a tergo pons a sociis frangeretur; haec movit Regulum, ut captivos non modo reddendos non censeret, sed etiam dissuaderet; haec natura induxit Mucium, postea ex hac re Scaevolam dictum, ut, in ejusdem Porsennae castris, dextram manum igni impositam exureret, ad labefactandum hostis animum: ex eâdem naturae excellentiâ integras legiones scripsit Cato, saepe alacres in eum locum profectas, unde non redituras se arbitrarentur: ac pari animo Lacedaemonii in Thermopylis occiderunt, *in quos* (inquit CICERO Lib. I. *Tusc. Quaest.* cap. 42.) *Simonides:*

Dic hospes Spartae, nos te hic vidisse jacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

Digitized by Google

Quapropter, cum homo naturâ ipsâ aptus sit ad societatem, eamque vehementer appetat, et ad vitae necessitates, utilitates suavitatesque sibi comparandas, omnino requirat (*i*); huic naturae *prorsus* consentaneum existimandum est hoc primum praeceptum ac decretum, sive principium:

„ Tuendam hominum inter ipsos societatem
„ esse, omniaque explenda officia, sine quibus
„ ea societas, cujus quis pars est, ad salutem
„ universorum fructuosa esse nequeat."

Omnino aut negandum est, homines ad conjugia, ad liberos procreandos educandosque, ad consociationes, cum domesticas tum civiles, naturâ ipsâ ferri; aut, qui hanc naturae propensionem fateatur, is neces-

(*i*) Ut plures philosophi sui amorem solum, atque uti CUMBERLANDUS, atque alii nonnulli unam benevolentiam erga alios, secuti sunt; ita PUFENDORFIUM constat, inprimis omnem legum naturalium doctrinam ab hoc uno studio societatis voluisse repetere. At illi viri docti sic partem modo naturae, non totam naturam humanam contemplati sunt: quo factum est, ut multa officia aut deserèrent, aut vano labore, ex suo quisque principio, conarentur efficere: quamquam Pufendorfii causam agit SULZERUS, vir omni doctrinae et ingenii laude egregius, *Recherch. sur un principe fixe, qui serve à distinguer les devoirs de la Morale de ceux du droit naturel.* (Memoir. de l'Academ. Roy. de Berlin, Tom. XII. An. 1756.).

Digitized by Google

necessario debet positam modo legem probare: quae lex, quemadmodum cum perspectâ illâ certâque naturae propensione, cum illo societatis sensu atque instinctu proxime conjuncta est, ita pro principe lege, pro vero principio est habenda, ex quo omnia erga societatem, cujus nos partes sumus, officia, quae idcirco solent socialia vocari, aptâ connexâque ratione effici possunt et demonstrari.

IV. Tandem QUARTO, haec etiam est natura hominis, haec vis ejus animi, ut quidquid magnum, quidquid suo genere eximium sit, quidquid praecipuâ quadam laude, potentiâ, dignitate, majestate excellat, id homo admiretur ac suspiciat, et, quo praestantius sit, eo pluris faciat, atque etiam, si naturâ intelligens sit, veneretur. Qui primâ vice ad oceanum accedit, is obstupescit ejus infinitâ magnitudine, quae mentis fines excedens terret animum. Qui ducem, et principem, et moderatorem luminum reliquorum, solem mane exorientem contemplatur, vel serenâ nocte incredibilem coelestium corporum numerum et splendorem intuetur, cursumque et ordinem admirabilem cogitat, is tantâ majestate captus, ut spernit maxime humilitatem suam, ita maxime tantum decus admiratur. Inter homines ipsos, si nobis offertur heros, cui virtutum praestantia, aut res egregie gestae magnam famam et gloriam attulerunt,

runt, eum coram intueri cupimus, magni facimus, atque hunc sensum animi ac reverentiam quibusvis modis ei avemus patefacere. Rudes etiam et inculti populi nonne olim viros, qui de patriâ praeclare meriti essent, eamque suâ virtute crudelis hostis vi et injusto bello liberassent, carminibus celebrarunt, et saepe, uti Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio coelestium collocavit, tanquam deos coluerunt, vel inter deos habuerunt? Quantam laudem Crotonienses Pythagorae et quam prope divinos honores tribuerunt (*k*)? Quantâ veneratione Socratem post mortem tota Graecia prosecuta est? *Quis urbis conservatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? Quis Aristidem non mortuum diligit* (*l*)? Quae cum de hominibus

(*k*) JUSTIN. Lib. XX. c. 4. DIOG. LAERT. *Lib. VIII.* segm. 14 & 16.

(*l*) CICERO Lib. V. *De Finib.* c. 22. Neque dubito, quin etiam hujus sensus quamdam similitudinem in animantibus brutis reperiamus. Non tantum CICERO Lib. V. *De Finib.* c. 14. scribit: *Sunt autem bestiae quaedam, in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis, in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliquâ ex parte motus quosdam videmus.* Sed canis, qui majorem domini potentiam atque imperium et novit et metuit, ei non modo prae metu obtemperat, sed et fidelis est et gratus, et blandiendo quoque domini sibi favorem aucupatur.

Digitized by Google

nibus egregiis valeant, quo animi sensu nos affectos esse oportet, si mundi hujus ac rerum omnium summe potentem aliquem opificem et effectorem, conservatorem benignum ac sapientissimum moderatorem, a cujus ditione et numine omnia pendeant, omniaque bona in nos proficiscantur, agnoscamus? Inprimis, si, quae ex hujus immensae rerum universitatis magnitudine ejusque magnitudinis sensu ultro exsistit,

cupatur. Hic memini verborum, quae ROSSALDUS scripsit: „Je demande encore, et ceci est plus important, pour quoi la „premiere fois, que j'ai menacé mon chien, il s'est jetté le „dos contre terre, les pattes replieés, dans une attitude supp„pliante, et la plus propre à me toucher; posture, dans la „quelle il se fût bien gardé de rester, si sans me laisser flê„chir, je l'eusse battu dans cet etat? Quoi! mon chien tout „petit encore, et ne faisant presque que de naitre, avoit il „acquis deja des idées morales? Savoit il, ce que c'etoit que „clemence et generosité? sur quelles lumieres acquises espe„roit-il m'appaiser en s'abandonnant ainsi á ma discretion? „Tous les chiens du monde font à peu près la même chose „dans le même cas, et je ne dis rien ici, que chacun ne puisse „verifier. Que les philosophes, qui rejettent si dedaigneuse„ment l'instinct, veuillent bien expliquer le fait, par le seul „jeu de sensations et des connoisances, qu'elles nous font ac„querir: qu'ils l'expliquent d'une maniere satisfaisante pour „tout homme sensé: alors je n'aurai plus rien à dire, et je ne „parlerai plus d'instinct." ROUSSEAU *Emil.* Tom. III. pag. 91. in not. et *Oeuvr.* Tom. XIII. (ou Tom. II. du supplement) pag. 12. —— pag. 20 & 21.

Digitized by Google

exsistit, nostrae huc accedat imbecillitatis, infirmitatis, humilitatisque omnis cogitatio? Non ego nunc disputo, nullas gentes esse, quae, esse deum, penitus ignorent: hoc disputo, si quae sint gentes, quae qualemcumque tandem Deum esse profiteantur (*m*), eas continuo tali sensu moveri, ut illum Deum se venerari, et adorare oportere, propitiumque ejus sibi numen aliquo cultu venerationisque significatione efficiendum esse, agnoscant; ut, quanto excellentiorem Deum existiment, tanto sanctiorem ejus censeant voluntatem, tantoque alacrius ejus decretis statuant obtemperandum esse.

Ex hac igitur hominum affectione animi, ex hoc sensu, atque, ut ita dicam, instinctu, sive malis, ex hac humanae mentis naturâ ultro haec etiam princeps lex, hoc principium proficiscitur:

„ Unumquemque hominem naturâ *obliga-*
„ tum esse ad Deum, vel, quamcumque ag-
„ noscat (*n*) eximiam naturam, potestatem,
„ nu-

(*m*) „ Sive enim natura, sive aether, sive ratio, sive mens, „ sive fatalis necessitas, sive Divina Lex, sive quid aliud „ dixeris, idem est, quod a nobis dicitur Deus." LACTANT. *Instit.* I. 5. 21.

(*n*) Ut homo cognoscat Deum, non ad hoc principium, neque ad hoc genus officiorum pertinet, sed ad primum, *quo*

unum

„ numen, vel quocumque nomine appellet; ad
„ eum igitur Deum venerandum et colendum,
„ ejusque sibi numen propitium reddendum."

Haec prima lex ac praeceptio nobis ejusmodi videtur, ut ex intimis humanae mentis sensibus, ex ipsâ mentis nostrae naturâ, sponte suâ, oriatur: itaque ejusmodi principium est, ex quo omnia erga Deum officia justâ conclusionum ratione possint effici.

Atque his ita indagatis, inventis, constitutisque quatuor principiis, nunc alteri quaestionis parti sic responderi oportere censemus:

„ Illa prima atque universalia principia,
„ quae fundamenta sint omnis obligationis
„ moralis, et ex quibus propria magis et pe-
„ culia-

unumquemque excolere animum suum, rerumque eximiarum ornare scientiâ oportet. Ceterum, quod momento et gravitate princeps est principium, illud ut quarto loco poneremus, cogitandi ratio, primarumque notionum ordo effecit. Bene HUTCHESON *Phil. Moral. Instit. Compend.* Lib. I. cap. 1. §. 1. *More omnium disciplinarum a notioribus ad magis obscura detegenda progredimur: neque rerum dignitate ducti, ab iis, quae naturâ prima sunt, Dei nempe O. M. voluntate ordimur.*

Digitized by Google

„ culiaria officiorum genera omnia possint
„ repeti, esse haec quatuor, quae nunc pau-
„ cis compl ctimur, prima praecepta, sive
„ axiomata moralia: nimirum. 1. *Ut ho-*
„ *mo tueatur et corpus et animum et vitam*
„ *et universe omnem statum suum*: 2. *Ut*
„ *similiter tueatur homines alios*: 3. *Ut*
„ *tueatur societatem, ad quam pertineat*:
„ 4. *Ut, quem quis cognoscat Deum, eum*
„ *colat ac veneretur* (*o*).

Age, nunc ea quatuor principia sequenti capite confirmemus, ac nonnullis, quae fortasse aliquem retardent, difficultatibus liberemus; atque inprimis ea praecepta paucis commemoremus, quae iis principiis consequentia sunt et apta cum ad extollendam egregiam morum doctrinam, tum ad ejus doctrinae praesertim firmitatem stabiliendam.

CAPUT

(*o*) Utrum plures possint esse primae notitiae, sensus, ac principia doctrinae moralis, nunc non disputamus. At haec quatuor certe, quae posuimus principia, ad universae doctrinae moralis aedificium exstruendum sufficiunt.

Digitized by Google

CAPUT IV.

Nonnulla afferuntur ad quatuor moralis doctrinae principia paullo uberius explicanda atque confirmanda.

En igitur quatuor prima omnis obligationis moralis ac morum doctrinae omnis principia, illa quidem ducta ex ipsâ naturâ humanâ: quae ut ex tam vero puroque fonte hauriremus, cum ipsa recta ratio nos induxit, tum geometriae consuetudo, ad cujus disciplinae firmitatem et evidentiam, his maxime temporibus, omnem philosophiam extollere eruditi conantur. Geometrarum enim iste mos est, ut mentis nostrae interiores recessus ac latebras explorent, et quas ibi primas inveniant notitias, eas sumant, tanquam prima principia sive axiomata, et veluti firma fundamenta ponant, quorum ope atque adjumento totum artis suae aedificium exstruant. Itaque nos judicavimus, quemadmodum initia Arithmetica, Geometrica, Logica, Poëtica, Oratoria, cetera, a quibus singulae illae artes et disciplinae nascuntur, insunt in animis nostris, sic iis, ac multo etiam magis, ab ipsâ naturâ pariter ingenerata esse initia moralia, ac prima quaedam veluti semina omnis honestatis et officii, quae efficiunt, ut virtus in omnium animos lumen suum permittat, quod maximum na-

Digitized by Google

turae beneficium esse notavit SENECA *De Benefic.* Lib. IV. cap. 17. Quae semina etsi obscurius cognita, uti Parte I. cap. 2. ostendimus, tamen plerorumque hominum atque imperitae quoque plebis regunt vitam; sed quae, si, rejectis veluti involucris, diligentius explicentur, eximiam morum doctrinam pariunt. *Ingenuit Natura,* inquit CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 21. *sine doctrinâ parvas notitias rerum maximarum, et quasi instituit docere, et induxit in ea, quae inerant tanquam elementa virtutis; sed virtutem ipsam inchoavit, nihil amplius.* Atque ibidem cap. 22. *Atque ea,* inquit, *in optimâ quâque indole maxime apparent, in quâ haec honesta, quae intelligimus, a naturâ tanquam adumbrantur. Sed haec in pueris (expressa): In iis vero aetatibus, quae jam confirmatae sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moveatur et offensione turpitudinis et comprobatione honestatis? (p).*

Tantam igitur auctoritatem, ac magis etiam naturae ipsius veritatem, secuti nos prima praecepta morum sive principia moralia investigavimus, investigata invenimus, inventa constituimus; constituta vero pluri-

(p) Conf. ibid. cap. 15.

Digitized by Google

pluribus verbis, nunc contrahamus, ut unâ veluti cogitatione illa possimus comprehendere, et, quae iis consequentia sint, quodammodo prospicere.

PRIMUM igitur, quod natura homini ardentissimum sui amorem ingeneravit, ac summum vitae et conservationis ac felicitatis studium; ex eo statim haec prima lex a nobis effecta est: *Hominem oportere et corpus, et membra corporis, et animum, et vitam, ac totum statum suum tueri, ut vitam quam beatissimam transigat.* Ex quo principio omnia officia, quae quisque sibi ipse debet, justâ conclusionum serie possunt exquiri; quorum officiorum praecepta late patent, ac tam ad animum et corpus, quam ad tuendam valetudinem, ad excolendas mentis et ingenii vires, ad statum externum, ad bona fortunae, ad famam, existimationem, laudem, gloriam, ad sui defensionem, ad dominia rerum, atque infinitas ad res alias pertinent: quemadmodum exinde etiam temperantia, diligentia, parsimonia, tranquillitas animi et moderatio, recte factorum conscientia, et cetera bona et virtutes, et quae contraria vitia sunt, facile possunt cognosci.

SECUNDO: Ex naturali sensu benevolentiae erga alios, quem probavimus, hanc etiam principem naturae legem, hoc principium effecimus: *Homi-*

Digitized by Google

nem naturâ obstrictum esse ad ceterorum quoque hominum corpus, animum, membra corporis, vitam, totumque statum tuendum, ut illi etiam, quoad fieri potest, vitam degant beatissimam. Ex quo principio, quae erga alios singulos homines, vel etiam hominum coetus, quibuscum nos peculiariter conjuncti non sumus, officia valeant, omnia duci possunt et intelligi: quae similiter ad aliorum hominum corporis tutelam, ad animi vires excolendas, ad statum externum vitaeque adjumenta omnia, ad famam, laudem, aliasque res permultas pertinent. Hinc igitur comitas, humanitas, liberalitas, gratus animus, amicitiae, nemini nocendi, et aliis injurias facile remittendi officium; hinc fides, aequitas, justitia, magnitudo animi, et reliquae eximiae virtutes oriuntur. Hinc etiam, quae contraria sunt vitia, inimicitiae, simultates, odia, invidiae, calumniae, obtrectationes, fraudes, doli, insidiae, furta, rapinae, *adulteria*, perfidia, homicidia, et quae alia foeda flagitia et scelera sunt, ea omnia quam sint turpia, quamque naturae repugnent, jam facile est ad cognoscendum.

Tertio: Ex insito etiam appetitu societatis, qui homini quidem communis cum brutis animantibus, sed cujus major excellentia hominum propria est, hanc vidimus naturae primam legem, hoc prin-

Digitized by Google

principium nasci: *Homines naturâ ipsâ obligatos esse ad tuendam inter se societatem, omniaque facienda, sine quibus societas, cujus quisque pars est, ad universorum salutem fructuosa esse nequeat.* Atque haec princeps lex est fons officiorum omnium, quae vulgo socialia solent appellari, quae partim propriâ vi valent, partim confirmantur etiam iis officiis, quae ex secundo principio exsistere vidimus; quibus quae contraria facinora sunt, ea magnopere omnem humanam societatem perturbant.

Quare ad hoc genus officiorum non modo fides et justitia pertinent, neque ea modo, quae sive conjugalis, sive paternae, sive universe domesticae societatis ratio requirit; sed pariter officia erga vicinos, amicos, civitatem ac patriam omnem (*q*). Hinc inprimis oritur insignis illa praeceptio, quam supra adversus MONTESQUIVIUM defendimus (*r*), nimirum a communi universorum salute privata singulorum commoda obscurari prorsus ac vinci, quae cujusque societatis suprema lex, praecipuumque fundamentum debet judicari. Hinc igitur illud HORATII, *Dulce esse et decorum pro patriâ mori*; hinc illud CICERONIS Lib. I. *De Offic.* cap. 17. *Omnes*

(*q*) Vid. CICERO Lib. III. *De Offic.* c. 6.

(*r*) Pag. 87 et 88.

Digitized by Google

Omnes omnium caritates patriam unam complexam esse, pro quo quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? Hinc ille dux Leonidas dixit: *Pergite animo forti Lacedaemonii; hodie apud inferos fortasse coenabimus;* hinc unus ex Spartanis, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians: *Solem prae jaculorum multitudine non videbitis. In umbra, igitur* inquit, *pugnabimus.* Ac Lacaena, cum filium in praelium misisset et interfectum audisset: *Idcirco,* inquit, *genueram, ut esset, qui pro patriâ mortem non dubitaret occumbere* (s). Hinc etiam VIRGILIUS Lib. VI. *Aeneid. vs. 655.*

Conspicit ecce alios dextrâ laevâque per herbam
Vescentes, laetumque choro Paeana canentes,
Inter odoratum Lauri nemus, unde superne
Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.
HIC MANUS OB PATRIAM PUGNANDO VULNERA PASSI.

Hinc rursus idem CICERO Lib. III. *De Offic.* cap. 19. *Ut enim leges omnium salutem singulorum saluti anteponunt, sic vir bonus et sapiens et legibus parens, et civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus, aut suae consulit.*

Nec

(s) CICERO *Tuscul. Quaest.* Lib. I. cap. 42.

Digitized by Google

Nec magis vituperandus est proditor patriae, quam communis utilitatis aut salutis desertor propter suam utilitatem aut salutem. Ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem oppetat pro republicâ, quod deceat cariorem esse patriam nobis, quam nosmet ipsos. Ac tandem in *Somn. Scip.* cap. 3. *Sed quo sis alacrior ad tutandam rempublicam, sic habetote, omnibus, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in coelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fit, acceptius, quam concilia, coetusque hominum jure sociati, quae civitates appellantur.*

QUARTO denique, etsi fortasse non omnes homines esse Deum sciunt, at scire id possunt: ut vero rerum omnium auctorem, a quo ipsi etiam pendent, cognoscant, id requirit animi sui excolendi officium, quod primo principio praeceptoque continetur. Ex sensu vero cum nostrae imbecillatis, tum ejus venerationis, quâ quidquid egregium sit, quidquid verâ potentiâ, dignitate ac majestate excellat, prosequimur, hanc vidimus ultro manare principem legem sive principium: *Quem quis cognoverit Deum, eum oportere colere illum, venerari, ejusque sibi numen propitium reddere.* A quâ primâ lege seu prin-

Digitized by Google

cipio pariter officia erga Deum, quae vocantur, divinaeque voluntati ac decretis obtemperandi alacritas, amor, pietas, honos, reverentia, fiducia, gratus animus, atque aliae similes praeclarae virtutes proficiscuntur: quibus quae contraria vitia sunt, ea non difficilem explicatum habent.

Atque haec quatuor praecepta ita *vera* existimamus, ita cum naturâ humanâ conjuncta, ut negari nequeant nisi ab eo, qui naturam humanam prorsus ipsam tollat; ita *evidentia* et *perspicua*, ut, qui ea nolit percipere, is animo suo vim inferat; ita *prima*, ut ex naturâ hominis, ex ejus interioribus sensibus et instinctibus ultro ac proxime nascantur, quamprimum animum nostrum ibique latentes sensus atque instinctus diligentius contemplemur; ita denique *universalia* et fructuosa, ut nulla sint neque erga Deum, neque erga nosmet ipsos, neque *erga alios* homines singulos, neque erga societatem humanam, imo ne quidem erga bruta animantia (*t*), quae ab ullo homine adimplenda sint, officia, quin ex positis quatuor illis principiis clare et perspicue efficiantur; ita denique apta ad certas notas constituendas, quibus officiorum virtutumque omnium praecepta *cognoscan-*

(*t*) Vid. supra cap. III. pag. 74 et 75. in not. (*s*).

Digitized by Google

noscantur, ut, quae ex iis principiis colligantur praecepta, his justâ serie atque ordine inter se devinctis, summa, quae in hisce rebus haberi possit, exsistat scientiae firmitas, eximiaque tandem disciplina exoriatur, quae certissimam viam ad beatam vitam aperiat.

Neque hic quisquam reprehendat, plura nos principia ponere, cum de uno tantum quaesiverit Societas Hollandica, et plerique eruditi unum modo principium dari disputent, ac metuendum etiam esse, ne plura fortasse principia illa diversique sensus inter se contendant atque adversentur. Nam, ut posteriorem difficultatem prius tollamus, metus ille de pugnâ principiorum totus inanis est. Quaenam enim, obsecro, contentio possit esse, inter sui tutelam et benevolentiam erga alios, quae ipsa cum aliorum erga nos benevolentiam vicissim augeat, eorumque favorem, liberalitatem, amicitiam, ac similia officia provocet; ad nostram ipsorum vitam beatiorem efficiendam inprimis prodesse nobis debet? Ac similiter, cum propriae felicitatis studium, tum sensus benevolentiae erga alios, uti excitant homines ad congregationes, ita hae congregationes vicissim iis magnopere ad vitae commoditates suavitatesque omnes amplificandas prosunt, ac vim benevolentiae erga alios mirifice augent. Veneratio autem et om-

Digitized by Google

nis cultus Dei reliqua tria, quae posuimus, initia praeclare fulciunt ac sustentant; quandoquidem qui sic generavit hominis naturam, ut is et se et alios diligat, et cum aliis se hominibus consociare cupiat, Deus ille profecto nihil prius velle potest, quam ut ei naturae, ei amori tam sui, quam aliorum, eique acerrimo societatis studio pareat homo et obsequatur: atque ei Divinae voluntati, quippe uni omnium sanctissimae obtemperandum esse, ipsa illa opinio de Divinae Naturae praestantiâ et inde nata veneratio magnopere jubent.

Praeterea, quaecumque tandem sive plura probentur principia, sive unum modo commendetur, quis in morum disciplina id nobis aut praestitit unquam, aut postea praestabit, ut nemini, saltem specie quâdam ac fallaciâ, officiorum ulla esse pugna videatur? quod longe secus esse, cum ea, quae CICERO Lib. III. *De Offic.* cap. 6. 23. 24 & 25. disputat, probant, tum omnium scriptorum libri fidem faciunt. Quapropter, si fortasse ea incidant tempora, ut et sui amor, et benevolentiae sensus erga alios, et societatis studium, alicujus animum in contrarias sententias distrahant, is habet profecto, quo se hac sollicitudine liberet litemque componat. Etenim in multorum initiorum numero nos supra pag. 65., sequentia posuimus: Satius esse, interire, quod vilius sit, quam quod praestantius; Et,

Digitized by Google

Et, si paria sint, praestare, ut intereant pauca quam multa; Neque partes posse salvas esse, nisi totum sit salvum et incolume; Facilius etiam totum parte carere, quam contra (*u*): Ex quibus supra pag. 87. socialium omnium officiorum hoc unum praecipuum officium effecimus, nimirum: ab universorum utilitate commoda singulorum vinci ac superari. Ex iis praeceptis igitur quisque facile petet, quo tollat animi dubitationem: quod si vero ejusmodi sit caussa, in quâ nullum eorum praeceptorum valeat, certe nulla sic ratio erit, cur quis alium se ipso cariorem habere, sibique anteferre cogatur.

Quod nunc ad alteram difficultatem attinet, unum a plerisque principium postulari, et de uno tantum principio in nostrâ quaestione rogari, id parum nos retardat. Primum, quod unum modo principium morale esse queat, ejus opinionis temeritatem supra refutavimus. Deinde Hollandicae doctrinarum Societati hoc solum propositum fuit, ut doctrinae moralis certa ratio esset et firmitas: quae utrum ex uno, an ex pluribus quibusdam principiis certis exoriatur, parum interest. Si, uti in Geometriâ et in multis aliis

(*u*) Non disputo de verbis. Nisi haec axiomata sint, sunt certe communes notitiae, et, quamquam fortasse in aliis disciplinis demonstrentur, in morum doctrinâ sine demonstratione valere debent, atque initiorum locum tenere.

Digitized by Google

aliis disciplinis, ita in morali doctrinâ hoc ipsa fert natura, ut plura initia sint; qui hoc reprehendit, non nostram aut tarditatem aut voluntatem, sed ipsam naturam arguit (*y*). Et, qui *omnia omnino* vivendi praecepta ad unum principium referre voluerunt, eorum quam inanis, quaeso, quam infructuosa industria fuit? Quam laborarunt, ut ex uno principio suo, quae eo non continebantur praecepta, torquendo tamen et in varias partes versando suo ingenio, nec sine sudore, qualicumque tandem modo, efficerent? Quam nobis ejusmodi saepe obtrudere principium voluerunt, quod adeo a naturâ non esset ductum, ut abhorreret a naturâ, a sensu, ab intelligentiâ omni, et tam doctos quam indoctos pariter offenderet?

At nullos alios profecto homines magis oportet faciles esse ad nonnihil concedendum, quam *philosophos*: qui illud maxime praestare debent, ut, quanto quaeque disciplina gravior sit, tanto minus eruditorum dissensio ejus firmitatem vel firmitatis opinionem minuat ac labefactet. Quapropter, si quis unum omnino principium velit, ei, salvâ omnis doctri-

(*y*) Plura etiam principia posse moralia dari, fatetur HULSHOFF, vir doctissimus, *de Potestate Dei legislatoriâ* cap. IV. pag. 33. (In dissert. stolpian.).

Digitized by Google

doctrinae nostrae ratione, morem nos geremus. Nimirum is quatuor nostra principia unâ formulâ complectatur, veteresque philosophos imitatus, hoc unum ponat principium: *Secundum naturam vivendum esse.* Etenim illi sensus interni, illi appetitus et declinationes, illae primae notitiae ac semina virtutum, a quibus nos quatuor nostra principia duximus, ita nostrâ naturâ continentur, ut nemo possit *secundum naturam*, vel, quemadmodum alii loquebantur, *convenienter naturae vivere*, quin is necesario quatuor nostra principia sequatur. *Homini* docet CICERO *in bonis id esse ultimum*, SECUNDUM NATURAM VIVERE; *quod ita interpretamur, vivere ex hominis naturâ, undique perfectâ et nihil requirente.* Lib. V. *De Finib.* cap. 9. et seqq. Alibi dicit, nimirum Lib. I. *Acad. Quaest.* cap. 5. *Ac primam illam partem bene vivendi a naturâ petebant* (nimirum cum veteris tum novae academiae philosophi) *eique parendum esse jubebant, neque ullâ aliâ in re, nisi in naturâ, quaerendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur: constituebantque extremum esse rerum expetendarum et finem bonorum, adeptum esse omnia e naturâ et animo et corpore et vitâ &c.* (w). Atque haec ratio etiam hanc laudem habet,

(w) Confer. CICERO L. II. *De Finib.* c. 11. et saepissime.

Digitized by Google

habet, ut praestantiam ex antiquitate philosophorum doctrinae ea propius consentiat. Quae res fortasse cum GROTIUM (*x*), tum alios summos viros movit, ut, ad Veterum imitationem, convenientiam actionum cum naturâ humanâ, veluti principem legem, principiumque morale commendarent (*y*). At, quominus tantorum virorum ego sequerer auctoritatem, ejus formulae quaedam ambiguitas aut certe obscuritas effecit. Neque enim, si cui praecipias, ut *secundum naturam vel convenienter naturae vivat*, is facile intelliget, quam naturae notionem animo et cogitatione oporteat informare: itaque metuendum est fortasse, ne haec formula variae interpretationi multisque etiam erroribus pateat: idque magis etiam, quod ipsi veteres eam multiplici modo sunt interpretati (*z*).

At

(*x*) *De Jur. B. et P.* in Proleg. §. 8. et 11. et Lib. I. cap. 1. §. 11.

(*y*) ERNEST. in *Jur. Nat.* §. 30. (Init. Doctr. solid.).

(*z*) „Secundum naturam vivere, id est, virtute adhibitâ „frui a naturâ datis: Callipho ad virtutem nihil adjunxit, nisi „voluptatem: Diodorus, nisi vacuitatem doloris: his omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo „simplex voluptas; stoicis consentire naturae; quod esse volunt, e virtute, id est honeste vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentiâ earum rerum, quae essent se-

„cun-

Digitized by Google

At ex nostrâ demum doctrinâ positisque quatuor principiis constat, quo sensu illam formulam, *secundum naturam vivere*, si eam retinere quis cupiat, oporteat intelligi. Fateor, plus quidem in vitâ communi, quam in doctrinis; at in doctrinis etiam, quae ad vitae communis fructum omnes referendae sunt, principiorum perspicuitas et constantia quaerenda est ac retinenda.

Quocirca antiquorum philosophorum illi formulae ac principio nos quidem nostra quatuor principia antetonimus, quippe cum vera per se, et simplicia, et perspicua, et ad cognoscendum facilia; tum inprimis ad praeceptorum copiam fructuosa, ac denique ejusmodi, ut, qui vel voluntati divinae; vel hujus rerum universitatis sive ordini sive harmoniae; vel finibus divinis monuerunt obtemperandum esse, si nostra quatuor principia non possint repudiare. Quin, cum

„cundum naturam, rejicientemque contraria." CICERO Lib. II. *De Finib.* cap. 11. Idem praeceptum, *secundum naturam vivere*, ex recentioribus philosophis commendat HUTCHESON *Doctr. Moral.* Lib. I. cap. 7. §. 1 & 4. nec tamen explicat, quale sit, idque sensu quodam, nescio quo, vult dijudicari. Conf. HUTCHESON. *Inquiry into the Origin. of our Ideas of Beauty and virtue* in primis Tom. II. Sect. VII. Art. 4. *Moral sens juged of laws.*

Digitized by Google

cum WOLFIUS docet, ita liberas actiones instituendas esse, ut cum naturalibus actionibus consentiant (*a*), ad naturam recurrit profecto; et, quae sit illa consensio actionum liberarum cum naturalibus actionibus, ex nostris quatuor principiis demum cognoscitur. Quare praeclare Veteres, ad comparandam sapientiam, ante omnia sui ipsius, id est, humanae naturae laudabant cognitionem, cujus praecepti tanta iis vis tantaque sententia visa est, ut non homini eam, sed Deo Delphico tribuerent. *Nam,* inquit CICERO Lib. I. *De Legg.* cap. 22. *qui se ipse novit, primum aliquod sentiet se habere Divinum, ingeniumque in se suum, sicut simulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoque munere deorum semper dignum aliquid et faciet et sentiet: et cum se ipse tentârit, totumque perspexerit, intelliget, quemadmodum a naturâ subornatus in vitam venerit, quantaque instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamque sapientiam: quoniam principia rerum omnium, et quasi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit; quibus illustratus, sapientiâ duce, bonum virum, et ob eam ipsam causam cernat se beatum fore.* Ac similiter, qui praecipiunt, quod vere et constanter bonum sit, id esse quae-

(*a*) WOLF. *comp. Jur. Nat.* §. 43. et seq.

Digitized by Google

quaerendum, ii, etsi parum acute et obscurius loquuntur, quam pro disciplinae nostrae gravitate; non tamen nostra possunt principia contemnere: nam quid homini vere et constanter bonum sit, id ex naturâ humanâ, id ex ductis inde principiis demum cognoscitur. Summum bonum ut consequi studeamus, praecipiunt etiam antiqui philosophi; at summum illud bonum, quibus rebus aliis, quaeso, continetur, quam valetudine corporis; quam animi praestantiâ et vigore; quam benevolentiâ erga alios; quam studio erga societatem, in quâ vivamus; quam cultu denique et pietate erga Deum?

Tandem, etsi nos existimamus, ad primos sensus, ad primas notitias, ad instinctus, ad interiorem naturam humanam esse penetrandum, ut prima moralis philosophiae initia cognoscamus; a SCHMAUSSIO tamen temeritate tota nostra diffidet ratio. Primum SCHMAUSSIUS in *Dissertationibus Juris Naturae* Diss. V. §. 4. *secundum naturam vivere*, sic interpretatur, quasi id significet, sibi vivere soli: quod, quantum abhorreat a naturâ et veritate, ex disputatis abunde intelligitur. Deinde SCHMAUSSIUS solis instinctibus vult officiorum praecepta judicari, omnemque rationis usum et praestantiam asper-

natur (*b*). At nos non solas homini primas illas notitias, primos sensus, primas veluti scintillas virtutum tributas esse contendimus; sed inprimis humanam mentem statuimus eximiâ *facultate*, nimirum ratione, praeditam, quae ab illis primis virtutum ignis culis lumen suum accendat, ejusque luminis ope atque adjumento doceat, qui appetitus et declinationes sedari, qui excitari, quomodo regi debeant; quibus quos cedere, quos contra vincere oporteat. Hoc lumine, etsi res familiaris forte eo ducere videatur, ut in mari potius jactura fiat servuli vilis, quam equi pretiosi, ad servum tamen equo anteponendum ducet humanitas et ratio (*c*).

Itaque, simul atque ad naturae initia se admovit ἡ διάνοια, atque ea, quae iis principiis consequentia sint, reliqua praecepta exquisivit, tum enascitur ἐπιστήμη sive scientia, quae vitae nobis magistra sit, bonorum *consiliorum praeceptrix*, *omniumque virtutum dux et gubernatrix* (*d*); quae, utcumque sui

(*b*) Differt. II. *De Ratione humanâ.* §. 9. et saepe.

(*c*) CICERO Lib. III. *De Offic.* c. 23.

(*d*) „Ut Phidias potest a primo instituere signum, idque „perficere; potest ab alio inchoatum accipere et absolvere: „huic est sapientia similis: non enim ipsa genuit hominem, „sed accepit a naturâ inchoatum: hanc intuens debet insti-

„tuere

sui amorem probat, laudat tamen Pyladem, qui pro Oreste voluit mori; quae Regulum docuit, satius esse, Carthaginem reverti, ad vitam exquisitis doloribus finiendam, quam deesse patriae, et turpem ac perfidiâ contaminatam plenamque ignominiae vitam domi cum uxore et liberis transigere; quae Codrum movit, quamvis sine ullâ ignominiâ posset vivere, ut mallet tamen pro patriâ mori. Nam, quemadmodum vidimus, etsi multa initia primaque naturae, quae τὰ πρῶτα καὶὰ φύσιν appellabant veteres, homo cum brutis communia habet, aliaque etiam excellentiora sibi propria, non tamen illa parva vis naturae rationisque est, quod unus homo sentit, quis sit ordo, quid sit, quod deceat, in factis dictisque qui modus (*e*). *Prima est enim conciliatio hominis ad ea, quae sint secundum naturam. Simul autem cepit intelligentiam et notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi, viditque rerum agendarum ordinem, et, ut ita dicam, concordiam, multo eam pluris aestimavit, quam omnia illa, quae primum dilexerat; atque ita cognitione et ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum summum illud hominis*

per

„tutum illud, quasi signum, absolvere." CICERO Lib. IV. *De Finib.* cap. 13.

(*e*) CICERO Lib. I. *De Offic.* cap. 4.

Digitized by Google

per se laudandum et expetendum bonum; quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos CONVENIENTIAM *appellemus &c.* CICERO Lib. III. *De Finib.* c. 6. Atque haec eadem Ratio docet: *ea expetenda esse maxime, quae plurimum habeant dignitatis; virtutem adeo expetendam esse maxime; animi virtutem corporis virtuti anteponendam esse; animique virtutes non voluntarias vinci a virtutibus voluntariis.* CICERO Lib. V. *De Finib.* cap. 13.

*

CON-

Digitized by Google

CONCLUSIO.

His igitur, quae diximus, investigatis, inventis, constitutis, ac plene confirmatis quatuor principiis, ut operi nostro, prope jam absoluto, tamquam fastigium imponamus, hunc constituere syllogismum posse nobis videmur, quo, quae suscepta res est, nunc tota conficiatur. Igitur:

„ Quodcumque natura humana exigit, ad id „ homo ipsâ naturâ moraliter obligatus est.

„ Atqui natura humana omnino exigit, 1. ut „ homo corpus, et animum, et vitam et statum „ suum omnem tueatur: 2. ut tueatur similiter „ alios homines: 3. ut tueatur societatem, cujus „ pars sit: 4. ut omnium excellentissimam Natu„ ram, Deum, colat ac veneretur.

„ Ergo ad quatuor illa praecepta, ad se, ad „ alios, ad societatem tuendam, ad venerandum „ Deum, homo ipsâ naturâ moraliter obligatus „ est."

Hujus syllogismi majori, sive propositioni, quam vocant Logici, non video quid objici possit dubitationis: si hoc non sit axioma, nulla possunt alia inveniri profecto: atqui jam diximus, cum iis nolle nos

Digitized by Google

disputare; qui omnia negent. Quis medicus velit convincere errorem ejus, qui aut corporis humani naturam totam tollat, aut, qui, quod corporis natura evidenter requirit, atque requirere eam *ipse* fatetur, id tamen neget ad valetudinem sive tuendam sive instaurandam quidquam prodesse.

Neque nunc admodum metuo, ne quis fortassis verbum *obligari* captet ac reprehendat. Etsi enim bene novi, de obligationis definitione inter se discrepare eruditos, de eâ tamen non rogarunt Societatis Hollandicae Moderatores, quin contra diserte noluerunt ea disputari, quaecumque ad ipsam explicandam quaestionem non sint prorsus necessaria. Accedit, hodie quidem de eâ re videri minus esse dissensionis: et, quamlibet sententiam quis probet, hoc constat certe, obligationem omnem contineri quadam necessitate, non eâ, quâ corpora reguntur, sed quae naturae intelligenti, quae homini ejusque libertati consentit, et quae propterea *moralis* appellatur. Quamobrem, si qua sit etiamnum de hac re dissensio, ea uti a multis pro controversiâ de verbo et logomachiâ habetur, ita ad hanc disputationem non magnopere pertinet. Tandem, quaecumque notio informetur obligationis, hoc debet certum esse, non sine momentis magis moveri hominum voluntatem, quam ullas res alias sine caussis effici. Itaque

Digitized by Google

que insunt in omni obligatione caussae, quae moveant; insunt momenta; insunt invitamenta, quibus penitus sublatis, *obligatio* inane nomen erit, omni *vi* et efficaciâ, omnique veritate vacuum.

At non ab unâ propriâ utilitate suique amore illa momenta omnia, ac necessitatem moralem, (quae proprie obligatio est) proficisci nos statuimus; sed saepe contra propria commoda, a sensu benevolentiae erga alios, a studio ac propensione ad vitam socialem officiorumque socialium cogitatione; vel ab admiratione ac reverentiâ divinae naturae, ejusque decretis obtemperandi promtâ voluntate, ea momenta exsistere putamus: ut ejus, quod antea diximus, iterum vis appareat ac ratio, non unum sensum quemdam, non humanae naturae partem, sed eam naturam universam nos complecti. Atque eâ de caussâ, quod illa momenta ab ipsâ naturâ exsistunt; *naturalis* illa obligatio, ac lex *naturalis* officiaque itidem *naturalia* dicuntur.

Quamobrem omnis vis nostri syllogismi nostraeque disputationis a firmitate pendet assumtionis. Nimirum an fert hoc et exigit natura humana, ut, 1. homo corpus et animum et vitam et omnem statum suum tueatur? 2. ut tueatur similiter alios homines? 3. ut tueatur societatem, ad quam pertineat?

Digitized by Google

neat? 4. ut colat ac veneretur Deum? Omnino haec quatuor, quae diximus, ita necessario fert et requirit natura humana, ut, ea qui tollat, ipsam hominis tollat naturam, hominemque ex homine exuat; id quod supra confirmavimus: nec fere sint, qui dubitent, nisi forte, qui nihil sciri posse contendant. Quomodo enim, obsecro, fieri potest, ut, qui se amet homo, is tamen corpus animumque non debeat tueri? Qui benevolentiae erga alios sensu ab ipsa natura moveatur, ut eum prodesse aliis non oporteat? Ut, qui societatem et expetat, et sine ea misere vivat, ab eo tamen illam, cujus pars sit, societatem defendi non necesse sit? Ut denique, quam quis agnoscat atque suspiciat excellentissimam omnium, summe potentem atque intelligentem naturam, eam non debeat venerari? Contra, haec adeo inter se conjuncta sunt, ut alias notiones interjectas requirant nullas, quarum demum adjumento *probentur*: quocirca vel aperte esse falsa illa debent (quod nemo sanus dixerit), vel ita perspicua atque evidentia, ut ultro, veluti axiomata, sint concedenda: qualia qui negant, ii omne tollunt verum, omnesque disciplinas evertunt.

At, qui malit, loco quatuor, quae ego posui, principiorum, illa veteri, quam commemoravi, formula uti, *secundum naturam, vel congruenter naturae*

Digitized by Google

turae vivendum esse, ei jam dixi, me non admodum repugnare, modo is bene interpretetur illam formulam, ut quatuor illis, quae constitui, principiis consentiat. Itaque is hunc syllogismum constituat:

„ Quodcumque natura humana necessario exi-
„ git, ad id homo naturâ moraliter obligatur.
„ Atqui Natura humana necessario exigit, ut
„ homo *secundum naturam sive convenienter na-*
„ *turae vivat.*
„ Ergo homo *ad vivendum secundum naturam*,
„ sive *convenienter*, *naturae* moraliter obligatur."

Atque illi nunc syllogismo nos hunc alterum conjungamus.

„ Quicumque moraliter obligatus est ad vi-
„ vendum secundum naturam, is perinde quatuor
„ hisce naturae praeceptis est obstrictus, 1. *ut*
„ *tueatur corpus et animum et vitam et statum*
„ *suum omnem*: 2. *ut similiter alios homines*
„ *tueatur*: 3. *ut tueatur societatem, cujus pars*
„ *sit*: 4. *ut, quem cognoverit Deum, colat ac*
„ *veneretur.*
„ Atqui homo naturâ moraliter est obligatus
„ ad vivendum secundum naturam (*f*).
„ Ergo

(*f*) Nam ejusmodi est conclusio syllogismi superioris.

Digitized by Google

„ Ergo homo pariter quatuor, quae diximus, „ naturae praeceptis est obstrictus, ac moraliter „ obligatus ad omnia officia explenda, quae ex „ quatuor illis primis praeceptis necessariâ con- „ secutione colligantur."

Atque his ita constitutis, non dubitamus, quin universae quaestioni Societatis Hollandicae sic oporteat responderi:

I. 1. „ Omnino rationi consentaneum esse, „ ejusmodi indagare sive unum principium, sive „ principia quaedam, prima atque universalia, „ quae fundamenta sint moralis obligationis, et „ ex quibus magis propria et peculiaria officio- „ rum genera omnia ducantur."

2. „ Idemque porro, ad communem vitam qui- „ dem minus, ad morum vero doctrinam prorsus „ esse necessarium, ut tamen non necesse sit „ unum modo ejusmodi principium exquirere et „ probare."

3. „ Ceterum, quae aequitatis, justitiae, ho- „ nestatis, virtutum omnium, omnisque obli- „ gationis moralis initia sint, eorum perveſtiga- „ tionem cum ad vitae communis usum, tum ad „ moralis doctrinae perspicuitatem, firmitatem, „ splen-

Digitized by Google

„ splendorem, decus, et omnem praestantiam in-
„ primis utilem esse et peregregiam."

II. „ Ipsa vero prima illa, atque universalia
„ principia, quae fundamenta sint omnis obliga-
„ tionis moralis, et ex quibus propria magis et
„ peculiaria officiorum genera omnia possint re-
„ peti, nulla alia esse, quam haec quatuor prima
„ praecepta: nimirum, *ut* 1. *homo tueatur et cor-*
„ *pus et animum, et vitam et omnem statum suum:*
„ 2. *ut tueatur pariter homines alios:* 3. *ut tuea-*
„ *tur societatem, ad quam pertineat:* 4. *ut, quem*
„ *quis cognoscat Deum, colat ac veneretur.*"

„ Aut si quis omnino unum principium malit:
„ hoc sequens esse praeceptum: *Homini secun-*
„ *dum naturam esse vivendum*: id est, (uti equi-
„ dem interpretor); hominem vivere oportere
„ secundum illa quatuor, quae posui, prima na-
„ turae praecepta, ceterasque leges, quae ex iis
„ principiis justâ conclusione efficiantur."

Ecce igitur, Viri doctissimi! Doctrinae moralis sive principium sive principia, (neque enim ad Doctrinae illius praestantiam id magni refert); ecce igitur principia, illa quidem prima, vera, perspicua, atque universalia, quaeque certam notam habent,

Digitized by Google

habent, omnia, quae in quacumque vitae parte servanda sint, officia studio ac ratione cognoscendi: neque illa temere excogitata, aut pro ingenii quadam ubertate leviter ficta, neque ex ullius hominis arbitratu vel imperio profecta, sed e naturâ ipsâ hausta, arrepta, expressa; omninoque apta ad eam tandem exornandam disciplinam, quae, vitiorum emendatrix, virtutumque omnium commendatrix, viam aperiat ad eam, quam quisque ardentissime expetit, beatam vitam consequendam.

Atque haec disciplina quanto gravior est, tanto vos, Viri eruditissimi! praeclarius de omni genere humano meremini, qui, ponendâ eximiâ quaestione, doctorum virorum industriam et ingenia ad eam solvendam excitatis, iisque ad tantam rem efficiendam excitandis, quantum in vobis est, facitis, ut ejusmodi forte inveniantur ac ponantur, vel emendentur atque explicentur principia, quae ad stabiliendam pulcherrimam omnium doctrinam, omnesque dubitationis tenebras dispellendas valeant: Et quae principia, quominus ad hoc usque tempus inventa esse aut bene explicata videntur, eo pluris interesse universi generis humani debet, ut tandem aliquando, quae quidem certa firmaque sint, ponantur. Quocirca, si quid in tantâ re praestare

Digitized by Google

stare ego fortassis potui, (volui quidem libenter), ea vestra laus putanda est. Sin autem majori ingenio et exquisitiori doctrinâ philosophi, nostro conatu majora atque illustriora expromserunt; quae inde ad nobilem disciplinam veramque sapientiam omnem incrementa, atque ad universum genus humanum emolumenta accedant; eorum similiter omnis causa a vobis profecta debet censeri.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

TWEEDE ANTWOORD OP DE VRAAGE,

VOORGESTELD DOOR DE

HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM,

Over den eerſten en algemeenen grond van zedelyke verplichting, enz.

DOOR

. . . . . .

ONDER DE ZINSPREUK:

Ειδοτι καλον ποιειν και μη ποιουντι αμαρτια αυτω εστιν.

Aan welken Schryver het Accesſit van eenen ZILVEREN MEDAILLE is toegeweezen.

Digitized by Google

Digitized by Google

TWEEDE ANTWOORD

OP DE

VRAAG:

Zedert lange zoekt men na den eerſten en Algemeenen grond van Zedelyke Verplichting, uit welke men alle meer byzondere hoofdſoorten van Plichten zou kunnen afleiden &c.

De eerſte en hoogſte van alle zedelyke wetten zullende voordragen, moet men naar myn oordeel teffens aantonen, dat deze vooreerst door de ſterkſte, zo wel uit- als inwendige verplichting bekrachtigd is: ten tweeden alle overige zedelyke wetten in zich bevat; en bygevolg alle vrye handelingen der menſchen be-

Digitized by Google

paald; waar uit ten derden gemakkelyk zal kunnen worden afgeleid, dat dezelve niet alleen zeer nuttig, maar ook noodzakelyk is: men zal 'er ten vierden kunnen byvoegen, dat, daar zy zich tot alle menſchen uitſtrekt, het niet zeer moeilyk is, om dezelve te zoeken en te leren kennen.

Om het eerſte der opgenoemde ſtukken te bewyſen, word 'er voor alle dingen vereischt, dat ik verklare, wat men naar myn inzien omtrent het oogmerk en het voornaamſte doeleinde, waar toe de Allerhoogſte alle eindige wezens heeft voortgebragt en onderhoud, behoort vast te ſtellen. Dit nu bepaald hebbende, zal men ook dan eerst kunnen nagaan, door welke middelen de Schepſelen ter bereiking van dit doel het meest geſchikt gemaakt worden. Het zal derhalven niet onnuttig zyn, dit vooraf kortelyk te ontvouwen.

God, een oneindig wezen, die uit kracht van zyn beſtaan alle verhevenſte wezenlykheden en volmaaktheden van eeuwigheid bezit, kon echter niet Schepper genoemd worden, voor dat hy iets voortbragt, nog onderhouder, tenzy hy, het geen hy had voortgebragt, deedt voortduren, nog de hoogſte Beſtierder van zyne Schepſelen, zonder dezelve overeenkomſtig zyn voornaamst oogmerk in te richten.

De

Digitized by Google

De zo evengemelde hoedanigheden zyn de uitwendige kenmerken van God; betrekkingen, in genen dele ſtrydig met zyne inwendige volmaaktheden, maar veeleer met dezen op het naauwſte verbonden en overeenſtemmende: Uit welke overeenſtemming eene volmaaktheid geboren wordt, dog geenzins eene inwendige; want deze was boven alle aanwas en vermeerdering verheven: welke derhalven, daar uiterlyke merkteekens dezelve bepalen, niet ten onrechte de uitwendige volmaaktheid van God kan genoemd worden. De volmaaktheid nu, van welke wy ſpreeken, is buiten allen twyffel iets goeds, iets wezenlyks; want zy is met wezenlykheden verbonden, namentlyk met goede handelingen: waarom zy zelve eene wezenlykheid zyn moet. God heeft ook deze volmaaktheid bedoeld: dus is ze het oogmerk van God, en wel het voornaamſte oogmerk, omdat hetzelve uit alle daden van den Alwyſen volgt en onmiddelyk voortvloeit. De uitwendige volmaaktheid is derhalven het uitterſte doeleinde, het welk God met de waereld te ſcheppen, te onderhouden en te beſtieren wilde bereiken. Want, indien iemand het oogmerk van alle de handelingen eenes verſtandigen wezens trachte op te ſporen, zal hy geen einde aan zyn onderzoek vinden, tot dat hy tot eene wezenlykheid gekomen zy, welke of tot de uitwendige of tot de inwendige volmaaktheid van hem,

Digitized by Google

die ze bedryvt, behoort: het welk ieder, die dit wilde beproeven, terſtond zal in 't oog vallen.

Men kan dit ook op deze wyze begrypen. Het doelwit van alle de werken Gods moet noodzakelyk buiten dezelve gevonden worden; omdat zy te ſamen genomen met derzelver eigenſchappen hier toe de middelen zyn: maar hetzelve is ook buiten God. Derhalven kan 'er, uitgenomen het bovengemelde, geen ander oogmerk uitgedacht worden, omdat 'er behalven die wezenlykheid geene is, welke hier uit en wel tot God terug keert. Indien iemand ondertuſſchen dit ontwerp liever door eene andere bepaalde uitdrukking wilde te kennen geven, heb ik 'er niets tegen, b. v. door het woord van Gods heerlykheid, waar aan ik oordeel dat deze betekenis met meer geſchiktheid kan gegeven worden, als die, welke men doorgaans daar aan toe ſchryvt: of door eene andere benaming na goedvinden, zo men ſlegts de zaak zelve behoude, en met deze niet verbinde het gevoelen van die genen, welke geleerd hebben, dat God zyne volmaaktheden heeft willen bekend maken, en daar uit zogten te betogen, dat God ook de uitoeffening van zyne ſtraffende rechtvaardigheid, langmoedigheid en mededogen bedoeld heeft: de uitoeffening van welke volmaaktheden naar myn begrip geenzins uit het oogmerk van God, maar uit eenen geheel onderſcheiden bron

bron moet ontleend worden: om welke reden ik geoordeeld heb het voornaamſte doeleinde naauwkeuriger te moeten bepalen, opdat men niets van alle deze dingen daar uit zoude kunnen afleiden. Niemand is 'er voorzeker, die niet geredelyk zal toeſtemmen, dat het hoogſte wezen ook zyne grootſte uitwendige volmaaktheid bedoeld hebbe, dat is de beste overeenſtemming van zo veele en zo groote betrekkingen, als 'er of op eens of in vervolg van tyd zyn konden; niemand, zeg ik, die by zich zelve overweegt, dat door den Alwyſen altoos het beste boven een minder goed geſteld wordt.

Deze uitwendige volmaaktheid vereischte, dat 'er ten allen tyde zo veele en zo groote zaken in betrekking tot God ſtonden, als mogelyk waren: dus, dat dezelve wierden voortgebragt, dewyl, het geen niet beſtaat, geene betrekking tot eenig wezen hebben kan; het welk van zelvs blykt. Het is niet minder duidelyk, dat deze zaken de voortreffelykſte, die mogelyk waren, dat is in haare ſoort volmaakt behoorden te zyn, omdat, naar mate een wezen, het welk eene betrekking tot God heeft, volmaakter zy, zo ook die betrekking zelve groter zyn zal. Groter, omdat ze beſchouwd kan worden, als uit meer kleineren te ſamen geſteld. Dus is de betrekking van de geheele waereld groter, dan die van elk deel deszelven.

Digitized by Google

Even zo is het met opzicht tot de trappen van volmaaktheid, door welke de eindige geesten van elkander verſchillen, gelegen.

Laat ons hier uit beſluiten, dat de algoede oorſprong aller dingen aan ieder zyner ſchepſelen die volmaaktheid heeft toegedeeld, voor welke zyne natuur vatbaar was. Daar nu dezè verdeeld worden in werkende wezens, en in zodanige, welke het vermogen om te werken niet bezitten; heeft Hy de eerſte en wel die gene onder dezelven, welke met eene redelyke ziel begaafd zyn, en aan welken wetten konden gegeven worden, niet alleen met de vereischte krachten om te werken toegerust, maar heeft ook gewild, dat zy dezelven overeenkomſtig het beste doeleinde zouden aanwenden. Waar uit deze hoogſte zedelyke wet, aan alle redelyke en verſtandige wezens gemeen, word afgeleid: „Leg u met al uw vermogen daar op toe, dat uwe betrekking tot den oneindigen God altoos de grootſte en beste zy, welke zy zyn kan." Dit wil God, dat geſchiede: want hy heeft de overeenſtemming van de meeste en grootſte betrekkingen bedoeld; dus ook de grootſte betrekking der eindige geesten; en bygevolg is deze wet met de ſterkſte uitwendige verplichting verbonden.

De grootſte betrekking, waar in de mensch tot God ſtaat,

Digitized by Google

ſtaat, kan geen plaats hebben, ten zy de mensch de hoogſte volmaaktheid bezitte, welke zyne natuur kan bevatten. Ik heb reeds te voren gezegd, dat, hoe voortreffelyker en volmaakter een wezen zy, het welk tot God betrekking heeft, hoe groter ook die betrekking zelve is. Eene wet derhalven, welke de beste betrekking van den mensch tot God vordert, eischt ook de hoogſte volmaaktheid en gelukzaligheid, welke in den mensch vallen kan. De mensch wordt door zyne eigen Natuur aangezet, om die zelvdevolmaaktheid te bereiken, en het kan niet anders zyn, of hy moet ook uit dien hoofde deze ten ſterkſte verlangen. Want de wil van den mensch volgt altoos eene duidelyke kennis van zyn verſtand, waar door hy boven de redelooſe dieren verheven is, en welke alleen de daden, welke den mensch waardig zyn, regelt en bepaalt. Het geen nu het verſtand zich duidelyk voorſtelt, moet noodwendig iets zyn; en is dus iets wezenlyks, iets goeds, met andere wezenlykheden t' ſamenſtemmende. Wanneer de mensch deze overeenkomst geheel opmerkſaam doorziet; zal hy het van zynen plicht achten, eene zaak, welke hy heeft leren kennen, en welke zyne krachten niet te boven gaat, te volvoeren; een groter goed zich daar van belovende: en met rede; dewyl iets wezenlyks, uit eene wezenlykheid geboren, ook wederom iets wezenlyks voortbrengt. Daar tegen zal hy het kwaad, het te-

Digitized by Google

gendeel der wezenlykheid, als in de afwezigheid van en het gebrek aan wezenlykheid moetende gefteld worden, welk gebrek in allerlei foort van kwaad byna zonder eenige moeite kan worden opgemerkt, niet ten onrechte vermyden. Want het afweezen van eene zaak, of iets, waar van men zich geen denkbeeld kan vormen, is ook geen voorwerp van den wil, en men kan daar van niets goeds verwachten, omdat gebrek (het kwaad) uit gebrek ontftaande ook niets dan gebrek voortbrengt. Uit welk begrip van het kwaad men tevens begrypen kan, dat het zelve tot het doeleinde van de waereld, het welk loutere wezenlykheden vorderde, niet het minfte kan toebrengen: 't welk my vergunt zy in 't voorbygaan te herinneren. Alwie zyn verftand tot Leidsman volgt, moet noodzakelyk in wezenlykheden toenemen. Geheel anders is het gefteld met die neiging van het hart, die uit de aandrift der zintuigen haaren oorfprong ontleent; welke namentlyk ook zaken volgt, dog die alleen den fchyn van waarheid vertonen; aan zaken of toefchryvt, het geen in dezelven niet gevonden wordt; of het geen haar met de daad toebehoort, uit onwetenheid ontzegt; waar uit de dwalingen enz. geboren worden. Weshalven ik het verlangen en de poging om zich zelve te volmaken liever uit de duidelyke kennis van den

mensch

mensch wilde afleiden, dan uit eene aangeboren neiging, waarmede zy beweren, dat de Schepper of de Natuur den mensch begiftigt heeft, en welke uit eene min voortreffelyke en duistere bevatting ontstaat. En dit te meer, omdat ik van oordeel ben, dat het door de sterkste en zekerste bewysen kan betoogt en aangetoont worden, dat die ingeschapen neigingen, door zo velen aangeprezen, en de daar uit voortvloeiende gemoedsbewegingen, tot de Natuur van een volmaakt mensch niet behoren; dat dezelve door de ondeugd der menschen zyn ontstaan, aangekweekt en versterkt worden, en dat de mensch zonder dezelve onderdrukt en aan de heerschappy der rede dienstbaar gemaakt te hebben, niet kan opklimmen tot die gelukzaligheid, voor welke zyne Natuur vatbaar is. De zedelyke voorschriften schynen geenzins uit de bedorven, maar veeleer uit de zuivere en ongeschonden natuur van den mensch te moeten afgeleid worden.

Door die zelvde Natuur, door welke de mensch het geluk najaagt, wordt hy ook opgeleid tot den oorsprong alles goeds, en dus aangespoort, om de bovengemelde wet in acht te nemen, hetzy hy de krachten, welke hy bezit, hetzy hy derzelver geringheid gade slaat. Wat het eerste betreft, hy kan zich gemakkelyk overtuigen, dat hy het leven, de krachten, de

Digitized by Google

welſtand des lichaams, de vermogens der ziel, de gelegenheid, om iets goeds te verrichten, niet aan zich zelve, maar aan de goedheid van den hoogſten Beſtierder verſchuldigd is. Wanneer hy op zyne mindere krachten zyne aandacht vestigt, moet hy, door eene veelvuldige ondervinding geleerd hebbende, weten, dat hy met alle inſpanning derzelven zich echter die goederen, aan welke hy gebrek heeft, niet kan bezorgen, b. v. de herſtelling der verloren gezondheid, de vrugtbaarheid der bomen en velden, en ontelbare andere dingen. Indien hy dit niet by zich zelve overweegt, nog hierdoor wordt opgewekt, om de bron alles goeds op te zoeken, of zich misſchien verbeeldt, dat hy of zonder God, of tegen zyne toeſtemming iets goeds kan deelachtig worden, koomt zyne kennis met de zaken zelve niet overeen, en is dus onvolkomen en gebrekkig, welk gebrek zich te gelyk tot alle zyne daden zal uitbreiden en ook deze onvolkomen maken. Want de kennis, welke iemand in zyne handelingen volgt, zet zyne ondernemingen of de grootſte waarde by, of berooft dezelve hier van. Het geen men nog duidelyker zoude kunnen bezeffen, indien iemand wilde onderzoeken en met meer naauwkeurigheid bepalen, welke kennis een volmaakt mensch niet alleen in ſtaat was, maar ook zich behoorde te verwerven, om met deze gewapend al het kwaad te kunnen vermyden. Het is my althans nog niet gebleken, waarom dit

Digitized by Google

dit onmogelyk zoude zyn. En alschoon wy van dien hogen trap verstoten en van krachten beroofd, dien niet volkomen kunnen bereiken, zo zou zulks echter aantonen, welken weg hy moet volgen, die aan denzelven verlangt nader by te komen.

Zy die de reden, welke de vrye handelingen van den mensch bepaaldt, niet in haren eersten oorsprong maar liever in de Natuur des menschen zelve zoeken, scheiden gewrocht en oorzaak roekeloos van elkander af. Daar nu zulks niet geschieden kan, zal men beter doen, niet alleen de reden van de menschelyke Natuur en der krachten aan dezelve geschonken, maar ook het einde, waar toe wy deze behoren aantewenden, in het oogmerk van den alwysen Schepper op te spooren. En welk voordeel heeft ook de beste wet: *zoek uw geluk; Tracht u zelve te volmaken:* de opvolging van welke uwe krachten te boven gaat, ten zy iemand daar te boven aantone, waar van daan gy de vereischte middelen, om dezelve te volbrengen, bekomen kunt.

Eer ik echter uit het tot dus verre gezegde het besluit trekke, dat de bovengemelde wet alle vrye handelingen der menschen bepaalt, zal het van myn voornemen geenzins afwyken, vooraf te herinneren, dat de grootste betrekking van den mensch tot God ook het

Digitized by Google

het allermeest t' ſamengeſteld is, en alle betrekkingen, welke tuſſchen God en den mensch kunnen plaats hebben; ieder in 't byzonder in zich ſluit; en zo vele opklimmingen en vermeerderingen toelaat, als 'er trappen zyn van die volmaaktheid en deugd, welke de mensch in ſtaat is te bereiken. Het welk zeer gemakkelyk en eigenaartig kan worden opgehelderd door de voorbeelden van eenen burger uit eenen lageren ſtand en eenen vriend des Konings tegen over elkander te ſtellen: welke beiden, dog ieder in eene zeer verſchillende betrekking tot hunnen Koning ſtaan.

Dit zo geſteld hebbende kan men hier uit beſluiten, dat de bovengemelde wet vooreerst alle plichten bevat, welke wy jegens God betrachten moeten. Want het denkbeeld van eenen almachtigen Schepper, en bygevolg ook van eenen Opperheer van 't Heelal, als den goedertierenſten Weldoener en Wysten beſchikker van alle dingen, gebiedt zonder tegenſpraak de plichten der grootſte gehoorzaamheid, der hoogſte liefde, van het ſterkst vertrouwen in hem te ſtellen, en alle overige plichten, welke van dezen afhangen.

Dezelvde Wet beveelt ten tweeden, dat wy in allen delen na de hoogſte volmaaktheid ſtreven, die in den mensch vallen kan: welke het my vergunt zy in inwendige en uitwendige te onderſcheiden. Tot de eer-

Digitized by Google

eerſte breng ik de volkomenheid van de ziel en het lichaam: welke geen van beiden kunnende verkregen worden zonder het opvolgen van eenige Regels, ſchryft zy ook deze voor: welke ik echter als te algemeen bekend, om ze hier breedvoeriger te behandelen, niet ten onrechte voorby ga.

Ten opzichte van die plichten, door welken de uitwendige ſtaat van den mensch verciert en bevorderd word, acht ik het nodig, het een en ander aan te merken.

De uitwendige volmaaktheid van den mensch beſtaat in de overeenſtemming van alle zyne betrekkingen met zyne inwendige bepalingen: waar toe niet alleen behoren alle zyne betrekkingen tot de zaken, van welken hy gebruik maakt, ten minſte in ſtaat was gebruik te maken, om zyn ziel en lichaam te volmaken, maar ook in 't byſonder de zodanige, welke daaruit ontſtaan, dat de mensch oorzaak is geworden van eene wezenlykheid buiten zich, uit welke de bewerker zelve ſlegts eene geringe, ja! byna in 't geheel geene nuttigheid voor zich ſchynt te trekken. Men moet echter niet denken, dat dit voordeel van zo weinig aanbelang is. Want, gelyk wy reeds boven aangemerkt hebben, de betrekking, welke 'er tuſſchen hem en zyn gewrocht plaats grypt, wordt uit eene

Digitized by Google

wezenlykheid geboren, namentlyk uit een goede daad en is dus zelve eene wezenlykheid. Het welk duidelyk zal worden door deze betrekking te vergelyken met die, welke ontſtaat, wanneer iemand eenige onvolmaaktheid naar buiten veroorzaakt heeft, welke ieder zal oordelen kwaad te zyn. Gelyk dan deze den uitwendigen ſtaat van den mensch ontciert en verergert, zo wordt dezelve door gene verrykt en meer en meer volmaakt. En wie is 'er, die niet ſteeds den bewerker van het geluk van anderen zal hoogachten?

Daar nu iemand niet min verplicht is, zynen uitwendigen als inwendigen ſtaat te volmaken, moet men ook gene gelegenheid, om zodanige daden te verrigten, laten voorbygaan. Het zelvde kan men zich ook op deze wyſe voorſtellen. De mensch zoekt in alle zyne handelingen het goede. Dit goede bevordert of zynen uitwendigen of zynen inwendigen ſtaat. Daar 'er nu geen derde mogelyk is, worden ook alle zyne daden door de voorgeſtelde wet bepaald: waarom die zelvde wet ook op deze wyſe kan worden uitgedrukt. „ Bewerk zo vele en zo grote wezenlykhe„ den in en buiten u, als 'er door uwe krachten kun„ nen te weeg gebragt worden."

Daar gy nu geen van beiden zonder de vereischte vermogens, welke gy of reeds door God aan u geſchon-

Digitized by Google

ſchonken bezit, of nog van zyne hand verwachten moet, in ſtaat zyt te volbrengen; zo houd in alle uwe bedryven uw oog gevestigd op den oorſprong alles goeds, en gedraag u zodanig, dat gy met een gegrond vertrouwen al, wat u nodig is, van hem kunt verwachten. Wanneer gy dit zult gedaan hebben, zal uwe betrekking tot God de beste zyn.

Ik ga thans over tot de nuttigheid, die de hoogſte zedelyke wet ſchynt te zullen aanbrengen: welke voorzeker niet gering is. Want indien wy de deugdzaamheid onzer daden niet ten onrechte naar wetten afmeten, is 'er ons voornamentlyk aan gelegen, te weten, of die wetten waar en zeker zyn.

Daar nu van de lagere wetten gene rede kan gegeven worden zonder eene hoogſte wet, in welke alle overige wetten vervat zyn, begrypt men gemakkelyk, dat de zedelyke wysbegeerte zonder eene hoogſte wet onzeker en twyfelachtig is. En hoe, bid ik u, zult gy kunnen betogen, dat de deugd, waar op gy u beroemt, de ware deugd is, zonder aan te toonen, dat dezelve met de ware wetten overeenkomſtig is? Waar uit men kan opmaken, wat men te denken hebbe, aangaande het gevoelen der genen, die zeggen, dat de deugd om haar zelve moet gezogt en uitgeoefend worden.

Zy,

Zy, die leren, dat men de Natuur moet volgen, behoren vooraf te bewyſen, dat de Natuur van den mensch nog zuiver en onvolkomen is. Zo lang dit niet geſchied ſchynen ten minſte die plichten, welke uit deze of gene ingeſchapen drift worden afgeleid, geen den minſten grond te hebben.

Deze hoogſte wet leert vervolgens, wanneer meer plichten te ſamen loopen, aan welken men den voorrang moet geven, ten naasten by op deze wyſe: ſtel de plichten jegens God boven alle anderen, maar merk ook alle uwe overige plichten tevens aan, als aan God verſchuldigd, en laten uwe handelingen nimmer aanlopen tegens al., wat de hoogſte gehoorzaamheid, welke gy Hem betonen moet, van u afeischt.

Met opzicht tot de plichten, welke den mensch zelve meer van naby betreffen, moet men die genen, door welke de volmaking van de ziel bevorderd wordt, van groter belang rekenen, als die, welke omtrent het lichaam; en dezen wederom boven die, welke men omtrent zynen uitwendigen ſtaat verplicht is te betrachten, den voorrang geven: wanneer namentlyk de voorgeſtelde voordelen gelyk zyn. Zyn deze daar tegen ongelyk moet de wet van het beste gelden, dat eene grotere wezenlykheid van het lichaam boven eene

Digitized by Google

eene mindere wezenlykheid van de ziel, en eene grootere wezenlykheid, welke buiten u kan worden voortgebragt, boven de volmaking zo wel van de ziel, als van het lichaam behoort gesteld te worden. Waar toe ook schynt te behoren het behoud van het algemene welzyn of van den persoon, die het bewind in handen heeft, b. v. van eenen Koning, van eenen Vorst enz.

Deszelvs gebruik schynt zich nog verder uit te strekken in de Godgeleerdheid, en tot het bewyzen van meer andere waarheden te kunnen dienen. Dus kan men de hoogste wet, als het doeleinde, en de Natuur der genen, aan welken zy voorgeschreven wordt, als het middel aanmerken. Daar nu alle oogmerken en middelen van den Alwyzen in eene wederkerige overeenkomst staan, kan men daar uit afnemen, met welke vermogens de mensch, zo als hy uit de handen van God kwam, is begiftigt en toegerust geweest. Wanneer wy deze met de geringere krachten, welke wy in de overige menschen ontdekken, vergelyken, worden de laatste ongenoegsaam bevonden, om het gezegde doeleinde te bereiken: waar uit de noodzakelykheid van eene nadere openbaring, van eenen verlosser, en het geen in dezen vereischt wordt, duidelyker zal kunnen bewezen en afgeleid worden.

Men zal bevinden, dat in de zedelyke wysbegeerte de drangredenen uit de tegenwoordigheid van eenen God afgeleid veel krachtiger zyn, dan alle de overige; waar uit dan ook volgt, dat de Godsdienst en de zedelyke wetenschap niet door zo groot eenen afstand van elkander geſcheiden zyn, als zommigen wel meenen, maar dat zy veeleer door eenen gemenen band met elkander verenigd zyn. Zy zal den Leermeester onderrichten, welke voorſchriften hy den tedere harten der Jeugd moet inboezemen, om met deze gewapend de aanlokſelen der ondeugd te kunnen weerſtaan.

Ik heb boven in de vierde plaats geſtelt, dat de hoogſte wet niet moeilyk behoorde te zyn, om ze te kennen. Want elk een, die toeſtaat, dat men zich van het beſtaan en de voortduuring van den mensch, zonder eenen almachtigen Schepper en onderhouder, geen denkbeeld kan vormen, moet ook die betrekking van den mensch tot God, waar van wy geſproken hebben, toeſtemmen: waar uit de voorgeſtelde wet byna zonder eenige moeite wordt afgeleid; waarom ons ook de dagelykſche ondervinding leert, dat, wanneer men de menſchen tot hun plicht wil terug brengen, en hen doet opmerken, dat God dit of dat wil of verbiedt, zulks by hen meer vermag, dan alle an-

Digitized by Google

andere drangredenen. Want zy begrypen gemakkelyk, dat hunne betrekking tot God die gehoorzaamheid van hen vordert.

Tot dus verre.

Digitized by Google

Digitized by Google

DISQUISITIO ALTERA

AD

QUÆSTIONEM

A

SOCIETATE SCIENTIARUM HOLLANDICA, QUÆ HARLEMI FLORET, PROPOSITAM;

Utrum detur Principium universale atque fundamentum obligationis, et, si detur, quodnam tandem illud sit.

AUCTORE

. . . . . .

SYMBOLUM

Ειδοτι καλον ποιειν και μη ποιουντι ἁμαρτια αυτω εςιν

Digitized by Google

Digitized by Google

DISQUISITIO ALTERA

DE

PRINCIPIIS DOCTRINAE MORUM.

Morum legem omnium principem et ſummam indicaturum, me quidem judice, ſimul oportet oſtendere: illam I) obligatione ſumma et externa et interna ſanctam eſſe; II) Omnes reliquas leges morales complecti, adeoque omnes liberas hominum actiones determinare. Unde III) facili negotio poterit colligi, illam non ulitisſimam modo, ſed etiam neceſſariam eſſe. IV) Poterit addi, quia ad omnes homines pertinet, illam cognitu non adeo difficilem eſſe.

Quorum primum ut demonſtrem, ante omnia opus erit, ut, quid de conſilio et fine ultimo, quo ſummum numen omnia entia finita produxerit atque conſervet, cenſeam ſtatuendum, aperiam. Quo poſito demum poterit intelligi, quibus rebus creaturae ad

Digitized by Google

hunc finem reddantur aptissimae. Paucis igitur hoc ante explanare juvabit.

Deus ens infinitum ab aeterno omnibus suis realitatibus perfectionibusque vi essentiae suae gaudens, tamen ante non poterat dici creator, quam quicquam produceret, neque conservator, nisi fecisset ut producta durarent, neque summus eorum gubernator, nisi eadem fini suo principi accommodaret. Praedicata modo allegata sunt characteres Dei externi, relationes, internis ejus perfectionibus minime oppositi, sed potius cum eis optime conspirantes: ex quo consentit oritur perfectio, minime vero interna, quippe cui nil addi poterat; externa igitur, dum externae notae eam constituunt, Dei perfectio non injuria nominabitur. Perfectio, de qua sermo, omni procul dubio est bonum, reale: cum realitatibus enim, bonis nempe actionibus, necessario est connexa; hinc ipsa realitas sit necesse est. Deus quoque eam intendit; hinc ejus est finis et quidem summus, quia sapientissimi actiones omnes immediate sequitur. Externa igitur Dei perfectio est finis ultimus, quem Deus mundum creando, conservando et gubernando voluit consequi. Finem enim omnium entis intelligentis actionum investigans, quaerendi finem non facies, donec ad realitatem perveneris, quae vel ad externam vel internam agentis perfectionem pertineat, quod periculum facienti mox appa-

re-

rebus. Quod hoc quoque modo potest intelligi. Finis omnium Dei operum extra illa reperiatur necesse est; quia simul summa, cum suis attributis, sunt media. Sed est quoque extra Deum, praeter supra memoratum, igitur alius fingi nequit, cum praeter illam realitatem, quae exinde, et quidem ad Deum redundet, sit nulla. Interim si hunc conceptum quovis alio termino multoris significare, non repugno, ex. gr. voce gloriae Dei, cui hanc vim rectius tribui posse existimo, quam quae vulgo ei subjicitur, aut quovis alio nomine, modo res ipsa maneat, neque cum illo conjungas sententiam illorum, qui docuerunt: Deum voluisse perfectiones suas manifestare, atque inde conati sunt inferre: Deum quoque punientis justitiae, longanimitatis et misericordiae exercitium intendisse: quarum perfectionum exercitium neutiquam ex Dei intentione, sed longe diverso fonte puto derivandum. Quam ob causam summum finem duxi accuratius determinandum, ut harum rerum nil inde possit colligi. Ens summum vero maximam quoque suam externam perfectionem, i. e. optimum consensum tot tantarumque relationum intendisse, quot quantaeque vel simul vel temporis successu esse poterant, nemo non largietur reputans, quod a sapientissimo semper optimum minori bono antecellatur. Externa haec perfectio requirebat, ut tot tantaeque res quovis tempore ad Deum referrentur, quot quantaeque poterant, hinc producerentur, dum quod

non existit, ad nullum ens potest referri; quod per se patet. Illas res quoque, quae esse poterant, debuisse esse maximas sive in suo genere perfectas, non minus clare percipitur, quia, quo ens ad Deum relatum est perfectius, eo major inde relatio oritur. Major, quia potest spectari ut ex pluribus minoribus composita: sic totius orbis terrarum relatio est major illa cujuslibet ejus partis. Par est graduum perfectionis, quibus spiritus finiti differunt, ratio. Colligamus inde, quod benignissimus creator cuivis creaturae, quam natura ejus capiebat, perfectionem tribuerit. Quae quum dividantur in entia, quae agunt, et vi agendi destituta, prioribus, interque ea mente praeditis, quibus leges dari poterant, non modo necessarias ad agendum vires largitus est, sed voluit quoque ut illis modo, cum optimo fine consentaneo, uterentur. Unde cogitur lex summa moralis omnibus entibus mente praeditis, adeoque etiam hominibus communis:

Id omnibus viribus age, ut relatio tua ad summum numen, quovis tempore sit, quae esse potest, optima maxima. Hoc Deus vult fieri. Intendit enim consensum plurimarum maximarum relationum spirituum finitorum, adeoque summam haec lex obligationem externam habet adjunctam.

Maxima vero hominis ad Deum relatio locum habere

Digitized by Google

re nequit, nisi homo maxima, quam ejus natura capit, gaudeat perfectione. Jam supra monitum fuit, quod relatio eo evadat major, quo majus perfectiusque sit ens ad Deum relatum. Lex igitur optimam hominis ad Deum relationem postulans, maximam quoque, quae in hominem cadit, poscit perfectionem et felicitatem. Ad eandem perfectionem acquirendam homo sua natura adigitur, neque illam per eandam non potest exoptare. Hominis enim voluntas semper sequitur distinctam mentis cognitionem, qua supra bruta eminet, quaeque sola actiones homine dignas determinat. Quod intellectus sibi distincte informat, non potest non esse aliquid, hinc reale, bonum, cum aliis realitatibus consentiens.

Quem consensum homo perspiciens, rem cognitam, vires ipsius non excedentem, judicabit efficiendam, plura inde sperans bona. Neque injuria: dum reale ex realitate oriens iterum reale parit. Malum contra realitati oppositum, quod in absentia et defectu realitatis ponendum, qui defectus in quovis malorum genere nullo fere negotio deprehenditur, non immerito fugiet. Rei enim vacuitas, sive quod non potest cogitari, neque est voluntatis objectum, neque quidquam boni inde sperandum, quia defectus (malum) ex defectu proficiscens nil praeter defectum gignit. Ex quo mali conceptu simul potest intelligi, illud ad mundi

di finem, meras realitates postulantem, nil quicquam posse conferre, quod transeunti monere liceat. Qui intellectum ducem sequitur, non potest non realitatibus augeri.

Appetitus ex impulsu sensuum ortum trahentis alia est ratio, utpote qui sequitur quoque res veri speciem tantum prae se ferentes, rebus aut tribuit, quae non insunt, aut, quae illis competunt, ignoratione detrahit, unde errores etc. oriuntur. Quapropter ex intelligentia hominis conatum sese perficiendi mallem derivare, quam ex instinctu, quem à creatore aut natura datum perhibent, ex inferiore cognitione oriente. Neque minus quia certissimis posse vinci argumentis existimo, instinctus illos, a tam multis laudatos, indeque orientes animi motus, ad hominis perfecti naturam non pertinere: hominum vitio ortos esse et confirmari, neque hominem nisi illis oppressis, rationisque imperio subjectis, ad beatitudinem, quam ejus natura capit, posse evehi. Minime vero ex natura hominis corrupta, sed potius integra morum praecepta videntur petenda. Eadem vero natura, qua homo ad felicitatem rapitur, ad auctorem quoque omnis boni ducitur, adeoque ad legem supra memoratam servandam adigitur; sive vires, quibus gaudet, sive earum tenuitatem respiciat.

De

De priore, facile potest convinci, quod vitam, vires, incolumitatem corporis, animi dotes, boni efficiendi occasionem, non sibi, sed gubernatoris summi bonitati debeat. Ad imbecilliores suas vires animum adplicans, saepissime expertus debet scire, quod omni illarum intentione tamen bona, quibus indiget, sibi comparare nequeat, ex. gr. sanitatis amissae restitutionem, fertilitatem arborum, agrorum, innumeraque alia. Quae si neque secum reputat, neque illis movetur ad fontem omnis boni quaerendum, aut forsan credit, se vel sine vel invito Deo quidquam boni posse consequi, cognitio ejus cum rebus non consentit, adeoque est manca et vitiosa, quod vitium simul ad omnes ejus actiones permanabit, illasque vitiosas reddet. Cognitio quippe, quam in agendo sequeris, tuis susceptis maximum vel dat vel adimit pretium. Quod clarius posset percipi, si quis investigaret, accuratiusque determinaret, quam cognitionem homo perfectus et poterat et debebat sibi comparare, qua imbutus omne peccatum poterat vitare, quod quare fieri nequeat, equidem non liquet. A quo gradu licet depulsi, viribusque destituti, eodem pertendere non valeamus, tamen ostenderet, quid sequendum sit, ad illum propius accedere cupienti.

Qui rationem liberas hominis actiones determinantem non in causa ejus prima, sed potius in hominis

na-

natura quaerunt, perperam effectum à causa sejungunt; quod cum fieri non possit, tam rationem naturae humanae, viriumque illi tributarum, quam cui res sint impendendae, in consilio sapientissimi creatoris recte quaesieris. Et cui usui vel optima lex: Quaere felicitatem: Perfice te: cujus observatio vires tuas superat, nisi ostenderis simul, unde ad illam exsequendam necessaria possis accipere?

Antequam ex dictis conficiam, legem supra exhibitam summam omnes hominum actiones liberas determinare, ab instituto non alienum erit monere, quod maxima hominis ad Deum relatio maxime quoque sit composita, contineatque omnes et singulas relationes, quae Deum inter et hominem possunt habere locum; tot admittat gradus et incrementa, quot sunt gradus perfectionis et virtutis in hominem cadentis. Quod exemplis inferioris conditionis civis, amicique regis inter se collatis, quorum uterque sed longe diverso modo, ad suum regem refertur, facili negotio potest illustrari. Quo posito intelligitur, legem supra memoratam complecti primo omnia officia erga Deum observanda.

Notio enim potentissimi creatoris, adeoque etiam summi Domini, clementissimi benefactoris, sapientissimi omnium rerum arbitri, officia maximae obedientiae,

Digitized by Google

tiae, summi amoris, fiduciae in illo collocandae, reliquaque, quae ex illis pendent, facile injungit.

Deinde eadem lex praecipit, ut omnibus numeris absolutam, quae quidem in hominem cadit, quaeramus perfectionem. Quam liceat dispescere in internam et externam. Ad priorem refero, animi et corporis perfectionem. Quarum neutra quum possit obtineri, nisi quibusdam regulis servatis, has quoque praescribit. Quas vero, quoniam notiores sunt, quam quae pluribus exponantur, merito praeter mittimus. Circa officia, quibus status hominis externus ornatur, quaedam videntur monenda. Externam hominis perfectionem constituunt omnes relationes, cum internis ejus determinationibus consentientes. Quò non modo pertinent omnes relationes ad res, quibus utitur, saltem posset et deberet, ad animum corpusque perficiendum, sed praecipue quoque, quae inde oriuntur, ubi homo extiterit auctor cujusdam realitatis extra se, ex quà haud magna, imo fere nulla, ad agentem utilitas redundare videtur.

Quae tamen non putanda est nulla. Relatio enim, ut supra fuit monitum, eum inter et effectum existens, ex realitate oritur, bona nempe actione; hinc est realitas. Quod palam fiet, hanc relationem cum illa componendo, ubi quis fuerit auctor imperfectionis et ma-

Digitized by Google

mali extra se, quam nemo non judicat malam. Sicut igitur haec statum hominis externum deteriorem reddit, ita illa augetur perfectiorque redditur. Et quis unquam auctorem salutis aliorum culpavit? Statum vero externum quum non minus quam internum perficere tenearis, etiam nulla ejusmodi actiones patrandi occasio erit praetermittenda. Idem hoc modo potest concipi. Homo in quavis actione spectat bonum. Hoc bonum vel ad internum vel externum ejus statum augendum facit: tertium autem cum jam nihil sit, omnes ejus actiones memorata lege determinantur. Unde eadem lex hoc quoque modo posset enunciari: Sis auctor tot tantarumque realitatum in et extra te, quot quantaeque tuis viribus possunt effici. Quorum neutrum vero quum sine viribus a Deo vel tibi jam tributis, vel exspectandis, praestare valeas, in omnibus actionibus auctorem omnis boni respicias, atque ita te geras, ut cum fiducia cuncta, quibus indiges, *ab illo* possis exspectare. Quod si feceris, relatio tua ad Deum evadet optima.

Venio nunc ad utilitatem, quam morum lex summa videtur allatura, quae quidem haud sane videtur esse exigua. Si enim actionum bonitatem non injuria legibus metimur, maximi interest, nosse, an leges sint verae et certae; inferiorum autem legum ratio cum reddi plane nequeat sine lege summa, qua reliquae omnes con-

continentur, facile concipitur, morum philosophiam sine lege summa esse incertam et dubiam. Et quomodo quaeso probaveris, virtutem, qua gloriaris, esse veram, nisi ostenderis, eam veris legibus consentire? Ex quibus intelligitur, quid de virtute, quam dicunt per se expetendam esse, existimandum sit. Qui naturam sequendam esse praecipiunt, ante demonstrent necesse est, hominis naturam adhuc integram esse; dum hoc fiat, quae ex hoc saltem vel illo hominis instinctu arcessuntur officia, nullo videntur niti fundamento.

Docet porro summa lex, quodnam in officiorum concursu reliquis sit praeferendum; hoc fere modo. Officia erga Deum omnibus aliis praeponentur, imo cuncta reliqua simul sint officia erga Deum, neque ulla actione offendatur, quod maxima ei praestanda obedientia postulat. Inter officia, quae propius hominem concernunt, actiones, quibus animus perficitur, anteponantur illis circa corpus et haec circa statum externum observandis, paribus nempe commodis propositis: iisdem disparibus, valeat lex optimi, ut major corporis realitas praeferatur minori animi, et major extra te efficienda realitas utrique tam corporis quam animi perfectioni praeponatur. Quo videtur referenda salutis communis aut personae publicae conservatio ex. gr. regis, principis et s. p.

Digitized by Google

Latius adhuc ejus usus videtur patere in theologia, pluribusque veritatibus demonstrandis inservire. Sic lex summa potest considerari ut *finis*, natura vero *illorum*, quibus datur, ut *medium*; *cumque fines* et *media* sapientissimi *sibi mutuo congruant*, inde potest *confici*, quibusnam viribus donisque homo à Deo productus fuerit ornatus. Quibus cum minoribus, quas in reliquis hominibus offendimus, viribus collatis, posteriores insufficientes ad dictum finem consequendum deprehendes; unde necessitas revelationis, liberatoris, quaeque in illo requirantur, clarius poterunt confici. In morum philosophia à praesente Deo desumta motiva reliquis reperientur fortiora. Unde simul intelligitur religionem et morum scientiam non tanto, quam quidam putant, intervallo distare, sed potius communi vinculo contineri. Paedagogum docebit, quibus regulis juniorum animi praecipue imbuendi sint, quibus muniti peccatorum illecebris facilius queant resistere. ——

Quarto loco supra posueram, legem summam quoque cognitu non debere esse difficilem. Quicumque enim concedit, hominis tam existentiam, quam durationem sine omnipotente creatore et conservatore concipi non posse, relationem quoque, de qua dictum, hominis ad Deum largiatur necesse est: unde lex summa supra proposita nullo fere negotio colligitur.

Un-

Digitized by Google

Unde rerum humanarum usus etiam docet, quod, si vel infimae sortis homines ad officium reducturus, eis offenderis: Deum hoc vel illud velle aut nolle fieri, apud illos plus valeat, quam reliquae rationes omnes. Facile nempe concipiunt, suam ad Deum relationem hanc obedientiam postulare,

FINIS

Digitized by Google

Digitized by Google

WAARNEMING

VAN EENE

LAMMIGHEID DER LENDEN EN ONDERSTE LEDEMATEN, GENEZEN DOOR HET GEBRUIK VAN DE PLANT

RHUS RADICANS.

DOOR

PETRUS STEPHANUS KOK,

Med. Doctor, Koninglyke Profesſor aan de Univerſiteit van Löven, Lid der Hollandſche Maatſchappye der Wetenſchappen te Haarlem en van andere Geleerde Genoodſchappen &c. &c.

Digitized by Google

Digitized by Google

WAARNEMING

VAN EENE

LAMMIGHEID DER LENDEN EN ONDERSTE LEDEMATEN, GENEZEN DOOR HET GEBRUIK VAN DE PLANT

RHUS RADICANS.

---

§. I.

Zo de waarde van eene Geneeskundige waarneming afhangt van het voordeel, dat zy kan bybrengen, om onzen evenmensch in zyne kwalen te hulp te komen; zo zal deze van zo veel meer nut kunnen zyn, daar zy een nauwkeurig verslag geeft van een middel, dat, hoewel nog niet algemeen beproeft, egter eene ziekte overwonnen heeft, die veeltyds, onaangezien alle de daartoe aangeprezene middelen gebruikt zyn, ongeneeslyk gebleven is.

Digitized by Google

§. II.

Het voldoet niet, dat na het gebruik van een geneesmiddel eene ziekte weggaat, maar het *is* daar en boven volſtrekt nodig, om zich van de werking eens middels te verzekeren, dat men onderſcheid, of de kwaal, zonder het gebruik van dit middel, ongenezen gebleven zoude zyn: want anders word men de beſchimping van den geleerden Heer *Fontana* waardig; als hy zegt, de Geneesheer neemt voor het Geneesmiddel van een kwaal het medicament, na het welk de genezing gevolgd is; daar men volgens eene gezonde redenkunde, hieruit niets anders kan afleiden, als dat het aangeprezen middel het vermogen niet gehad heeft, van den zieken om te brengen. (*a*)

§. III.

In het algemeen komt my de wyze van waarnemen gebrekkig voor: wy trekken dikwerf de gevolgen onzer waarnemingen uit eene ongenoegzame ondervinding; en wy verhaasten ons om te beredeneren een geval, dat men niet dikwyls of onverſchillig genoeg overwogen heeft. — Hoe dikwyls koomt men met vooringenomenheid aan het ziekbed, en oordeelt over de goede of kwade gevolgen van het gebruikte middel,

(*a*) Opuscul. Phyſiq. et Chymiq. pag. 176.

Digitized by Google

del, na dat men 'er min of meer voor geneigd was; waar uit dan een aantal onzekere waarnemingen geboren wordt.

§. IV.

Ik beöog hier niet den lof van een nieuw geneesmiddel te vermelden; de goede uitwerkzels moeten deszelfs voorſpreekers zyn; en door den tyd, heeft het goede eigenſchappen, zal het alle tegenſpraak moeten te boven komen. — Ik tragt hier alleen de vrugt van myne ondervinding aan de geleerde Maatſchappy medetedeelen, en trede in geen geſchil wegens het geene er voor- of tegen dit middel gezegt is. — Egter wil ik hier in 't voorbygaan wel aanmerken, dat de tederheid van een Genees- of Heelmeesters charakter niet dult, dat hy een middel, tegen welke ziekte het ook zy, zonder veel nadenken beproeve; en zelfs ſtryd het zeer tegen de voorzigtigheid, dat men een nieuw middel gebruikt, zonder de mogelykheid van eenen goeden uitſlag er van te gemoet gezien te hebben.

§. V.

De Koorts-bast, het Braak- en meer andere middelen, hebben eertyds zeer veele, ja! heethoofdige tegenſtrevingen ondergaan; egter, zo als het dikmaals

Digitized by Google

geſchied, zyn deze geneesmiddelen daarna niet alleen zeer nuttig, maar thans onontbeerbaar bevonden. Hoe zal het met de plant *Rhus radicans* gaan? de tyd en ondervinding zullen hier over alleen kunnen beſliſſen.

§. VI.

De plant wordt by *Tournefort* (*b*) *Toxicodendron triphyllum glabrum*, en by *Linnæus* (*c*) *Rhus radicans*, *foliis ternatis: foliolis petiolatis, ovatis, nudis, integerrimis, caule radicante* genaamt. &c.

§. VII.

Alhoewel men door *Joſephus Montius* (*d*), *Roſſi* en door meer andere geleerde Schryvers kennis hebbe aan de *Rhus radicans*, zo heeft egter de geleerde Heer *Du Fresnoy* 'er zich vooral mede bezig gehouden (*e*).

Ook is het byzonder aan dezen Hoogleeraar, dat men het gebruik van deze plant, in de Lammigheid der onderſte ledematen, en in de Huidziekten, verſchuldigd is.

§. VIII.

(*b*) Inſtitut. pag. 611.

(*c*) Spec. plant. p. 381.

(*d*) Bonon. Scient. et Art. inſtit. tom. 3. De Nonnullis plantis, quæ pro venenatis habentur, obſervat.

(*e*) Des proprietés de la plante, appellée *Rhus radicans*

Digitized by Google

§. VIII.

Veele Geneeskundige ſchriften hebben zedert reets met veel roem de voordeelige eigenſchappen van de *Rhus radicans* in de genoemde ziektens (§. 7.), en wel byzonder in die Lammigheid der onderſte ledematen, die op ſtuipachtige bewegingen volgt, aan de wereld bekend gemaakt, en door de drukpers in 't ligt gegeven. —— De Heer *Wattecamps*, Stads Doctor te Valencyn, ſchreef aan den Heer *Baumé* Hoogleeraar te Montpellier, dat de Geneesheer *Pierre*, te Mézières, Mevrouw de Gravin *van Han van Mazerny*, door het *Extract* van de *Rhus radicans*, van eene Lammigheid, die aan de middelen van de beroemdſte Geneesheeren van Parys, aan de berugte Baden van Bourbon, enz. wederſpannig gebleven was, genezen had. —— De Graaf *de Blangy* verzekert in zynen brief van 10 December 1791, dat hy een zeven- en twintigjaarigen jongeling van eene Lammigheid, die hem zes maanden belet had te gaan, door het *extract* van de *Rhus radicans* genezen heeft.

§. IX.

Na alles nagelezen en overwogen te hebben, wat 'er voor en tegen de voordeelen van deze nieuw aangeprezene plant opgegeven was, zo wilde ik

Digitized by Google

ik 'er oneenzydig over oordeelen, zo dra als my eene Lammigheid van dien aart zoude voorgekomen zyn. — Niemand meer vyand dan ik van Empirike en Specifike middelen zynde, ontkende *ik*, zo als ook alle Genees- en Heel-*meesters* met my zullen doen, dat de *Rhus radicans* het vermogen had, van alle Lammigheden der onderſte Ledematen te genezen: want men zoekt even vrugteloos, gelyk in andere middelen, in deze plant alle die eigenſchappen, die tegen elke oorzaak, die de beweeg- en gevoelloosheid kunnen veroorzaken, vereischt worden; en hiervoor waarſchouwt de Heer *du Fresnoy* den Geneesheer, zo als hy meld in eenen brief van 12 December laatstleden, wanneer ik zyn Hooggel. eene waarneming over deze Plant gezonden had.

§. X.

Eene volkomen Lammigheid van de Lenden en de onderſte Ledematen bied my voor de tweedemaal eene voordeelige gelegenheid aan, om nu andermaal de kragt van de *Rhus radicans* te beproeven, waarna ik zeer verlangt had. —— Ziet hier het geval.

§. XI.

Zekere Vrouw van omtrent dertig jaren, van een ſlymig zwak geſtel, moeder van twee kinderen, wierd in

in het jaar 1788, den agtſten December, van een hevige koorts aangevallen, die begon met huiveringen, en koude, die veranderde in hitte en daarna in zweeten, en welke eindelyk geheel af was op den 10 van dezelve maand. — Eenige verkoelende en buikopenende middelen wierden, zo de zieke my verhaalde, haar toegediend. —— Den elfden derzelve maand hernam de koorts met huiveringen, enz. zo als de eerſte reis, eindigde egter met minder zweten dan de eerſtemaal op den 13 's morgens. — De zieke wist niet wat haar toen voorgeſchreven is, en men kon het niet ontdekken, dewyl haar Geneesheer reeds dood was; maar zy herinnert zich geen koorts meer gehad te hebben.

§. XII.

Den 15 December wilde de Lyderes 's morgens volgens gewoonte opſtaan: maar het gevoel en de beweging van de Lenden en van de onderſte Ledematen waren ſterk vermindert, en eer de dag geëindigt was, ten eenemaal verloren. —— De pis- en dreklozing geſchiedde tegen haaren wil. —— De zieke Vrouw wist niet wat men haar toen nodig geoordeelt heeft.

§. XIII.

Een maand omtrend daarna had zy het vermogen be-

Digitized by Google

bekomen, van haaren drek en pis te kunnen weder-houden, en loosde dezelve ook willekeurig.

§. XIV.

In het begin van het jaar 1789, wierd de hoop, welke men, door het vermogen van den drek en pis willekeurig te ontlasten, bekomen had, verminderd, door dien de Lyderes gefolterd wierd met hevige ſtuiptrekkingen der buig- en zomtyds der uitſtrekkende-ſpieren, die dikwerf zo ſterk waren, dat de ſterkſte man die niet beletten kon. —— Deze tegenwillige en ongelyke bewegingen hernamen zich verſcheide malen op den dag.

§. XV.

Vier jaren leed deze ongelukkige vrouw dezen beklagenswaardigen ſtaat, onder het vrugteloos gebruik van al het geen haar uit- en inwendig door de Kunst toegediend wierd.

§. XVI.

Wanneer ik nu op 25 December 1792 tot haare hulp aangezogt wierd, onderzogt ik, welke de oorzaak van deze tegenſtreevende ziekte mogt zyn. —— Ik bevond dat de Koorts-ſtof, die door de tusſchenpozende koorts, waarmede de Vrouw in het jaar 1788 ſlegts

Digitized by Google

ſlegts tweemaal behebt was geweest, niet genoeg gekookt of uitgeworpen was, zich kon verplaatst, en op de Hersſenen, het Rugge-merg, of op de Zenuwen, &c. geſteld hebben, en hier door de afkleinzing of de invloed van het Zenuw-zap belet zyn. —— Dus de genezingswys beſtond in de affcheiding en afvoering van het Zenuw-zap te herſtellen, en de gevoel- en de beweeglooze deelen vatbaar te maken voor den invloed en aandoening der Dierlyke geesten.

§. XVII.

Dewyl voereerst deze Lammigheid veroudert was, en haare oorzaak inzonderheid, volgens myn oordeel, hier kon beſtaan in eene taaye ſtilſtaande ſtoffe, (§. 16.) en dewyl ten anderen, diergelyke ziekte door de koorts, door den afgang, of door ſtuipachtige bewegingen in de beledigde deelen, door de Natuur van zelfs voortgebragt, genezen is, gelyk de beroemde *van Swieten* (*f*) en meer anderen getuigen, zo beſloot ik met de middelen, door de kundigſte Geneesheeren aangeraden, te beproeven de natuur natevolgen.

§. XVIII.

Daarom tragtte ik op den raad van den kundigen *Lud-*

(*f*) Comment. in H. Boerh. Aphor. t. 3. §. 1067.

Digitized by Google

Ludwig (*g*) eene als 't ware door kunstbewerkt koorts te veroorzaken, op dat de ſtilſtaande ſtof (§. 16. gekneed, verdunt, in beweging gebragt en, was he mogelyk, uitgeworpen zoude worden; zo als d groote *Celſus* (*h*) reets opgegeven heeft. —— Om hier dit te bewerken, dede ik de verlamde deelen droog, en met doordringende geesten, tot rood wordens toe, wryven. De welriekende kruidbladen; de geestryke dampen door *Wepfer* (*i*) zo ſterk aangeraden; de werkdadige, roodmakende en blaartrekkende pleisters; de drooge en gekerfde koppen; met een woord alle de huit-tergende, pyn en ontſteking verwekkende middelen wierden allen zonder voordeel met geduld gebruikt. —— Het Elektrike vuur wierd by voorkeur als een koortsverwekkend middel, zo als de groote *Camper* (*k*) het genoemt heeft, volgens raad van den Geleerden *de Haan* (*l*), *Jallabert* (*m*), *Deshais* (*n*), *Cratzenſtein*, *Smibert*, enz. en op de bes-

(*g*) Inſtit. Med. Clin. pag. 301. §. 652.

(*h*) De Re Medica cap. 27. folio 41.

(*i*) Obſerv. Med. Pract. 32. pag. 72.

(*k*) Diſſert. Optic. de Viſu. Theſ. Miscell. 9.

(*l*) Rat. Med. Pars 1. cap. 8. pag. 139 en elders.

(*m*) Experiences ſur l'Electric. 143.

(*n*) Diſſ. de Hemipleg. per Electric. curanda.

Digitized by Google

beste wyze, vrugteloos toegedient. — Schoon ik met weinig vertrouwen het Electriseeren in de Lammigheid aanprys, om dat het my zeldzaam voldaan heeft, zo gelove ik egter, dat het nuttig kan wezen, byzonder in het geval, waar het de koking der stilstaande vogten of een Koorts kan en moet te weeg brengen.

§. XIX.

De roem waarmede de *Arnica* pronkt, en haare goede uitwerkzels, die zy in de Lammigheid, onder het bestuur en volgens getuigenis van *Junker* en *Eschenbach* gedaan heeft, porden my aan, om dit middel in deze beklagenswaardige Vrouw ook te beproeven. Ik liet haar dan de bloemen, dan den wortel, dan in zelfstandigheid, dan in afkookzel gebruiken, meerendeels volgens de wyze van den Weenschen Geneesheer *Collin*, die met deze plant de meeste proeven gedaan heeft: egter in ons geval beantwoorde zy niet aan onze verwagting; daar ik nogtans hier moet belyden, dat zy goede uitwerkzels gedaan heeft in eene Lammigheid der bovenste ledematen by zekeren Pastoor, omtrent Antwerpen, dien ik, daar woonende, genezen heb. Dewyl zy in 't algemeen brakingen, pynlyke aandoeningen op het zenuw-gestel, en het zweeten te weeg brengt, dewyl zy de werktuigen prikkelt, hunne werking vermeerdert, de taaye,

dikke, en ſtoppende vogten oplost, zo als de vermaarde Geneesheer *Tisſot* (*o*) getuigt; moest dan deze plant aan ons oogwit, (§. 18.) in alle delen niet voldoen, en was 't haare beproeving hier niet volſtrekt nodig?

§. XX.

De afleidende middelen, zo als de Etterdragt, de Moxa of Cylinder van den geleerden *Pouteau* (*p*), en andere bewerkingen van dezen aart, deden niets voordeligs in dit geval. Zomtyds egter wierd de Lyderes eenige kleine prikkelingen, en eenige mindere tegenwillige beweging in de verlamde deelen gewaar: edog weinige dagen daarna verydelde onze hoop, en het geringe bekomene voordeel verdween ten vollen.

§. XXI.

Daar een aanhoudende Buikloop, volgens het getuigenis van den kundigen *Pereboom* (*q*), de Lammigheid genezen heeft, zo oordeelde ik, dat hier door de ongekookte koortsſtoffe (§. 18.) zoude kunnen afgevoert worden, en dus dat men hier, met grondige re-

(*o*) Traité des Nerfs et de leurs Maladies. t. 2. part 2. chap. 13. §. 127. p. 333.

(*p*) Melanges de Chirurgie, Oeuvr. Posthum.

(*q*) Diſſert. de Paralyſi Nervea, pag. 31.

Digitized by Google

reden, deze ontlasting kon beproeven, en door purgeermiddelen, door prikkelende aarsſpuitingen dezelve mogt veroorzaaken, volgens den ſtaat en kragten van de Lyderes en wetten der kunst: maar vrugteloos waren myne pogingen; na beurtelings geduurende drie weken deze ontlasting in 't werk geſtelt te hebben, ſcheen de kwaal nog even onaangeroert te zyn.

§. XXII.

Myne hoop egter hernam op den 27 Maart 1793, wanneer de Vrouw met een anderendaagſche koorts aangedaan wierd, die ik als een werking der Natuur aanzag, en wie zoude zich niet gevleid hebben, daar de beſpiegeling en de ondervinding beiden het nut van dezelve getuigen! De koorts hernam negen malen, en wierd met het nodige in elk haarer trappen bevordert en ondersteunt; zy verliet nogtans de zieke, zonder haar voor haare Lammigheid, ten minſten zigtbaar, voordelig geweest te zyn; in tegendeel de Lyderes was 'er merkelyk door verſlapt en verminderd.

§. XXIII.

De eetlust was minder en de ſpysverteering geſchiedde min gemakkelyk. De water- en drek-lozing geſchiedden egter als in den gezonden ſtaat: en de

Digitized by Google

Lyderes had alle maanden, in weerwil van haare ziekte, haare Maandstonden, zo in hoeveelheid als in hoedanigheid volgens haare gewoonte.

§. XXIV.

Na dat ik nu alles volgens myn oordeel in het werk gesteld had, en de Lyderes door de aangewende hulp (§. 18-22.) niets gevordert was, dagt ik, dat nu hier het geval was, wanneer de Vrouw haare verloren kragten (§. 22.) weder bekomen had, om het nieuw aangeprezen middel te beproeven, en dat, zo 'er eenig voordeel na volgde, men dan den lof der genezing aan de *Rhus radicans* niet mogt onttrekken. —— En op dat ik te zekerder zyn zoude, dat de tot nu toe in het werk gestelde Genezingswyze (§. 18-22.) de herstelling, zo zy volgde, niet veroorzaakt had, wagtte ik veertien dagen, eer ik haar het zo even genoemd middel toediende; in welken tyd de Lyderes haare *verloren kragten bekwam, maar altyd* in denzelven beklagenswaardigen staat was.

§. XXV.

Op den 5 Mey 1793 liet ik de Lyderes voor het eerst driemaal daags telkens, 's morgens, middags en 's avonds, twintig greinen *Extract* van de *Rhus radicans* toedienen; het geene zy zonder hinder of eenige on-

onpaſſelykheid te veroorzaken agt dagen lang gebruikte.

§. XXVI.

Den 12 derzelve maand liet ik haar dertig greinen van hetzelve middel op de vorige wyze gebruiken; waar mede zy aanhielt op den 20ſten, zonder dat men 'er iets van ontwaar wierd. De eetlust, de ſpysverteering en andere werkingen bleven ongeſtoort.

§. XXVII.

Op den 21 nam de Lyderes twee ſcrupels elke reis, driemaal daags; en niet voor op den 18 wierd men eene uitwaaſeming in de zieke delen gewaar, die aanmerkelyk aangroeyde in de volgende dagen.

§. XXVIII.

Den eerſten Juny gaf ik de Vrouw een dragma van het gemelde *Extract* in, driemaal daags; en op den derden derzelve maand wierd de Lyderes en ook ik eene meerdere warmte in de zieke delen gewaar. —— Op den zesden waren de ſpieren van de verlamde delen ſlapper, de pezen minder geſpannen, en de ſtuipagtige trekkingen zo geweldig noch ook zo menigvuldig niet meer.

Digitized by Google

§. XXIX.

Den tienden liet ik de Lyderes vier ſcrupels of tachtig greinen elke reis driemaal daags innemen; en op den twaalfden onderſcheidde zy de koude van de warmte in de zieke delen. —— Alle de werkingen geſchiedden in de lighaamlyke huishouding op de volmaaktſte wyze. —— De Maandelyke ontlasting geſchiede op zyn tyd, maar meer dan zy in haare volle gezondheid gewoon was.

§. XXX.

Op den twintigſten bleven de ſtuipachtige bewegingen in de zieke delen ten eenemaal weg, en het gevoel en de magt tot de willekeurige beweging vermeerderden zeer zigtbaar.

§. XXXI.

Den vier- en twintigſten Juny nam de Vrouw twee dragma's van het *Extract* van de *Rhus radicans*, driemaal daags elke reis in, zonder dat haar eetlust of andere werkingen beledigt wierden: alleen wierd zy eene meerdere hitte in de Maag gewaar. —— Op den dertigſten ging de Lyderes met hulp van twee menſchen, die haar onderſteunden, door haar kamer.

§. XXXII.

Digitized by Google

§. XXXII.

Op den agtſten July had de Vrouw alleen eenen ſtok nodig om haar in het gaan te onderſteunen, dewyl zy waggelende en met angst ging, en op den vyftienden derzelve maand was haar gang ſterk, en zy had geen ſteunzel meer nodig; het gevoel was ook ten vollen herſtelt.

§. XXXIII.

Ziet daar eene genezing, waar over ik meerder zoude kunnen uitwyden, ten voordele van de *Rhus radicans*. Ik zoude 'er geen mindere gevolgen uit kunnen afleiden tot vermindering der vooringenomentheid der ſchryvers, welker ſchriften ik egter hoog agt, waar mede zy tragten dit middel in het vergeetboek te brengen: maar ik hoop en verzoek hun alleen, dat zy hunne proeven in het werk ſtellen, zo als ik nog by gelegenheid doen zal, om verder kennis te geven, of de werking dezelve zy. —— Ik zegge hier voor af, dat de *Rhus radicans* my reets tweemaal dienst gedaan heeft in de Lammigheid der onderſte ledematen, byna door dezelve oorzaak voortgebragt: en eens heeft zy my verlegen gelaten in het geval; misſchien was daar de kwaal te veel veroudert, of het geſtel der Lyde-

deres te kwaadſappig, &c. Ik laat het aan de geleerde Maatſchappy over, om 'er verder over te oordeelen, en zo myne waarneming haare goedkeuring wegdraagt, het publiek 'er van te onderrigten.

„ *Non niſi eximiarum obſervationum præſidio inſtructa mens ſagax potiſſimam curandi methodum aſſequitur.*" BAGLIVI.

BRUSSEL,

24 *September* 1793.

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

JANUARY, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29.10 3/4	32 1/2	N. W.	2	Betrokken		
1	- 10	34	Z. W.	2	———		
	- 9 3/4	32	———	2	———		
	- 9 3/4	31	Z. Z. O.	2	———		
2	- 9 1/2	33	———	2	———		
	- 9	30	———	2	———		
	- 9 1/4	28	———	2	———		
3	- 9 2/4	30	———	2	———		
	- 9 1/4	29	———	2	———		
	- 8 3/4	25	O. t. Z.	2	———		
4	- 8 1/2	31	O.	2	Helder		
	- 9 3/4	26	———	2	———		
	- 10 1/2	25	Z. O.	2	Betrokken		
5	- 9 1/2	29	Z. t. O.	2	———	L. □ ☾	
	- 6 3/4	28	Z.	6	Betr. sneeuw		
	- 8	33	W. t. N.	4	Betr. Regen		
6	- 9 1/2	36	W.	4	Betrokken		
	- 10 1/2	32	N. N. W.	2	———		
	30. 1	32	———		———		
7	- 1	32	O.	2	———		
	- 1	27 1/2	Z. O.	4	———		
	29.10 3/4	32	———	6	———		
8	- 8 1/2	32	———	6	Betr. sneeuw		
	- 8 1/2	30 1/2	W. N. W.	2	Betrokken		
	- 11	37 1/2	W. t. N.	2	———		
9	- 11 3/4	39	———	2	———		
	30. 1/4	31 1/2	Z.	2	———		
	- 0	30	Z. O.	2	———		
10	29.10 1/2	33 1/2	———	4	———		
	- 8 1/2	33 1/2	Z.	2	———		
	- 7	34 1/2	———	2	———		
11	- 6	38 1/2	———	4	———		
	- 3 3/4	36 1/2	———	8	———		
	- 1 3/4	33 1/2	Z. Z. O.	4	———		
12	- 3/4	36	Z.	4	———	N. ☾	
	- 2	36 1/2	———	2	———		
	- 3 1/2	35 1/2	———	2	———		
13	- 4	37 1/2	Z. t. O.	2	———		
	- 4 1/2	36	———	2	———		
	- 5 3/4	33 1/2	O. N. O.	2	———		
14	- 6 1/2	35	N. O. t. O.	4	———		
	- 8	32 1/2	N. O.	6	Betr. N. L.		
	- 9 3/4	33 1/2	———	8	Betrokken		
15	- 10	32 1/2	———	8	———		
	- 11	31	———	6	———		
	30. 1 1/4	31	N. O. t. O.	6	———		
16	- 1 1/2	31	———	6	———		
	- 1	31	N. O.	2	———		

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

JANUARY, 1793.

Daen.	Barometer.	Thermom.	Winden, Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	30. 1½	30	O. N. O.	4	Betrokken		
17	- 1½	30	——	6	——		
	- 2½	30⅛	N.	4	——		
	- 3½	29⅝	O. N. O.	2	——		
18	- 3½	32½	——	2	——		
	- 4	26	N. O.	4	——		
	- 4	24½	O. N. O.	2	——		
19	- 3	33½	Z. W.	2	——		E. □ ☾
	- 3	34½	W.	2	——		
	- 3¼	37½	W. N. W.	2	——		
20	- 2¾	39	——	2	——		
	- 3	38	——	2	——		
	- 3½	36½	W.	2	——		
21	- 3	38	——	2	——		
	- 2¾	36	Z. W	2	——		
	- 3	37	W. Z. W.	2	——		
22	- 3¼	37½	——	2	——		
	- 3⅛	37½	——	2	——		
	- 3½	35½	——	2	——		
23	- 2¾	35	——	2	——		
	- 2	38½	——	4	——		
	- 0	38	——	2	——		
24	29. 11½	40½	W.	2	——		
	- 10½	39	N. W.	2	——		
	- 10½	36½	N.	2	——		
25	- 10½	34	——	2	——		
	30. 0	37	——	2	——		
	- ¾	36⅛	N. W.	2	——		
26	- 1	38½	——	2	——		
	- 1	36	——	2	——		
	- 1¼	35	W. t. Z.	2	——		V. ☾
27	- 1	37½	W.	2	——		
	- ¼	40	W. N. W.	2	——		
	- 0	38	Z. W.	2	——		
28	- 0	40⅛	W. t. Z.	2	——		
	29. 10¾	40½	W. N. W.	2	——		
	- 9¾	29	W. t. N.	4	——		
29	- 9¾	41	W. t. Z.	4	——		
	- 7½	41½	Z.	4	——		
	- 7½	41	W.	4	——		
30	- 7¼	41	——	4	Helder		
	- 7½	35½	——	2	Betrokken		
	- 7¼	38	W. N. W.	2	——		
31	- 7¼	40	W. Z. W.	2	——		
	- 7¼	37½	Z. W.	2	Helder		

Hoogste Barometer 30 dm. 4 lyn.
Laagste —— 29 — 0¾ —
Hoogste Thermom. 41 1/16 grad.
Laagste —— 25 ——
Regen - - 11 lyn,
Uitwaasem. 10 —

Digitized by Google

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 6¾	37½	Z. W.	2	Betrokken		
1	- 5¼	42½	——	4	——		
	- 5	37½	Z.	2	——		
	- 6	36½	Z. W.	4	——		
2	- 6½	41½	——	4	——		
	- 6½	40	Z.	4	——		
	- 5	40	Z. W.	6	——	2½	
3	- 4¼	44½	Z. Z. W.	8	Betr. Regen	⅛	
	- 4¼	40	Z.	4	Betrokken	⅛	
	- 4	39	Z. Z. O.	4	——		
4	- 3½	39½	——	4	Betr. Regen	1	L, □ ☾
	- 2½	38½	Z. W.	4	Betrokken	2	
	- 3½	38½	——	4	——		
5	- 4	41½	——	4	——		
	- 5	38½	——	2	——		
	- 6	37	——	2	——		
6	- 5¾	39½	Z. t. O.	2	——		
	- 4½	38½	W. N. W.	2	——		
	- 2¾	36	——	2	——		
7	- 4	41	N. N. W.	4	——		
	- 6¾	38½	——	4	——		
	- 7¾	38½	W. Z. W.	4	——		
8	- 6	39½	Z. W.	4	Betr. Regen	½	
	- 4	39½	N. W.	2	——	5	
	- 7½	35	N.	2	Betrokken	1	
9	- 8	37½	Z. O.	2	——		
	- 5½	37	Z.	4	——		
	- 3	39½	W. Z. W.	6	——		
10	- 3	39½	——	6	——		N, ☾
	-	37	Z.	4	——		
	-	37½	N. W.	6	——	1	
11	- 4¼	39	——	4	——		
	- 6½	35½	W. N. W.	4	——		
	- 1	41	W. Z. W.	4	——	5	
12	- 1¾	42½	W. t. N.	6	——		
	- 4	41	——	2	Betr. N. L.		
	- 8¾	36	Z. W.	2	Betrokken		
13	- 9	42½	——	2	——		
	- 9	41	——	2	Betr. N. L.		
	- 8	42½	Z.	4	Betrokken	½	
14	- 6½	45	W. Z. W.	4	——		
	- 8	38	——		Betr. N. L.	½	
	- 8½	36½	Z. O.	2	Betrokken		
15	- 8	43	Z.	2	——		
	- 7¾	40	N.	2	——		
	- 7	40	N. O.	2	——		
16	- 7½	42	——	2	——		
	-	40	——	2	——		

Digitized by Google

WAARNEMINGEN
FEBRUARY, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn	
	29.10½	39½	N. O.	2	Betrokken		
17	- 10½	40	——	2	——		E. □ ☾
	- 10½	39⅝	——	2	——		
	- 8	40	Z. W.	2	Betr. mist		
18	- 7¾	42	W.	2	——		
	- 7½	38½	W.N.W.	2	Betrokken		
	- 9½	39	——	2	——		
19	- 10	42	N. W.	2	——		
	- 11¼	40	——	2	——		
	30. ⅛	35	Z. O.	2	Betr. mist		
20	- ⅛	37	Z. W.	2	——		
	- ⅜	42	——	2	Betrokken		
	- 1	31⅝	Z. Z. O.	2	Betr. mist		
21	- ⅛	35½	Z. Z. W.	2	Betrokken		
	- ⅜	31⅝	N.	2	——		
	- ⅛	31½	Z. Z. O.	2	Betr. mist		
22	- 1	35	Z. W.	2	Betrokken		
	- 1	31½	Z.	4	——		
	- ½	36½	Z. Z. W.	4	——		
23	- 0	42½	W. Z. W.	4	——		
	29.11¾	41½	Z.	4	Betr. Regen	½	
	- 11½	45⅜	Z. W.	4	Betrokken	1½	
24	30. ¾	46	N. W.	2	——		
	- ¾	41	Z.	2	——		
	29.11	43½	Z. Z. W.	4	——	1½	
25	- 11	46	——	4	——		V. ☾
	- 10	41	——	4	——		
	- 10¾	44	W.N.W.	8	——	1	
26	- 7¼	47	——	4	——		
	- 7½	43	Z. W.	2	——		
	- 4½	39½	——	2	——		
27	- 10½	42	W. Z. W.	2	——		
	- 11⅜	40	Z.	2	——		
	- 11½	39	Z. Z. W.	2	——		
28	- 11¾	40½	Z. W.	2	——		
	- 10¾	40	——		Helder		

Hoogste Barometer	30 dm.	1 lyn.
Laagste ——	29 —	0¾ —
Hoogste Thermom.	47 grad.	
Laagste ——	31½ ——	
Regen - -	25 lyn.	
Uitwaasem.	13 —	

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

MAART, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 8¾	40	Z. W.	4	Betrokken		
1	- 6½	43	——	4	——		
	- 5½	44	Z. t. O.	8	——		
	- 5¼	42	W. Z. W.	4	——		
2	- 6½	44½	W. N. W.	4	——		
	- 3½	46½	Z.	12	——		
	- 3	43	W.	10	——		
3	- 5¼	44	——	6	——		
	- 6¾	41½	W. t. N.	4	——		
	- 7½	39	W. Z. W.	2	——		
4	- 8	42½	——	2	——		
	- 8¼	38½	——	2	——		
	- 8¼	37	——		Betr. mist		
5	- 8¾	43½	Z. W.	2	Betrokken		L. □ ☾
	- 9¼	37½	Z. O.	2	Helder		
	- 9¼	35	——	2	Betrokken		
6	- 10	44	O.	2	——		
	- 9¾	38½	N. O.	2	Helder		
	- 10¼	36	O. N. O.	6	Betrokken		
7	- 11½	39	——	6	——		
	30. ½	36	N. O.	4	——		
	- 1½	32	O. t. N.	4	——		
8	- 1¾	36	——	4	——		
	- 1¼	35	N. O.	2	Helder		
	- 1	34	O. t. N.	2	Betrokken		
9	- 0	38	——	2	——		
	29. 11¾	44	N. O.	2	——		
	- 11¼	32	O. t. Z.	4	——		
10	- 11¾	36	——	4	——		
	- 11½	31½	O.	4	Helder		
	- 9½	29	——	6	Betrokken		
11	- 9½	34	——	6	——		
	- 8¾	32	O. N. O.	4	——		
	- 10	27½	O.	4	——		
12	- 10¼	31	——	4	——		N. ☾
	- 10¾	27½	——	4	Helder		
	- 11	33	O. Z. O.	4	Betrokken		
13	- 11	45	Z.	2	——		
	- 11¼	41	O. t. Z.	2	——		
	30. 0	41	Z. O.	2	——	2	
14	- ¼	43	N. W.	2	——	3	
	- ¼	40½	——		——	1½	
	- ¼	38½	O.	2	Betr. mist		
15	- ¼	42½	——	2	Betrokken		
	29. 11	40½	O. N. O.	2	Betr. mist		
	- 9¾	42	O.	2	——		
16	- 7¼	45	Z. Z. O.	2	Betrokken		
	- 5¼	43	——	2	——		

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

MAART, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 6	38½	W.	2	Betrokken	2	
17	- 6	45	O.	2	——		
	- 3½	43½	O. Z. O.	4	——		
	- 1½	45	Z. O.	2	——		
18	- 1½	48½	——	2	——		
	- 3¾	44	——	2	——		
	- 6	42	——	2	——		
19	- 7½	46	W.	2	——		E: □ C
	- 8¼	40	W. Z. W.	2	——		
	- 9	42½	Z. O.	2	——		
20	- 9½	50	Z. W.	2	——		
	- 9¼	45	Z. Z. O.	2	——		
	- 9⅛	43½	Z. O.	2	——		
21	- 9	52½	——	2	——		
	- 9	47½	——	2	——		
	- 8¾	45	——	2	——		
22	- 7¼	52	——	2	——		
	- 7	45	——	2	——		
	- 7	43	Z. Z. W.	2	——		
23	- 8¼	42	W. t. N.	2	——		
	- 9	40	N. N. O.	2	Helder		
	- 9	41	N. O.	4	Betrokken		
24	- 8½	39½	——	6	Betr. Regen		
	- 9½	39½	N. N. O.	4	Betrokken	½	
	- 10½	38½	N.	2	——		
25	- 10½	41½	——	6	——		
	- 10	40	——	6	——	1½	
	- 9¼	36½	——	8	——		
26	- 9	41	——	8	——		V. D
	- 9½	35	——	8	Helder		
	- 10½	31½	——	6	Betrokken		
27	- 10½	34	——	6	——		
	- 9⅝	30½	N. N. O.	2	Helder		
	- 8	30½	Z. O.	2	Betrokken		
28	- 8	35	N. N. O.	2	——		
	- 8	32½	N. O.	2	——		
	- 8	35	O. N. O.	2	——		
29	- 8	39	——	2	——		
	- 8½	36	N. N. O.	2	——		
	- 9½	35	——	2	——		
30	- 9½	44	N.	2	——		
	- 9½	37	——	2	Betr. N. L.		
	- 9½	36½	——	2	Betrokken		
31	- 9½	42	N. N. O.	2	——		
	- 9¼	36½	——		——		

Hoogste Barometer 30 dm. 1¾ lyn.
Laagste —— 29 — 1½ —
Hoogste Thermom. 52½ grad.
Laagste —— 31 ——
Regen - - 10½ lyn.
Uitwaasem. 23½ —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

APRIL, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 9½	40	W.	2	Betrokken		
1	- 9	47½	O. Z. O.	2			
	- 8¼	42½	O.	2			
	- 7½	42½	Z. O.	2			
2	- 8	47		2			
	- 8¼	41½	Z.	2			
	- 9¼	40½		2			
3	- 10	47½	Z. W.	2			L. □ ☾
	- 10	40	N. O.	2	Helder		
	- 10¾	39½	O. N. O.	2	Betrokken		
4	- 10	49½		2			
	- 9¾	44		2	Helder		
	- 10	41½		2			
5	- 10	50		2			
	- 10	45		2			
	- 10¼	40½		4			
6	- 11	47½		6			
	- 11¾	41		4			
	30. ¾	38		4			
7	- 1	47½		4			
	- 1	42½	N. O.	4			
	- 1¾	37½	O. N. O.	4			
8	- 1¾	45		4			
	- 1¾	41	N. O.	4			
	- 1¾	37		4			
9	- 1½	44		4			
	- 1	40		2			
	- ¾	38	N. W.	4	Betrokken		
10	- ¼	40½		4			N. ☾
	29. 11¾	40	N.	4			
	- 10¾	38		2			
11	- 10½	44	W. N. W.	2			
	- 11	36	W.	2			
	- 9¾	39	N. O.	2			
12	- 9¾	46		2			
	- 8¾	40	N. t. O.	2	Helder		
	- 7¾	38	N. O.	2			
13	- 7¼	43	N. W.	2	Betrokken		
	- 7	41	W.	2			
	- 7¼	40	N. N. O.	2			
14	- 7¼	38	N. N. W.	4			
	- 8¾	34	N.	4	Betr. N. L.		
	- 8	45	N. N. W.	4	Betrokken		
15	- 7	46	Z. W.	6			
	- 6¾	42½	Z.	6	Betr. Regen		
	- 4	35	Z. W.	4		4	
16	- 5¼	38½	N. W.	4	Betrokken	1	
	- 7	37½		4		1	

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

APRIL, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 9 1/2	38 1/2	N.W.	2	Betrokken		
17	- 10	42	W.N.W.	2			
	- 9	40		2			
	- 6	33	Z. t. O.	2		2	
18	- 1/2	45 1/2	Z.W.	2		1/2	E.
	28. 11 3/4	41	N.W.	2	Betr. Regen	1 1/2	
	29. 2 3/4	40		4	Betrokken	2	
19	- 5 1/2	40 1/2		6			
	- 8 1/2	38		4			
	- 10 1/2	39 1/2		4			
20	- 11 3/4	42 1/2		4			
	30. 0	37 1/2	N.N.W.	2			
	- 1/4	38 3/4	O.Z.O.	2			
21	- 1	45 1/2	Z.O.	2			
	- 1	40		2			
	- 1 1/4	40	O.Z.O.	2			
22	- 1 3/4	50	O.	2			
	- 1	43	O.N.O.	2	Helder		
	29. 11 3/4	43	O.Z.O.	2			
23	- 10 1/4	51 1/2	O.	2			
	- 9	47	O.N.O.	2			
	- 8	45 1/2	O.	2	Betrokken		
24	- 7 1/4	51 1/2	O.N.O.	4			
	- 7 1/4	46		4			
	- 7 1/2	46	Z.	2			
25	- 7	50 1/2	W.Z.W.	2			
	- 7 1/2	45 1/2	W.	2			
	- 8 1/4	47 1/2	W.Z.W.	2			
26	- 8 1/2	53 1/2		2			V.
	- 8	47					
	- 7	47	W.Z.W.	2			
27	- 6	48 1/2	N.N.W.	2			
	- 5 3/4	45 1/2		2			
	- 5 1/2	45	N.W.	2	Betr. mist		
28	- 6 1/4	51	N.N.W.	2	Betrokken		
	- 7 1/4	45	N.W.	2			
	- 9	42 1/2		2			
29	- 9 1/4	52	Z.	2			
	- 7 1/4	50	Z. t. O.	2			
	- 7 1/4	48	Z.W.	2			
30	- 8	53 1/2	W.Z.W.	2			
	- 6	51	Z.	2	Betr. Regen		

Hoogste Barometer 30 dm. 1 1/2 lyn.
Laagste —— 28 — 11 3/4 —
Hoogste Thermom. 53 1/2 grad.
Laagste —— 33 ——
Regen - - 12 lyn.
Uitwaasem. 52 —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

MEI, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 1¾	51	Z. W.	2	Betrokken	3	
1	- 2¼	53½	W.Z.W.	2	———		
	- 2¾	50½	Z.	4	———		
	- 3¼	49½	Z. W.	8	———		
2	- 4	56	W.Z.W.	6	———		
	- 4¼	48½	Z.	2	———		
	- 8½	42	N. W.	4	———	1	
3	- 10½	48½	———	4	———		L. □ ☾
	- 11¾	46	———	2	———		
	30. ¼	46½	———	4	———		
4	- ¾	53½	———	4	———		
	- 1	50	Z.	2	———		
	29.10½	52½	W.N.W.	2	———		
5	- 10½	51½	———	2	———		
	- 11	45	Z. Z. W.	2	———		
	- 11½	45½	Z. Z. O.	2	———	3	
6	- 11¼	47	Z.	2	———		
	- 11¾	45½	W.N.W.	2	———	2	
	30. ¼	45½	O. Z. O.	2	———	½	
7	- 0	52½	N. N. W.	2	———		
	- 0	48½	———	2	———		
	- 0	47½	———	2	———		
8	- 0	47½	———	2	———		
	- 0	47½	———		———		
	- ¼	49½	Z. W.	2	———		
9	- ¾	53	———	2	———		
	- ¾	48	W.Z.W.	2	———		
	- 1	53½	Z.	2	———		
10	- ¾	62½	———	2	———		N. ☾
	29.10¾	55½	———	2	———		
	- 9¼	59½	Z. t. O.	2	———		
11	- 9½	65½	N. O.	2	———		
	- 8¾	49½	O.	2	———		
	- 9¾	60½	O. Z. O.	2	———		
12	- 10	67	O.	2	———		
	- 9½	59½	N.	2	———		
	- 9	62	N. O.	2	———		
13	- 9	71½	O. N. O.	2	———		
	- 10	56	N. W.	2	———		
	- 10½	52	N.	6	———		
14	- 11½	51½	———	6	———		
	- 11¾	46½	N. t. W.	4	———		
	30. 0	48	N. W.	4	———		
15	- 0	53	———	4	———		
	29.11¾	48	———	4	———		
	30. 0	46½	N. N. W.	6	———		
16	- ¼	48½	———	6	———		
	29.10	48	N. W.	2	———		

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

MEI, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 11½	48½	W. Z. W.	2	Betrokken		
17	- 11	53	W. N. W.	2	——		
	- 10¼	48½	N. W.	2	——		
	- 10½	48	——	2	——		
18	- 10⅝	52	N. N. W.	4	——		E. □ ☾
	- 10½	47	——	2	——		
	- 9¼	48½	——	4	——		
19	- 9¼	51½	N.	4	——		
	- 10	47	N. N. O.	2	Helder		
	- 11	49	N. N. W.	2	Betrokken		
30	- 11	50	——	2	——		
	- 11	47½	N. W.	4	——		
	- 10¾	47½	N. N. W.	2	——		
31	- 11	53	——	4	——		
	- 11½	46½	N.	2	——		
	- 11¾	47	N. N. O.	2	——		
22	30. 0	55½	——	2	——		
	- 0	53	——	2	——		
	- ¼	51½	——	2	——		
23	- ¼	56½	——	4	——		
	- 0	48½	——	4	——		
	- ¼	48½	N. O.	2	——		
24	- ¼	53½	——	2	——		
	- ¼	47	N.	2	——	2	
	- ¼	48	——	2	——	2½	V. ☾
25	- ¼	53	N. t. W.	4	——		
	- ¼	47½	N.	4	Helder		
	- ¾	51½	N. t. W.	4	——		
26	- ½	52½	N. N. W.	4	Betrokken		
	- ½	48½	——	4	——		
	- ½	49	——	4	——		
27	- ½	53	N. W.	4	——		
	29. 11¼	48	——	4	——		
	- 10½	49½	——	4	——		
28	- 9⅛	52	——	2	——		
	- 8½	45	——		——		
	- 7½	45½	N.	2	——		
29	- 8	45	N. N. W.	4	——		
	- 7⅜	41½	——		——		
	- 7⅛	42½	Z. W	4	——	2	
30	- 7⅜	47	W.	6	——		
	- 9½	42½	N. W.	4	——		
	- 11	42	——	6	——	½	
31	- 11¼	45½	——	6	——		
	- ½	42½	——	2	——		

Hoogste Barometer 30 dm. 1 lyn.
Laagste —— 29 — 11¾ —
Hoogste Thermom. 71½grad.
Laagste —— 42 ——
Regen - - 16½lyn.
Uitwaasem, 39⅛ —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

JUNY, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	30. 3/4	47 1/2	Z. W.	2	Betrokken		
1	- 3/4	53 1/2	N.	2	——		L. □ ☾
	- 1/4	46 1/2	N. O.	2	——		
	29.11 3/4	50	O.	2	——		
2	- 10 1/4	60	——	2	——		
	- 10 1/2	53	O. Z. O.	2	——		
	- 10 3/4	55 1/2	Z. O.	2	——		
3	- 11	65 1/2	——	2	Helder		
	- 11 3/4	58	O. t. Z.	2	Betrokken		
	30. 0	62	——	2	——		
4	29.11 3/4	70	——	2	——		
	- 11 3/4	64	——	2	——		
	- 11 3/4	64	——	2	——		
5	- 11 3/4	74	O.	2	——		
	- 11 3/4	62	O. Z. O.	2	——		
	- 11 3/4	64	Z. O.	2	——		
6	- 11 3/4	65 1/2	Z. W.	2	——		
	- 11 1/2	51	N. O.	2	——	1 1/2	
	- 10 1/2	62	——	2	——		
7	- 10 1/4	67	Z. W.	2	——		
	- 10 1/4	60	Z. O.	2	——		
	- 10 1/2	57 1/2	Z. W.	2	——	1/2	
8	- 10 1/2	62	——	4	——		N. ☾
	- 10	57	——	4	——		
	- 11 3/4	57	W. Z. W.	2	——		
9	- 11 3/4	61	——	4	Helder		
	- 11 1/4	57	Z. W.	4	Betrokken		
	- 11 3/4	57	——	4	——		
10	30. 0	55 1/2	W. Z. W.	2	——		
	- 1/4	55	——	2	——		
	- 1/4	57	——	2	——		
11	- 1/4	63	——	2	——		
	- 0	55 1/2	——	2	——		
	29.10 1/4	54	N. N. O.	2	——	1 1/2	
12	- 9 3/4	58	W. Z. W.	4	——		
	- 10 3/4	52 1/2	N. N. W.	2	——		
	- 11 1/2	53	N.	4	——		
13	- 11 1/2	54	——	4	——		
	- 11 1/2	51	——	4	——		
	- 11 3/4	50	N. t. W.	2	——		
14	- 11 3/4	49 1/2	——	4	Betr. Regen	1/2	
	- 11 3/4	50	——	4	——	1	
	- 11 3/4	49 1/2	W. N. W.	2	Betrokken	2 1/2	
15	- 11 3/4	55	——	2	——	1/2	
	30. 0	50	W.	2	——		
	- 0	53	N. W.	2	——		
16	29.11	55	W. Z. W.	2	——		E. □ ☾
	- 10	54 1/2	W. N. W.	2	Betr. Regen	1/2	

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

JUNY, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 7½	53⅓	W.Z.W.	4	Betrokken	2	
17	- 7½	54½	W.N.W.	4	———		
	- 6⅔	51⅓	———	4	———		
	- 7	50½	N. W.	6	———		
18	- 7¼	50	———	6	———		
	- 8	48½	W.	2	———		
	- 7	51⅓	W.N.W.	2	———		
19	- 6⅔	54	———	2	———		
	- 6¼	49½	N. W.	4	———		
	- 7	52	———	4	———		
20	- 8	52½	———	4	———		
	- 9	45	———	4	———		
	- 9⅛	49⅓	———	4	———		
21	- 10	51⅓	———	6	———		
	- 9	51⅓	W.Z.W.	4	———		
	- 6½	49½	———	4	———	4	
22	- 6	52	W.N.W.	6	———		
	- 6	48½	———	4	———		
	- 7	47½	N. W.	4	———	2	
23	- 8	52	———	4	———		V. ☾
	- 9¼	47½	W.N.W.	4	———		
	- 9½	52½	W.Z.W.	4	———		
24	- 9¼	51½	———	4	Betr. Regen	½	
	- 9	51	———		Betrokken	1⅓	
	- 8	52½	W.	2	———	2	
25	- 9	53⅓	W.N.W.	4	———		
	- 9¼	50½	———	2	———		
	- 8¾	52	Z. Z.W.	2	———		
26	- 8	54	W. t. Z.	4	———		
	- 8⅓	55⅔	———	2	———		
	- 8¼	57	Z. Z. W.	2	———		
27	- 8⅛	61	Z. W.	2	———		
	- 8⅓	55	———	2	———		
	- 9	58	———	2	———		
28	- 9¼	63	———	2	———		
	- 10	56	———	2	———		
	- 10⅛	60	Z.	2	———		
29	- 8½	70	W.Z.W.	2	———		
	- 8⅓	58	———	2	———	2½	
	- 9¼	58	Z. W.	4	———	1½	
30	- 10	65	———	4	———		L. □ ☾
	- 9¼	58½	———	2	———		

Hoogste Barometer 30 dm. 0¾ lyn.
Laagste ——— 29 — 6½ —
Hoogste Thermom. 74 grad.
Laagste ——— 45 ———
Regen - - 24½ lyn.
Uitwaasem. 43 —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

JULY, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29 9	58½	Z. Z. W.	4	Betrokken		
1	- 9⅝	64½	Z. W.	6			
	- 9¾	58½		6		1	
	- 10	57		4		2	
2	- 10⅛	61½		4			
	- 10⅛	54		2			
	30.	58	W. Z. W.	4			
3	- 1	60½		4			
	-	57		2			
	-	60	Z. W.	4			
4	-	63		4			
	- 0	60½		4			
	29. 11 ⅜	60	W. Z. W.	4			
5	- 11	64½		4			
	30. ¼	61½		2			
	- 1	64½		2	Helder		
6	- 1 ¼	68		2			
	- 1 ½	61½					
	- 1 ½	66½	Z. O.	2			
7	- ½	79½		2			
	- ¼	67½		2			
	- ¼	65	N. O.	2	Betrokken		
8	- 0	69½		2			N. ☾
	- 0	67		2			
	- ¼	61		2			
9	- ¼	66		2	Helder		
	- 0	64		2			
	- 0	65	Z. O.	2	Betrokken		
10	- 0	71½		2	Helder		
	- 0	66½		2			
	- 0	66	O. Z. O.	2			
11	29. 11 ¾	77½		2			
	- 11 ¾	67		2			
	- 11 ¾	67		2			
12	- 11 ¾	74		2			
	- 11 ¾	69	N. O.	2			
	- 11 ¼	67½		2			
13	30. 0	72		2			
	- 0	63½	N. W.	2			
	- ¼	67	N. O.	2			
14	- ½	72		2			
	- ½	64		2			
	- ½	67		2			
15	- ½	72		2			
	- 0	66⅛		2	Betrokken		
	29. 11	67	Z. O.	2			
16	- 10⅝	78⅛	N. W.	2			E. ☐ ☾
	- 9¾	74		2			

Digitized by Google

WAARNEMINGEN;
JULY, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 8 1/2	74	Z. Z. W.	2	Betrokken		
17	- 9 1/2	70 1/2	W. Z. W.	2	——		
	- 9 3/4	64	W. N. W.	2	——		
	- 9 3/4	63	Z. Z. O.	2	——	4 1/2	
18	- 8 3/4	73	Z.	2	——		
	- 6	66	Z. Z. O.	6	——		
	- 8 1/2	62	Z. Z. W.	4	——	3	
19	- 9	69	——	6	——		
	- 8 3/4	59	——	2	——		
	- 8 3/4	62	——	4	——	2	
20	- 8 3/4	64	W. Z. W.	2	——		
	- 8 3/4	54 1/2	W. N. W.	2	——		
	- 11 1/2	56 1/2	N. W.	4	——	1	
21	- 11 3/4	58	——	4	——		
	30. 1/4	54	——	2	——		
	- 1/4	58	W. N. W.	2	——		
22	- 3/4	61	——	2	Heider		
	- 3/4	57	——	2	Betrokken		
	- 3/4	62	Z. O.	2	——		
23	- 1/2	72	Z. Z. O.	2	——		V. D
	- 1/2	62	Z.	2	——		
	29. 11 3/4	66	Z. Z. W.	2	——		
24	- 11 1/2	70 1/2	——	2	——		
	- 11	62	——		——		
	- 11	65	Z.	2	——		
25	- 11	71	Z. Z. W.	2	——		
	- 11	62 1/2	——	2	——		
	- 11 1/4	62	Z. W.	2	——		
26	- 11 1/4	72 1/2	——	2	——		
	- 11 1/2	61 1/2	——	2	——		
	- 11 1/4	63 1/2	N. O.	2	——		
27	- 10 3/4	66 1/2	——	2	——		
	- 10 1/2	61 1/2	N. N. O.	2	——		
	- 8 3/4	60	N.	4	Betr. Regen	7	
28	- 7 3/4	63	——	4	Betrokken	2	
	- 7 1/4	56	N. N. W.	4	——		
	- 7 1/4	55	N. W.	4	——	1/2	L. □ ☾
29	- 8	57	——	4	——		
	- 9 1/4	54	——	4	——		
	- 9 3/4	57	——	2	——		
30	- 10 1/2	60 1/2	W. Z. W.	2	——		
	- 10 1/2	60	——	2	——		
	- 10 3/4	62	Z. W.	2	——		
31	- 10 1/2	69	——	2	——		
	- 10 3/4	60 1/2	——	2	Betr. Regen		

Hoogste Barometer 30 dm. 1 1/2 lyn.
Laagste —— 29 — 6 —
Hoogste Thermom. 79 1/2 grad.
Laagste —— 54 ——
Regen - - 23 lyn.
Uitwaasem. 53 —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

AUGUSTUS, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 11 3/4	61	W. t. N.	2	Betrokken	2 1/2	
1	- 11 3/4	66	N. W.	2	———		
	30. 1	60	N. O.	2	Held. N. L.		
	- 1	60	———	2	Betrokken		
2	- 1	62	———	2	———		
	- 0	63	———	2	Helder		
	29. 10 3/4	64 1/2	———	2	Betrokken		
3	- 10 1/2	72	O.	2	———		
	- 9 3/4	67	———		———		
	- 7 3/4	67	Z. O.	2	———		
4	- 7 3/4	67	W. t. Z.	2	———		
	- 8 1/2	62	Z. W.	2	———		
	- 9	64	———	2	———		
5	- 10 1/2	70	———	2	———		
	- 10 3/4	62 1/2	———	2	———		
	- 10 3/4	65	———	2	———		
6	- 11 3/4	64	———	2	———		N. ☾
	30. 1/2	53 1/2	———	2	Helder		
	- 1/2	60 1/2	W. Z. W.	2	Betrokken		
7	- 1/2	66	W. N. W.	2	———		
	29. 11	63	O.	4	———		
	- 8 1/2	64	Z. O.	2	———		
8	- 9	68	Z.	2	———		
	- 9	62	Z. W.	2	———		
	- 9	62 1/2	Z. Z. W.	4	———		
9	- 8 1/2	66 1/2	———	6	———		
	- 8 3/4	61	Z. W.	4	———		
	- 9	60	———	6	———		
10	- 9	67	———	6	———	1 1/2	
	- 8 3/4	62	W. Z. W.	4	———		
	- 10	60	W. N. W.	2	———		
11	- 11	64	———	2	———		
	- 11 1/4	59 1/2	———		———		
	- 11 1/4	60	W.. ZW.	2	———		
12	- 11 1/2	67	———	2	———		
	- 11 1/2	58 1/2	N. O.	2	———		
	- 11 1/2	58 1/2	O. Z. O.	2	———		
13	- 10 1/2	70	———	2	———		
	- 9 3/4	67	———		———		
	- 10 1/2	63 1/2	W. Z. W.	2	———		
14	- 11	66	———	2	———		E. □ ☾
	- 10 1/2	60 1/2	———	2	———		
	- 8	64	Z. O.	2	———		
15	- 4 1/2	66	———	2	———		
	- 4 1/2	64	Z. W.	4	———		
	- 5 1/4	58 1/2	Z. Z. W.	6	———	2	
16	- 6 1/4	60 1/2	W. Z. W.	6	———		
	- 7 1/2	57 1/2	———	4	Betr. N. L.		

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

AUGUSTUS, 1793.

Da-gen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn	
	29. 7 3/4	60	Z. W.	2	Betrokken	2	
17	- 6	61	Z. O.	2	——		
	- 4	60 1/2	Z.	6	——	1/2	
	- 2 1/2	59 1/2	Z. W.	8	——	1	
18	- 6 1/2	58 1/2	W.N.W.	10	——		
	- 10 1/4	55 3/4	N. W.	4	——		
	- 11 1/2	56	——	2	——		
19	- 11 3/4	60	——	2	——		
	30. 0	54 1/2	——	2	Helder		
	- 1/4	58	Z. W.	2	Betrokken		
20	- 3/4	63	W. Z. W.	2	——		
	- 1/4	57 1/2	Z. W.	2	Helder		
	- 1	62	——	2	Betrokken		
21	- 1 1/2	67	Z. Z. W.	2	——		V. ☾
	- 1 1/4	60 1/2	Z. W.	2	——		
	- 1	62	——	4	——		
22	- 1	67	Z. Z. W.	6	——		
	- 1/2	61	Z. W.	4	——		
	29. 10 3/4	61	——	4	——		
23	- 10 3/4	58 1/2	——	2	——		
	- 10 3/4	56	W. N. W.	2	——		
	- 10 3/4	57 1/2	Z. W.	2	——		
24	- 10 3/4	59	W.	4	——		
	- 10 3/4	56	W. N. W.	2	——	1 1/2	
	- 10 3/4	55 1/2	——	2	——	6	
25	30. 0	60	——	2	——		
	- 1/2	55	N.	2	Helder		
	- 1/2	53	——	2	Betrokken		
26	- 1/2	60	N. O.	2	——		
	29. 10 3/4	53 1/2	——	2	——		
	- 9 3/4	59 1/2	Z. W.	4	——		
27	- 9	61 1/2	W. Z. W.	4	——		
	- 9 3/4	58 1/2	——	2	——		
	- 10	58 1/2	——	2	——		
28	- 10 3/4	61 1/2	Z. W.	2	——		L. □ ☾
	- 10 3/4	59	——		——		
	- 10 3/4	58	W. N. W.	2	——		
29	- 10 3/4	64	N. W.	2	——		
	- 10 3/4	55	——		Helder		
	- 10 1/2	58	Z. O.	2	Betrokken		
30	- 8 1/4	63	Z. Z. W.	2	——		
	- 7 3/4	59 1/2	Z. W.	4	——	1	
	- 7 3/4	58 1/2	——	4	——	1	
31	- 7 1/2	62	W. Z. W.	4	——		
	- 6 1/2	56	Z. W.	4	——	1/2	

Hoogste Barometer 30 dm. 1 1/6 lyn.
Laagste —— 29 — 2 1/2 —
Hoogste Thermom. 72 grad.
Laagste —— 53 —
Regen - - 19 1/2 lyn.
Uitwaasem. 43 —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

SEPTEMBER, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 8	57½	Z. W.	4	Betrokken		
1	- 8¾	63	——	4	——		
	- 7½	55	——	4	Betr. Regen	1	
	- 7	59½	——	4	Betrokken	1	
2	- 6½	62	——	4	——	½	
	- 2½	58½	——	4	——		
	- 4	57	Z. Z. W.	10	——	3½	
3	- 6½	57	Z. W.	8	——	1½	
	- 7½	54	W. Z. W.	2	——	½	
	- 8¾	54	W.	4	——	1	
4	- 10	56	——	4	——	2	
	- 10¾	55½	N. W.	2	——	½	
	- 10¾	57½	N. N. W.	2	——		N. ☾
5	- 11	59½	N. O.	2	——		
	- 11	51	N.	2	——		
	- 11	50	Z. O.	2	——	2½	
6	- 11¼	58½	W.	2	——		
	- 11¼	51	——	2	——		
	- 11¼	51	——	2	——		
7	30.	58½	——	2	——		
	- 1¼	51	Z. W.	2	——		
	- 1½	56	W. Z. W.	2	——		
8	- 1¾	60	W.	2	——		
	- 1¾	61	Z. W.	2	——		
	- 1¾	57½	W.	2	——		
9	- 1¾	61½	——	2	——		
	- 1	58	Z. W.	2	——		
	30. 0	58½	——	2	——		
10	- 0	60	W. N. W.	2	——		
	29. 11¾	56	——	2	——		
	29 11¾	57	W. Z. W.	2	——		
11	- 11¾	61½	——	2	——		
	- 11½	57	——	2	——		
	- 11½	57	O. N. O.	2	——	½	
12	- 11½	61½	O.	2	——		
	- 11½	54	O. Z. O.	2	——		
	- 10¾	54	Z. O.	2	——		
13	- 10¼	58	W.	2	——		E. □ ☾
	- 9¼	58	——		——		
	- 8¾	57½	Z. W.	2	——	½	
14	- 8½	66½	——	2	——		
	- 7¾	53½	Z. Z. W.	2	——		
	- 5½	58½	Z. O.	2	——		
15	- 5¼	64	W.	2	——		
	- 6½	58	Z. W.	2	——		
	- 6¼	54½	Z. Z. W.	4	——	2	
16	- 7½	62	——	6	——		
	- 7¾	54½	——	2	——		

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

SEPTEMBER, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 9 3/4	52 1/2	W.	2	Betrokken	1	
17	- 10 1/4	62 1/2	——	2	——		
	- 10 1/4	56	Z. Z.W.	2	——		
	- 8 3/4	56	Z. Z. O.	4	Betr. Regen	1	
18	- 8 1/2	59	——	4	——	1	
	- 8	59	N. W.	2	Betrokken	1/2	
	- 9 1/2	54 1/2	——	2	——	1	
19	- 10 1/2	58 1/2	——	4	——		V. ☾
	- 10 1/2	54	N.	2	——		
	- 11 1/2	50 1/2	O.	6	——		
20	- 11 1/2	59	O. t N.	4	——		
	- 11 1/2	48	N. O.	4	——		
	30. 1/4	46 1/2	N. O.	4	——		
21	- 1/4	50 1/2	——	6	——		
	29.11 1/2	46 1/2	——	8	Betr. Regen		
	- 7 3/4	40 1/2	——	4	——	3 1/2	
22	- 7 1/2	41 1/2	Z. O.	4	Betrokken	1	
	- 7 3/4	41 1/2	——	4	——	1	
	- 8 1/4	45	——	6	——	1/2	
23	- 9 1/4	53 1/2	——	6	——		
	- 9 1/4	46 1/2	——	4	——		
	- 9	49	Z. W.	4	——	1	
24	- 11 1/2	57	W.Z.W.	4	——		
	- 11 3/4	51	Z. W.	2	——		
	30. 1/2	50 1/2	W.Z.W.	2	——		
25	- 1	57	Z. W.	2	——		
	- 2 1/2	52 1/2	——		Helder		
	- 3 1/2	48	——		Betrokken		
26	- 3 1/2	57 1/2	N. O.	2	——		L. □ ☾
	- 3 1/2	49 1/2	——	2	——		
	- 3 1/2	48	——	2	——		
27	- 3 1/2	56 1/2	O. N. O.	2	——		
	- 2 1/2	50	N. O.	2	Helder		
	- 1 1/2	49 1/2	O. N. O.	2	Betrokken		
28	- 1/2	56 1/2	——	2	——		
	29.11 1/2	50	——	2	Helder		
	- 9 1/2	45	Z. O.	2	Betrokken		
29	- 8 1/2	59	——	2	——		
	- 8 1/2	51 1/2	——	2	——		
	- 7 1/2	50 1/2	Z.	2	——		
30	- 7 3/4	55 1/2	Z. W.	2	——		
	- 8	51 1/2	——	2	——		

Hoogste Barometer 30 dm. 3 1/2 lyn.
Laagste —— 29 — 4 —
Hoogste Thermom. 66 1/2 grad.
Laagste —— 40 1/2 —
Regen - - 28 lyn.
Uitwaasem, 22 —

Digitized by Google

OCTOBER, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 7½	51	Z. Z. W.	4	Betrokken		
1	- 6	57	Z. W.	6	——		
	- 5¾	45	——	4	Betr. Regen	½	
	- 6¾	54	——	4	Betrokken	½	
2	- 7¼	47	——	4	——		
	- 8½	50½	W.	4	——		
	- 10½	50½	W. Z. W.	4	——	1½	
3	- 11½	57	——	4	——		
	- 11½	54½	——	2	——		
	- 11½	54	Z. W.	4	Betr. Regen	½	
4	- 11	58½	W. Z. W.	2	Betrokken	½	
	- 11¼	55	——	2	——		
	- 11¼	55⅝	Z. W.	2	——		
5	30. ¼	58½	W. Z. W.	2	——		N. ☾
	- ¼	56	——	2	——		
	- ¼	56½	——	2	——		
6	- ¼	57½	——	2	——		
	- ¼	53½	——	2	——		
	- I	51½	——	2	——		
7	- I	59	——	4	——		
	- ¾	55	Z. W.	2	——		
	- ¾	54	——	2	——		
8	- I	59	——	4	——		
	- I	55½	——	2	——		
	- ¾	55⅝	W.	2	——		
9	- ¾	58½	——	2	——		
	- ¾	54½	Z. W.	2	——		
	29. 11¾	51	Z. Z. W.	2	Betr. mist		
10	- 10½	60⅝	——	2	Helder		
	- 10½	53½	——		——		
	- 10½	53½	——	2	Betr. mist		
11	- 10½	60	——	2	Betrokken		
	- 10¼	55½	——	2	——		
	- 10½	53⅝	Z.	2	——		
12	- 10½	62½	——	2	——		E. ☐ ☾
	- 10½	53½	——	2	Helder		
	- 11½	56½	Z. Z. O.	2	Betrokken		
13	- 11¾	62½	——	2	——		
	30. ¼	53	Z.	2	Helder		
	- ½	55	Z. Z. O.	2	Betrokken		
14	- ½	62	Z. Z. W.	2	——		
	- I	55½	N. N. O.	2	——		
	- 2½	50	——	2	——		
15	- 3	55	N. N. W.	2	——		
	- 3½	53	——		——		
	- 2¾	54½	N. N. W.	2	——		
16	- 1¾	57	——	2	——		
	- 1⅛	57	——	4	——		

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

OCTOBER, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	30. 1	53½	N. W.	4	Betrokken		
17	- 1	54	N.N. W.	2	——		
	- 1	50½	——	2	——		
	- 1	51	N. W.	2	——		
18	- 1	56	——	2	——		
	- 1	53	——	2	——		
	- 1	52	——	2	——		
19	- 1	53	W.N.W.	2	——		V. ☾
	- 1	53	——	2	——		
	30. 0	51½	W.	4	——		
20	30. 0	55	——	2	——		
	29.11¾	53	N.	2	——		
	- 11¾	54	W.	2	——		
21	- 11¾	57	——	2	——		
	- 11½	51	N.	2	——		
	30. ½	47	——	2	——		
22	- 1	50½	N. N. O.	2	——		
	- ½	47	——		——		
	- 1¾	45½	Z. O.	2	——		
23	- 2	46	——	2	——		
	- 2	41½	O.	2	Helder		
	- 1½	33½	Z. O.	2	——		
24	29.10¾	45	Z. Z. W.	2	Betrokken		
	- 9¾	46	——	2	——		
	- 7½	47½	——	4	——		
25	- 7	53	Z. W.	4	——		
	- 5¼	51½	Z. Z. W.	4	Betr. Regen		
	- 5¼	54½	——	6	Betrokken	3½	L. □ ☾
26	- 5½	55½	Z. W.	6	Betr. Regen	1	
	- 5½	54	Z. Z. W.	6	Betrokken	2½	
	- 5½	52½	——	4	——		
27	- 5¼	53½	——	4	——		
	- 4¾	51½	——	2	——		
	- 6¼	49	Z. W.	2	——		
28	- 8½	51	——	2	——		
	- 9¾	47	——		Helder		
	- 9	46	Z. W.	4	Betrokken		
29	- 6¾	51½	——	6	——		
	- 3¾	49	——	4	——		
	- ¼	44	W.N.W.	4	——	1½	
30	- 2	45½	W.	4	——		
	- 2½	45	Z. W.	2	Betr. W. L.		
	- 2½	38½	Z. Z. W.	4	Betrokken		
31	- 2½	47	Z.	4	——		
	- 3½	43½	——	2	——		

Hoogste Barometer 30 dm. 3½ lyn.
Laagste —— 29 — 0½ —
Hoogste Thermom. 62½ grad.
Laagste —— 41½ ——
Regen - - 12 lyn.
Uitwaasem. 16 —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

NOVEMBER, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 4¾	33	Z. O.	2	Betrokken		
1	- 4¼	44½	Z.	2			
	- 7	36½		2			
	- 8	33		2	Betr. mist		
2	- 9¾	34½		2	Betrokken		
	- 9¼	41½		2			
	- 7¾	42	Z. Z. O.	4			
3	- 7	42½	Z.	6	Betr. regen	1½	N. ☾
	- 7	43		4	Betrokken	½	
	- 6¾	41½	Z. Z. O.	2			
4	- 5½	43½		2			
	- 5½	42½	Z.	2			
	- 4¾	42		2			
5	- 4¾	43½		2			
	- 6	41½	N.	2			
	- 7	40	N. N. W.	2			
6	- 7	42½	N. t. O.	4	Betr. regen	1	
	- 7¼	41½	N.	2	Betrokken	1	
	- 8	39½		2			
7	- 8¾	43½		2			
	- 9¾	34½	N. O.	2	Helder		
	- 10	29½	Z. O.	2	Betrokken	1	
8	- 10	40½		2			
	- 8¼	33½		2			
	- 5½	35½	Z. Z. O.	4	Betr. regen	½	
9	- 5½	43½		4	Betrokken	½	
	- 5¼	39	Z.	2	Helder		
	- 3½	40½	Z. O.	2	Betrokken	2	
10	- 1¾	47	Z.	2		1	E. □ ☾
	- 3	41		2	Helder		
	- ¼	43	Z. Z. O.	2	Betrokken	3	
11	- ½	47	W.	4			
	- 2½	45	N. O.	2			
	- 6	42½	N. W.	2		2	
12.	- 7	46	W. Z. W.	2			
	- 5½	41½	Z.	2			
	- 2½	46½	Z. W.	4		2	
13	- 2¾	48½	W. Z. W.	4			
	- 2½	46½	Z. W.	4			
	- 3	45	W. Z. W.	2			
14	- 4	48		2			
	- 5½	43½	Z. Z. W.	2			
	- 6	40	Z. O.	2	Betr. mist		
15	- 6	48½	O.	2	Betrokken		
	- 6½	42	O. N. O.	2			
	- 6	32	O.	4			
16	- 6¼	48		4			
	- 7	45	O. N. O.	2			

Digitized by Google

WAARNEMINGEN

NOVEMBER, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	29. 7¾	42	O.	2	Betrokken		
17	- 8	45	——	2	——		V. D
	- 7¾	44½	O. N. O.	2	——		
	- 7½	45	O. t. Z.	2	——		
18	- 7½	47	O. t. N.	2	——		
	- 7	44½	N. O.	4	——		
	- 6	40½	Z. O.	2	——		
19	- 6¾	46	——	2	——		
	- 7¾	42	——	2	——		
	- 8	39	N. O.	2	Betr. mist		
20	- 8¼	40	O.	2	——		
	- 9½	39½	Z. O.	2	——		
	- 10½	39½	——	2	——		
21	- 10½	44	——	2	——		
	- 10½	44½	——	2	——		
	- 11	45½	——	2	——		
22	- 11	54½	——	2	Betrokken		
	- 11	39½	O.	2	Betr. mist		
	- 11	38½	O. N. O.	2	——		
23	- 11	37	O.	2	——		
	- 11	37	O. N. O.	2	Betrokken		
	- 11¾	37	——	4	——		
24	30. 0	40	——	4	——		
	- ¾	39½	——	2	——		
	- 1¾	40½	——	2	——		
25	- 1¾	40	——	2	——		L. □ ☾
	- 2¼	37½	——	2	——		
	- 2	39½	N. N. O.	2	Betr. mist		
26	- 1½	43	N.	2	Betrokken		
	- 1½	42	N. W.	2	——		
	- 1¾	39½	——	2	Betr. mist		
27	- 2	43	Z. O.	2	Betrokken		
	- 1¾	41	O. N. O.	2	——		
	- 1¾	38½	——	2	——		
28	- 2	39	——	2	——		
	- 2	37	——	2	——		
	- 2½	38	O. Z. O.	2	——		
29	- 2½	40½	Z. Z. W.	2	——		
	- 2½	38	——		——		
	- 1¾	38½	Z. W.	2	——		
30	- 2	43½	N. W.	2	——		
	- 2	42	——		——		

Hoogste Barometer 30 dm. 2½ lyn.
Laagste —— 29 — 0¼ —
Hoogste Thermom. 54½ gmd.
Laagste —— 29½ ——
Regen - - 16 lyn.
Uitwaasem. 7 —

Digitized by Google

OP ZWANENBURG.

DECEMBER, 1793.

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgesteldheid.	Regen in lyn.	
	30. 2½	43	N. W.	2	Betrokken		
1	- 2½	45	———	2	———		
	- 2	43	———		Betr. Regen	1	
	- ¾	41½	N. W.	2	Betrokken	1½	
2	- 1¼	45	———	2	———		
	30. 0	41½	N.	2	Betr. Regen		
	- 1	30½	O.	2	Betrokken	1½	N. ☾
3	- 1¾	32½	———	2	———		
	- 1¾	26½	Z. O.	2	———		
	- 1	33	Z. W.	4	———		
4	- ¼	41	W.	4	———		
	29. 11¾	39	N. W.	2	———		
	30. 0	40½	———	2	———		
5	- ¼	44½	———	2	———		
	- ¾	39½	———	2	———		
	- ¾	41	———	2	———		
6	- ¼	44½	W.	2	———		
	- ½	42½	W. N. W.	2	———		
	29. 11½	40	W. Z. W.	2	———		
7	- 10½	43½	Z. W.	2	———		)
	- 8¾	41½	———		———		
	- 9	42½	Z. W.	2	———		
8	- 9	40½	———	4	———		
	- 8¾	37	Z. Z. W.	2	———		
	- 8¾	35½	———	4	Betr. mist		
9	- 7½	38½	———	4	———		
	- 6¾	33	———	2	Betrokken		
	- 5¾	37	Z. t. O.	4	Betr. mist		
10	- 5½	40	———	4	Betrokken		
	- 3½	37	———	2	———		
	- ¾	41½	Z.	6	———		
11	28. 9¼	44½	Z. W.	6	Betr. Regen	½	E. □ ☾
	- 6½	46½	———	4	Betrokken	½	
	- 10¾	47	———	6	———	1	
12	29. 1½	49	W. Z. W.	4	———		
	- 3	45½	Z. t. W.	4	———		
	- 2¾	47	———	2	Betr. mist	1	
13	- 1½	50	———	4	Betrokken	3	
	- 3½	46½	Z. Z. W.	2	———		
	- 5½	42	Z. W.	4	———		
14	- 5½	55	———	4	———		
	- 5	43	Z.	2	———		
	- 3¾	42	———	2	———		
15	- 4	45	———	2	———		
	- 4	45	Z. W.	2	———		
	- 2½	45½	———	6	Betr. Regen	1½	
16	- 1¾	45½	———	6	Betrokken	1½	
	- 3½	45½	W. N. W.	2	———		

Digitized by Google

Dagen.	Barometer.	Thermom.	Winden. Str.	Kr.	Lugtgeſteldheid.	Regen in lyn	
	29. 7½	43½	Z. W.	4	Betrokken	1	
17	- 8¾	45½	——	4	——		V. ☾
	- 8¾	46½	Z. W.	4	Betr. Regen		
	- 6½	45½	——	6	——	12	
18	- 5¾	46	——	6	——	1	
	- 4½	44½	——	4	Betrokken	1	
	- 4¾	42½	Z. Z. W.	4	——		
19	- 5½	44½	——	6	——		
	- 5½	42½	——	2	——		
	- 5½	42	Z. W.	2	——		
20	- 5½	43½	——	2	——		
	- 6	41½	Z. Z. O.	2	——		
	- 5½	40½	Z. O.	2	——		
21	- 4½	42½	——	2	——		
	- 2½	39½	——	2	——		
	- 1¼	38½	Z.	4	——		
22	- 1	42½	——	4	——		
	- 2	36½	O. Z. O.	2	——		
	- 3¼	37½	O.	2	——		
23	- 4½	40	——	2	——		
	- 5½	37½	O. N. O.	4	——		
	- 7	37	O.	4	——		
24	- 7¾	38	——	4	——		
	- 8¾	38	O. N. O.	2	——		
	- 10	38	N. O.	2	——		L. □ ☾
25	- 10½	40	——	2	——		
	- 11	37½	O. N. O.	2	——		
	- 11¾	38	O. t. N.	2	——		
26	- 11½	38½	——	2	——		
	- 11¾	33½	O. Z. O.	2	——		
	- 11¾	35	O.	2	——		
27	- 11¾	36½	——	2	——		
	- 11	35	——	2	——		
	- 10	34½	——	2	——		
28	- 9¾	36½	——	2	——		
	- 9¼	34	O. N. O.	2	——		
	- 10	33½	N. W.	2	——		
29	- 11	35	N.	2	——		
	- 11¾	33½	O. t. N.	2	——		
	- 11¾	34	——	2	——		
30	- 11¾	32½	——	2	——		
	- 11¼	33½	——		——		
	- 9¾	32½	Z. O.	2	——		
31	- 8½	32½	Z.	2	——		
	- 8¾	27	——	2	Helder		

Hoogſte Barometer 30 dm. 2½ lyn.
Laagſte —— 28 — 6½ —
Hoogſte Thermom. 55 grad.
Laagſte —— 26½ ——
Regen - - 28 lyn.
Uitwaaſem. 7 —

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

2044 092 854 454

Digitized by Google